AZ ATHENAEUM OLVASÓTÁRA

HAZUGSÁGOK

REGÉNY

IRTA
PAUL BOURGET

FORDITOTTA
TÓTH BÉLA

BUDAPEST
AZ ATHENAEUM R. TÁRSULAT KIADÁSA
1893.

A mű elektronikus változatára a Nevezd meg! - Így add tovább! 4.0 Nemzetközi (CC BY-SA 4.0) Creative Commons licenc feltételei érvényesek. További információk: http://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/deed.hu

Elektronikus változat:
Budapest : Magyar Elektronikus Könyvtárért Egyesület, 2016
Készült az Internet Szolgáltatók Tanácsa támogatásával.
Készítette az Országos Széchényi Könyvtár E-könyvtári Szolgáltatások Osztálya
ISBN 978-615-5557-25-5 (online)
MEK-16238

TARTALOM

ELSŐ KÖTET.

Ajánlás.
I. Egy vidéki zugoly Párisban.
II. Együgyű lelkek.
III. Egy szerelmes és egy snob.
IV. A »Cicisbeo«.
V. A szerelem hajnala.
VI. Egy megfigyelő logikája.
VII. A madonna-arcz egyik fele.

MÁSODIK KÖTET.

I. A madonna-arcz másik fele.
II. Egy jóhiszemű komédiásné.
III. A kelepczében.
IV. Vallomások.
V. Kegyetlen őszinteség.
VI. At home.
VII. Boldog napok.

HARMADIK KÖTET.

I. Colette haragja.
II. Egy gyanu története.
III. Nyilvánvalóságok.
IV. A legboldogabb a négy közül.
V. Minden vagy semmi.
VI. Taconet abbé.

ELSŐ KÖTET.

AJÁNLÁS.

LOUIS GANDERAXNAK.

E könyv jó részét Angolországban irtam, kedves Louism, olyan bow-window *sarkában, a minő Shanklinban, 1880 nyarán, közös szalonunkból szögellett ki az üde, gyöpös kertre. Mikor ez idén angliai magányosságomban a kétkedés és szomorú analizis e művén dolgoztam, gyakran fölidéztem régi vidámságunk emlékezetét, megnyugodni e sötét képzelődések közepett. Ujra láttam a Burne Jones szent szüzeire emlékeztető sápadt arczú cselédet, ki hallgatagon és könnyeden járt föl s alá; a kedves nyaralókat, kik a költői* Rylstoneban *láttak bennünket vendégül; és a lombos, árnyékos vízmosást, melynek végén a tenger kéklett és a magas, eleven, üde páfrányok zöldeltek! De főképp önre gondoltam, kedves Louism és hű barátságára, mely ez idegenben töltött idők óta is annyi jó órát szerzett nekem. Midön önnek ajánlom ez uj regényt, gyarló jelét akarom adni a szeretetnek, a melyet ön iránt viszont érezek, - és ez a szeretet legalább nem hazudság.*

P. B.

Páris, 1887 október 26.

I.
Egy vidéki zugoly Párisban.

- »Kérem szépen,« mondá a kocsis lehajolva a bakról, »a rácskapu be van zárva«...

- »Fél tizkor!...« szólt egy hang a kocsi belsejéből. »Micsoda városrész ez! Igazán nem érdemes leszállni, a kövezet száraz, gyalog megyek...« És a kis ajtó megnyilt a még fiatal ember előtt, ki didergősen türte föl téli kabátjának prémgallérját és útnak indult kivágott czipőjében. E lakkos czipő, a virágokkal himes harisnya, a fekete nadrág és az összecsapó kalap mind arra vallott, hogy ez a beburkolózott valaki teljes báli öltözetben van. A fogat ama számozatlan bérkocsik közül való volt, a melyek a klubok előtt szoktak állani. A kocsis, ki ritkán fordulhatott meg Páris e vidéki zugolyában, lova gyeplőjét húzva, körülnézett ez utczában, mely valóban szokatlan volt, bár a faubourg Saint-Germainbe torkollott. És ugyancsak körültekintett a vendég is. Ez időben, - 1879 februáriusának elején - ennek a rue Coëtlogonnak, mely a rue d'Assas és a rue de Rennes között van, még megvolt az a kettős sajátsága, hogy rács zárta el, éjtszaka pedig régi módi keresztbe függő lámpa világitotta meg. Ma már nagyon megváltozott e hely képe. Eltünt ott jobbkézt az a kertjében ferdén álló titokzatos palota, melynek falai között alkalmasint valami főúri özvegy csöndes napjai teltek el. A kőhalmokat eltakaritották az üres telkekről, melyek miatt a rue Coëtlogont a rue de Rennes felől épp ugy nem lehetett megközeliteni, mint a rue d'Assasból, hol a rács zárta el az utat. A függő lámpát kiszoritotta a gáz. Ma már csak két kapocs mutatja a kövezeten, hol volt a rács kapuja, melyet esténkint nem zártak be, csak betaszitottak. A fiatal embernek tehát nem kellett csengetnie; de mielőtt betért volna a szűk utczába, megállt egy pillanatig és nézte ezt a képet: a sötét zsákutczát, jobboldalt a kertet, baloldalt a pusztuló házak sorát, hátrább a most épülő paloták zürzavaros árnyékait és középütt a régi lámpát. Fönt hideg, téli hold ragyogott a nagy, szomorú égen, szellőzött felhők között. A fellegek gyorsan vonultak el a tiszta hold előtt, és néha könnyeden elfátyolozták érczes fényét, mely aztán mintha egyszerre megélénkült volna, mikor ezek a gomolygó gőzök belehömpölyögtek a tiszta, fekete ürbe.

- »Ez a dekorácziò épp bucsuzáshoz való,« szólt félhangon a fiatal ember, aztán egész fenszóval folytatta:

> »Midőn az ábrándos hold ránk tekint
> Hideg, baljóslatú szemével...«

Ha ezen az utczán most a megfigyelés mesterségéhez sejtő jár, Victor Hugo e két sorának elskandálásából bizonynyal megismeri, hogy ez az ember iró, kinek nevét ez idő tájt csakugyan erősen emlegették az irodalomban. De az uj könyvek forgatagában, a szüntelen reklámok között és a fölfujt nagyságok özönében, mely egyre hömpölyög a boulevardokon, oly könnyen feledik a szintérről letünteket, hogy a tiz év előtti sikerek már oly messzi rémlenek csak, mintha más emberöltőből valók volnának. Két modern dráma, melyen nagyon is megérzett Dumas fils sugallása, muló hirnevet szerzett e fiatal embernek, - harminczöt éves volt, de alig harmincznak látszott, - és még nem tette hétköznapivá zengzetes és merész Claude Larcher nevét azzal, hogy sebtiben irott czikkelyek alá és rögtönzött regényekre biggyeszsze. Ez időtájt még mint a *Vampir* és a *Házasságtörők* szerzőjét ismerték. Boglyas, gyakran konvenczionális pesszimizmussal teli munkák voltak ezek, de mégis hatalmas erő érzett bennük: az analizis bizonyos élessége, a nyers beszélő hang és az ideál után való fájó törekvés. 1879-ben e művek már háromévesek voltak és Claude, ki tékozló életet folytatott, kezdett holmi könnyü és jövedelmes munkákat elvállalni, nem levén ereje többé, hogy nagyobb dolgokba fogjon. Mint az analista irók legtöbbje, megszokta, hogy szüntelenül tanulmányozza és birálja magát; e tanulmány és birálat azonban tetteire éppenséggel nem hatott. A legapróbb

dolgok is ürügyül szolgáltak neki, hogy önmagát és sorsát vizsgálgassa; e folytonos eszmélkedésnek azonban nem volt egyéb foganatja, mint hogy szüntelenül hiábavaló és kínos éber álomban leledzett. Például igy történt, hogy e csöndes utcza látása és Victor Hugo emlékezete azonnal eszébe juttatta hónapok óta meddő szándékát, hogy ezentúl visszavonultan fog élni és rendszeresen fog dolgozni. Elgondolta, hogy novellát igért egy folyóiratnak, drámát egy szinháznak, tárczákat egy lapnak, és most még sem ül iróasztalánál a rue de Varenneban, hanem este tiz órakor Párison kószál végig a naplopók és snobok ez öltözetében. Ez estét és az éj egy részét Komof grófnénál, a Párisban lakó orosz főúri hölgynél fogja tölteni, kinek a rue du Bel-Respiroban levő rengeteg palotájában rendezett mulatságok épp oly pompásak, mint kevertek szoktak lenni. Claude most még rosszabb dolgon törte a fejét; arról volt szó, hogy a grófnéhoz vigyen egy más, nála tiz évvel fiatalabb irót, a ki e diskrét, hallgatag rue Coëtlogon egyik házában a szorgalmas munkának azt a nemes életét folytatta, a mely után ő most ismét annyira vágyódott. René Vincy - ez volt a fiatal iró neve - huszonöt éves korában egyszerre tünt föl amaz irodalmi szerencse révén, mely minden nemzedékben csak egyszer-kétszer adatik a választottaknak. Megirt egy *Cicisbeo* czimű egyfelvonásos verses vigjátékot, mely a puszta fantázia és ábránd műve volt, a gyakorlati siker minden gondolata nélkül; és másnap már hires ember lett. Mint a mi kedves François Coppéenk *Passant*-ja, ez a mű is megbájolta az elfásult Párist; általános taps viharzott végig a Théâtre-Français nézőterén és reggel a lapok mind a fiatal költő dicséretétől áradoztak. E meglepő sikerből Claude kikövetelhette a maga részét. Vagy nem ő olvasta először a *Cicisbeo* kéziratát? Nem ő vitte a rue de Richelieube, kedveséhez, Colette Rigaudhoz, a hires szinésznőhöz? Colette belebolondult a neki szánt szerepbe és legyőzött minden akadályt. És mikor Komof grófné termeiben egy vígjátékot akart előadatni, és tőle, Claude Larchertől kért tanácsot, ő a *Cicisbeot* ajánlotta. A grófné megfogadta a tanácsot. Épp ma este játszották nála a divatos darabocskát, és Claude, ki magára vállalta a szerző bevezetését, ez órában a rue Coëtlogonba ment, hol René Vincy férjes testvérével lakott. A már megállapodott iró e rendkivüli szivessége egy kezdővel szemben, nem volt minden hiúság és gúny nélkül. Claude Larcher, a ki mindig szidta, de azért folyton látogatta a Komof grófnéhoz hasonló gazdag és kozmopolita köröket, egy kicsit viszketni érezte hiúságát, mikor arról volt szó, hogy barátjának megmutathatja az előkelő körökben való jártasságát. Másrészt a gonosz csufolódót mulattatta a poéta együgyű megdöbbenése és gyermekes szégyenlőssége, melyet ez a két varázsos és üres szó keltett benne: főúri világ. Már egyszer gyönyörködött Vincy mulatságos félénkségében, mikor először látogatták meg a grófnőt a héten, reggeli után; és mig fölment a fiatal barátja lakóházának kapujához vivő egynéhány lépcsőn, mosolygott a gondolatra, hogy René most mily lázasan várhatja őt.

- »Pedig én is ilyen gyermekes voltam valamikor,« gondolta magában, visszaemlékezve arra a napra, mikor ő, mint most René, először ment előkelő társaságba. »Erről az érzésről fogalmuk sincs azoknak, a kik a szalonokban és a szalonok számára növekedtek föl. És milyen képtelenség, hogy mi, mi járunk ez emberekhez!...«

Claude igy bölcselkedvén, megállt egy más rácsnál, balkézt és becsöngetett. A rácsajtó egy rövid fasorba nyilt, mely keskeny kertecskén át egy háromemeletes házba vitt. A házmester páholya a kis fasor végén volt. A házmester talán nem volt otthon, vagy a csengetyü nem szólt elég erősen: elég az hozzá, Claudenak még egyszer meg kellett huznia a hosszú láncz rozsdás gyürüjét, mely fogantyuul szolgált. És ráért szemügyre venni ezt a sötét, kihalt házat, melynek csak egy földszinti ablakában égett világ. A keskeny kertre nyiló, négyablakos lakásban laktak Fresneauék. Émilie Vincy, a költő nénje, bizonyos Maurice Fresneau nevü professzor felesége volt. Claude ez embert akkor ismerte meg, mikor Párisba kerülve, mint szegény kezdő irócska tengődött, oly szükségben, a melyen a *Vampir* ünnepelt szerzője most már elég gyönge volt pironkodni. Mennyivel jobban szerette volna, ha arra emlékeztetik vissza, hogy egy nagy örökséget klubokban és fehércselédek közt vert el! De azért mégis megmaradt a régi

jó pajtásnak, hálául a régi pénzkölcsönökért. Eleinte René iránt is csak a régi rossz napok kenyerestársa miatt érdeklődött; de aztán megragadta őt a fiatalember saját kedvessége is. Hányszor jött ide, René szerény szobájába, mely a most kivilágitott ebédlő szomszédságában volt, megüdülni üres életében, kínos renyheségében és keserű szenvedélyeiben! Ama kis időközben, mely a két csöngetés között eltelt, Claude a művészlelkek gyors képzelőtehetségénél fogva, maga előtt látta azt a szobát, mely képe volt barátja eddigi ábrándos életének. A költő és testvére saját kezükkel szögeztek a falra egy kis vörös kárpit-szövetet, melyen a magányos ábrándozók finom izlésével összeválogatott metszetek függtek: egynéhány Albrecht Dürer, Gustave Moreau *Helénája* és *Orpheusa*, meg Goya több rézkarczolata. A vaságy, a szép rendben tartott iróasztal, a könyvekkel teli polcz, a vörös kőlapokkal kirakott padló, mely a középre teritett szőnyeget mint keret vette körül, kedves volt Claudenak, az ajtó fölött olvasható szavakkal egyetemben, melyeket René Kempis Tamásból gyermekes kézzel irt oda: »*Cella continuata dulcescit.*« E kép fölmerülte egyszeriben megváltoztatta az iró gondolatait. Az imént még csufondáros volt, de most egyszerre elszomorodott attól a gondolattól, hogy ez az óra, mikor Komofné szalonjának ajtaján át a világba lép, csakugyan nagy esemény e huszonöt esztendős gyermek életében, ki mindmostanig itt élt. Mely ideáloktól lobogó lelket visz a grófné fényes és mesterkélt társaságába!

- »Én vagyok az oka,« mondá magában, fölriadva ábrándozásából a závár csikorgásától... »Én tanácsoltam neki, hogy jöjjön, és én öltöztettem föl ez estére.« - Csakugyan ő vezette el Renét saját szabójához, divatárusához, vargájához, kalaposához, hogy, mint tréfásan mondotta, előkészitse a fölavatásra... - »Előbb kellett volna meggondolnom, hogy mily veszélyekkel jár ez a lépés... És mily szomorú, hogy én előre látom a bajt! Be fogják őt mutatni négy-öt hölgynek, kétszer-háromszor meghivják őt ebédre, ő pedig megfeledkezik a viszontlátogatásokról... azok pedig megfeledkeznek őróla.«

Végigment a kis fasoron, aztán becsengetett jobbkézt egy ajtón, a házmester páholya előtt. Ez volt a Fresneauék ajtaja. E furcsa elrendezkedésnek a magyarázata egy hátul levő más kis kert és ház volt, hová szintén a rue Coëtlogon rácskapuján át lehetett jutni. Egy tenyeres-talpas, kövér, harminczéves szolgáló jött ajtót nyitni; rövid dereka, négyszögletes válla, auvergnei főkötővel körülfogott lapos képe és két állati együgyüségü barna szeme volt. Falusi ábrázata, mozdulata, melylyel egy kicsit kinyitotta az ajtót és hunyorgása, mikor magasra tartotta a petroleum-lámpát, hogy jól megláthassa a jövevényt: csupa ösztönszerű bizalmatlanságra vallott. Megismervén Claudeot, széles ábrázata nagy jóakarattól élénkült meg s egyszeriben látni lehetett rajta, hogy az iró mily kedveltségnek örvend Fresneauéknál. A leányzó mosolygott, kimutatva apró, fehér, állatias fogait; minden szemfoga mögött hiányzott neki egy.

- »Jó estét Françoise,« szólt a fiatalember, »kész van már a kisebbik gazda?«

- »Nini... Larcher ur,« mondá örvendve a szolgáló, »René ur ki van öltözve és olyan szép, mint a Krisztus... Mindnyájan az ebédlőben vannak... Várjon, mig lesegitem a ködmönét... Jézus, Mária, szent József! szegény nagyságos ur, ez ugyan jól megnyomhatta a vállát...« Claude Larcher mindig mulatott ezen a bizalmaskodó mindenes leányon, a ki Fresneauékhoz abból az auvergnei falubúl került, hova a professzor is való volt és a ki már tizenöt éve mint valóságos otthonába fészkelte be magát e házba. E fiatal ember azok közé a szertelenül okoskodó irók közé tartozott, a kik bolondulnak a természetesség után, nyilván azért, mert a természetesség kinyugosztja őket saját agyuknak száraz és szakadatlan munkája után. Megtörtént, hogy Françoise saját dolgairól beszélt neki elragadó bohósággal vagy elárulta azt a rettenetes nagy félelmét, hogy a nagyságos ur bele találja őt is szőni valamelyik szindarabjába; vagy pedig használta az asztalnál hallott irodalmi kifejezéseket, a melyeket a parasztok csodálatos torzitó képességével ferditett el. Claude oldalnyilalást kapott a nevetéstől, mikor ez a jó leányzó azt mondta, hogy a René ur már megint »rámát ir«, aztán a

»kritikust« összetévesztette a »Krisztussal«, a »claqueurt« a »liqueurrel«, az »incognitot« az »ingó-bingóval«. Claude az ilyen mondásokat mind beleirogatta tömérdek sok jegyzőkönyve közül valamelyikbe, hogy fölhasználja egy soha el nem készülő regényében. És mindig szerette megoldani a cseléd nyelvét. Ma este azonban nem tette, mert búsitotta az a gondolat, hogy ő most az ifju poéta nagyvilági kisértője. Mig Françoise fölakasztotta a bundáját a fogasra, végigtekintett az ismerős előszobán, melybe a lakás ajtói nyiltak. René szobája jobbkézt volt délfelé; Fresneauék a szűkebb, északra nyiló szobában laktak, mellettük pedig hat éves kis fiuk Constant, a kit Émilie nem szeretett annyira, mint a bátyját. Claude apróra tudta, hogy mi az oka a nőtestvér e nagy szeretetének, valamint ösmerte e család egész történetét. Ez a megható, szerény, egyszerű történet igazolta lelkimardosását, a miért kiragadja a fiatalembert e fészekből.

Émilie és René atyja, egy vouziersi ügyvéd, nyomorultan végezte életét a szertelen ivás következtében. Irodáját eladták, kifizettek minden adósságot, és pénzzé tevén holmi kis ingatlanokat is, a vidéki viveur özvegyének vagy ötvenezer frankja maradt. Vouziers szomorú emlékei elől az asszony Párisba menekült két zsengekoru gyermekével. A fővárosban volt neki egy bátyja, Taconet abbé, egy derék pap, ki tanári pályára készült, de aztán egyszerre lemondott a világról. Tanulótársai sehogy sem birták megérteni e lépését és még inkább meglepődtek, mikor a fiatal pap, mihelyt kikerült a szemináriumból, nevelőintézetet nyitott a rue Cassetteben. Taconet abbé buzgó katholikus, de igen liberális és a gallikánizmushoz közel járó ember létére észrevette, hogy a gazdag polgár családok nem tudnak választani a tisztán világi és tisztán egyházi nevelőintézetek között, mert sem az egyikben, sem a másikban nem találják meg azt, a mi megfelelne hagyományos kereszténységüknek és a modern iránynak. Csak azért öltött reverendát, hogy annál jobban össze tudja egyeztetni ezt a két ellentétes áramlatot, és egész ambiciója betellett, mikor két ifjabb paptársával megalapitotta ez intézetet, melynek növendékei a Szent Lajos liczeumot járták. Taconet abbé iskolája - melyet védőszentjéről Szent András iskolának nevezett el - oly gyorsan gyarapodott, hogy már a harmadik évben három kis egyfogatu omnibuszra volt szükség, a liczeumbe és vissza szállitani a növendékeket. Vincyné Párisba költözésének az volt egyik legfőbb oka, hogy ritka alkalom kinálkozott tiz éves fiát kitünő nevelésben részesiteni; a tizenhat éves Émilie pedig jó segitségnek igérkezett a háztartás körül. Az intézet e vezetésében pompás adminisztrátorrá fejlődött Taconet abbé tanácsára vagyonát, az ötvenezer frankot, olasz aranyjáradékba fektette, melynek értéke ez időben hatvanötezer frank volt. Az özvegy tehát évenkint kétezernyolczszáz frankot fordithatott háztartására. E csekély jövedelemből sokat kellett áldozni a fiunak és Émilie bálványozó szeretete öcscse iránt épp ez áldozatokban gyökerezett. A sziv életében a szenvedést hajszoljuk, mint a játékban a pénzt. Vincyné 1863-ban költözött Párisba és lakása ugyancsak a rue Coëtlogon e házában volt, de a harmadik emeleten. Mihelyt megérkezett, betegeskedni kezdett. 1871-ig, mikor a szegény asszony meghalt, a leányra hármas kötelesség szakadt: ápolni kórágyon fekvő anyját, gondoskodni a háztartásról, melyben fél frank is számot tett, és neveltetni öcscsét. Mindvégig híven teljesitette e kötelességet. Arczának rózsái meghalványultak ugyan egy kicsit, de azért soha sem panaszkodott. Olyan volt, mint a párisi népdalok kis munkásnője, a ki a hosszú keserves fáradalmak után mindjárt megvigasztalódik, ha ablakában van egy szál virág. Az ő virága testvére volt, ez az élénkszemű szép gyermek, a ki a jó Émilie szeretetét csakhamar meghálálta az iskolában kivívott elsőségével, - a szegény polgárnők ez egyetlen ünnepi örömével. Öcscse már igen korán kezdett verseket irni, és a boldog Émilie első kisérleteinek bizalmasa volt. Mikor anyja halála után alig fél évvel Fresneau megkérte kezét, csak az alatt a föltétel alatt mondott igent, hogy az oklevelét csak az imént megnyert professzor ne távozzék Párisból, s hogy René velük maradjon, egyedül az irói pályának szentelve magát. Fresneau szives örömest engedett e kivánságoknak. Azok közül a jó, egyszerű emberek közül való volt, a kik tudnak szeretni, vagyis vita nélkül vetik alá magukat szeretteik minden legcsekélyebb óhajtásának. Már akkor beleszeretett Émiliebe, bár nem

merte megvallani, mikor megismerkedett a Vincy-családdal, 1865-ben, René korrepetitora levén a szent András iskolában. Ezt az immár negyven felé járó embert a leány felé sorsuk különös rokonsága vezette. Ő is lemondott minden önző reményről, minden személyes vágyról, csakhogy kifizethesse atyja, egy csődbe került nevelőintézet-tulajdonos adósságait. A professzor 1858-tól 1872-ig, mikor megházasodott, huszezer frankot törlesztett le, pedig csak öt frankos leczkékből élt. Ha a munka ez óráihoz hozzáadjuk az előkészületre, a gyakorlatok kijavitására és az egyik helyről a másikra menéshez szükséges órákat, - megtörtént, hogy Fresneaunak egy délelőtt leczkéje volt a rue Cassetteben, a rue Ternesben és végül valahol a Jardin des Plantes mellett, - fogalmat nyerhetünk ez életről, mely a magántanitással foglalkozók közt nem ritka, és csakhamar tönkreteszi a legszivósabb testü embereket is. Az Émilie iránt való szerelem volt egyetlen regénye ez életnek, melyet addig a munka sokkal inkább lefoglalt, semhogy ábránd férkőzhetett volna hozzá. A házasság Taconet abbé műve volt és René Vincy lángelméjének szolgálatába egygyel több rabszolga állott.

Claude Larcher egytől-egyig ismerte ez apró dolgokat, melyek mind fontosak voltak a fiatal költő tehetségének és karakterének fejlődésére nézve. Mig Françoise fogasra akasztotta bundáját, végigpillantott a félig homályos előszobán és minden csekély részletnek erkölcsi jelentősége volt szemeiben. Tudta, hogy az ajtó mellett álló bottartóban miért van a professzor vastagnyelü, nehéz alpaga-esernyője mellett egy finom, vékony angol esernyő, a melyet Fresneauné vett öcscsének. Tudta, hogy a bálványozón szerető testvér ajándékozta meg Renét a tekenősbéka-fogantyújú, elegáns sétapálczával, mely legalább is harminczszor drágább volt a Fresneau derült napokon használt erős, egyszerü botjánál. Tudta azt is, hogy a professzor könyvei, miután egy ideig az előszoba porától lepődtek az ócska polczon, még onnan is száműzettek egy sötét kamarába, mert Renének az az ötlete támadt, hogy az előszoba falait az ő izlése szerint való metszetekkel disziti föl. A fiatal poéta teliaggatta a falat Raffetnak I. Napoleont ábrázoló gyönyörű kőrajzaival, a melyek a köztársasági Fresneaut bizonyosan mód nélkül bántották. Claude azonban tudta, hogy Fresneau lesz a legutolsó, a ki megütközik az ifjunak tett áldozatokon. Mert Émilie iránt való szeretetből René neki is csak istene volt, mint a hogy istene volt a cselédnek és magának a nagybácsinak is. Tudniillik Taconet abbé is meghódolt a fiatalember tehetsége előtt. Elgondolta magában, hogy öcscsének megvan ez az ő tanácsára olasz aranyjáradékba fektetett vagyonkája, mely évenkint háromezer frankot jövedelmez; ugyanennyit fog rá hagyni ő is. René keresztényi nevelése biztositék volt arra nézve, hogy irói tehetségét az egyháznak fogja szentelni. És a pap is buzditotta a fiatal költőt az irodalom göröngyös utján, melyen ez a szerencsés csillagzat alatt született gyermek eddigelé csak boldogságot talált. E tiszta szeretetből, családias kényeztetésből, meleg bizalomból alkotott boldogság becsét senki sem méltatta jobban Claude Larchernél, kinek, mint apátlan-anyátlan árvának, husz éves kora óta egyedül kellett küzdenie a párisi szegény irók életének parlagiságai, fájdalmai és csalódásai ellen. Valahányszor Fresneauékhoz ment, mindig elérzékenyedés szoritotta össze a szivét; és valahányszor elfogta ez érzékenység, annál hangosabban kaczagott, annál jobban fitogatta száraz szkepticzizmusát. Enervált létére fájt neki minden csekély meghatódás is s azon való kétségbeesésében, hogy sohasem birja elfojtani szertelen érzékenységét, rágalmazta szivét, a hogy csak birta.

II.
Együgyű lelkek.

Claude mosolygó, szinte sugárzó arczczal lépett a szűk ebédlőbe, hol, mint Françoise mondá, össze volt gyűlve az egész »kompánia«. Először is René, az egész család szemében rendkivüli kaland hőse, Fresneauné és férje és Offarelné asszonyság, egy hadügyminisztériumbeli osztálytanácsos neje, két leányával, Angélique és Rosalie kisasszonyokkal. Mind a hatan a diófa-asztal körül ültek, a használattól megfényesedett lószőrszövettel bevont székeken. Ezt az ebédlő-butort még a vidéki ügyvéd vette, mikor berendezkedett, és a család, Vouziersból való elköltözte óta, igazi hollandi gondossággal őrizte meg. Az ugy is szűk szoba levegőjét egy, a kandalló mellé állitott és a háziasszony takarékosságára valló kis vaskályha tette még nehezebbé; mert Émilie fát csak a René szobájában égetett. Rézlánczokon függő porczellán lámpa világitotta meg a fejeket, melyek most mind a belépő felé fordultak és a fény a sárga-virágos falkárpiton veszett el, hol egynéhány régi tányér csillogott. E hirtelen világosságban az iró igen élénken látta az arczok különböző játékát. A polgári életben különben sem igen rejtőznek el a szimpátiák és antipátiák; ott még nem kitanult az emberi állat, és kevésbbé szokta meg az udvariaskodás folytonos hazudságait. Émilie kezét nyujtotta Claudenak, a mit ritkán szokott tenni. Ajkán boldog mosolygás ragyogott, barna szeme csillogott; egész valójából kisugárzott az őszinte öröm, hogy láthat valakit, a ki öcscsét szereti.

- »Ugy-e, jól illik neki a frakk?...« igy szólt, mielőtt az érkező üdvözölhette volna a társaságot és leülhetett volna az asztal mellé. René e pillanatban csakugyan az volt, a mi Párisban oly nagy ritkaság: egy szép fiatal ember. A *Cicisbeo* huszonöt éves szerzőjének homlokán még nem látszott egy redő sem, arcza, ajka üde volt és tiszta szeméből a teljes lélek és a sértetlen temperamentum szólt. Igen hasonlatos volt az ifju Alfred de Musset ama kevéssé ismert médaillonjához, melyet David a szobrász készitett. De a René sürü haja, szőke szakálla és széles válla erővel és egészséggel pótolta azt, a mi az *Éjszakák* költőjének alakjában kissé nőies és satnya volt. Máskor igen sötét kék szeméből most együgyű, zavartalan boldogság sugárzott ki, és Émilie fölkiáltását igazolta a veleszületett kellem, melyet még a frakk és a szokatlan ruha sem tudott megbolygatni. A szerető testvér gondoskodása nem feledkezett meg a kis arany inggombokról sem. Megtakaritott pénzéből vette a rue de la Paixben egy ötvösnél, miután nagy titkon kikérte Claude tanácsát. Maga kötötte meg öcscse nyakravalóját és épp oly gonddal ügyelt e nagyvilági öltözékre, mint tizennégy évvel azelőtt, mikor rendbe szedte az Úr asztalához először járuló kedves öcscse ruháját.

- »Szegény néném,« szólt René kedvesen mosolyogva és kilátszottak ép, fehér fogai; »bocsásson meg neki, kedves Claude, én vagyok az ő egyetlen kaczérsága...«

- »Ön elrontja a mi Renénket,« mondá Fresneau, kezet fogva Larcherval. A professzor deresedni kezdő, igen magas, vállas, boglyas haju és rosszul ápolt szakállu ember volt. Egy nagy csomó, jegyzetekkel teliirott papiros hevert előtte: a tanitványok dolgozatai. Összeszedte az iveket és igy szólt: »Boldog ember, ön talán már nem is tudja, micsoda robot a gyakorlatok kijavitása!... Nem iszik meg egy pohárkával, hogy fölmelegedjék?« Azzal fölfogott egy pályinkával félig telt üveget, mely azután is ott maradt az asztalon, hogy a kávét kivitték. Ez asztal most egyszersmind szalonasztal is volt, mert rendesen ezt a szobát használták szalon gyanánt. - Az igazi elől volt, de csak ünnepi alkalmakkor nyitották föl. - »Nem parancsol egy czigarettát?...« folytatta Fresneau, odanyujtva neki egy barnás dohánynyal teli tálacskát, melyből a szálak lehullottak a gyakorlatokra.

Claude tagadó mozdulattal felelt, meghajtva magát a három hölgy előtt, kik nem nyujtottak neki kezet. Dolgoztak: az anya kék gyapju harisnyát kötött, olykor megvakarva fejét a kötő-

tűvel, a két kisasszony pedig zöld viaszkosvászonra himzést öltögetett. Az anya haja egész ősz volt, szögletes arcza pedig ránczos; szemüvegén át, mely csak immel-ámmal állt meg kissé pisze orrán, szörnyü kelletlen pillantást lövelt az érkező felé. Az egyik leány, Angélique, mosolyogva harapott az ajkába, mert az iró Émilie és René közé telepedve, ezt mondta: »Ide *üllök*...« két *l*-et ejtvén egy helyett, mely gyógyithatatlan rossz szokását a leány régtől észrevette. Ez a ravasz, de bátortalan pillantásu, épp oly könnyen piruló mint nevető, fekete szemű hajadon a félénk csúfondárosok nagy osztályához tartozott. A másik leány, Rosalie, szelid tartózkodással sütötte le szép szemét, mely épp oly fekete volt, mint a testvéreé. Egynéhány percz mulva lassan fölemelte pilláit és oldalvást René felé tekintett; a tű remegett ujjai között, a himzés rajzának vonalát követvén. Feje még jobban előre hajlott és gesztenyeszinü haja csillogott a lámpa alatt. Claude figyelmét nem kerülte ki semmi. Régtől apróra ismerte Offarel ténsasszonyékat, - mint Fresneau vidékiesen szokta mondani. Hét óra után mulhatatlanul be kellett kopogtatniok ide, miután otthon, a szomszéd rue de Bagneuxben, megebédeltek. Offarel ur, az apa kisérte őket ide; aztán elment a Tabourey-kávéházba, az Odéon mellé és lelkiismeretesen végigolvasott minden ujságot. Claudenak nem került valami nagy fáradságába kitalálni, hogy az öreg Offarelné Rosalie és René házasságán álmodozik; sőt azzal gyanusitotta fiatal barátját, hogy e reményt a romantikussághoz való ösztönszerű vonzódásával még éleszti is; és észrevette azt is, hogy Rosalienak kelleténél jobban tetszik az ifju költő elméje és csinos arcza. Egyszersmind érezte, hogy a leány őt, Claude Larchert, szereti, de fél is tőle. Szereti, mert tudja Renéhez való ragaszkodását; de fél tőle, mert a fiatalembert ő ragadja az események uj áradatába. Ez ártatlan gyermek előtt, valamint az egész kis társaság szemében, olyan volt Komofné e soiréeja, mint valami expediczió egy mesés, ismeretlen országba. Valamennyien képtelen reménykedéssel vagy nagy félelemmel tekintettek feléje. Émilie Fresneau, ki mindig szertelen ambicziókkal vette körül öcscsét, elképzelte, a mint René a kandalló párkányához támaszkodva verseket szaval herczegnők fényes társasága előtt és belé szeret egy »muszka princzesz«. Erre a két szóra fölmerült ábrándjaiban az előkelő világ egész ismeretlensége. Rosalie a szerető nő kinos éleslátásával előre sejtett mindent. Bár szemrehányást tett magának, bántotta őt René öröme, hogy a nagyúri világba mehet, a hova ő, a félmenyasszony nem követheti. Mert közöttök sokkal szorosabb kötelékek voltak, semmint Claude gyanitotta. A mult tavaszkor egy este már titkon esküdöztek egymásnak. René akkor még ismeretlen volt. A leány érezhette, hogy csakis az övé. Az ifjunak minden édes volt Rosalie közelében és minden kelletlen ő nélküle. És a leány tudatlanságát most megvilágitotta az öntudatlan féltékenység, hogy mely veszélyes összehasonlitások fenyegetik őt. Otthon készült ruhácskájában, mely félszeggé tette csinos termetét, a piczi lábát elcsúfitó készen vett czipőben, nyakán és karján az egyszerü kis fodorral, szegénynek és csekélynek érezte magát ama főúri hölgyekkel szemben, a kikkel René találkozni fog. Ezért remegett tűje, ezért rebbent szeme pillája sebesebben, ezért szorult össze szive egy rossz sejtelemtől, mig a professzor unszolta Claudeot, hogy igyék egy pohárka liqueurt, és sodoritson magának egy czigarettát a marylandi dohányból.

- »Ugy-e pompás ez a csiger-pályinka? Egy tanitványom küldte Normandiából... Ön valamikor nagyon szerette ezt az italt. Emlékszik, mikor együtt jártunk leczkét adni Vanaboste intézetébe?... Napi négy óra volt, csütörtökön is, és a gyakorlatok javitása. Százötven frank havonkint... Vig legények voltunk mi akkor!... Két előadás közt volt egy szabad negyedóránk, és ön olyankor elvitt engemet a rue Saint-Jacquesba; még mintha most is látnám azt a kis kávéházat, a hol ilyen pályinkát ittunk erősitőül. Ön mindig azt mondta, hogy ettől megkeményednek az erek, mert az embernek az erei is vénülnek, és az alkohol csökkenti rugalmasságukat...«

- »Akkor tizenkét esztendővel fiatalabb voltam,« mondá Claude, nevetve az emléken, »és még nem bántott a csúz.«

- »Biz az nem lehet valami egészséges,« szólt Offarelné, »minden este kimaradozni, aztán végiglakozni a sok nagy ebédet, az erős borokkal, a borsos ételekkel; ettől olyan sós a vére.«

- »Ugyan, kérem,« szólt közbe Émilie, »nekünk gyakran volt alkalmunk asztalunknál tisztelni Larcher urat, és higyje meg, hogy ő maga a mértékletesség... És a késő lefekvés nem árt, ha másnap délelőtt kedvére kialhatja magát az ember.« Aztán az iróhoz fordult: »Renétől hallom, hogy önnél minden oly csöndes és kedves...«

- »Csöndesnek csöndes... A rue de Varenneben fészkeltem be magamat, egy régi palotába, melynek véletlenül most én vagyok egyetlen lakója. Ha bezárom az ablaktáblákat, akár azt hihetem, hogy éjtszaka van. Csak a közel klastrom harangjait hallom és Páris zaját messziről, igen messziről.«

- »Mindig azt hallottam, hogy az éjfél előtti álom többet ér mindennél,« vágott közbe az öreg asszonyság, bosszankodva Claude nyugodtsága miatt. Maga sem tudta az igaz okát, de haragudott ez emberre; talán nem annyira Renére tett hatása miatt, mint természetes nagy antipatiából. Érezte, hogy folyton tanulmányozza őt ez a fürkésző tekintetű, keresett viseletű ember, a ki mindig mosolyog, nem tudni miért; annyira bántotta ez a dolog, hogy olykor erősen tört ki belőle a keserűség. »Különben Vincy ur itt majd nem alhatja ki magát,« folytatta. »Hány órakor végződik az a mulatság a gorófnénál?...« Igy, parasztosan mondta ezt a szót.

- »Nem tudom,« felelt Claude, nagyot mulatva ellenségének e rosszul titkolt gyülölségén. »A *Cicisbeot* féltizenegy felé fogják játszani... a vacsora pedig alkalmasint egy óra tájt lesz...«

- »Vincy úr tehát két órakor fog lefeküdni,« szólt Offarelné látható megelégedéssel, hogy ily argumentumot vághat embere szemébe, »s mivel Fresneau ur hét órakor megy el hazulról, Françoise pedig már hatkor kezd motozni...«

- »Ej, egyszer nem árt,« szólt Émilie, kissé türelmetlenül szakitva félbe a haragos asszonyságot, mert attól tartott, hogy most valami gorombaság következik; aztán, hogy Offarelnénak kedves dologra forditsa a beszédet, igy folytatta: - »De még nem is mondta, hogy megkerült-e a Hamupipőke?«

A Hamupipőke egy iromba macska volt, a melyet Offarelné egyik ismerősének, Jacques Passart fiatal rajzmesternek ajándékozott. Ez az ismeretség onnan keletkezett, hogy az osztálytanácsos rajongott a vizfestésért. A házaspárnak ugyanis két gyöngéje volt: a férj imádta a képirást és szüntelenül tájakat mázolt, mig csak a hivatalba nem kellett mennie; a feleség pedig mód nélkül szerette a macskákat és a rue de Bagneuxben levő földszinti, kertre nyiló lakásukban vagy öt e fajtabeli állat élte világát. Jacques Passart, ki boldogtalan szerelemmel sóhajtozott Rosalie után, oly áradozó dicséretekkel halmozta el a cziczát, kit Offarelné hol Hamupipiskének, hol Hamupepejkének hivott, hogy az asszonyság végre neki ajándékozta. A szegény Hamupipőke három hónapot töltvén Passart rue du Cherche-Midi-beli ötödik emeleti lakásán, megkölykezett. A három kölyökből kettőt vizbe fojtottak; a harmadikkal megszökött a macska. Passart nem merte megvallani e szökést. Harmadnapra Offarelné kaparászást hallott a kert ajtaján. »Különös,« gondolta magában, összeszámolva macskáit, kik közül egy az ágyban, a dunna alatt, egy az egyetlen kanapén, egy pedig a kandallónál nyújtózkodott. »Különös! Itt van mind a három és mégis kaparják a kertajtót!« Kisietett és ime a Hamupipőke vonult be, dorombolva, görbe háttal, régi asszonyához dörgölődzve és hizelkedve, a minek a jó asszony mód nélkül örvendett. Másnap azonban ismét eltünt a Hamupipőke. Ezt a látogatást még rejtelmesebbé tette Passart kénytelen vallomása, hogy nem eléggé ügyelt a drágalátos állatra. Offarelné nem győzött eleget beszélni e dologról Émilienek s hogy ma este még nem szólt róla, csak annak lehetett tulajdonitani, hogy igen fontosnak itélte René bevonulását az előkelő világba.

- »Ah, a Hamupipőke!...« szólt az asszonyság olyan hangon, melyben mostani bosszúságával a kedves állat emlékezete iránt való rajongás egyesült. »De vajjon emlékszik-e rá Vincy ur?« És mikor René intett, hogy nem feledte el ezt az érdekes jószágot, igy folytatta: »Hát ma reggel visszatért. A nyakánál fogva hozta a kölykét s a lábamhoz tette, mintha ajándékul kinálná... Aztán rám nézett... Mert a minap csak azért járt nálam, hogy megtudja: kell-e még nekem; s most azt kérte, hogy a fiát is fogadjam be vele együtt... Bizony,« mondá végezetül, »okosabb az állatokat szeretni és nem az embereket, mert az állatok hivebbek!«

- »Bámulatos ösztön!« kiáltott Fresneau, ki ismét kabalisztikus jeleket irkált czeruzájával a gyakorlatok szélére. »Föl fogom emliteni valamelyik előadásomon...« - Ez a szegény ember a tanitás dolgában igazán olyan mindenes volt, mint a Molière kocsis-szakácsa: egy érettségire előkészitő intézetben filozófiát adott elő, valahol másutt történetet, sőt még angolul is tanitott, bár alig tudta kiejteni a szavakat. E mellett derüre-borura tartotta a sok fölolvasást. Hamupipőke csodálatos visszatérte a szülőházba az ő számára igazán kimerithetlen tárgy. Aztán anekdotát anekdotára halmozott, látszólag megfeledkezve a gyakorlatokról, - de csak látszólag, mert a derék ember, ki oly gyenge volt, hogy tiz tanitványból álló osztályt sem tudott kordában tartani, egyszerre igen éles megfigyelő lett, ha a feleségéről volt szó. Mig czeruzája a föladatok szélére jegyezgetett, határozottan észrevette Offarelné ellenséges voltát és kiérezte a beszédekből azt is, hogy Émilie nyugtalankodik: mint fog végződni ez a társalgás. És a professzor folytatta monológját, hogy a bakafántos asszonyságnak ideje legyen lecsillapodni. De nem kellett soká fáradnia. Ismét csöngettek...

- »A papa! Már háromnegyed tizre jár!« kiáltott Rosalie. Őt is bántotta, hogy anyja olyan élesen viseli magát Claudedal és Renével szemben. Atyjának érkezése, mely után nekik csakhamar távozniok kellett, igazi megváltás volt neki, bár máskor mindig hasadozott a szive, mikor Fresneauéknál ütött a válás órája. Ismerte anyját és inkább ösztön mint okoskodás révén érezte, hogy e kesernyés megjegyzések mily hitványak és kellemetlenek lehetnek René szemében. Az ifjunak valóban elég oka lehet, hogy ne érezze magát jól társaságukban. Rosalie tehát rögtön fölkelt, mikor atyja belépett. Offarel hosszú, szikár ember volt és sovány arcza egyike amaz ábrázatoknak, a melyek szükségképen don Quijote halhatatlan tipusát juttatják eszünkbe: sasorr, behorpadt halánték, kissé ferde száj és mindenen uralkodva, ama képtelenül domborodó homlokok egyike, a melyeket mintha mániák és balitéletek szántottak volna igy be redőkkel és dagasztottak volna igy meg. Az osztálytanácsos urnak, a vizfestésben való ártatlan gyönyörködés mellett, megvolt az a nevetséges gyöngesége is, hogy a beszédet mindig képzelt betegségeire téritette.

- »Nagyon hideg van ma este,« igy köszöntött be, és azonnal a feleségéhez fordult: »Adélaïde, van otthon jód-tinktura? Mert bizonyos, hogy holnap reggel megint elővesz a csúz.«

- »Elég meleg az önök kocsija?« szólt Émilie Claudehoz, e panaszt hallva.

- »Semmi hiba benne,« felelt az iró, órájára tekintve, »és mindjárt bele is kell szállnunk, ha nem akarunk elkésni...« Mialatt elbucsuzott az egész kis társaságtól és Émilie kikisérte őt, René, nem szoritva kezet senkivel, eltünt szobájába az ebédlőbe nyiló ajtaján. »Bizonynyal csak a felöltőjét veszi magára és visszatér,« gondolta Rosalie, lehetetlen, hogy ne mondjon nekem istenhozzádot, hiszen ugy is alig nézett rám ma este.« És folytatta munkáját, mig Fresneau az osztálytanácsost épp ugy kinálgatni kezdte, mint az imént barátját:

- »Tetszik egy pohárkával? Jó lesz a hideg ellen.«

- »Egy csöppet kérek,« mondá a tisztviselő.

- »Ez már derék! Ön nem veti meg pályinkámat, mint Larcher.«

- »Larcher ur?« mondá az osztálytanácsos. »Hát önök nem is tudják, mi az ő rendes itala?... Nos,« folytatta halkabb hangon és óvatosan tekintve az előszoba-ajtó felé, »épp ma este olvastam róla az ujságban egy czikkelyt, mely ugyancsak elbánik vele.«

- »Mondd, mi az, kedves apuskám,« szólt Offarelné, most először tevén le térdére munkáját, és épp ugy elárulta rosszakaratának együgyű örömét, mint a hogy az imént megmutatta a macska iránt való együgyű szeretetét.

- »Ugy látszik,« folytatta az öreg ember nagy fontosan, »hogy a szalonokban Larcher urnak nem teát adnak inni, hanem vért.«

- »Vért?« kérdé Fresneau elképpedve ezen a furcsa mendemondán, »és ugyan minek?«

- »Hogy egy kis élet költözzék bele,« szólt élénken Offarelné; »hát nem látják, hogy csak hálni jár belé a lélek? Alkalmasint gyönyörü életet folytat!«

- »Azt is irják róla,« folytatta a tisztviselő, a ki a bürgözdik silány hiszékenységével kapvakapott minden irigy rágalmon, a mivel az ismert nevű embereket illetik; »azt is irják róla, hogy imádó hölgyek egész udvara veszi körül és hogy sikert tud biztositani mindennek, a mit csak lefirkant. A kefelevonatokat tuczatjával készitteti és aztán elviszi az ismerős dámákhoz. A papirosokat sorba rakják a kanapén, és aztán: Édes Larcher, kedves Larcher, ha megváltoztatná ezt a szót, ha kihagyná ezt a mondatot... Ő pedig megváltoztatja a szót, kihagyja a mondatot, és a nők azt hiszik, hogy némiképen ők is szerzőjük annak, a mit ír...«

- »Ez engemet egy csöppet sem lep meg,« szólt Offarelné, »régtől látom rajta, hogy nagy intrikus.«

- »Hát biz én,« mondá Fresneau, »nem valami nagyon szeretem az irkálásait, de hogy intrikus lenne, azt tagadom! Higyje meg, kedves Offarelné asszony, hogy nincs nála nagyobb gyermek. Majd fölvet a nevetés, mikor azt olvasom róla az ujságokban, hogy ismeri az asszonyi szivet. Mindig azt láttam, hogy a leggazabb némberekbe volt szerelmes, a kiket szentül angyaloknak hitt, s a kik őt megcsalták, becsapták!... Épp René beszélte a minap, hogy most a kis Colette Rigaudért bolondul, a ki a *Cicisbeo*-ban játszik, és olyan nagy ördög, hogy kivasalja belőle az utolsó garast is...«

- »Csitt!« szólt a visszatérő Émilie, kihallván e beszédek végét, megbotránkozott, és befogta férje száját. »Larcher ur a mi jó barátunk és nem szabad ilyeneket mondani róla... Öcsém megkért, hogy bucsuzzam el helyette mindnyájuktól. Csak az előszobában vették észre, hogy már is megkéstek és lóhalálában siettek el... Különben, kedves Offarel ur, mikor kapom meg a *Cicisbeo* utolsó jelenetét ábrázoló vizfestményt?« kérdé az osztálytanácsoshoz fordulva.

- »A tél nem kedvez a munkának,« válaszolt a tisztviselő, »hamar beesteledik, nekünk pedig tömérdek sok a dolgunk; de megkapja kérem, megkapja... Mi bajod Rosalie? Olyan halavány vagy.«

A szegény leánynak valóban kimondhatatlanul fájt, hogy René igy ment el, egy szó, egy nyájas tekintet nélkül. Torka összeszorult, szeme könnybe lábbadt. De mégis vissza birta fojtani zokogását és azt felelte, hogy a kályha melege bántja. Offarelné most oly világosan szemrehányó tekintetet vetett Émiliere, hogy Fresneauné önkéntelenül félreforditotta a fejét. Őt is kínos érzés lepte meg, mert szerette Rosaliet. De mindig ellenezte ezt a házasságot, mely nem egyezett meg az öcscséhez fűzött sejtelmes nagyravágyó tervekkel. Mikor Offarelné és két leánya fölkelt, föltette kalapját és elbucsuzott, a fiatal asszony épp ez érzésnél fogva melegebben csókolta meg Rosaliet, mint máskor. Szivesen sajnálta őt, a mért René miatt szenved, de ez a sajnálkozás némileg jól is esett neki, mert a leány szenvedése a fiatalember hidegségére vallott. Alig záródott be az ajtó, barna szemében lobogó tiszta örömmel mondta Françoisenek:

- »Ugy-e, nem fog zörögni holnap reggel?«

- »Annyit se, mint a mai menyecske éjfélkor,« felelt a cseléd.

- »És te se zakatolj majd, vén medvém,« szólt férjének, visszatérve az ebédlőbe, hol a professzor már megint a gyakorlatok javitásával bibelődött. Megmondtam Constantnak is, hogy lassan viselje magát, mikor iskolába megy...« - Aztán büszkén mosolyogva folytatta: »Mily nagy diadala lesz ma este Renének, ha ugyan azok a nagy urak nem fognak finnyáskodni!« Aztán Claude egy szokott mondásával vigasztalta magát: »Nem finnyáskodhatnak, mert az ő versei szépek, csaknem oly szépek, mint ő maga!«

- »Kivánatos, hogy azok a hölgyek ne kényeztessék őt úgy, mint te,« vágott közbe Fresneau, »mert bizony el találja veszíteni a fejét... De nem,« folytatta, felesége érzelmeinek akarván kedvezni, »igazi öröm látni, hogy mindig mily egyszerü, még a nagy sikerek közepett is.« Émilie szeretettel csókolta meg urát ezért a mondásért.

III.
Egy szerelmes és egy snob.

A két iró fölszállt a kocsiba, mely gyorsan robogott ki a rue du Cherche-Midiből a boulevard Montparnasse irányában, aztán a Palais des Invalidesot megkerülve, a diadalív felé vezető hosszú utakon ment, a Szajna hidján át. A jóbarátok eleinte hallgattak. René apróra ismerte e városrészt, melyhez gyermekségének és ifjuságának annyi emléke fűzte. Az ablak üvegeire pára csapódott le, mintegy jelképezve azt a ködöt, mely mostani élete és oly közel multja között lebeg. A rue de Cherche-Midinek nem volt egy szöglete, melyet épp ugy ne szokott volna meg, mint saját szobáját; ismerős volt neki minden, a katonai börtön magas, komor épületétől a szarvasünőt ábrázoló czégérű borárosboltig s a nyugalmas rue de Bagneux szögletéig, a hol Rosalie lakott. Eszébe jutott barátnője, kitől ma este bucsuzás nélkül vált meg; de nem fájt neki ez az emlékezés. Azt hitte: ébren álmodik, oly kevéssé volt hasonló az ez utczákon járt szegény, névtelen ifju ahhoz a hires és gazdag emberhez, a ki most Claude Larcher kocsijának párnáin ült. Hires volt, mert egész Páris tapsolta kis darabját, - és gazdag, mert a szeptemberben szinre került *Cicisbeo* februáriusig neki rengeteg summát: huszonötezer frankot jövedelmezett!... És a jövedelemnek e forrása nem egyhamar fog kiapadni. A *Cicisbeo*-t egy divatos irónak *Az Ikertestvér* czimű vigjátékával együtt adják, mely soká megmarad a szinlapokon. Jövedelmezőnek mutatkozott a darab a könyvesboltokban is, nem is szólva a vidéki előadások és a külföldi forditások busás tiszteletdijáról. S ez csak a kezdet volt. René fiókjában több mű várt a közzétételre: egy *Ormok* czimű bölcselkedő költemény-kötet, egy *Savonarola* czimű verses dráma a renaissance korából és egy szenvedélyes regény, mely csak félig volt kész és még nem is tudta, hogy milyen czimet adjon neki. A kocsi robogott és a biztos sikerek, a nagy tervek ittasságába még egy másik mámor is elegyedett: az az érzés, hogy most a világba lép. Nincs az a leányka, a ki izgatottabb legyen az első bál előtt, mint ez a nagy gyermek most volt. Nagy láz fogta el, szinte megsemmisitve énjét. Az a költők boldogtalansága és boldogsága, hogy szinte a képtelenségig tudják fokozni a voltaképp csekély, majdnem hitvány impressziókat. Ebből erednek a szertelen remény és a szertelen csüggedés nagy hirtelenségü ellentétei, melyek aztán képzelődésüknek, következésképpen karakterüknek és érzelmeiknek is, a folytonos változás, a teljes bizonytalanság vonását adják meg, a mely borzasztó azokra az emberekre és főkép azokra a nőkre, a kik ezekhez a megfoghatatlan lelkekhez ragaszkodnak. Vannak azonban e lelkek közt olyanok is, kikben e veszedelmes változékonyság nem rontja meg a szeretetet. Ilyen volt René is. A szokott régi utczák láttára önkéntelenül összehasonlitva jelenét és multját, gondolatát, a nála sokkal idősebb jóbarát felé fordult, ki sorsának ez egész megváltozását okozta. Az az együgyű elérzékenyedés fogta el, mely csakis a fiatal lelkek bájos tulajdonsága és oly ritka a mai világban: a benső és a külső legyőzhetetlen viszonya, az önkéntelenség. Megszoritotta mind-mostanig hallgató barátja kezét:

- »Mily jó volt ön én irántam!... Igenis,« erősitette, látva Claude szemében a meglepődést, »ha ön nem oly irgalmas első kisérleteim iránt, sohasem mutattam volna meg önnek a *Cicisbeot*; ha ön nem viszi Rigaud kisasszonyhoz, most is bizonyosan valamelyik szinház kéziratos almáriomában heverne; ha ön nem beszélt volna rólam Komof grófnénak, nem játszanák nála a darabomat és ma este nem mennék hozzá... Boldog, igen boldog vagyok!... Ön most bizonyosan azt gondolja, hogy együgyű vagyok, mint egy diák... de ha tudná, mennyit álmodoztam ifjuságomban e világról, a hova most engem vezet, a hol már csak a nők ruhája is csupa költőiség, és a tárgyak mind gyönyörű keretéül szolgálnak az örömnek és a fájdalomnak!...«

- »Bár csak a nők lelkének is olyan szövete volna, mint a minő a ruhájuké,« szakitotta félbe Claude csúfolódva, »De én igazán csodálom önt. Csak nem hiszi, hogy mindjárt nagyvilági emberré válik, a mért meghivta Komofné, ez az idegen hölgy, a kinek palotája csak egy állomás, vagy a mért az az egynéhány kiváncsi nő, a ki ott lesz, azt fogja mondani, hogy szivesen látják önt mindennap ebéd előtt. Kedves barátom, ön még sokat fog járni az előkelő világba, ha ez a sport ugyan mulattatja; de belé nem fog tartozni soha, mint a hogy nem tartozom belé sem én, sem a leggeniálisabb művészlelkek közül senki; és ennek egyszerűen az az oka, hogy sem ön, sem a családja nem született ezekbe a körökbe. Mindenütt el fogják önt fogadni, és ünneplik is. De kisértse csak meg valamelyik leány kezét kérni, majd meglátja... Szivből kivánom, hogy ezt megérje... Szent Isten, ha ismerné ezeket az asszonyokat, a kiket oly gyöngédeknek, oly finomaknak, oly arisztokratáknak képzel! Csupa Worth- és Laferrière-féle ruhákba öltözött hiúság... Nincs közöttük tiz, a ki igazán tudna érezni. A legbecsületesebbek még azok, a kiknek szeretőjük van, mert az a gyönyörüségük. Ha fölbonczolná őket, szivük helyén szabó-számlát találna, meg egy csomó előitéletet, a mely náluk elvszámba megy, és a mohó vágyódás: elhomályositani ezt vagy azt a hölgyet. Mégis ostobák vagyunk mi, itt ebben a kocsiban, két meglehetős értelmes ember, a kinek otthon volna dolga; ön, kinek a szive remeg a gondolattól, hogy az úgynevezett előkelő hölgyek társaságába jut, és én!...«

- »Ugyan mivel haragithatta önt meg ma Colette?« kérdé szeliden René, kit barátja beszédének keserűsége bántott, a mi különben elég gyakran megtörtént. De hogyan haragudhatott volna meg rá ezért az illuziói ellen intézett valóságos támadásért? Tudta, hogy valahányszor Claude ilyen dühösen kiabált, mindig ennek a szinésznőnek valami kaczérsága volt az oka. A boldogtalan őrülten szerelmes volt ebbe a leányba, a ki csak játszott vele, bár viszontszerette őt a maga módja szerint. Ama szerelmek egyike volt ez, melyek a gyülölségben és az érzékiségben gyökereznek, kinozzák és elaljasitják a szivet és vadállattá változtatják az embert. Az ilyen szerelmek egyik sajátos vonása, hogy éles és dühös válságokkal járnak a puszta képzelet ösztökélésére is. Claude előtt alkalmasint egyszerre megjelent kedvesének képe, és hirtelen harag űzte el a nyájas kedvet, melyet Fresneauéktól hozott magával. Ezt a haragját most bármely paradox révén is kiontotta volna. Kapva-kapott a René kinálta alkalmon és teljes erejével megszoritva barátja karját, beteges nevetéssel szólt:

- »Hogy mivel bántott meg?... Hát meg akarja tudni, kicsoda az asszonyi sziv nagy ismerője, a mélyre ható lélekbuvár, mint engemet az ujságok hivnak, és a nagy Jobard, mint én magamat hivom? Értelmemnek sohasem vettem egyéb hasznát, mint hogy fölfedeztem saját ostobaságaimat!... Megvallottam már önnek azt a szégyenletes dolgot,« folytatta halkabb hangon, »hogy Salvaneyra féltékenykedem?... De hiszen ön nem tudja, ki ez a Salvaney. Uj módi ficsúr, a kinek mindig kezében van az utalványos könyve és öt aranyával mulat. Maga a közönségesség. Az orra valóságos trombita, a homloka kopasz, a szeme dülledt, az arcza szine akár csak egy marhakupeczé!... De anglomán, akkora anglomán, hogy hozzá képest franczia maga a walesi herczeg is... Tavaly három hónapot töltött Flórenczben és hallottam, mikor eldicsekedett, hogy ez idő alatt is mindig Londonban mosott inget hordott. Higyje meg, kedves barátom, hogy abban a világban, mely önt úgy elbűvöli, az ilyesmi sokkal nagyobb becsületet szerez az embernek, mintha például megirta volna a *Nábobot* vagy az *Assommoirt*, ezt a két remek művet... Nos, ez az ur tetszik Colettenek. Épp oly bejáratos az öltözőszobájába, mint én. És rámereszti pályinkától könnyes szemét. Ő találta ki az uj tempót, opera után kompániában menni a rue Lafayettebe, egy ronda csapszékbe, alkoholt vedelni; elvezetem önt egyszer oda, hadd lássa meg ezt a frátert... Sőt még Colette is odamegy, egy kocsiban vele... - Ugyan - ezt szokta nekem mondani - csak nem féltékeny erre az emberre? Hiszen mindig érzik rajta a gin szaga... - Mert a fehércselédek ilyeneket beszélnek minékünk és még fizikai dolgaiban is készek ócsárolni előttünk azt, a kivel tegnap háltak... Nos, ma reggel Colettenél voltam. Mindezt tudtam, de mégsem hittem. Salvaney! Ha csak látná ön, lehetet-

lennek itélné ezt a dolgot; mig az a leány - hiszen ismeri! - ...az a szelid, szép két szem, az a finom szépség, az a Botticelli-száj!... Istenem, beh kár!... Hát nála voltam... Egyszerre levelet hoznak. S az inas - nem rég fogadták föl és ügyetlen, - nagy ostobán azt mondja: - Salvaney ur küldi és választ várnak... - Colette összecsókolt és esküdözött, hogy semmi nem történt közöttük, sőt még a legártatlanabb udvarlásról sincs szó. A levelet a kezében tartotta. Én tökfilkó azt gondoltam magamban: most mindjárt ide adja nekem a levelet és meglesz az irott bizonyság, hogy nem hazudott; kétségtelen bizonyság, mert Salvaney nem tudhatta előre, hogy én látni fogom e levelet. Colette pedig csak tartotta a papirost és rám nézett. - Nos, válaszolni fogok rá, szólt aztán; megengedi? azzal kapta magát és kiment a másik szobába... a levéllel! Ön persze azt hiszi, hogy én erre fogtam a kalapomat, botomat és örökre távoztam, azt mondva magamban: Ez mégis csak gaz egy némber!... Pedig nem ezt cselekedtem, édes barátom. Ott maradtam. Colette meg visszatért, csöngetett, odaadta a választ az inasnak, aztán hozzám fordult: Ugy-e, most haragszik rám? - Hallgattam. - Szerette volna elolvasni azt a levelet? - Most sem feleltem. - Colette pedig összevonta szép szemöldökét: Már nem olvashatja el, mert a tűzbe hajítottam. Különben sem volt benne egyéb, mint hogy Salvaney ur valami szövetmintát kért tőlem egy álarczosbáli ruhához. Megkövetelem, hogy higyjen a szavamnak... - És hogy mondta, hogy játszotta el ezt!... Sohasem volt tehetségesebb! Ne kérdezze, mit feleltem neki. Ugy bántam vele, mint a legutolsók legutolsójával. A szeme közé vágtam mindazt, a mi gyűlölség, utálat és megvetés volt a szivemben; aztán mikor sirni kezdett, karjaimba szoritottam és az enyém volt, ott a dohányzószoba divánján, a hol ugy hazudott nekem, én meg ugy összesértegettem, mint egy czédát... Mondja, nem vagyok én aljas egy ember?«

- »De alapos volt az a gyanu?« kérdé René.

- »Ha alapos volt-e!...« felelt Claude a kegyetlen diadalnak azon a hangján, melyet a féltékenyek akkor használnak, mikor mindent tudni akaró dühük révén igaznak bizonyultak leggonoszabb föltevéseik is. »Tudja mit kivánt Salvaney abban a levélben? Légyottot... És tudja, mit irt Colette a maga levelében? A légyott óráját... Tudom, mert kémleltettem őt; igenis, elkövettem ezt a hitványságot. A próbáról egyenesen Salvaneyhez ment, és még nyolcz órakor is ott volt.«

- »És ön nem szakit vele?« szólt Vincy.

- »Már is szakitottam, még pedig becsületemre mondom, hogy örökre. De legutoljára még meg akarom neki mondani, hogyan gondolkozom róla. Ah, a gaz! De majd meglátja, hogyan fogok vele ma este elbánni...«

Claude panasza oly nagy szenvedésre vallott, hogy René vigsága egyszeriben megcsappant. Szánta ez embert, kihez a fiatal sziveknek oly édes hálája fűzte, s egyszersmind undorodott Colette szégyenletes kétszinűségétől. E pillanatban valóságos lelkifurdalást érzett, hogy az ellentét révén eszébe jutott Rosalie tiszta arcza és hű lelke. Ez azonban csak egy pillanatig tartott, mert René figyelmét azonnal magára vonta Claude lelkiállapotának rögtönös fordulata. Ez a tisztán idegeivel élő ördöngös ember megdöbbentő gyorsan tudta változtatni gondolatait és érzelmeit. Az imént hörgő hangon és kétségbeesetten beszélt barátjának, ki tudta róla, hogy mindig őszinte. Egyszerre azonban csettentett az ujjával, mint mindig, mikor bátorságra akart szert tenni; azt mondta: »Ej, ej...« aztán valami irodalmi kérdést intézett az elképpedt fiatalemberhez. Igy történt, hogy a két iró egy uj regényről beszélgetett, mikor a fogatok sorához csatlakozó kocsi megállása és a kerekek alatt a kavicscsikorgás figyelmeztette őket, hogy megérkeztek. A kocsi megállt egy esőfogóval védett perron előtt, aztán a fiatalembernek az az érzése támadt, mintha ő már járt volna ez előszobában, de nappal. Több bérruhás szolga volt e virágokkal teli és láthatatlan kályhákkal fűtött helyen. Az asztalra és az egyik zsöllye-székre rakott felöltők és köpenyek sokasága mutatta, hogy a társaság már teljes lehet a

termekben, melyek zaja egész idáig hatott. Az egyik inas épp egy fiatal nőről segitette le a bundát. A hölgy meztelen vállal, karcsú termetén piros ruhával bontakozott ki a prém közül. Finom arczéle, kissé horgas orra és elmésségre mutató szája volt. Halványszőke haja közt gyémántok csillogtak. René látta, hogy Claudeot főhajtással üdvözli, és érezte, hogy elsápad, mikor pillantása találkozott ez egykedvűen reátekintő két világoskék szemmel. Bármily kopott is legyen a hasonlat, azt kellett mondani, hogy az ifju hölgy arcza rózsás, mert szőke bőre valóban oly üde és finom volt, mint a rózsa.

- »Ez Morainesné, Victor Bois-Dauffin, a császárság korabeli miniszter leánya.«

Hányszor jutott eszébe Renének Claude e mondata, melylyel néma kérdésére felelt. És sokszor eltöprengett magában, hogy mely különös véletlen hozta őt össze a Komof-palotába lépésének első perczében épp azzal az asszonynyal, a ki valamennyi között a legmélyebb hatást tette rá? De akkor, e perczben, még nem élt benne az a sejtelem, mely olykor megszólal lelkünkben, mikor először látunk valakit, a ki reánk nézve nagy áldás vagy nagy átok lesz. A harmincz éves szép fiatal asszony képe azonban csakhamar elvegyült az összes hatásba, melyet ez uj dolgok Renére tettek. Mig Claudedal együtt a felöltők számát várta, a puha szőnyegek, az előcsarnok nagyszerű diszitése, a méretek nagysága, a cselédség ruhája, a fényes világitás mind valami kínzó félénkséget és egyszersmind kéjes érzékiséget sugallt belé. Már mikor először volt látogatóban a grófnénál, érezte, hogy körülveszik az előkelő világ levegőjében uszó súlytalan atomok ezrei. A bőségben születettek nem veszik észre e végtelen apró érzéseket, mint a hogy nem veszszük észre a reánk nehezedő levegőég súlyát. Nem érezzük, a mit mindig érezünk. A jött-mentek pedig nem igen beszélik el impresszióikat. Ösztönszerüleg belerejtik szivük mélyébe, mint pórias és bürgözdi dolgokat, a melyekkel nem bölcs dolog eldicsekedni. René különben nem igen ért rá érzéseit vizsgálgatni. Föltárult az ajtó és a fiatalember belépett az első szalonba, mely a modern Páris nagy berendezéseinek zagyva pompájával volt elárasztva. A ki egy ilyen termet látott, látta valamennyit. A fiatalember szemében azonban minden magán hordta az arisztokráczia bélyegét, a zsöllyeszékek régi szöveteitől a kandalló fölött függő kárpitig, melyen rengeteg alakok Bacchus diadalát ábrázolták. E középnagyságu első terembe nyillott a másik, sokkal nagyobb szalon, a hol, a társalgás zaja után itélve, alkalmasint már együtt voltak az összes meghivottak. René, az érzések ama szertelen izgatottságánál fogva, melyet fiatal emberekben a félénkség okoz, egy pillantással föl tudta fogni az egész képet; látta Morainesné vörös ruháját, a mint egy fekete frakk karján besiet a terembe és látta a kis szalon kandallója előtt, a kárpit alatt, Komof grófnét, a ki egy csoport közepén beszélt, rendkivül erős arczjátékkal és mód nélkül heves taglejtésekkel. Szinte tragikus megjelenésű nő volt: magas termetéhez képest szűk vállú, haja ősz, arczának vonásai kissé nagyon is határozottak, és szürke szemének fénye szinte türhetetlen. Sötét öltözetén még jobban szikráztak nagyszerű ékszerei s keze, melylyel beszédközben szüntelenül hadonázott, barbár módon tele volt zafir, smaragd és gyémánt gyürükkel. Mosolygással fogadta Claude és René meghajlását. Épp egy spiritista kisérletről beszélt; ez a dolog volt legkedvesebb foglalkozása.

- »Az asztal egyre emelkedett, emelkedett« mondá, »már alig birtuk elérni ujjainkkal; ekkor valami lehelet elfujta a gyertyákat és én a homályban azt láttam, hogy egy kéz lebeg ide s tova... egy óriás kéz... a Nagy Péter czár keze!«

És mikor ezeket mondta, vonásai eltorzultak, szeme pedig merev lett, mintha valami szörnyű látomást látna. Egynéhány pillanatra megjelent arczán az az ösztönöknek engedelmeskedő félvad, félőrült lény, mely gyakran benne lappang a legműveltebb oroszokban is. De aztán egyszerre fölébredt benne a főúri hölgy, a kinek teljesiteni kell háziasszonyi kötelességét. Ismét mosolygott és szemének baljóslatú fénye enyhült. Mint amaz idős nők, a kik, ha jók, imádatra méltók tudnak lenni a beteges érzékenységü férfiak iránt, azonnal megsejtette, hogy

René máris magányosnak érzi magát e nagy szalonban, a hol nem ismer senkit. Mihelyt befejezte a történet elbeszélését, szives mosolygással fordult az ifjuhoz:

- »Mondja, Vincy ur, hisz ön a hazajáró lelkekben? Persze, hogy hisz, költő létére... De erről majd máskor beszélünk... Most velem kell jönnie, bár nem vagyok se fiatal, se szép, hogy bemutassam barátnőimnek, a kik önt annyira csodálják...«

Azzal karon fogta a fiatalembert. Bár René is magas volt, a grófné jó fél fejjel haladta felül. Tragikus külseje nem hazudott. Sorsa csakugyan az volt, a mire csodálatos, szokatlan nézése és szenvedélyes arcza vallott. Férjét csaknem a szeme láttára ölték meg, ő pedig saját kezével végezte ki a gyilkost. René már tudta e történetet Claudetól. Komof grófot, a magasrangú politikust, hivatalszobájában szurta le egy nihilista összeesküvő; a grófné épp abban a pillanatban lépett be és revolverrel lőtte agyon a gyilkost. Ugyanezzel a hosszú, gyürükkel megrakott kezével fogta a pisztolyt, melylyel most René karjára támaszkodott; és megint egy történetet kezdett elbeszélni, azzal a valóságos állati energiával, mely a szlávokban a legfinomabb előkelőséggel párosul.

- »Most nyolcz éve, a háboru után érkeztem Párisba. Képzelje, nem voltam itt az első világtárlat, 1855 óta! Ah, mily elbűvölő, mily gyönyörű volt akkor Páris... és az önök császárja igazán ideális...« - mindig megnyomta a szavak utolsó tagját, ha lelkesedését akarta kifejezni. - »Velem volt leányom, Rudin herczegné - ön nem ismeri, mert mindig Flórenczben lakik. Nagy beteg lett, de megmentette Louvet doktor, tudja az a III. Henrik-képű szikár kis emberke. Mindig Luveczkinek hivom őt, mert az oroszok orvosa. Leányomat nem vihettem el Párisból... Épp akkor eladó volt ez a palota teljes berendezésével együtt... Megvettem... De azóta mindent fölforgattam. Látja... Itt volt a kert...«

És a nagy teremre mutatott, a melybe épp értek. E nagy csarnok falait egészen elfödték a mindenféle nagyságu és mindenféle iskolából kikerült képek, a melyeket a grófné Európát végigkóborolva összevásárolt. Ha a külső fény első látása hatott Renére, még jobban megragadta őt ez a másik, hogy ugy mondjuk lelki fény, melyben a kozmopolitizmus tükröződik. A hogy a grófné csak ugy ejtette ki Flórencz nevét, mintha Páris valamelyik külvárosa volna; a palotában rögtönzött berendezésből látszó dúsgazdagság és a főrangú orosz hölgy tökéletes franczia beszéde: valóságos gyermekies csodálattal töltötte el ezt a fiatal embert, a ki megszokta a párisi polgári élet szűk körét. Szeme tágra nyilt, hogy beigya e kép egész báját. Hátul, balkézt, sötétvörös leeresztett kárpitok födték el a szinpadot, melyet ez alkalomra a nagy ebédlőben rögtönöztek. Ez az ebédlő máskor a nagy terembe nyilt, mint az látszott a kárpit alatt levő három lépcsőn is. Középen márványoszlopon a hires Komof Miklós, Péter czár barátjának mellszobra állt, s ez ős körül négy óriás növénycsoport zöldelt, perzsa mívű réz edényekben. E családi emlék és a szinpad leeresztett kárpitja között széksorok foglalták el a tért. E perczben már a hölgytársaság legnagyobb része letelepedett a székekre, és a lámpák fényében egymás mellé sorakozott a sok meztelen váll, (némelyik kissé sovány, de a többi csodaszép formáju,) a szőke és fekete hajfodrok, a barna és kékszemű arczok, az erős és gyönge karok. Röpködött a sok legyező, csillogott a sok drágakő, és a beszéd, a nevetés nagy, határozatlan zajba olvadt össze. Ruhaszövetek tarkasága töltötte be a terem egyik felét, merő ellentéteül a hátul tolongó fekete frakkok sokaságának. A férfiak közt azonban állt néhány nő is, viszont a hölgyek széksorai között is látszott itt-ott egy-egy férfi. Ez a társaság, bár igen vegyes volt, csupa olyan emberekből állott, a kik évek óta folyton találkoznak a különböző osztályok közös mulató helyein. Voltak itt herczegnők, a legtisztább faubourg Saint-Germainből, azok, a kiket a sport és a jótékonyság körülbelül mindenüvé elvisz; voltak itt pénzvilágbeli hölgyek, aztán a diplomácziához tartozó kozmopolita elegancziáju nők, sőt egyszerű művészek feleségei is, kik férjük sikeres pályáját mindenféle ebédeken és mulatságokon is kisérik. De az olyan uj jövevény, a minő René Vincy volt, nem vehette észre e társadalmi

különbségeket, melyek e termet élesen elkülönzött csoportokra osztották. Csak nézte e fényes képet, mely szebb volt mindennél, a miről eddig álmodott. A hangok zürzavarában bemutatta magát több elhaladó férfinak és az utolsó széksorokban ülő hölgyek közül egynéhánynak. Hajlongott és dadogva felelt a bókokra, melyeket a szeretetreméltóbbak mondtak neki. Komofné, látva zavarát, megkönyörült rajta és nem hagyta el, már csak azért sem, mert Claude, a kit alkalmasint ismét megbolonditott a szerelem, eltünt. - Nyilván a szinfalak közé ment, és mikor elhangzott a három koppanás, a költő egész természetesen a grófné mellett ült, az ős szobrát környékező növénycsoportok árnyékában. Mily boldogság volt e helyre kerülni, a hol nem nézhetik őt!

IV.
A »Cicisbeo«.

Két bérruhás inas jött fölvonni a kárpitot; és látható lett a kicsike szinpad. A darab elején csak ez az utasitás lévén: »Velenczei kert«, diszlet gyanánt elég volt egy, a háttért elzáró vászon, és a grófné hires melegházaiból kikerült növények. Ezek a kissé merev és fényeslevelű délszaki bokrok azonban egész más szint adtak a helynek, mint a hogy mindezt a Perrin fantáziája rendezte el a Comédie-Françaiseban. Ez a páratlan rendező a szinpadot lagunára nyiló terraszszá változtatta, melyről lépcsők vezetnek le a zöldes vizhez, mig a kéklő távolban vörös oszlopíves paloták látszanak és a csatornák kanyarulatainál fekete gondolák tünedeznek. Ez az uj diszlet, a csöpp szinpad, az előkelő és kis közönség mind csak növelte René aggodalmát. Szive épp oly őrülten dobogott, mint akkor, az első előadás estéjén a szinfalkocsi mögött. Taps kerekedett: Colette Rigaud lépett ki a szinre. A szinésznő mosolyogva hajlott meg. Watteau valamelyik hires szerelmes képéről másolt ruha volt rajta; a haja lisztes, arczán a gödrike mellett fekete pötty és halaványságát enyhiteni egy kis pirositó. Szeméből és ajkáról az a különös meginditó valami sugárzott, mely ott van Botticelli madonnáinak és angyalainak szomorún álmodozó szemében és érzékiség mellett is bánatos ajkán. Hányszor hallotta René, mikor Claude ezt nyögte: »Valahányszor hazudik, aztán rám tekint azzal a szemmel, nem birok rá haragudni, hanem csak szánom becstelenségét«... Colette elkezdte mondani a bevezető verseket, kissé duzzadt, de azért finom ajkával, és René félelme elérte tetőpontját, mert fülébe hatottak azok a szinte hangos megjegyzések, a melyeket az előkelő társaság mindig megenged magának, mikor egy szinésznő szalonban játszik. »Igen csinos. Vajjon az a ruha van rajta, a melyet a szinpadon visel?... - Az én izlésem szerint egy kicsit sovány... - Milyen kedves hangja van!... - Kár, hogy nagyon utánozza Sarah Bernhardt-t... - Én imádom ezt a darabot, és ön?... - Én a versektől mindig elálmosodom...« A költő éles füle egytől-egyig hallotta e megjegyzéseket és még másokat is. A zajt azonban csakhamar lepisszegte egy René közelében álló csapat fiatalember, s a csittitók közül különösen kitünt egy kopasz, nagy orrú és vértorlódásos képű úr. A grófné köszönő mozdulattal intett feléje, aztán szomszédjához fordult:

- »Ez Salvaney ur, őrülten szerelmes Colettebe.«

Csönd lett és nem hallatszott egyéb, mint a lélekzés, a selyem ruhák suhogása és a legyezők rebbenése. René most már édes mámorral hallgatta saját verseinek zenéjét, mert ez a némaság s aztán a rá következő tetszésmoraj azt mutatta, hogy műve imponál az itt összegyült előkelőségnek is, mint a hogy imponált a »première« estéjén a Theâtre-Françaisben, hol elfásult irók, megcsömörlött kritikusok és szeretkező asszonyok százai alkották a hallgatóságot. A fiatalember egy benső halluczináczió révén önkéntelenül visszagondolt arra az időre, mikor kigondolta és megirta e saynèteet, mely ma este ujra kéjesen izgatta hiuságát, miután fenekestül fölforgatta egész életét. Szeme előtt lebegtek a mult tavaszi esthajnalok, midőn a jardin du Luxembourg fasoraiban járkált; a leszálló est titokzatossága, a virágillat, a még gyér lombokon át kéklő, egyre sötétebb ég, a királynék márványszobrai, - mindez mámorossá tette őt. Már csak azért is, mert Rosalie némán mellette haladt. Mily ártatlanul tudott nézni e leány fekete szeme, melyből öntudatlan, nagy szerelmet olvasott ki! Ez este, az orgonavirágok illatárjában, beszélt neki először szerelemről, mig az Émilievel beszélgető Offarelné hangja a távolból töredezetten hatott hozzájuk. Azzal a lázas reménnyel tért haza, mely a szemet könybe lábbasztja, a szivet megnyitja és megrázza az ember egész valóját. Egyedül volt szobájában. Nem birt aludni és a Rosalieval való összehasonlitás révén eszébe jutott első és egyetlen szeretője, egy Élise nevű quartier Latin-beli leány. Egy sörházban ismerkedett meg vele, hova két pajtása csalta. Élise csinos volt, bár kendőzte magát: a szeme alja csupa fekete,

az arcza egy rizspor, a szája tiszta kárminfesték volt. Valami vonzotta a fiúhoz és bár Renét bántotta a leány viselete, taglejtése, gondolkozásmódja, hangja és minden érzése, mégis a kedvese lett. Ez a szomorú viszony fél évig tartott és Renében még mindig megvolt keserű emléke. Azok közül az emberek közül való levén, a kiket a kéj visz a szeretetre, később önkéntelenül ragaszkodott e lényhez; és kegyetlenül gyötrötte őt e boldogtalan teremtés kaczérsága, szivbeli durvasága és erkölcsi semmisége. Iróasztalához ülve, rajongva gondolt Rosalie tisztaságára s agyában egy költemény fogant meg, mely egy kaczér nő és egy ártatlan, szerető leány ellentéte. Szorgalmasan olvasván Shakspere és Musset vigjátékait, közönséges sörházi kalandja valamely különös, de őszinte metamorfózis révén egy kis olasz szindarabbá változott. Még ez éjjel papirosra vetette a *Cicisbeo* vázlatát és ötven verssort megirt a darabból. Egy velenczei fiatal főur története volt ez; Lorenzoé, ki beleszeretett egy hideg, kegyetlen kaczér teremtésbe, Coelia herczegnőbe. A boldogtalan hiába vesztegette szivét és könnyeit erre az irgalmatlan szépségre. De aztán egy Velenczén átutazó franczia roué, Sénécé marquis tanácsára, Coeliát féltékenynyé tenni, azt szinleli, hogy érdeklődik a szép és jó Beatrice grófné iránt. Ekkor megtudja, hogy Beatrice régtől szereti őt; és mikor a kelepczébe került Coelia ismét magához akarja őt édesgetni, Lorenzo, megnyilván a szeme, nemet mond az álnok teremtésnek, ki mellett annyit sohajtozott, mint bús Cicisbeo és egész lelkével odaforr a szeretni tudó nőhöz.

Colette beszélt, Coeliát játszván. Lorenzo panaszkodott. A roué gunyolódott. Beatrice álmodozott... Az *A hogy tetszik*-beli Benedek, Perdican és Rosalinde s a *Gyertyatartó* Fortuniojának világából idecsöppent alakok a költőiség holdsugárszerűen enyhe, kedves fényében jártak, keltek. A hölgyek csoportjából egy-egy fölkiáltás hallatszott: »Gyönyörű!... - Remek!...« és Renének eszébe jutott az a harmincz és egynéhány éjszakán át folyt munka, mikor ujra és ujra átdolgozott egyes részleteket; például azt az alagyát, melyet Lorenzo ir egy papirosszeletkére s a melyet aztán Coelia megmutat Beatricenek. Mily szerelmes és mily csufondáros volt Colette hangja, mikor e verset mondta:

»Ha a rózsa szomjas csókunk viszonozná,
Mikor égő ajkkal lehajolunk hozzá;
S az orgonavirág meg a liljom lelke
Tudná, mily bánatba merít, ránk lehelve;
Ha a mozdulatlan ég s a zajgó tenger,
Sejtené, mily vágyón nézünk rá bús szemmel;
S mindaz, mit szeretünk, itt e földön élve,
Lelket adna nekünk lelkünkért cserébe!...
Hajh de tenger, mennyég, gyönge virágkelyhek
És te édes, kedves - ti mind nem szerettek!...«

A mult halluczinácziója nőttön-nőtt. És René visszaemlékezett békés kis szobájára, meg arra, hogy mily örömest kelt föl reggelenkint: folytatni a félbeszakitott munkát. Claude tanácsára, meg a nagy emberek szokásainak gyermekes utánzásától ösztökélve - a mi az igazi irók ifjuságának nevetséges és bájos vonása - Balzac egykori életmódját követte. Már este nyolcz óra előtt lefeküdt és hajnali négy előtt kelt föl. Maga gyujtotta meg a lámpát, maga fütött be, mert nénje mindent elkészitett az előtte való este, nem feledkezvén meg a borszeszes kávéfőzőről sem. A lámpa világitott, a tűz pattogott s a gondolatokat sugalló ital zamata betöltötte a zárt szobát. Ő meg kegyeletes pillantást vetett Rosalie fényképére s dolgozni kezdett. Kint pedig Páris egyre zajosabb lett, az élet ébredt. Letette tollát s nézegette a falon függő rézmetszeteket, vagy egy könyvben lapozgatott. Hat óra felé bejött Émilie. Ez a hű testvér házi gondjai között is napról-napra lemásolta összes verseit. A világért sem türte volna meg, hogy René kézirata faktorok és korrektorok kezébe kerüljön. Szegény Émilie! Mily boldog lett volna, ha hallhatja a Colette beszédét kisérő tapsokat; és mily teljes lett volna a René öröme

is, ha még e perczben is, mikor darabja az egész szalon riadó tetszése között végződött, nem szomoritja meg az a sejtelmes érzés, hogy lelke Rosalie iránt megváltozott!

- »Önnek roppant sikere van,« mondá a grófné a fiatalembernek. »Hölgyvendégeim már is veszekesznek, hogy kinek lesz ön a vendége legelőször.« - És René azonnal meggyőződhetett, hogy ez nem pusztán a háziasszony hizelgése, mert mikor a darab véget ért, a ruhasuhogás, széktologatás, jó este kivánások zajában hallhatta az ilyen beszédeket: »Ez a szerző... - Melyik?... - Ez a fiatalember... - Milyen fiatal... - Ismeri őt?... - Igen szép fiú... De miért visel olyan hosszú hajat?... - Nekem tetszenek az ilyen művész fejek... - A mellett, hogy az embernek tehetsége van, bizony ugy is lehet fésülködni, mint bárki fia... - De a vigjátékocska gyönyörü... - Gyönyörü... - Gyönyörü... - Nem tudja, ki mutatta be őt a grófnőnek? - Claude Larcher... - Szegény Larcher! Nézze, hogyan settenkedik Colette körül... - Salvaney meg ő előbb-utóbb össze fogják egymást kaszabolni... - Legalább fölfrissül egy kicsit a vérük... - Itt marad ön vacsorára?...« René a száz meg száz megjegyzés közül épp csak ezeket hallotta meg a szerzők éles fülével és pirulva hajlott meg a bókok özöne alatt, melyet rázúditott egy úri hölgy, ki Komofnétól szinte erőszakkal ragadta őt el. Ez az úrasszony, hosszú, száraz, körülbelül ötven éves nő volt, özvegye bizonyos Sermoises urnak, a ki halála után »az én szegény Sermoisesom« lett, miután életében igazi legendás alak volt a klubban, hitvestársának viselt dolgai folytán. Az úrhölgy vénülvén, a szeretkezéstől az irodalomhoz pártolt át, és pedig a komoly, vallásos szinezetű irodalomhoz. Sermoisesné a grófnétól hallotta fél füllel, hogy a *Cicisbeo* szerzője egy pap öcscse; és a kis vigjáték regényességéből különben is kiérezte, hogy a fiatal költő nem árul egy gyékényen a mai irodalommal, melynek irányát ő, az erkölcsös hölgy kárhoztatta. Az oktató hangot kedvelő précieuse ünnepiességével fejezte ki véleményét, és nincs az a biró, a ki komorabb méltósággal hirdessen itéletet:

- »Mennyi költőiség! Mily isteni báj! Ön a toll Watteauja! És mennyi érzemény!... Uram, ez a mű korszakalkotó! Ön bosszut áll értünk, nőkért, azokon az úgynevezett analistákon, a kik, mintha csak bontó késsel irnák könyveiket valamely aljas hely asztalán...«

- »Asszonyom...« dadogta a fiatalember, elkábulva ettől a megdöbbentő frazeológiától.

- »Ugy-e eljön hozzám?« folytatta az úrnő, »minden szerdán öttől hétig fogadok. Hinni merem, hogy az én szalonom társasága jobban fog tetszeni, mint ezé a kedves grófnéé, ki, hiába, mégis csak idegen. Többen járnak hozzám az akadémia tagjai közül, és megtisztelnek azzal, hogy tanácsomat kérik ki munkáikat illetőleg. Én is irtam már néhány költeményt. Hát persze minden követelés nélkül, csak kis verseket a szegény Sermoises emlékére, és a czimük: *Siri liliomok*. Ugy-e, majd megmondja véleményét? De őszintén ám!... Vincy ur, Huraultné asszony,« folytatta, bemutatva az irót egy negyven éves, még mindig elegáns termetü és arczu hölgynek. »Nemde gyönyörü egy darab ez? Vincy ur egészen a toll Watteauja.«

- »Ön bizonyára igen szereti Alfred de Musset-t,« szólt az uj ismeretség. Ez asszonyság egy Florac álnév alatt dolgozgató, előkelő világbeli dilettáns iró felesége volt. A férj szindarabjai mind rettenetesen megbuktak, hiába ármánykodott oly erősen a feleség, kinél tizenhat év óta nem volt ebéd, a melyre ne lett volna hivatalos vagy egy kritikus, vagy a kritikával pajtásságban élő valaki, vagy egy szinházigazgató, vagy valamelyik szinházigazgatónak holmi atyjafia.

- »Ki nem szereti őt az én koromban?« felelt a fiatalember.

- »Mindjárt gondoltam, mikor az ön szép nyelvét csodáltam,« szólt Huraultné; »ugy hatott rám, mint valami zene, a melyet már hallottam.« De alig ejtette ki ezt a csipős mondást, eszébe jutott, hogy a legtöbb fiatal költő később kritikus is szokott lenni, és meghivással akarta jóvá tenni azt, a mit az iró feleségének kegyetlen irigysége vett ki belőle: - »Remélem, meg fog tisztelni látogatásával; férjem, ki most nincs itt, igen fog örülni, ha megismerheti önt. Minden csütörtökön öttől hétig szivesen látom.«

- »Vincy ur, Éthorelné asszony,« szólt most Sermoisesné, bemutatva Renét egy szép fiatal, elefántcsontszin arczu, nagy bársonyos szemű menyecskének, kinek mély hangja szinte nem illett gyöngéd, csaknem törékeny alakjához.

- »Ah, hogy tud ön a szivhez szólni,« mondá Éthorelné. »Nekem főkép Lorenzo szonettje tetszett... Hogy is van csak?... A múlt évek kisértete...«

- »Egy rég múlt év, kisértőképpen...« szólt René, akaratlanul kiigazitva a verssort, melyet e szép ajk rosszul idézett. És öntudatlan pedánssággal egy futó mosolygást fojtott el, mert az a vers két ötsoros szakból állott és teljességgel nem volt köze semmiféle szonetthez.

- »Igy, igy,« szólt Éthorelné, »igazán imádásra méltó! Minden szombaton öttől hétig fogadok. Csak igen kis társaság van nálam... Ha ugyan részesit a szerencsében...«

Renének ideje sem volt köszönetet mondani és Sermoisesné már is uj bemutatások végett tovább tuszkolta őt, annál a különös hiúságnál fogva, a mely a férfiakat és asszonyokat arra az együgyű és ellenállhatatlan vágyra ösztönzi, hogy minden emlegetett embernek valóságos állatmutogatói legyenek. Igy tisztelgett a költő a talpig fehérbe öltözött Moséné, a legragyogóbb zsidó szépség előtt; aztán a talpig rózsaszinbe öltözött Sauvené előtt és a talpig kékbe öltözött Bernardné előtt. Majd visszatértek Komofnéhoz, ki ismét karonfogta Renét, hogy odavonszolja Candale grófnéhoz, a XV. századbeli rettenetes hadvezér büszke pillantásu ivadékához és hugához, Arcole herczegnéhez. Ezután a két tősgyökeres franczia név után olyan nevek következtek, a melyeket első hallásra lehetetlen megjegyeznie az embernek: az orosz grófné atyafiságához tartozók nevei; majd sorba szorongatták az ifju poéta kezét a hölgyekkel társalgó urak. Igy került René ismerősei közé Hère marquis, a legjobban rendezett gavallér, a ki huszezer frank jövedelméből ugy élt meg, mintha legalább is ötvenezer frankja lenne. Brèves vicomte, a ki már harmadszor állott a bukás szélén; Crucé, a nagy műtárgy-gyűjtő; San Giobbe, a hires olasz vívó és három-négy orosz uri ember. A nagyvilági hölgyek és a klubbeli urak neveit már többnyire ismerte a költő, mert gyermekes, bolond mohósággal olvasta azokban az előkelő mulatságokról szóló tudósitásokban, a melyeket a boulevard-lapok közlenek a nagyuri életről álmodozó fiatal bürgözdik nagy épülésére. René erről az inkább gazdag mint arisztokrata, inkább európai mint franczia társaságról oly elbüvölő s egyszersmind hamis képet alkotott magának, hogy most az elbájoltság és csalódottság érzése elegyedett benne, mikor e régi ábrándja megvalósult. Végtelenül meghatották őt e külsőségek és irói hiúságának hizelgett a siker. Oly kivánatos ajkak mosolyogtak rá, oly szép szemek tekintettek feléje. Mindez dédelgette lelkét, de egyuttal meg is félemlitette. A váltakozó arczok forgatagától elkábult, de a dicséretek banálissága önkéntelen csalódást éreztetett vele. A mi a legtöbb művész előtt egész az émelygésig türhetetlenné teszi az előkelő világot, főképpen az, hogy ezek az emberek mind pompázni akarnak és valami rendkivülit várnak; mig ha maguk közt vannak, egy szalon levegőjében, a megszokás természetességével és egyszerűségével mozognak. Ez a meghatározhatatlan csalódás, a bemutatások e kábulata, a büszkeség mámora és a saját félszegségétől való félelem közepett René barátja, Claude után vágyódott. De sehol sem találta. Nem látott mást, mint Coletteet, a ki lejőve a szinpadról, élénk szinü, régi módi ruhájában, belisztezett szőke hajával, pikáns tarka ellentéte volt az őt környékező fekete frakkoknak. Colette is zavart volt, a mi kissé bágyadt mosolygásán, bizonytalan nézésén és legyezőjének folytonos, sebes ki s bezárásán látszott. A kényes, de egyszersmind az őt körülvevő nagy figyelemtől megzavarodott és szokott köréből kiragadott szinésznő gêneje volt ez. René felé oly mosolygással fordult, mely elárulta azt, hogy igazán örül, hogy valakit láthat az ő rangjabeliek közül. Épp azzal a téglaszinü képü emberrel beszélt, a kiről René már tudta a grófnétól, hogy Salvaney, Claude vetélytársa.

- »Ah, itt az én szerzőm,« szólt kezét nyújtva a költőnek. »Nos, meg lehet elégedve a mai estével... Minden ugy ment, mint a karikacsapás! Salvaney, maga ugyan nem is konyit

ezekhez a dolgokhoz, de azért csak bókoljon Vincy urnak. Hát Larcher hova lett?... Mondja meg neki, hogy a szinpadon majd meghaltam a nevetéstől. Homlokán az a lelógó hajtincs olyan volt, mint egy szomoru fűz ága. Ugyan kiért sohajtozik most?...« E pillanatban kegyetlenség és valóságos gyülölség látszott a fiatal nő zöldes szemében és lebiggyesztett ajkán; mindez pedig azért volt, mert a boldogtalan Claude a nélkül távozott, hogy őt csak köszöntötte is volna. Pedig szerette ezt az embert, de a maga módja szerint: csalta, gyötrötte és főképen leigázta. Haragjában jól esett igy csúfolni Larchert Salvaney előtt, egyszersmind azt is remélvén, hogy a jámbor René mindezt el fogja mondani barátjának.

- »Miért beszél igy?« felelt a fiatal ember halkan, fölhasználva a pillanatot, mig a szinésznő kisérője egy-két szót váltott egy czimborájával, »hiszen tudja, hogy szereti önt...«

- »Persze,« mondá Colette igen hangosan és gonoszul nevetve. »Mindig becsapja önt... Tudom már ezt a históriát... Én vagyok az ő megrontója, végzetes asszonya, Delilája... Van tőle egy egész csomó levelem, a mi mind tele van ezzel... Mindez azonban nem akadályozza őt meg abban, hogy ne igya le magát mint egy kefekötő, az alatt az ürügy alatt, hogy engemet kerül... Miattam játszik, miattam iszik, miattam él morfiummal... Ugyan hagyjanak békén!...« Aztán egyet vont szép vállán és vidáman folytatta: »A grófné int nekünk; nem maradnak itt, csak a bizalmas barátok és mi... Salvaney, a karját, menjünk vacsorálni.«

Az idő csakugyan eltelt a folytonos bemutatások között és a Colette e szavaitól magához térő René észrevette, hogy a teremben maradt vendégség száma igen megcsökkent. A grófné vendégei közül alig harminczat marasztalt ott a mulatságot befejező vacsorára. Maga kezdte meg a fölvonulást a felsőbb emeleti terembe, karonfogva legkiválóbb vendégét, egy akkortájt igen emlegetett nagykövetet. Összeálltak a többi párok is és a menet fölfelé indult egy bronzokkal és remek olasz fafaragványokkal diszitett szük lépcsőn. Fölérkeztek egy csarnokba, mely ötletes berendezésénél fogva félig szalon, félig boudoir volt. A középen hosszú asztal állott; csupa virág, gyümölcs, csillogó üveg és ezüstnemü. Minden tányér mellett zöld lombokkal körülvett rózsaszin gömb ragyogott, belsejében levén a láthatatlan gyertya. Ezt az angol ujdonságot vidám, hangos tetszéssel fogadta a társaság. Aztán ki-ki leült saját kedve és a kölcsönös vonzalmak szerint. A félénk René, a ki egyedül és a legutolsók között ment föl, egy épp üres széken foglalt helyet, Brèves vicomte és ama szőke, pirosruhás fiatal asszony között, a kivel az előcsarnokban találkozott, s a kiről Claude Larcher azt mondta, hogy Morainesné, Bois-Dauffin III. Napoleon egyik legnépszerütlenebb miniszterének leánya. Itt, az asztal végén, mig Morainesné és a vicomte beszélgetni kezdtek, a fiatal költő végre megnyugodhatott egy kicsit, és végig nézhette a társaságot, mely mögött a szolgák jártak, tálakat hozva és borokat töltve... Pillantása a Salvaneyvel kaczagva kedveskedő Coletteről Komofnéra esett, a ki alkalmasint megint valami spiritista kisérletről beszélhetett, mert szeme ismét mód nélkül ragyogott, arcza eltorzult, csillogó gyürükkel teli nagy keze hadonázott és nem törődött az asztal körül ülőkkel, bár rendesen kitünő, szives háziasszony volt és igyekezett minden vendégének külön kedvében járni... Az ifjut még az iméntinél is nagyobb magányosság érzete fogta el, szinte fájdalmasan, talán azért, mert az impressziók ereje kifárasztotta idegeit, vagy azért, mert nagy sikere után igy magára hagyatva, látta, hogy mily keveset ér az előkelő világ nagy csodálata. A hölgyek közül, kik bókokkal halmozták őt el, sokan távoztak. A többiek pedig, természetesen, szokott ismerőseik mellett foglaltak helyet. Az asztal másik végén mintegy saját képét láthatta meg a Lorenzot játszott szinészben, a kit, Coletteen kivül, egymagát marasztaltak vacsorára, és a ki velenczei jelmezében mereven, feszesen ült és pompás étvágygyal evett, ivott, egy árva szót sem váltva senkivel. René e lélekállapotban kezdte nézni szomszédnőjét, kinek bája már meglepte az első futólagos találkozáskor is, az előcsarnokban. Nem csalódott, mikor első pillantásra is ugy itélte, hogy ez a teremtés maga a tökéletes arisztokrataság. Minden előkelő, szinte nagyon is csinos volt rajta, finom vonásain kezdve, karcsú termetéig és kicsi kezéig. Ujjai szinte törékenyek, mód nélkül vékonyak és

átlátszók voltak. Az ily szépségek hibája épp az, a mi az ő bájuk. A finomság, ha szertelen, betegséggé válik, a szokatlan báj pedig modorossággá. Morainesnén a figyelmesebb vizsgálódás észrevehette, hogy bájában erő lakozik és hogy e gyöngéd, karcsú teremtés csupa élet és egészség. Szép feje energikus nyakon nyugodott, melyen hajának sápadt aranya erős, tömött csigákban gyürüződött. Teli vállán nem látszott semmi soványság. Mikor mosolygott, ragyogtak hegyes, fehér fogai és az a jó étvágy, a melylyel hozzálátott a vacsorához, arra vallott, hogy gyomrát nem viselte meg a nagyvilági nők életmódja; nem ártott neki a fűző szorítása, nem a sok fárasztó éjszakázás és nem a napról-napra ismétlődő sok nagy ebéd. Morainesné halaványkék, szelid szeme Ophelia vagy Desdemona szemét juttathatta volna egy ábrándos ember eszébe. De ez a két szem abban a harmatban uszott, melyet a régi jámbor megfigyelők az elevenség jelének hittek; a pillák üdesége arra az egészséges álomra mutatott, melyben az egész temperamentum megujhodik, az arcz pirosságán pedig látszott a bőséges meleg vér. Bölcselkedő orvos alkalmasint bizalmatlankodva nézte volna ezt az ellentétet: az alak szinte ideális báját és a test materializmusát. De a fiatalember, ki loppal nézte a menyecskét, villája hegyével darabolgatva egy kis kocsonyás hideg sültet, költő volt, vagyis ellentéte az orvosnak és a filozófusnak. Analizálás helyett gyönyörködve élvezte e szomszédságot. Bár maga sem vette észre, ez este az érzékiség varázslata ejtette hatalmába, és ez a varázslat, hogy ugy mondjam, egyesült e kivánatos nőben, ki körül finom, átható illat lengett. René a Parnasszus mestereinek hű tanitványa levén, ifjuságában egy ideig valósággal rajongott a parfümök után és most is hosszasan szítta be ezt az édes, langyos illatot; ráismert a fehér heliotropra. És eszébe jutott, hogy valamikor, raffinált szerelmekre vágyva, egy fantasztikus verset irt, a melyben ez a két sor volt:

»És az opoponax a szelid homályban
Dalolt a csókról, mely sosem éri ajkunk...«

És szivét ismét ellenállhatatlanul ragadta meg az együgyű vágyódás, melyet Claude Larchernak megvallott a kocsiban: hogy szeresse őt egy olyan nő, mint az, a kinek most hallja édes kaczagását. Délibáb! Délibáb! Ez az óra el fog mulni és ő egy szót sem vált ezzel az álomországbeli teremtéssel, a ki távolabb van tőle, mintha egy mértföld választaná el tőle. Vajjon tudja-e e nő csak azt is, hogy ő a világon van? És szomoru bizonyosságában egyre hevesebben vert a szive. Komofné most már magához tért egy kicsit a spiritista-rajongás után, és alkalmasint észrevette a fiatalember arczára irott bánatot, mert az asztal végéről odakiáltott Brèves vicomtenak:

- »Ugyan kérem, sziveskedjék bemutatni Vincy urat a szomszédnőjének!« A szép két kék szem most René felé fordult, a szőke fő meghajolt és vonzódó mosolygás jelent meg az ajkon, melyet az ifjú gondolatában virához hasonlitott, oly üde, oly tiszta, oly piros volt. A költő azt várta, hogy Morainesné afféle banális bókokat fog neki mondani, a milyenekkel egész este szinte agyonhalmozták őt. És egész meglepődött, mikor a fiatal asszony nem kezdett darabjáról beszélni, hanem egész egyszerüen folytatta vele a szomszédjával inditott társalgást:

- »Crucé urral épp arról beszéltünk, hogy Perrin mily mestere a szinpadi rendezésnek. Emlékszik még a *Sphinx* dekorációjára?...«

Édes, kissé fátyolozott hangon beszélt s e hang rokona volt szépségének, kiegészitvén ellenállhatatlan női báját. René azt érezte, hogy e hang épp ugy körülveszi őt, mint az imént az az illat. Alig birt válaszolni, annyira hatalmába ejtette őt ez érzés. Vajjon észrevette-e zavarát Morainesné? Vajjon hizelgett-e neki ez az eltitkolhatatlan félénk hódolat, mely minden asszonynak hizelgett volna? Elég az hozzá, hogy Morainesné a nagyvilági hölgy s a remegő bámuló társalgásának első nehézségeit annyi bájjal küzdte le, hogy René tiz percz mulva már szinte bizalmasan beszélt vele, igen természetes ékesszólással fejtve ki előtte, hogy mint gondolkozik a szinházi külsőségekről. Lelkesen magasztalta Richard Wagner bayreuthi elő-

adásait, melyeket barátjai beszédéből ismert. Morainesné ugy hallgatta és nézte őt, mint a hogy csak a szalonok nagy komédiásnéi tudják hallgatni és nézni a hires embert, a kit el akarnak csábitani... Ha valaki azt találja mondani Renének, hogy ez az ideális nő annyit törődik Wagnerrel és a zenével, mint első hosszu ruhájával és igazi gyönyörüségét az operettekben leli, - bizonynyal épp ugy elképedt volna, mint ha az asztal körül hallatszó vidám zaj egyszerre rémült sikoltássá változik. Colette alkalmasint kelleténél több pezsgőt ivott, mert kissé hangosan kaczagott. A vendégek bizalmasan szólongatták egymást s a fiatal asszony e lármában szólt Renéhez:

- »Valóban jól esik egy költőt találni, a ki igazán költő módjára érez!... Én már azt hittem, hogy ez a faj kiveszett... Hiszi-e?« folytatta oly mosolygással, mely a szerepeket megcserélve, őt, a nagyvilági hölgyet a kétségtelen fensőséggel szemben félénk teremtéssé változtatta; »hiszi-e, hogy az imént a szalonban meg akartam ismerkedni önnel. Mindig ugy szerettem *Cicisbeot*!... De aztán elgondoltam: minek ismerkednénk mi meg?... És im, a véletlen most szomszédokká tett. Különben azt veszem észre, hogy triumfátor létére nem valami jól mulat...«

- »Asszonyom, ön engemet bizonyára igen hálátlannak itél,« szólt René, kit már egészen elragadott ez asszony vonzó bája. »A hölgyek valóban mind igen kegyesen elnézők voltak irántam... De igazán nem tudnám megmondani miért: e bókokat én oly fagyosaknak éreztem.«

- »Épp ezért nem bókoltam én önnek;« aztán kissé félvállról kérdé: »Ugy-e, ön keveset jár társaságba?«

- »Nem bánom, ha ki is csufol,« szólt a fiatalember azzal a természetes bájjal, mely őt oly kedvessé tette, - »de megvallom, hogy ma léptem először a világba. Bizony,« folytatta, kiváncsiságot látva Morainesné szemében, »én e mulatság előtt csak a regényekből ismertem a társas életet... Mint láthatja, igazi vadember vagyok...«

- »De mondja csak, hogyan tölti estéit?...«

- »Mind mostanig sokat dolgoztam. Testvéremnél lakom és ugy szólván senkit sem ismerek.«

- »És ki mutatta önt be a grófnénak?« kérdezte Morainesné.

- »Egy barátom, a kit ön is bizonynyal ismer: Claude Larcher.«

- »Kedves ember,« mondá a fiatal asszony, »de van egy hibája: hogy sok rosszat gondol az asszonyokról. Ne higyjen neki,« folytatta ugyanazzal a kissé félénk mosolygással, »mert el talál romlani... Annak a szegény fiunak mindig az volt a szerencsétlensége, hogy kaczér és gonosz nőket szeretett és most már azt hiszi, hogy minden nő azokkal egy húron pendül.«

Mig ezeket mondta, szemében gyöngéd szomoruság látszott. És arczán oly sok minden volt: a nő kevélysége, kit bántottak az asszonygyülölő iró kegyetlenségei, a sajnálat Claude iránt és egy kis diskrét félelem is, hogy René majd helytelenül fogja megitélni a szivbeli dolgokat. És e félelemből ki lehetett érezni a néma tiszteletet, melylyel a költő iránt viseltetik. Egy kis hallgatás következett, s ez alatt a fiatalember azon vette észre magát, hogy örül barátja eltávozásának. E vacsora után fájt volna neki hallani az olyan sértő paradoxokat, a minőket Colette féltékeny kedvese a kocsiban koczkáztatott meg, mikor idejöttek. Mily igaza volt, midőn tiltakozott magában Claude e bántó teoriája ellen, mikor még egyet sem ismert ez előkelő hölgyek közül, a kik felé valami legyőzhetetlen reménység vonzotta, hogy találkozni fog közöttük egy, a kit majd örökre szeret! És hallgatta, hogyan beszél Morainesné a nagyvilági élet szomoruságairól, a frivolság alá rejtőző erényekről, például a jótékonyságról, melyet ezek meg ezek a barátnői gyakorolnak... Mindezt egyszerüen, szeliden mondta, és egyetlen hangja sem árult el egyebet, mint a szép és a jó iránt való nagy szeretetet. Asztalbontás előtt aztán igazi isteni szégyenkezés látszott rajta, hogy igy kitárta érzelmeit.

- »Biz ez furcsa beszélgetés volt, igy vacsora fölött,« mondá. »Oly sokaktól hallhatta ön már ma este, hogy öttől hétig fogadnak, hogy én már nem is merem önt hivni... De ha operai előadások napján, ebéd előtt, házam felé téved, mindig szivesen látom. Meg fog ismerkedni férjemmel is, ki most nincs itt... Beteg... De kényszeritett, hogy eljöjjek, a grófné miatt, ki igen kért bennünket... De lám,« folytatta, megszoritva az ifju kezét, »az ember néha jutalomban részesül, ha teljesiti kötelességét, akár csak a társadalom szabta kötelességeket is.«

V.
A szerelem hajnala.

René Vincyt ez este annyi erős és sokféle uj érzés rohanta meg, hogy a részleteket nem birta tisztán látni, mikor a rue du Bel-Respiroból gyalog tért vissza a rue Coëtlogonba. Ha a szerelmi csalódásban vergődő Claude nem távozott volna hirtelen a Komof-palotából, a két jóbarát együtt ment volna hazafelé. És a néptelen sugárutakon, a hideg csillagos ég alatt, olyan beszélgetést folytattak volna, a minőt a hajnali három órakor hazafelé vergődő fiatalemberek rendesen szoktak, kiontva mindent, a mi szivükben van; René ekkor Morainesné nevének egyszerü hallatára is észrevette volna, hogy mily fontos helyet foglalt el gondolatában e rendkivül finom szépség, a melyben mintegy megtestesült és kézzel foghatóvá lett az arisztokrácziáról alkotott minden képzete. És Claudetól talán megtudott volna egyet-mást erről a karakterről és arról a különbségről, a mi a Morainesnéhoz hasonló divathölgyek és az igazi nagyuri hölgyek közt van; és ekkor nem izgatta volna az a veszélyes láz, mint most, mikor emlékezetében visszaidézte Suzanne arczát és minden mozdulatát. Akkor tudta meg, hogy Morainesné keresztneve Suzanne, mikor a grófné bucsuzáskor megcsókolva a fiatal asszonyt, igy szólitotta. És egyszerre maga előtt látta a bájos menyecskét bundájában, melynek nagy bolyhos fehér préme szinte kicsinek tüntette föl azt a szép szőke fejet. Látta azt is, hogyan bólint feléje ez a fej a kocsiba szálláskor. Látta a vacsoraasztalnál, látta szép figyelmes szemének pillantását, látta ajkának mozdulatát, mikor azokat az egyszerü szavakat mondta, a melyek azonban mégis arra vallottak, hogy e nőben szép lélek lakozik. Alig vette észre, hogy mily nagy utat tett meg Párison keresztül. Nézte a feje fölött ragyogó eget, a Szajna sötét, forradalmas árját, a gázlámpák hosszú sorait, a melyek még mélyebbekké tették az utak ugy is mély perspektiváját. Ez az éjszaka oly végtelen volt szemében, - végtelen, mint most saját élete. Az igazi poétáknak van egy mindmostanig meghatározatlan lelki baja, melyet talán lirai állapotnak lehetne nevezni: előre érzik a reményt s a kétségbeesést, a szerint, a mint épp vidámak vagy szomorúak. Mi volt ez az első világbalépés, mely e gyermeklélekben most sorsa egész megváltozásának látszott? Alig egy bepillantás az ajtórésen, mely csak ugy válhatik hasznossá, ha bekövetkezik egy csomó minden, a mire egy ambicziós ember gondolhat. Az ambicziós ember számot vetett volna azzal, hogy mily hatást tett, kikkel ismerkedett meg, mely szalonokba érdemes szorgalmasan eljárnia s mely szalonok érdemelnek csak annyit, hogy egyszer forduljon meg bennük. Ez a poéta azonban a boldogság levegőjében úszott. Az est utolsó részének édessége kiterjedt mindenre. Feledte még a keserű órákat is. Ez az érzelem uralkodott rajta, mikor a rácskapuhoz érkezett. Kellemes volt neki a két világ ellentéte: a honnan jön és a hova visszatér. Betaszitotta a nehéz ajtót, aztán halk léptekkel osont szobájába. Ez az ellentét megadta örömének mindazt, a mit képzelt... Minthogy még abban a korban volt, mikor a fáradt idegek annak rendje és módja szerint megcsillapodnak még a gondolatok és érzések legnagyobb zürzavarai közepett is: alig feküdt le, máris mély álomba merült. Alkalmasint a látott nagyszerűségekről, a téres termen végigviharzó tapsról és Morainesné kissé nagyon is finnyás arczáról álmodott; de nem tudta volna megmondani, mikor másnap reggel tiz óra felé fölébredt.

Napsugár hatott be a zárt ablaktáblákon s a leeresztett kárpiton át. A kis utczáról nem hallatszott semmi zaj és nem hallatszott semmi zaj a lakásból sem, hol a kis háztartás reggeli élete sürgött-forgott: a cseléd járt-kelt, sietve takaritottak és főzték a reggelit. Az ifjut meglepte e csend. Órájára tekintett: megtudni, hogy mennyit aludt; aztán az az érzés fogta el, a mely iránt nem birt soha eltompulni: hogy nénje bálványozva szereti őt s figyelme egyaránt kiterjed életének kis és nagy dolgaira. Egyszersmind ujra fölmerültek lelkében a tegnapi est emlékei. Agyában száz kép kergetődzött, de aztán valamennyi a Morainesné finom vonásaiban, elmés ajkában, kék szemében egyesült. Élesebben látta, mint tegnap, akár az elváláskor is; a látomás

nagy elevensége és végtelen édessége még mindig nem világositotta őt föl most keletkező érzését illetőleg. Puszta művész-impresszió volt ez, - mintha a fiatalságában imádott legbájosabb nőalakok, a regényekből és versekből kilépve, egyszerre megtestesültek volna szemében. Agya tunya melegében fekve, élvezte ez emlék bűbáját s egyszersmind szobája, megszokott nyugodt fészkének ismerős képét. Pillantása kéjesen járt végig a félhomályban látható tárgyakon: egymásután tüntek szemébe az asztal, melyen Émilie már rendbe rakott mindent, a sötétvörös falkárpitról élesen leváló rézmetszetek, kedves könyvei és a kandalló párkányán álló bőrkeretbe foglalt fényképek. Ott volt anyja arczképe, - a szegény anyáé, ki meghalt, mielőtt betelt volt leghőbb vágya, s a ki egykor oly büszke volt, mikor fia szobáját rendezgetve, a papirosok közt egy-egy jó vagy rossz versre bukkant. Ott volt atyjának fotografiája is; az az alkoholtól földult bánatos arcz. Renének gyakran eszébe jutott, hogy rossz tulajdonságát, az akarat titkos gyöngeségét, e boldogtalan embertől örökölte. De most, a nagy mulatság után, nem volt olyan kedve, hogy életének ilyen szomoru dolgairól elmélkedjék és igazi gyermekes örömmel kopogtatta meg a falat. Igy szokta behivni reggelenkint Françoiset, hogy nyissa ki az ablaktáblákat. Most a cseléd helyett Émilie jött be, és mihelyt világos lett a szoba, a fiatalember testvére szerető és kiváncsian mosolygó arczát látta.

- »Igazi diadal volt...« felelt vidáman Émilie e néma kérdésére.

Az asszony ugy tapsolt örömében, mint egy kis leány; aztán leült egy alacsony székre az ágy lábához és kényeztetve mondta:

- »Ne kelj még föl... Françoise majd ide hozza a kávédat. Jól számitottam, hogy tiz óra felé fogsz fölébredni. Épp akkor daráltam meg, mikor zörögtél. Jó friss lesz...«

És mikor az auvergnei leány bejött, nagy vörös kezében a kis porczellán tálczával, Émilie igy beszélt tovább:

- »Majd én szolgállak ki. Constantért az apja megy el az iskolába... Van elég időnk, mondj el mindent...«

És Renének apróra el kellett mondania a tegnap tapasztaltakat.

- »Mit mondott Claude Larcher?« kérdé nénje. »Milyen a palota udvara? Milyen az előszoba? Milyen volt a grófné ruhája?...«

Nagyokat nevetett Sermoisesné fantasztikus metaforáin.

- »Ejnye beh rút egy jószág!...« kiáltott, hallva, mily gonoszan czélozgatott Huraultné; kicsúfolta a csinos Éthorelné tudatlanságát; méltatlankodott Colette kegyetlenségén; és mikor öcscse leirta neki Morainesné bájos arczát és elmondta: mi mindent beszéltek vacsoránál: szeretett volna köszönetet mondani ennek a kedves, jó asszonynak, a ki első pillantásra igy meg tudta különböztetni az ő Renéjét. Azon a réven, hogy évek óta testvére gondolataihoz nőve él, a költőnek igazán veszedelmes bizalmasa lett. Benne is ugyanolyan természetű képzelődés működött, mint öcscsében: ez a minden csillogóba szerelmes művész-képzelődés. Tétovázás nélkül engedte át magát e képzelődésnek, - mert hiszen a másik kedvéért volt. Van a nőknek egy személytelen erkölcstelensége: az anyáké, a testvéreké, a szeretőké. Ez az erkölcstelenség az, hogy nem vetnek ügyet a lelkiismeret törvényeire, mihelyt a szeretett ember boldogulásáról van szó. Émilie, a ki mikor magára gondolt, csupa egyszerűség és lemondás volt, öcscse számára mindig fényt, hiú dicsőséget kivánt és most is együgyűen kifejezte azokat a gondolatokat, a melyeket René alig engedett volna magához férni:

- »Én előre tudtam, hogy nagy sikered lesz... Hiába beszélnek ezek az Offarelék, a te helyed nem itt van mi köztünk, szegények között... Nektek, iróknak igazi szükség az a pompa, az a fényes élet... Istenem, mily boldog volnék, ha te gazdag lennél!... De gazdag fogsz lenni... Valamelyik főúri hölgy majd érdeklődik irántad, feleségül megy hozzád, de te még a palotá-

ban is fogsz szeretni engemet... Ej, hát elképzelhető-e, hogy mindig igy élj?... Hát lehetséges az, hogy te fönt tengődjél egy negyedik emeleti kis lakásban, orditozó gyermekek között, feleségeddel, a kinek olyan cselédkeze van, mint az enyém,« - és odamutatta tűszurásokkal teli ujjait, - »és szabad-e az, hogy te óraszámra dolgozzál, pénzt keresni, mint a bérkocsisok... Itt, igaz, nem környékez fény, de legalább szabadon rendelkezel időddel...«

- »Kedves, jó néném!...« szólt René egész könyekig meghatódva e szeretettől és még inkább a czinkosságtól, melyben titkos vágyai e szeretettel találkoztak. Bár Rosalie sohasem került közöttük különösen szóba, s bár Émilie sohasem hallotta öcscse vallomását: René mégis tudta, hogy nénje rég kitalálta ártatlan titkát. Tudta azt is, hogy nagyravágyó létére sohasem nyugodnék bele e házasságba. De vajjon beszélt-e volna ugy, mint az imént, ha apróra ismerné e kis regényt? Tanácsolta volna-e neki, hogy áruló legyen, - mert ez árulás lenne, azok közül való, a melyek legjobban nehezednek a nemesnek született szivre: a szerelmét megváltoztató férfi árulása, a ki sejti és már is érzi, hogy mily fájdalmat fog okozni hitszegése... Mihelyt Émilie távozott, René belemerült a gondolatokba, melyeket nénje sugallt beléje, és most először vetett számot bátran helyzetével. Eszébe jutott a rue de Bagneux-beli kis kert és az az este, mikor először csókolta meg a leány piruló arczát. Persze, még nem a szeretője; de ezek a csókok, ez a titkos eljegyzés?... Tisztán látta azt az igazságot, hogy nincs az embernek joga elvenni egy szűz szivét, ha nincs ereje örökre szeretni őt. De egyszersmind azt is érezte, a mit nénje most hangosan kimondott s a mit ő már elgondolt magában, mióta darabjának sikere a remények uj világát tárta föl előtte. »Az a fényes élet...« mondta Émilie. És az ifju lelkében ismét megjelentek a tegnapi pompa látomásai s e gazdagság közepett Morainesné mosolygó arcza. Becsületessége megkisértette elűzni ezt a csábitó jelenést. »Szegény Rosalie,« szólt egész hangosan, »mily kedves és hogy szeret engem!...« És bizonyos önző elérzékenyedés fogta el arra a gondolatra, hogy mily nagy szerelmet tudott sugallani e leányba. Ez elérzékenyedése nem mult el egész a reggeliig. De hajh, mily egyszerü volt ez az asztal, mily kevéssé hasonló a mult éjszakai fényes vacsorához! Szines virágokkal teli nyomtatott viaszkos vászon abroszon igen egyszerü fehér porczellán edények és jó vastag poharak, mert a Fresneau, Constant és Françoise háromszoros ügyetlenségére való tekintettel nagyon költséges lett volna finom üvegnemüt használni a háznál. A hosszu szakállu, szórakozott pillantásu derék Fresneau gyorsan evett, az asztalra könyökölve és villa gyanánt használva a kést. Külsőségek dolgában épp oly közönséges volt, mint a minő előkelő a szivében. És hogy még nagyobb legyen az ellentét a tegnap látott dologtalan kozmopoliták és e jó munkás ember között: nevetve beszélte el, hogyan mult el e délelőttje. Reggel hét órakor korrepeticziót tartott a Szent-András-iskolában. Nyolcztól tizig ugyanott azokat a kis fiukat tanitotta, a kik még nem járnak a gimnáziumba. Aztán épp csak annyi ideje volt, hogy fölkapaszkodjék egy omnibusz tetejére, a rue d'Astorgba menni egy magánleczkére.

- »Utközben vettem egy ujságot,« folytatta a derék ember, »hogy elolvassam a tegnapi mulatság leirását... Ejnye,« mondá aztán, miután soká motozott egy könyvekkel teletömött, fakóra kopott és szijjal összekötözött táskában, »bizony Isten, elveszitettem...«

- »Te mindig rettenetesen szórakozott vagy,« szólt Émilie szinte élesen.

- »Ej, majd mindent megtudunk Offarel bácsitól,« mondá vidáman René; »hiszen tudod, ő az én eleven ujságom. Ma este megint végigolvassa az összes párisi és vidéki lapokat!...«

A fiatalember nagyon jól tudta, hogy az osztálytanácsos gondosan össze fogja gyüjteni a Komof-palotában volt előadásra vonatkozó legapróbb részleteket is, az asszonyság pedig majd mindent kommentál a maga módja szerint; ezért maga akarta elmondani a történteket Rosalienak. A férfiakban lakozik valami ösztön - hipokrizis vagy könyörület? - mely azt sugallja neki, hogy gyöngéd legyen a nő iránt, a kit már nem szeret. Reggeli után mindjárt a rue de Bagneux felé indult, a rue de Vaugirardon át. Ez idő tájt valamikor mindig barátnő-

jéhez ment és utközben kigondolt egy-két Heine-szabásu strófát, melyet aztán elmondott a leánynak mikor egyedül voltak. Már régóta nem tudott igy álmodozva járni; de Páris e részének közönséges volta még sohasem bántotta ennyire. Minden a jámbor polgáremberek szegényes életére vallott, a ronda kis boltoktól az utcza közepére kirakott olcsó portékákig. A vendéglők ablakaiba kiragasztott, kézzel irott hirdetések azt kiabálták, hogy ott kevés pénzen jól lehet lakni. A bazárokba kirakott holmik mind szegényesek voltak. Ez és még száz más jel annak a takarékoskodó, illedelmesen meghuzódó életnek volt a jele, a melyben nincsen meg az igazi nyomoruság rettentő, de vonzó festőisége. Mikor az ember szeretni kezd, a szeretett teremtést környékező dolgok elérzékenyitik; de mikor már nem szeret, mind e dolgok még jobban elzárják szivét. Miért kezdett René Rosaliera neheztelni e városrész képének silány impressziói miatt? A rue de Bagneux miért ingerelte őt ugy e leány ellen, mintha valami személyes sértést szenvedett volna tőle? Oly szegény, oly elhagyatott volt ez az utcza, a kolostor kertjének puszta falával és a régi házakkal. Az utat félig elállta egy szalmás szekér; a három kenderhámos ló orrára föl volt kötve az abrakos tarisznya, mig a kocsis bent evett a korcsmában. A másik oldalon egy apácza ment; a hóna alatt egy nagy, vastag esernyő; főkötőjének fehér szárnyait a szél lengette, olvasójának keresztje pedig durva kék gyapju-szoknyájához verődött. Miért juttatta René eszébe az irgalmas testvér láttára keletkezett vallásos gondolat épp Morainesnét, miután az imént Rosaliera háritotta a külvárosi élet összes kellemetlen impresszióit? Mert visszaemlékezett arra, hogy a szép urnő az este a jótékonyságról beszélt, a melyet a frivolsággal vádolt főuri hölgyek gyakorolnak. E reggel már harmadszor jelent meg előtte ez asszony képe; és pedig egyre elevenebben. Istenem, ha valami jó angyal ugy intézné, hogy találkoznék vele Páris egy félreeső utczájában, mikor szegényeihez megy?... Most azonban csak befordult az udvarra, melynek végén Offarelék földszinti lakása volt. Fresneauék példáját követve, ők is megvalósitották a polgárcsaládok titkos ábrándját és befészkelődtek e messze külvárosban e lakásba, mely előtt kert van, ha akkora is, mint a tenyerem.

- »Ah, Vincy ur!...« szólt Rosalie, ki a fiatalember csöngetésére maga jött ajtót nyitni. Offareléknek nem volt cselédje, hanem csak egy öreg takaritónéja, a ki délben mindig távozott s a kinek rovására az asszonyság szüntelenül anekdotázott. A máskor sápadtas szegény gyermek arcza kipirult az ifju láttára s nem birt elfojtani egy halk sikojt. »Mily derék, hogy rögtön eljött hozzánk, elmondani: hogyan sikerült a vigjátéka!...« Bevezette Renét az északra nyiló ablaku, homályos ebédlőbe, a hol be sem volt fütve. Mert a mindenben fösvénykedő Offarelné az enyhébb téli napokon nem költött fára, hanem magát és leányait gyapottal bélelt gallérokkal és kötött keztyükkel melengette.

- »Nézze,« mondá Renének az asszonyság, intve neki, hogy üljön le, »most számoljuk össze a fehérnemüt.«

Az asztalon csakugyan mindenestül ott hevert két heti frissen mosott ruha, az apa ingeitől a leányok ingeiig. A kikékitett calicot és a gyapotszövetek fehérsége világlott a sötétes szobában. A pénzzavarokkal küzködő család fehérnemüje volt ez: foltozott sarku harisnyák, rongyos asztalkendők, keshedt kézelők, a melyeken látszanak az öltések, - szóval olyan benső házi dolgok, a melyekben a költőnek aligha telik valami nagy gyönyörüsége. Ezt a leány mindjárt észrevette és megakadályozta, hogy René leüljön a kinált székre.

- »Vincy ur,« mondá, »azt hiszem, jobb lesz a szalonban; itt nagyon sötét van.«

És mielőtt anyja szólhatott volna, betuszkolta a vendéget a szalon pompás nevét viselő szobába, mely voltaképp az Angélique dolgozókabinetje volt. Ez a leány ugyanis angol regények forditgatásával gyarapitotta a család szűk jövedelmét. Most is az ablaknál ült és irt. Mellette a földön szótár hevert. Lábán félczipő volt, melynek kérgét, nagyobb kényelem kedvéért,

letaposta. Alig látta meg Renét, fölkapta papirosait, könyveit és kiszaladt, nagy boglyasan, leszakadt gombu otthonkájában.

- »Bocsásson meg, Vincy ur,« mondá nevetve, »rettenetes pongyolában vagyok, lehetetlen mutatkoznom.«

A fiatalember leült és körülnézett az ismerős szobában, melynek nagy elegancziája az Offarel üres óráiban mázolt vizfestményekből állott. Volt ott vagy tiz; részint a vasárnapi kirándulásokon készült tájképek, részint az osztálytanácsos ábrándjainak megfelelő képek másolatai, például Gleyre *Elveszett illuzió*-ja, a melyektől a modern izlésü René irtózott. Egy fakó szőnyeg, hat szék és egy vászonhuzattal födött kanapé volt még e szobában, melyet a költő egykor szinte az idilli egyszerüség szimbólumának tekintett, de a mely lelkének mostani állapotában épp oly gyülöletes volt, mint az Offarelné elmésnek lenni akaródzó kérdése:

- »Nos, vigan voltak az éjtszaka a nagy uraknál?« - Ugy mondta: *vótak* és *éczczaka*. Aztán be sem várva a választ, tovább beszélt: - »A maga Larcherja már csakis az olyan emberekhez jár, a kiknek palotája, fogata, mindene van... Folyton grófnékról, bárónékról, herczegnékről beszél... Beh fölvitte az Isten a dolgát! Most tiz éve bezzeg ő is talpalt, leczkéket adni.«

- »Édes anyám...« szólt közbe Rosalie könyörgő hangon.

- »Miért néz mindig oly szemtelenül?« folytatta az asszonyság. »Igenis, mindig olyan szemeket vet az emberre, mintha azt mondaná: Ti szegény ördögök!...«

- »Mennyire csalódik ön benne!« szólt René. »Igaz, egy kicsit mániája neki az előkelő körökben forgás; de ez vele jár a művész-ember természetével... Lám,« folytatta mosolyogva, »nekem magamnak is nagy gyönyörüség volt tegnap elmenni abba a mulatságba, látni a palotát, a virágokat, a toiletteeket, a pompát... De azért vajjon kevésbbé szeretem egyszerü otthonomat és régi barátimat?... Mi irók bolondulunk a fényért; ilyen volt Balzac, ilyen volt Musset... Gyermekesség ez, szóra sem érdemes...«

Mig az ifju beszélt, Rosalie egy pillantást vetett anyjára és szomoru szemében oly boldogság látszott, a minő már hónapok óta nem. René ezt a vallomást téve és saját legbensőbb érzelmeit gunyolva, a sziv oly bonyodalmas indulatának engedelmeskedett, melynek inditó okait az egyszerü leányzó nem érte föl észszel. Mikor Offarelné azt mondta: »a nagy uraknál«, a költő észrevette, hogy Rosalie érzi, mennyire vonzza őt az előkelőség délibábja. Aztán szégyelte is egy kicsit, hogy ily póri módon meg tud ittasodni a pompától. Ugy beszélt hát impresszióiról, mintha mindez nem hatott volna rá valami nagyon. Egyrészt meg akarta nyugtatni a leányt és meg akarta őt kimélni attól, hogy hiába szenvedjen; másrészt minden nagyobb lelkifurdalás nélkül kedvét akarta lelni ebben az elvégre is jámbor dologban. Némely természetek, mikor elbeszélik hibáikat, egyszersmind meg is bocsátják maguknak. Ez főkép a kettős erkölcsi életet élő irók között gyakori. René, Claude Larchert védve, gyönyörüségét találta abban, hogy apróra elmondja azt a tegnap átélt mámort, és beszédébe annyi gúnyt vegyitett, hogy még ügyesebb megfigyelőt is tévedésbe ejtett volna, mint a minő egy szerelmes gyermek. Félig-meddig csufolta azt, a mit maga is az ő snobizmusának nevezett, aztán megmagyarázva ezt az angol eredetü szót a két nőnek, folytatta azokat a gyatra kis megjegyzéseket, a melyek tegnap óta az oldalát furták. Meg nem állhatta, hogy gondolatában ne mérje meg azt a roppant mélységet, mely a Komof grófnénál látott teremtéseket, ezeket az európai arisztokráczia melegházában felnőtt eleven rózsákat, elválasztja a páris-külvárosi leánykától, kinek arcza sápadt, keze durva a munkától, haja egyszerüen fésült és viselete szinte félszeg. Ez az összehasonlitás lassankint csaknem fájdalmassá vált és a fiatalember lelkében nagy szárazságot érzett. Mindezt észrevette Rosalie is, de nem értette az okát. Hiszen ő oly jól ismerte Renét!... Tudta, hogy ez ifjuban két lélek lakozik egymás mellett; az egyik szelid, jó, gyöngéd, érzékeny, az ő fájdalmát elviselni nem biró: az a René, a ki őt szereti, - és egy másik rideg,

idegen, szinte ellenséges iránta... És nem értette, hogy mégis mi fűzi őket össze. Csak azt tudta, hogy a *Cicisbeo* diadalmas sikere előtt mindig csak az elsőt látta, azóta pedig mindig csak a másodikat. És nem merte mondani: »Óh bár ne lett volna ez a szerencsétlen siker...« Mert oly büszke volt rá! De azért visszakivánta azt az időt, mikor barátja ismeretlen, szegény és az övé volt! Hogyan válhatott hangja ilyen keménynyé, hogy akkor is fáj szivének, mikor máshoz szól! Most anyjával beszélt igen ártatlan dolgokról és Rosalienak mindez mégis oly rosszul esett. Offarelné, kin látszott, hogy egy idő óta töprenkedik valamin, hirtelen fölugrott:

- »Hamupipőke kaparja az ajtót,« mondá; »a kis édes, alkalmasint kikivánkozik.« Ezzel az asszonyság kiment az ebédlőbe, hogy ajtót nyisson kedves macskájának és nyilván nagyon örült, hogy egyedül hagyhatja a fiatalokat; mert miután kieresztette a Hamupipőkét, soká hizelkedett egyik kandurjának, igen hangosan mondva neki: »Milyen elmés vagy te, Czirmos! Hogy szeretlek téged, te czudar!...« Ez a szó ama számtalan szerető kifejezés közül való volt, a melyekkel macskáit halmozta el, és még igy nyelvelt, azt gondolta magában: »Hogy most mindjárt eljött, az annak a jele, hogy hű maradt; de vajjon mikor fog nyilatkozni? Szegény kis lyány!... Az aranyos szalonokban bizony nem talál ehhez foghatót. Rosalie derék, csinos és nincs benne semmi hamisság!...« Aztán hangosan folytatta: »Ugy-e Czirmos? Ugy-e igazam van fiam...« A kandur meggömbölyitette hátát, asszonya szoknyájához dörgölődzött és boldogan dorombolt, az asszonyság pedig igy folytatta néma monológját: »Ez jó parti fog lenni. Ez a siker kész emberré tette ezt a fiut. Rosalienak majd nem kell nyomorognia mellette, mint a hogy én nyomorogtam az urammal. Igazán rettenetes, hogy az én lányom azzal fárad, hogy az ilyen czondrákat rendezgeti...« Azzal régi háziasszonyi szokása révén összehajtogatott egy pár ócska zsebkendőt és elgondolta magában: »Hátha még megtudja az urfi, hogy a kisasszonynak holmi hozományocskája is van!« Keserves takarékossággal ugyanis vagy tizenötezer frankot rakott félre az osztálytanácsos csekély fizetéséből, a jó ember tudta nélkül. Mosolygott magában és egy kicsit nyugtalanul hegyezte a fülét: »Vajjon mit beszélhetnek most?« Tudta, hogy leánya szereti Renét, de nem tudta, hogy mily titkos megegyezés van a fiatalok között. Hogy megdöbbent volna, ha sejti, hogy Rosalie már gyakran, loppal, félénk csókokat váltott az ifjuval, és most is, alig huzta ki anyja lábát a szobából, megfogta René kezét és egész szivét kitárta e kedves szemrehányásban:

- »És ön tegnap el se bucsuzott tőlem, mikor elment...«

- »Mert Claude szüntelen nógatott,« felelt René elpirulva, és megszoritotta a leány ujjait. Rosaliet azonban nem csalta meg sem ez a mentegetőzés, sem ez a tettetett hizelkedés, mert elvonta kezét és fejét bánatosan csóválva mondta:

- »Ön nem oly jó többé irántam, mint egykor... Lám, mily rég nem irt hozzám verset!«

- »Ej, hát ön is azt hiszi, a mit a bürgözdik: hogy mondva lehet csinálni verseket?« válaszolt a fiatalember csaknem nyersen. Azt a boszankodást érezte magában, a mely a szerelem csökkenésének legbiztosabb jele. A kötelezettségek legsulyosbbika: a szivbeli kötelezettség jelent meg előtte. A nők, a kik érzik, hogy már nem szeretik őket, egy ösztönnél fogva, mely föltárja egész szerencsétlenségüket, de a mely egyszersmind visszaköveteli egész elveszett boldogságukat, ilyen apró, alázatos kivánságokkal szoktak előállani; s e kivánságok a férfi szivére ugy hatnak, mint a mikor a puhaszáju ló zabláját erőszakosan rángatják. A szerető, ki föltette magában, hogy jó és gyöngéd lesz, egyszerre csökönyössé válik. Rosalie érezte, hogy nem tetszik. Épp ugy érezte ezt, mint az imént René szárazságát. Most egyszerre igazi boldogtalanság szakadt rá. Tegnap, mikor az ifju távozott, féltékeny volt, tárgytalanul bár; és ki akarta űzni szivéből e rossz érzést. De mikor lefeküdt, nem birt aludni és eltöprengett magában: »Vajjon kivel fog megismerkedni e mulatságban? Kivel beszél?« Most pedig már azt gondolta: »Jaj, máris hűtelen, mert különben nem beszélne velem ily hangon...« A nyert válasz után következett csend oly kinos volt, hogy a leány végre nagy félénken megszólalt:

- »Mondja, jól játszottak a szinészek?...«

És vajjon miért szomorodott meg még jobban, mikor észrevette, hogy René kapva-kap e kérdésen, örülve, hogy a beszélgetés most már a banalitások medrébe tér? Az igazán szerető női sziv - és Rosalie igazán szeretett - minden legcsekélyebb impressziót megérez. És a leányt végtelen bánat fogta el, mikor René azt mondta: »Istenien játszottak.« A költő ezután arról kezdett értekezni, hogy mily nagy különbség az, mikor az ember a messze szinpadon látja a szinészeket s mikor szalonban, ilyen közelről.

- »Szegény kis leány!« gondolta magában a visszatérő Offarelné. »Olyan együgyü, hogy nem is tudott beszélni egyébről, mint erről az átkozott darabról!« Aztán, hogy bosszut álljon valakin, a mért nem tudja: mikor fog végre nyilatkozni René, igy szólt: »Ugy-e, az ön tisztelt barátja, Larcher ur, irigykedik egy kicsit a sikerére?...«

VI.
Egy megfigyelő logikája.

René Vincy kinos hatás alatt ment Offarelékhez és még kinosabb hatás alatt távozott tőlük. Az imént csak a dolgokkal volt elégedetlen; most pedig önmagával volt elégedetlen. Azért látogatta meg Rosaliet, hogy örömet szerezzen neki és megkimélje a bánattól, hogy más szájából hallja meg a tegnapi sikert; - és látogatása mégis szomoruságot okozott a leánynak. Bár a költő mindig csak képzelődve szerette a szép feketeszemü leányt, ez a szerelem mégis sokkal őszintébb volt, semhogy ne legyen meg benne a kihalófélben levő érzés két jelensége: a rendkivüli tehetség, megtudni e szűzi sziv minden dobbanását és az épp oly erőtlen, mint fájdalmas sajnálkozás e sziv fájdalmán. Sokszor ötlött agyába ez a kérdés: »Nem kötelességem-e megmondani neki, hogy nem szeretem többé?...« Ezt a kérdést azonban nem lehetett megoldani, mert csak két válasz volt elképzelhető; ha őszinte: az önző és kegyetlen nyerseség; ha pedig himez-hámoz: tenoristás gyávaság, a részvét s a csalás utálatos keveréke!... Az ifju megrázta a fejét, hogy kikergesse belőle ezt az alkalmatlan gondolatot, és mindig csak azt mondta magában: »Majd, majd, később...« Az ilyen fajtáju hóhérok ezzel hosszabbitják meg az áldozatok szenvedését. Majd körül kezdett nézni a világban.

Szinte önkéntelenül a faubourg Saint-Germain felé ment, a hol fiatalabb korában, megittasulva Balzac regényeitől, a szegény plebéjusok e veszedelmes *Iliás*-ától, szeretett sétálni és a magas ablakok mögé odaképzelte egy-egy Langeais vagy Maufrigneuse herczegné profilját. Elért a széles, hallgatag rue Barbet-de-Jouyba, mely mintha igazán csak arra való volna, hogy keretül szolgáljon egy kissé mesterkélt főrangu hölgynek. Ez utczában nincsenek boltok, a paloták többnyire pompásak, a fallal bekeritett kerteknek pedig oly fél-vidékies kinézésük van. A képzetek társulása szükségképpen a Komof-palota felé terelte emlékezését s a grófné nagyuri lakára való gondolás rögtön Morainesné képét idézte föl lelkében, - ma immár negyedszer és folyton elevenebben. Az imént érzett bánatos indulatoktól fáradt lelke nem űzte el e képet, sőt ragaszkodott hozzá. Mikor Morainesnéra gondolt, feledte Rosaliet és szive egy végtelen édes érzésben olvadt föl. Egynéhány percz mulva ez ábrándozásból ez a természetes kérdés keletkezett: »Vajjon mikor látom őt viszont?« Eszébe jutott hangja és mosolygása, mikor ezt mondta: »Operai előadások napján, ebéd előtt...« Operai előadások napja? Az elegánczia mesterségét csak most tanulni kezdő ifju még nem tudta: melyek ezek a napok. Gyermekes örömmel és a legtitkosabb vágyainak engedelmeskedő ember mohóságával sietett ki a boulevard des Invalidesra, megnézni a szinlapokat. Péntek volt s a szinlapon a *Hugenották* czime feketélett. A fiatalember szive sebesebben kezdett dobogni. Megfeledkezett Rosalieról, meg lelkifurdalásairól, meg az imént fölvetett kérdésről. És az a hang, melynek lelkünk fülébe sugott tanácsai magunkat is megdöbbentenek, ha jobban megfontoljuk a dolgot, ezt mondta neki: »Morainesné ma fogad... Hátha hozzá mennék?...«

»Hátha hozzá mennék?...« ismételte egész hangosan és e látogatásnak puszta gondolatára is összeszorult a torka, egész bensejét pedig valami különös remegés fogta el. Igy, apró dolgokból keletkeznek egyre-másra azok a végtelen nagy izgatottságok, a melyek az ifjak szivbeli életét a hol féktelen, hol kisszerű akaratnyilvánulások folytonos kavargásává teszik. René, alig férkőzött hozzá e kisértés, vállat vont és ezt mondta magában: »Őrültség volna...« De mihelyt igy itélt, az alatt az ürügy alatt, hogy még több erősitő okot gyüjt össze, saját vágya mellett kezdett beszélni: »Vajjon hogyan fogadna?...« Eszébe jutott a szép két szem, a kedves mosolygás, és ezt felelte magának: »Hiszen oly szeretetreméltó, oly nyájas volt...« Majd igy folytatta: »De mivel tudnám igazolni e látogatást? Még huszonnégy órája sincs, hogy elváltunk. Mit mondanék neki?...« - »Ej,« szólt a kisértő hang, »az alkalom jó sugalmazó.« - »De nincs is rajtam látogató-ruha...« - »Csak át kell menni a Coëtlogonba.« - »És azt sem tudom,

hol lakik...« - »Claude tudja. Megkérdezhetem tőle.« Mikor eszébe jutott, hogy meglátogatja barátját, érezte, hogy tervének legalább ezt a részét lehetetlen végre nem hajtania. Claudehoz menni, az első lépés volt Morainesné felé; René azonban ezt nem vallotta meg maga előtt, hanem hipokrita módon más okokat keresett: hogy illik barátjához befordulni egy pillanatra. Larcher tegnap oly boldogtalan, oly csüggedt volt. Most talán sir, mint a gyermek. Vagy talán összeveszni készül Salvaneyvel. A költő igy igazolta maga előtt, hogy ily sietve megy a rue de Varenne felé. Nem csak azt remélte, hogy megtudja Suzanne lakását, de azt is, hogy egyetmást hallani fog a szép asszonyról, - és mégis azt bizonyitgatta magában, hogy csakis baráti kötelességet megy leróni.

Meglátta a rue de Bellechasse sarkát, aztán ama különös ház széles kapuját, a hol Larcher lakott. Ezen a kapun át az ember rengeteg nagy udvarba ért, melyen minden elhagyatottságra vallott: a kövezetet felverő gaztól, az istálló ablakait fedő pókhálókig. E magányos udvar végén állott egy XIV. Lajos korabeli nagy palota, melynek homlokán még olvasható volt a birtokos Saint-Euverte család büszke jelszava: *»Fortiter«*. Ez épület csendje, időtől porladozó kövei és táblákkal elzárt magas ablakai mind illettek a puszta udvarhoz. A vén faubourg Saint-Germainben vannak ilyen házak, a melyek különösek, mint gazdáik sorsa és a melyekért mindig fognak rajongani a *»pittoresque psychologique«*-ot kereső művészek, - ha ugyan szabad egymás mellé tenni azt a két szót, hogy meghatározzunk vele egy szinte meghatározhatatlan árnyéklatot. René barátjától tudta e palota történetét: hogyan vonult vissza hat év előtt az öreg Saint-Euverte marquis unokáival Poitou-beli jószágaira, kétségbeesve három leányának, vejeinek és feleségének csaknem egyszerre történt halálán. Egy kis fürdőhelyen, a hol az egész család mulatott, hagymázjárvány támadt és a boldog öreg embert egy sereg árva nagyatyjává tette. A marquisné kitünő gazdasszony volt, ezért már az ő életében is mindig bérbe adták a palota két kis lakását csendes foglalkozásu embereknek. E két lakásnak is megvolt a maga története: a mostani marquis nagyatyja rendeztette be két unokaöcs: Szent-Lajos lovagok és volt emigránsok számára, a kik ott fejezték be bolyongó és szegény életüket. Saint-Euverte mindent ugy hagyott, a hogy felesége elrendezte. Claude tehát a komor, csöndes épület egyik szárnyában lakott egyedül. A másik lakó, megunva e nagy ház szomoruságát, kiköltözött; uj ember pedig nem akadt, a ki beletemesse magát az elhagyatott udvar és a még elhagyatottabb kert közt levő roppant sirba. Az irónak azonban épp az tetszett, a mit mások nem szerettek. Ez a különös hely kedves volt benne a paradoxok barátjának és az álmodozónak. Tetszett neki saját viveur és nagyvilági művész-élete ez ünnepi magányosság keretében; és vonzotta őt a nyugalom is, melylyel lelki küzdelmeit körülvehette. E rejtekben gyönyörködött az analitikus romantizmus is, mely őt meglepte s a melyet örömest fejlesztett magában, olyan formán, mint mikor az orvos a »szép eset« kedvéért elősegiti saját betegségét. De szerette e helyet a teljes függetlenség okáért is. A szinházi jegyekkel megvesztegetett s a lakó hirnevét csodáló házmester beleegyezett volna abba is, hogy a Saint-Euverte-palota előcsarnokában megujuljanak a Pimodan-palota szaturnáliái, ha ugyan Larchernek eszébe jut uj Hasisevők klubját alakitani vagy az anno 1830 iránt való vonzódásból irodalmi orgiákat rendezni. Ez a házmester különben csak nagy ritkán volt páholyában. René most sem kérdezhette meg, hogy otthon van-e barátja. Egyenest a perron felé tartott s benyitott a nagy lépcsőházba, melynek hatalmas lámpája az egykori mulatságok nagyszerü pompájára vallott. Fölment a kovácsoltvas korlátu kőlépcsőn s a második emeleten befordult egy folyosóra, melynek végén a keleti kettős ajtókárpit modern berendezésü lakást sejtetett ebben a palotában, a hol voltaképp a parókás régi urak lelkeinek kellene járni éjtszakánkint. A csengettyüszóra előbukkant inas a régi épületek őrzőinek szokott tipusa volt; meglátszott rajta, hogy a hely mennyire hat az ember személyiségére, mert mind szakasztott ilyenek a düledező várkastélyok mutogatói és a székesegyházak elzárt helyeire vezető sekrestyések. E zöldes arczokon szinte érzik a doh szaga és szemük, szájuk az éjjeli madarak ijedősségére emlékeztet. Ferdinand azonban, - igy hivták ez embert, - abban az egyben különbözött társaitól, hogy egész mai választékossággal

volt öltözve, mert a régi gazdájáról maradt ruhákat viselte. A néhai Saint-Euverte gróf komornyikja levén, most, a mellett, hogy Claudenál inaskodott, felügyelt a kastélyra is, a honnan havonkint alig egyszer tette ki a lábát. Az iró a házmestert küldözgette ki a városba, a házmesterné pedig főzött neki. Ez emberek egytől-egyig Claude varázshatalma alatt éltek, mert Larchernek megvolt az a ritka adománya, hogy részint a karakterek összeegyeztetésével, részint gyermekes jóságával magához tudta lánczolni az alárendelteket. Ferdinand megszeppent, mikor meglátta az érkezőt.

- »A nagyságos urat fölerésztették,« mondá, »ki fogok kapni...«

- »Claude talán dolgozik?« kérdé René, mosolyogva a jó ember együgyü félelmén. Ferdinandot szörnyen meglepte ez a látogatás, melyre gazdája bizonynyal szintén nem gondolt.

- »Nem dolgozik, kérem szépen,« felelt az inas szinte súgva, »de Colette nagysága van itt.«

- »Kérdezze meg az urat, hogy elfogadna-e egy perczre,« szólt a költő, kiváncsi levén, hogy a két szerető vajjon hogyan viselkedik egymással szemben a tegnapi jelenet után. »Magamra vállalok minden felelősséget,« folytatta, látva az inas habozását.

- »Tessék fölmenni,« mondá Ferdinand, csakhamar visszatérve és bevezette a fiatalembert az előszobába, aztán föl a kis belső lépcsőn, mely abba a három szobába vitt, melyben Claude rendesen volt és a melyet, alkalom szerint, hol »gondolkozó«, hol »szenvedő műhelyének« hivott. A lépcső és a két első szoba igazán ámulatba ejtette az embert a rengeteg sok kárpittal és szőnyeggel. A szines üvegeken beszürődő világosság e februáriusi délután csak gyéren világitotta meg a dohányzó maroquin székeit és a padlásig könyves állványokkal teli nagy szalont. Az iró legkedvesebb helye hátul, egy sötét szövettel kárpitozott szobácska volt, teli az akkor legmodernebb képirók olaj- és vizfestményeivel, a melyeket a gazda szántszándékosan tulzott fantáziával válogatott össze. Ott volt két szinházi öltöző-szoba Foraintől, egy tánczosnő Degastól, egy külvárosi részlet Raffaellitől, egy tengeri kép Monettól, aztán Félicien Rops négy rézmetszete, és szövetredőzettel diszitett talpon Claude Larcher saját mellszobra Rodintől; rendkivüli értelmességtől sugárzó mű, melybe a nagy képfaragó csodálatosan lehelte bele modelljének egész lelkét: az erkölcsi nyugtalanságot és a zabolátlanságot, a merész reflexiót és a gyönge akaratot, a veleszületett idealizmust és a szinte rendszeresen szerzett romlottságot. Egy alacsony könyves szekrény, a sarokban álló iróasztal, három velenczei zsöllyeszék a karokat tartó szerecsenekkel, és egy zöld bőrrel bevont széles diván volt a butorzata e fészeknek, melyet most Colette orosz czigarettájának füstje töltött be. A fiatal nő a divánon hevert. Szőke haja félig szétbomlott. Némileg férfias ruha volt rajta: egyenes galléru nyitott kis kabát. Angolszövetü szoknyája fodrai közül kilátszott formás bokája, kissé hosszas, fekete selyemharisnyás lába és lakkczipője. Beesett arczán az a gyöngyház fényü sápadtság látszott, a mely a legtöbb szinésznőn megvan a sok kendőzéstől, a sok éjszakázástól és a dőzsölő élettől. Claude lábánál ült a divánon, szintén halaványan; és elváltozott ábrázata, az összevisszahányt vánkosok, meg Colette öltözéke eléggé mutatták, hogy a két szerelmes között amaz állati kibékülés jelenete folyhatott le, a melyben mégis ott lappang a férfi egész haragja és egész méltósága.

- »Ah, kedves kis Vincym,« szólt Colette, kezét nyujtva az érkezőnek, »szerencse, hogy jön, különben megvertek volna. Ha tudná, hogy bánik velem ez a Claude. Fiam,« mondá megfenyegetve szeretőjét, »mondj ellent, ha mersz...« - Azzal a gyönyörü leány fölkelt, egy kellemes, hirtelen mozdulattal, melyben meglátszott karcsu derekának egész bája, - maga szokta mondani, hogy ugyszólván sohasem visel fűzőt, - aztán Claude vállára hajtotta szőke fejét és ajkai közé tette a czigarettát, melyet épp szivott. A boldogtalan ember könyörögve és szégyenkezve tekintett fiatal barátjára, aztán Colette felé nézett és könnyek remegtek pilláin. A leány még kaczérabb lett; egészen odaszoritotta kebelét szeretőjéhez, aztán kémlelte szemében a vágy lángját, melyet olyan jól ki tudott használni, miután fölgyujtotta. Csönd lett.

A tűz halkan pattogott. És az ablakon betörő napsugár piros csíkot reszkettetett a színésznő arczán. René sokkal gyakrabban volt tanuja az ilyen jeleneteknek, semhogy elcsodálkozzék barátja és e nő szemérmetlenségén. Tapasztalásból ismerte erkölcseik különös czinizmusát, de egyszersmind eszébe jutott Claude tegnapi kitörése és Colette kegyetlen beszéde. Megdöbbenve látta ismét az iró megalázó gyöngeségét és a most szemmel látható vágytól piruló leány következetlenségét. És e langyos levegőjü szobában, hol a színésznő parfümje lengett, e szinte egész szemérmetlen pár láttára ismét föltámadt benne az az érzéki gondolat, mely nem egyszer látogatta meg. E romlott, de nagy courtisane módjára romlott nő dolgainak látása egész más fogalmat adott neki a fizikai szerelemről, mint a mit ő tapasztalt. Főképp akkor tűnt föl neki csábitó teremtésképpen, mikor öltözőszobájában a tükör előtt nyúllábbal pirositotta arczát, meztelen vállal, födetlen mellel, átlátszó batiszt ingecskéjében, vagy mikor szeme láttára huzta föl takaros lábára a rózsaszin selyemharisnyát. René ilyenkor elképzelte, hogy e nő páratlan édességü csókokat adhat; és épp ugy irigyelte Claudeot, mint a hogy sajnálta. E gondolatokat azonban csakhamar elűzte a színésznő aljassága iránt való utálat, részint pedig a fiatal lelkek aggódó barátsága. René irtózott attól, hogy csak egy pillanatig is kivánja pártfogójának szeretőjét. Colette pedig nyilván ismerte az ifju e gyöngédségét és azért viselte ugy magát a költő előtt. Csupa gonoszságból öröme tellett abban, hogy fitogassa szépségét Vincy előtt; olyan volt, mint egy virág, melynek illatát be szabad szivni, de a kéz még sem nyulhat utána, hogy érintse. Ezért halmozta el Claudeot kedveskedéseivel minden tartózkodás nélkül René jelenlétében. Az ifjuban azonban mégis megremegett valami sejtelmes fizikai dolog, a hasonló csókokra szomjazás és a vágyak társulása révén, mely még erősebben ható, mint a képzetek társulása, mert magunk sem veszszük észre titkos működését; Morainesné képe támadt föl előtte, egész bájával, minden illatával. És most René két dolgot érzett. Az egyik az volt, hogy még ma el kell mennie ez asszonyhoz; a másik pedig az, hogy nem birja kiejteni Morainesné nevét és megkérdezni lakását e buja pillantásu színésznő előtt, ki most már összevissza csókolta Claudeot.

- »Eredj,« szólt Larcher, elháritva magától a leányt, »hiszen tudod, hogy szeretlek. Miért bántasz hát mindig?... Kérdezd csak meg Renétől, mit szenvedtem tegnap... Mondja el neki, Vincy, és mondja meg azt is, hogy nem volna szabad igy játszania a szivemmel... Ej, de bánom is én!« szólt aztán, végigsimitva a szemét. »Ha nyilvános házból jöttél volna ki és ha egy egész regement élt volna veled, mégis térdre borulnék előtted és imádnálak.«

- »Lám, csak ilyen szerelmes versek telnek ki tőle, bár egész nap töri rajtuk a fejét,« kiáltott Colette, kaczagva mint egy gyermek, és hátradőlt a vánkosokon. »Nos, René, beszéljen neki maga is rólam. Mondja meg, hogy dühösködtem rá tegnap, mikor bucsuzás nélkül ment el... És mert nem is irt nekem, én jöttem ide. Igenis, idejöttem. Ugyan, te vadember, ha nem szeretnélek, nem adnék túl rajtad?...« - Azzal megragadta Claude haját. Ajka haragossá ferdült, fogát összeszoritotta és látszott, hogy Claude iránt csakugyan kegyetlen érzékiség él benne, az az érzékiség, mely arra viszi az asszonyt, hogy gyötörje az embert, a kinek szerelme elől nem tud menekülni. Vannak a történelemben királynék, a kik igy szerettek és lefejeztették szeretőiket, a kik csodálatos módon egyszerre tudták izgatni vágyukat és gyülölségüket. René szeliden felelt:

- »Igazán aggódtam miatta tegnap, és ön bizony keményen bánt el vele...«

- »Régi dolog!« szólt Colette, gonoszul nevetve, »százszor mondtam, hogy mindig becsapja önt... Én azonban már ismerem ő kemét, mióta egyszer azzal fenyegetett, hogy megöli magát, én pedig eszem nélkül ide rohantam, a hogy voltam, szinpadi ruhában, le sem törülve arczomról a pirositót... Képzelje, az asztalánál ült és korrekturákat javitott!...«

- »Fiam, ez a mesterség,« viszonzá Claude, »te is játszol vidám szerepeket, mikor szomoru vagy!...«

- »És mit bizonyit ez?« szólt a leány élesen, »azt, hogy mind a ketten komédiások vagyunk; kivéve, hogy én ugy foglak föl, a minő vagy, te pedig nem ugy fogod föl magadat.«

Mig Colette igy zsörtölődött a gyülölködő szerető gonosz elmésségével, René észrevett barátja iróasztalán egy olyan nagyvilági névkönyvet, melyben *High life* czime alatt föl vannak sorolva mindazok lakásai, a kiknek igy vagy ugy valami köze van az előkelő társaságokhoz. Lapozgatni kezdett a könyvben és pillantása, hangja elárulta zavarát, mikor megkoczkáztatta ezt a kis hazudságot:

- »Nini, az ön neve nincs benne, Claude.«

- »Nem is türném meg, hogy benne legyen,« szólt Colette. »Ugy is sokat jár ezekkel a kaszinói emberekkel...«

- »Én azt hittem, hogy te igen kedveled ez urak társalgását,« mondá Claude.

- »Finom czélzás!« vágott vissza a leány, egyet vonva gömbölyü vállán. »De csakis ezek az emberek értenek a *chic*-hez. Tudnak öltözni, lawn-tennist játszani, lovagolni, sportról beszélni; te pedig sohasem lész egyéb egy tudósfejü ficsurnál... Hej, ha most is az volnál, a ki most nyolcz éve voltál, mikor kikerültem a szinésziskolából s bemutattak nekem... Emlékszem, egy étteremben volt, a rue des Saint-Pères végén; ott reggeliztem anyámmal és Farguetval, professzorommal... Oly kedves voltál ott a sarokban. Mintha épp akkor léptél volna ki a kolostor czellájából, ugy nézted a világot!... Lásd, innen ered, hogy mi összeboronálódtunk... Mondja csak, Vincy, eljön ma este a szinházba?« folytatta, mikor látta, hogy René fölkel és leteszi a könyvet. A fiatalember megtalálta Morainesné adreszét; a szép asszony a rue Murilloban, a parc Monceau mellett lakott. - »Nem jön el? Ugy hát holnap. És főképp soha se legyen olyan egyik soiréeról a másikra futó ember, mint Claude... Mondhatom, gyönyörűk ezek a te előkelő hölgyeid!... Egynéhányuk valóságos szerelmes szemeket vetett rám tegnap!... Nézze, René, már is hogy haragszik!... Bizony nem megy el innen, mig össze nem veszünk... Csak nem fogsz már az asszonyokra is féltékenykedni?« mondá aztán uj czigarettára gyujtva. »Isten önnel, René.«

- »Ilyen ön előtt,« szólt Claude, egynéhány percz mulva, egész az alsó előszobáig kisérve ki barátját; »de ha tudná, mily kedves, jó, gyöngéd tud lenni, mikor magunk vagyunk!«

- »És Salvaney?« kérdé a fiatalember meggondolatlanul.

- »Nos,« mondá Claude elhalványodva, »Colette csak azért ment hozzá, hogy megnézzen holmi rézmetszeteket... Szüksége van rá egy uj darab jelmeze miatt; égre-földre esküdözött, hogy nem történt közöttük semmi... Az asszonyokról mindent föl lehet tenni, még a jót is,« végezte, megszoritva René ujjait kissé remegő kezével... »Hát én vakon hiszek neki, mihelyt azon a hangon szól hozzám.«

VII.
A madonna-arcz egyik fele.

- »Hogyan sülyedhet ennyire egy nagyelméjü és nemesszivü ember?« töprengett magában René, mikor elvált szerencsétlen barátjától. Aztán Colette bájos arczára gondolt: »Csakugyan gyönyörü teremtés! Istenem, ha össze lehetne olvasztani az olyan lelki szépséget, minő a Rosalieé, ezzel a kellemességgel, ezzel az elegancziával, ezzel a mindennel!...« De ez a két szépség: a lélek szépsége, mely nélkül a kereszténységhez ragaszkodó szivnek az asszony keserübb a halálnál, - és a test szépsége, mely nélkül a vágy fénye és pogány bűbája elvész, - ez a teljes, legfőbb harmónia csak azokban a teremtésekben van meg, a kik számára a születés s a vagyon véletlensége előkelő milieut alkotott s a kikben magukban is van oly finomság, hogy ugyancsak annyit érjenek, mint ez a milieu. Morainesné pedig ilyen volt. Legalább ilyennek sejtette a költő első impressziója szerint és gyönyörüsége tellett abban, hogy ez impressziót az okoskodás révén fölelevenitse. Igen, e gyönyörü asszonyban, kinek alakja most oly édes érzést keltve suhant végig emlékezetén, megvolt az a kettős báj: a mozdulatok és az öltözet kellemessége, mely még különb, mint ezé a szinésznőé, és meg Rosalie szivbeli nemessége is. Minden erre vallott: szelid hangja, gyöngéd modora, ideális beszélgetése. Csalóka képzetei ugy elringatták, hogy észre sem vette a körülte történő dolgokat. Ez érzelmi alvajárásból csak akkor ébredt föl, mikor a pont des Invalideson át az avenue d'Antin közepéig ért. Lába automáta-módon vitte ama városrész felé, a hol az a Suzanne lakott, a kinek képét ma reggel minden ábrándja fölidézte. Aztán mosolygott, elgondolván, hogy ő egykor igazi zarándok-módra járt a rue Murillo felé, mikor Gustave Flaubert ott lakott. René annyira csodálta a *Tentation* erős és rendkivüli szerzőjét, hogy már csak a házát látni is egyik nagy érzése volt irodalmi ifjuságának. Mily rég volt ez és mily boldog lett volna akkor, ha valaki megjósolja neki, hogy valamikor majd ugyanezen az uton fog látogatóba menni egy asszonyhoz, a kiben legtitkosabb képzetei testesülnek meg!... Vajjon már ma menjen hozzá? Ez a kérdés most annál határozottabban merült föl előtte, mert az idő mult. A nagy mutató még csak egyszer járja meg utját és öt óra lesz, és láthatja őt... Láthatja!... E lehetőség valósága oly élénken hatott lelkére, hogy a félénkség ellenvetései mind egyszeriben föltámadtak. »Nem,« mondogatta magában, »nem megyek el. Meglepné, hogy ily hamar jövök. Azért mondta, hogy látogassam meg, mert tudta, hogy a többiek is meghivtak. Nem akart kevésbbé szives lenni...« Az, a mit a többi asszony szájában banalitásnak érzett, gyöngédségnek tünt föl neki, mihelyt ez asszonyról volt szó, kit tudtán kivül szeretni kezdett. Ekképpen egygyel több okot találva arra, hogy Morainesnét megkülönböztesse a tegnapi társaság hölgyei között, még kevésbbé birt ellene szegülni vágyódásának, hogy közeledjék hozzá. Szinte ösztönszerüen intett egy bérkocsisnak és haza térve, öltözni kezdett. Nénje nem volt otthon, Françoise pedig az ebédet főzte. René oly aprólékossággal csinositgatta magát, mint a fiatal emberek ilyenkor mindig, és ez a gyermekes kaczérság bizony rosszabb mint a nőké. De még mindig nem volt bátorsága, hogy kereken kimondja: »Elmegyek Morainesnéhez,« és most már nem csupán félénkségétől kért erőt, hogy ellene tudjon szegülni nöttön-növő vágyának. A szobájában levő tárgyak eszébe juttatták Rosaliet. Az ifju szivek érzelmének természetes becsületességével soká töprengett azokon a kötelességeken, a melyekkel ő e szegény gyermeknek tartozik. »Vajjon mit szólnék én, ha ő tudtomon kivül egy férfit fogadna, a ki ugy tetszik neki, mint a hogy nekem Morainesné tetszik?...« - »Te művész vagy,« szólt ismét a kisértő hang, »szükséged van uj impressziókra, látnod kell a világot. És vajjon azért mégy Morainesnéhez, hogy udvarolj neki?...« Most kinyitott egy *white rose*-os üvegecskét, hogy zsebkendőjére csöppentsen belőle. Az erős illattól valami borzongás futott rajta végig; a vágy, a mámor és az övéhez hasonló égő, de tartózkodó természetek keletkező szenvedélyének forró árja. Mióta Rosaliet szerette, a titkos vőlegény lelkiismeretességével ismét egészen tiszta életet folytatott.

Egész visszafojtott ifjuságát ébresztette most föl ez az illat, mely által eszébe jutott mindaz, a mi nem volt ideális ebben az asszonyban, a ki iránt való csodálatát értelmi okokkal akarta megmagyarázni: aranyfényü nyaka, fehérfogu piros szája, kebele, válla és karjának meztelensége, melyen valami olyan szőkeség csillogott, mintha arany pehely volna. - Mit ért e látomásokkal szemben Rosalie iránt való becsületes szándéka? Öt óra lett. René utnak indult, fölszállt bérkocsijába és azt mondta: »Rue Murillo«. Utközben folyton behunyva tartotta a szemét, annyira fájdalmas volt a várakozás éles érzete. Belevegyült gyöngeségének szégyene, az ismeretlenségtől való félelme, a nagy öröm, hogy viszont fogja látni azt a finom arczot, - meg aztán valami abból a bohó reményből, mely annál részegitőbb, minél határozatlanabb, és a mely e korban az embert uj utak felé tériti csak azért, mert ez utak ujak. A tartósság érzete, mely az életet ismerő és nagyon rövidnek itélő meglett embernek szükséges, gyülöletes az ifjak szemében. A huszonöt éves fiatalok, valójuk legegyszerübb ösztöneinél fogva, változékonyak, következésképpen hűtelenek. Lám ez a fiu, a ki pedig különb volt a többinél, már is helyrehozhatatlanul megcsalta gondolatában a szerető leányt, mikor kocsija megállt a tegnap egy óráig látott Suzanne kapujánál. De most már inkább összegázolta volna Rosalie szivét, semhogy ne lépje át a küszöböt. És mikor az az emlék utoljára jelent meg lelkében, azt mondta, a mit ilyenkor mindenki mond: »Nem fogja megtudni,« és bement.

A ház, melyben Morainesné lakott, amaz egyszerü, jövedelmezőség végett épitett és számos lakásra osztott bérházak közé tartozott, a melyeknek az előkelő városrészek épitőmesterei nagy ügyesen félig-meddig magán-palota szinét tudják adni. Magas volt, csupa diszes, stilusos ablak és az utczától rácsos udvar választotta el. A házmester páholya gyanánt egy góth pavillon szolgált a középen s mikor René beszólt oda, megkérdezni, hogy otthon van-e Morainesné, szebben fölkefélt, ragyogóbb padlót és különb butorokat látott, mint az Offarelék szalonjában nagy elfogadóestéken. Ha a vitézségi érdemjelet viselő öreg katona, kinek ez a pavillon *palais des Invalides*-ja volt, nemmel felel kérdésére, a fiatalember szinte megköszönte volna, oly kinossá fokozódott izgatottsága. A házmester azonban ezt mondta: »Az udvar tulsó végén, szemközt, a második emeleten.« René fölment egy perronra, aztán beért egy halványszinü szőnyeggel födött lépcsőhöz. A lépcsőház levegője oly langyos volt, mint egy szobáé. Itt-ott zöld növények levelei csillogtak a már meggyujtott gázlámpák fényében. Minden fordulónál székek álltak s az ifju kétszer is leült. Lába reszketett. Ha mindmostanig nem is sejti, hogy mily nemü érdeklődés viszi őt Morainesnéhez, ez az ideges zavar, mely e nő közelségében elfogta, meggyőzte volna, hogy érdeklődése több a puszta kiváncsiságnál. Ugy mozgott, tett-vett, mint egy alvajáró. Becsöngetett, hallgatta, hogyan közeledik az inas, beszélt ez emberrel, aztán bement a kis szalonba, a hol az a veszedelmes asszony volt, a ki megbűvölte őt szépségével, semmi mással, csakis a szépségével, mert hiszen egyebet még nem is ismert belőle. - Jaj, ez a szépség gyakran csak hazudság, rosszabb a többinél, ha mást is keresünk benne, nem csupán egy-egy vonást, egy körvonalat, egy látszatot!... - Ha René képzelete keretet rajzol e ritka, nemes szépség számára, nem álmodhatta volna másnak, mint a minőben a fiatal asszony most, másodszor, megjelent előtte. Csipkeernyős lámpa mellett irt. Az iróasztal körül alacsony jardinièrebe ültetett, aranyos rácsra fölfutó növény zöldelt. A kis szalon el volt árasztva a modern berendezéshez tartozó sok aprósággal és szövettel. Az elmaradhatatlan, vánkosokkal megrakott chaise longue, kis üvegszekrényben japáni csecsebecsék, filigrán ezüst keretekbe foglalt fényképek, három-négy genrekép, a régi selyemszőnyeggel leteritett asztalkán lakk-szelenczék és meisseni porczellánok és mindenütt virág, - ki nem ismeri a mai Párisban már annyira megszokott raffinement-nal összeválogatott e pompát, mely egész közönségessé vált? René azonban az előkelő világot csak ötven év előtti irók, például Balzac regényeiből ismerte, vagy olyan modern szerzők révén, a kik soha nem fordultak meg szalonban. Ez a szoba, hol minden harmonizált a halavány szinekben, ugy hatott rá, mint a mindent egyberendezett nő személyes gyöngédségének megnyilatkozása. Annál ellenállhatatlanabb volt e pillanat varázsa, mert a virágillatos, enyhe fényben uszó, otthonos

kandallótűztől langyos szentrejtek madonnája oly mosolygással és oly tekintettel fogadta őt, hogy gyermekes félénkségének szorongása egyszeriben eltünt. Azok a férfiak, a kiket a természet ama kimagyarázhatatlan hatalommal ajándékozott meg, hogy szivbeli, lelki, sőt még testi tulajdonságaiktól is függetlenül tetszenek a nőknek: lelkükben bizonyos erkölcsi tapintó-érzékkel rendelkeznek, melynek révén eleve megtudják, hogy mily hatást tesznek. A költő, bár teljességgel nem ismerte sem Suzanne karakterét, sem az előkelő világ szokásait, megérezte, hogy jól cselekedett, mikor ide jött. Ez a bizonyosság megnyugasztalta feszült idegeit és egészen átengedhette magát a boldogságnak, mely kisugárzott e teremtésből, az első nagyuri hölgyből, a kinek közelébe juthatott. Csak ránézett s meglátta, hogy nem a tegnapi asszony. Morainesné épp az imént érkezett haza; valami sürgős dolga akadhatott, talán rögtön levelet kellett irnia, mert csak a kalapját tette le és lábbelijét cserélte föl könnyü czipellővel, különben pedig sötét utczai ruhát viselt. A gallérja épp oly egyenes volt, mint a Coletteé; a haja is olyan szinü, mint a Coletteé s csak egyszerü kontyba csavarva a fején. A fiatalember igy sokkal közelebbnek érezte őt magához; Morainesnét most nem vette körül az az áthathatatlan levegő, mely az előkelő asszonyt a fényes toiletteek és a czeremóniák révén környékezi. A szinésznőre emlékeztető hasonlóságok csak növelték e varázst. René megmérhette a távolságot, mely e két teremtést elválasztja. És Suzanne megszólalt az ő ellenállhatatlanul csábitó hangján:

- »Nagyon szép, hogy eljött, Vincy ur!...«

Ez a közönséges szólásmód semmiség volt. Ugyanezt mondta volna Sermoisesné, ugyanezt Éthorelné, sőt még a száraz Huraultné is. Morainesné ajkán azonban az ifjura nézve az igaz és mély vonzódás, a tiszta jóság és az isteni kegyesség kifejezése volt. Végtelen bájos mozdulattal kisérte e mondást, melyet a kék szemében fölvillanó meglepődés s a mosolygás még csábitóbbá tett. Ha René nem is azzal a szándékkal jő ide, hogy kegyelettel ragadjon meg minden csekély apróságot, a minek révén még jobban csodálhatja Suzannet: e nő meghóditja őt csupán csak ezzel a fogadással is, mely hizelgett a költő hiuságának. Az ilyen szeretetreméltóságok, hiába, hatnak még azokra a leghiresebb irókra is, a kik a szalonok hamis bálványozása iránt már rég eltompultak. A *Cicisbeo* szerzője fájó szivvel jött ide, attól félve, hogy nem fog tetszeni; és tetszett. Reggeltől óta szenvedélyes vágyódás lobogott benne, hogy viszontlássa Suzannet; most viszontlátta és Suzanne boldog volt, hogy eljött. A szép asszony minden szóra oly bájosan mozduló ajakával és kissé összehunyoritva szemét, e frázist ejtette ki:

- »Ha eleget tett mindazoknak a meghivásoknak, a melyekben tegnapi szép sikere részesitette, ugy ma fáradalmas napja lehetett.«

- »De hiszen én csakis önt egymagát látogattam meg, asszonyom,« válaszolt René önkéntelenül. Alig mondta ezeket, érezte, hogy elpirul. E mondás jelentősége oly világos volt, az érzelem pedig, melyet kifejezett, oly őszinte, hogy az ifju megzavarodott, mint a gyermek, a ki természetének nyiltságánál fogva olyasmit szalajtott ki a száján, a mit el akart hallgatni. Vajjon nem volt-e e mondásban valami olyan bizalmasság, a mely sérthetné ezt az isteni teremtést, ezt a minden legcsekélyebb tapintatlanságot fájón érző nőt? A fölkiáltása után következett pillanatokban az a képzete támadt, hogy ez a szőke, rózsás arczu, fényes selyemhaju, tiszta kék szemü, bájosan sugár teremtés Titania, ő pedig a sötétben rejtőző, otromba Bottom. És lelkében is oly félszegnek érezte magát mellette, mint a minő félszeg lett volna, ha utánozni kisérti meg Suzanne bájos mozdulatát, a mint bezárta régi szövetből készült leveles könyvét és szép kezével rendbe rakta az iróasztalon szétszórt apró tárgyakat. Midőn az ifjuból kitört az az együgyü fölkiáltás, észrevehetetlen mosolygás lebegett ajkán. De hogyan láthatta volna meg René e mosolygást, mikor abban a pillanatban hirtelen lesütötte a szemét? Hogyan sejthette volna, hogy válasza tetszik, mert épp az, a mit Suzanne várt, sőt provokált? René

csak azt tudta, hogy Morainesné épp oly jó és szelid, a minő szép. Ime, nem haragudott meg az ostoba frázisért, nem vonult vissza, hanem elejét vette minden félénkségnek:

- »Nos, én meg is érdemlem egy kicsit ezt a kitüntetést, mely nekem irigyeket fog szerezni, ha megtudják, mert az ön szép tehetségét senki sem csodálja ugy, mint én... Az ön verseiben oly igaz és oly gyöngéd érzelmesség van... Látja, mi nők nem az elme szerint itélünk, a mi kritikusunk a sziv... Ritka dolog, hogy a mai irók ne sértsenek meg bennünket egyben vagy másban... Mert hát mi hivek maradtunk a régi Ideálhoz... Ah, tudom, hogy az már nem divat. Szinte nevetséges. De mi daczolunk ezzel a nevetségességgel... És én ragaszkodom szegény apám izléséhez. Neki az volt a legfőbb vágya, hogy dolgozhassék boldogtalan hazánk irodalmának fölemelésén. Ő rá gondoltam, az ön verseit hallva. Hogy szerette volna ő e verseket!...«

Elhallgatott, mintha ki akarná kerülni a szomoru emlékezést. Az embernek a bizalmatlanság szörnyetegének kellett volna lennie, hogy ne higyje: mily örökké nyilt seb vérzik lelkében, valahányszor a hires miniszterre gondol, - oly hangon ejtette ki atyja nevét. Az ifjut azonban kissé meglepte az, a mit róla mondott. - Eszébe jutott az öregedő Sainte-Beuve kegyetlen czikkelye a könyvárulásról szóló ama törvényjavaslat ellen, a melyet Bois-Dauffin dolgozott ki; és ez államférfiu emléke az irodalom amaz esküdt ellenségei egyikének emlékét juttatta eszébe, a minő a politikusok között sok van. Mód nélkül irtózott attól a konvenczionális ideálizmustól is, a melyre Morainesné czélzott. Az ő legkedvesebb két költője Théophile Gautier és Gustave Flaubert volt. Amaz tiszta, kerekded formájáért, tökéletes metaforáiért, a kemény Flaubert pedig stilusának érczes határozottságáért és műveinek szántszándékos személytelen voltáért. De mégis tetszett neki, hogy Suzanne atyjában az irodalom fölvilágosodott pártolóját látja, mert ez a gyermeki sziv jóságára vallott. Tetszett neki az is, hogy gondolatában egy csupa finomságokból álló, szinte satnya művészet ábrándképével foglalkozott. A szépség megértésének e módja, ha őszinte, igazi lelki tisztaságot tételez föl. - Ha őszinte-e?... René meggyülölte volna magát, ha csak föl is vet ilyen kérdést ez angyal jelenlétében, a ki szinte lebegett a széken, és a kinek szeme csupa ábrándozás volt. Épp oly határozatlanul felelt, mint az imént Morainesné és arról hebegett valamit, hogy az asszonyoknak mily kitünő érzéke van az irodalom iránt. Ezt mondta ő, nem csupán Gautiernek, de Baudelairenek is dühös bámulója! Vajjon Suzanne a fiatalember hangján vette-e észre, hogy kár tovább bolygatni e dolgokat? Vagy a csupán hirlapokkal és rossz vasuti regényekkel táplálkozó előkelő hölgy tudatlansága miatt nem folytathatta az ily beszélgetést, melyben eszméit nevek emlegetésével kellett védelmezni? Elég az hozzá, nem feszegette többé ezt a veszedelmes tárgyat, hanem a művészeti ideál kérdéséről hirtelen áttért egy másik, nőiesebb problémára: a szerelmi ideálra. Mikor kiejtette ezt a szót: »szerelem«, melyben annyi ellentmondó dolog egyesül, arcza oly diskrét volt, hogy Renét oly boldog meghatottság fogta el, mintha valami nagy bizalmasságot mondtak volna neki. Ez a nő, a kihez gondolata sem férhet a szeretkezésnek, bizonynyal nagyon vonzódik hozzá, hogy emlegeti ezt a dolgot, melyről más előtt hallgatna.

- »A mi nekem még végtelenül tetszik a *Cicisbeo*-ban,« mondá szép zengzetes hangján, »az a szerelemben való hit és az irtózás a kaczérságtól, a hazugságtól és mindazoktól a hitványságoktól, a melyek az emberi léleknek legistenibb érzelmét megbecstelenitik... Higyje meg,« folytatta, kezére hajtva homlokát, mintha töprenkednék és mély gondolatokkal teli pillantást vetve a fiatal emberre, »higyje meg, ha valamikor kétkedni fog a szerelemben, nem lesz többé költő... De van egy Isten, a ki a lángelmék fölött őrködik,« folytatta valami visszafojtott lelkesedéssel. »Ez az Isten nem engedi meg, hogy nagyszerü ajándékai meddőkké váljanak a szkepticizmus révén... Mert ön, ugy-e, vallásos és jó katolikus?«

- »Az voltam,« felelt René.

- »És most?« kérdé Suzanne, arczán szinte fájdalmas kifejezéssel.

- »Gyakran kétkedem,« felelt az ifju egyszerüen. Morainesné elhallgatott, René pedig némán és szinte ostoba csodálattal nézte e nőt, a ki a főuri élet forgatagában is ily magasztos, ily nemes eszméket szivott magába. Nem jutott eszébe, hogy megalázó dolog és az érzelmekkel való aljas komédiázás egy ismeretlen előtt igy kitárni a sziv legbensőbb, legelevenebb meggyőződéseit. René, ki pedig bátyjában, Taconet abbéban, igazi keresztény lelket ismert, nem lepődött meg, mikor Morainesné egy mondatban két teljesen idegen dolgot kevert össze: az istenhivést és a verses szindarabok irásához való tehetséget. Nem tudott ő most semmit, csak azt, hogy hallani e hozzá beszélő hangot, látni e kék szemben a mély hit kifejezését, nézni ez íves ajak mozgását, érezni ez asszony közelségét, soká, mindig, - kész lett volna szembeszállani bármivel. E csöndben jobban hallatszott a viz forrása a teás kannában, melyet az inas rögtön azután hozott be, hogy Renét bevezette. Suzanne végigsimitotta szemét fényeskörmü kezével; aztán olyanformán mosolygott, mintha bocsánatot kérne, a mért szegény tudatlan asszony létére ilyen komoly problémákat mert bolygatni előtte, a nagy elme előtt; aztán megszólalt, olyan kedves, gyermekes változékonysággal, a minőre csak a nők képesek, mikor hirtelen sonkás zsemlyével kinálnak meg bennünket, miután a lélek halhatatlanságáról beszéltek velünk:

- »De ön nem azért jött ide, hogy prédikációkat hallgasson, én pedig feledem, hogy csak egyszerü asszony vagyok. Akar egy csésze teát? Jöjjön, segitsen nekem elkésziteni...«

Fölkelt. Léptei oly könnyedek, oly lebegők voltak, hogy Renét elbüvölte egymaga ez a járás is. E nőnek mintha minden mozdulata folytatta volna azt az elragadó társalgást. Fölkelt az ifju is és le kellett ülni a kis asztalhoz, melyen a viz zubogott. Suzanne nézte őt, mig csodálatosan ápolt finom keze ügyesen járt a tálczára rakott sok törékeny porczellán között. Folyton beszélt, de most már az élet apró dolgairól. Kiöntve a csészébe az igen fekete teát, aztán rá a forró vizet, elmondta, hogy hol szerezte ezt a teát; aztán azt kérdezte az ifjutól, hogy miképen késziti el kávéját, mikor dolgozni akar. Majd mellé ült, miután odarakta mindkettőjük számára az asztalkendőket, a sültekkel teli tányérokat, a süteményeket, a tejszines kannát. Igazi nevelőintézetből látogatni jövő leányka tiszteletére rendezett kis ebéd volt ez; teli azzal a kényeztető bizalmassággal, melyhez a nők ugy értenek. Tudják, hogy még a legmogorvább férfiak is szeretik olykor, ha beczézik őket és a szeretetnek e hamis pénzével megvesztegetik szivüket. Suzanne most kérdésekkel halmozta el a költőt: elmondatta vele, mit érzett a *Cicisbeo* első előadásakor. Azzal tetőzte be a csábitást, hogy magáról beszélni kényszeritette őt. Renének minden félénksége eltünt. Ugy rémlett neki, mintha már régesrégtől ismerné ez asszonyt, oly mélyen véste szivébe képét ez első látogatás. Isteni álomból való ébredés kegyetlen érzése volt hát, mikor nyilt az ajtó és egy uj látogató lépett be rajta:

- »Milyen kár!...« szólt Suzanne szinte súgva. És mily édes volt a költőnek ez a kis fölkiáltás, melyet szomoru mosolygás és kaczér vállvonás kisért! Fölkelt, hogy bucsuzzék, Morainesné azonban bemutatta őt az alkalmatlan jövevénynek.

- »Desforges báró ur... Vincy ur...«

Az irónak még ideje volt megnézni ezt a középtermetü, erős embert, kire mintha csak rá lett volna öntve a fekete kabát. Épp ugy lehetett ötvenöt éves, mint negyvenöt, - igazában ötvenhat volt, - oly kevéssé árulta el mozdulatlan arcza. Bajusza még szőke volt, haja azonban megszürkült és szinével arra vallott, hogy a báró nem rejtegeti korát. Sürüsége pedig azt mutatta, hogy ez az ur ki tudta kerülni a párisiak általános megkopaszodását. Csak az arcza volt kissé vérmesebb és pirospozsgásabb, semmint ez egész alak elegancziája kivánta. Világos szeme azzal a közönyös élességgel fürkészte Renét, melyet a hivatásos diplomaták betanulnak s a mely mintha azt mondaná az igy kémlett embernek: »Ha akarnám, kiösmernélek... De nem tartom érdemesnek.« Vajjon e nézés hatása tette-e, vagy a bosszuság, hogy ez a kedves óra igy félbeszakadt, elég az hozzá, a költő azonnal nagy antipatiát érzett a báró iránt, ki nevének

hallatára szó nélkül hajolt meg és nem sejttette, hogy tudja-e, ki ez az iró, vagy sem. De bánta is azt most az ifju, mikor Morainesné módját ejtette, hogy még egyszer rá mosolyogva, ezt mondja neki:

- »Köszönöm látogatását. Igazán boldog voltam, hogy nálam láthattam...«

Boldog! - Hát mely szóhoz folyamodhatott volna ő, mikor határtalan mámorában szinte könnyes szemekkel ment le a lépcsőn és ki a házból, a hol e gyönyörü nő élt! Mit mondhatott volna ő, a ki e napig, ez óráig még sohasem szeretett!

- Vége az első kötetnek. -

MÁSODIK KÖTET.

I.
A madonna-arcz másik fele.

- »Ez a Komofné kis poétája...« szólt Suzanne, mihelyt az ajtó bezárult a fiatalember mögött. A hogy az uj vendég arczán látszó kérdésre felelt, elárulta: mily helyet foglal el a ház bizalmasai között a jövevény. És azzal a kisleányos mosolygással folytatta, a melynek még a leggyanakvóbb emberek is mindig hisznek, mert hugaikat látták igy mosolyogni:

- »Igaz, ön tegnap magára haragitotta a grófnét, a mért nem jött el... Gyönyörü, gyönyörü voltam... Büszkélkedhetett volna bennem. Ugy voltam fésülve, a hogy ön legjobban szereti. Mert reméltem, hogy mégis eljön. Bemutatták nekem ezt a fiatal embert, a darab szerzőjét. A szegény fiu ide jött, hogy letegye a névjegyét. Nem tudta, mikor fogadok és igy jött be. Ha sejtené, mily szolgálatot tett neki, hogy kiszabaditotta innen. Magától nem mert elmenni...«

- »Látja, mennyire igazam volt, mikor előre megmondtam, hogy nem tetszik nekem az a soirée,« szólt a báró. »Megint egy iró szabadult az uri társaságba! Eljött önhöz. El fog menni az ön barátnőihez, aztán megint visszatér. Ön meg fogja hivni. És ugy fognak beszélni jelenlétében, akár csak ön előtt, vagy én előttem, nem gondolva meg, hogy mihelyt kihuzta innen a lábát, csupa hiuságból elszalad valami szerkesztőségbe vagy kávéházba, föltálalni a hallott pletykákat... Ne csodálkozzanak majd a hölgyek, hogy ha jó hiven lepingálva látják magukat holmi skandalumhajhászó tárczában, vagy czélzatos regényben... A szalonokba vinni az irókat, a mai ugynevezett előkelő társaság egyik legostobább mániája. Kárt okozunk nekik, mert elraboljuk idejüket és ők is ártanak nekünk, mert rágalmaznak bennünket. A minap hallottam, milyen pompás dolgot mondott egy iró leánya, a ki papájának segit a munkájában: - Valahányszor társaságba megyünk, mindig hozunk magunkkal egy csomó igen használhatő jegyzetet. - Nem értem, hogy szerethet valaki fonográfok előtt beszélgetni, még pedig ostoba vagy hazug fonográfok előtt...«

- »Mily boldog vagyok!« mondá Suzanne, megfogva a báró kezét és oly nagy bámulattal nézve rá, mely már nem is lehetett őszinte, »mily boldog vagyok, hogy ilyen vezetőm van az életben, mint ön! Hogy tud ön látni és mennyire ismeri az embereket...«

- »Csak egy mákszemnyi itélőtehetségre van szükség,« szólt Desforges fejét rázva, »az megvéd attól, hogy elkövessük a sok rosszat, a mi többnyire ostobaság. Életemnek egész bölcsesége az, hogy igyekszem gyönyörködni abban, a mi még hátra van... Bizony már nem valami sok van hátra... Tudja, Suzanne, hogy hat nap mulva ötvenhat esztendős vagyok?«

Morainesné szép szőke fejét csóválva közeledett a báróhoz, ki beszédközben föl s alá kezdett járkálni. Aztán oly mozdulattal, melyről nem lehetett tudni, buja-e vagy tiszta, - mert egy leány is igy kért volna csókot az apjától, - odatartotta a báró ajkához először egyik szemét, aztán finom szája szögletét, mely mellett gödrike volt.

- »Mondja inkább: akar teát? Mikor a korával dicsekszik, az mindig rossz jel. Bizonyosan megharagitották a képviselőházban vagy valamelyik igazgatótanácsban...«

Ezeket mondva, a kis asztal felé ment, melyen két csésze emlékeztette a Renével elfogyasztott ozsonnára. Vajjon eszébe jutott-e az a madonna-szerep, a melyet egy negyed órája játszott, és a szép fiatalember, kire legbájosabb attitudejeit pazarolta? És ha ez a gondolat megmozdult szőkefürtös, sima homloka alatt, vajjon szégyelte-e magát egy kicsit vagy legalább sajnálta-e, hogy a költő már távozott, - avagy az a rosszakarat dolgozott benne, melyet a merész komédiásnők mindig éreznek a szinlelés perczeiben? Épp oly gondosan készitette el a teát, mint az imént. A báró egész természetesen abban a zsöllyeszékben foglalt helyet, a melyben René. Suzanne pedig ugyancsak arra a székre ült melléje, a melyen a fiatalemberrel csevegett

és hallgatta Desforges beszédét. Ennek a szeretetreméltó embernek megvolt az a hibája, hogy szeretett dogmatizálni. Méltán dicsekedett azzal, hogy ismeri az életet; csak egy kicsit nagyon is sokra becsülte e tulajdonságát.

- »A képviselőházban csakugyan erős ülés volt,« mondá. »Ott maradtam, meghallgatni Sauve kirohanását a minisztérium ellen. Ő még mindig hisz a beszédek sikerében, a szónoki diadalokban. Én, mióta nem akartam miniszter lenni a május tizenhatodiki kabinetben, szkeptikus, frondeur, pesszimista vagyok... Választáskor, természetesen, szükség van rám, mert nagyapám préfet volt a nagy császár alatt, én pedig államtanácsos a másik alatt... Nevem jól fest a felhivásokon, kiáltványokon. Mikor azonban arról van szó, hogy meghallgassanak, az már más kérdés. De félnek tőlem! Mikor öt óra felé fölmegyek a körbe, fiatal és öreg barátaim ugy restaurálják a monarhiát, hogy az utczán sétáló hölgyeket nézik, nyáron az erkélyről, télen pedig a szalon ablakaiból, egy pillanatra letéve a kártyát... De mikor belépek... Hogy megváltozik az arczuk és mily gyorsan kezdenek másról beszélni!... Hej, ez az a mákszemnyi emberismeret!... Ma könnyiteni akartam a szivemen és már a nyelvemen volt egy-két jó kemény igazság, de aztán mégis meggondoltam, hogy okosabb, ha elmegyek a rue de la Paixbe és elhozom az ön fülbevalóját, a mely már alkalmasint kész...« Azzal kivett a zsebéből egy kis tokot, melynek belsejében nem volt semmi jegy, a mi elárulhatná, hogy melyik ötvöstől való, és nyitva nyujtotta oda a fiatal asszonynak, csillogtatva a két ritka szép gyémánt tüzét, a melyet Suzanne ugyancsak csillogó szemmel nézett. Elvette a tokot a bárótól, aztán egy percznyi nézegetés után bezárta és maga mellé tette egy sarok-asztalkára a többi apróság közé. Ez a mozdulata mindennél jobban bizonyitotta, hogy mennyire megszokta már az ilyes ajándékokat. Majd Desforges felé forditotta örömtől rózsás szép arczát.

- »Mily jó ön!«

- »Ne köszönje. Ez is csak önzés,« szólt a báró, örvendezve, hogy a fülbevaló ennyire tetszik Suzannenak. »Még én tartozom önnek hálával, a mért viselni fogja e hitvány kövecskéket. Ugy szeretem önt szépnek látni... Igaz,« folytatta, »el is feledtem mondani, hogy megérkezett a hires vörös porto, a melynek felét önnek igértem; és hogy minden jó hirt elmondjak: emlékszik arra a régi Watteaura, a melyet ugy kivánt? Meg fogjuk kapni potom áron.«

- »Engedje meg, hogy holnap megköszönjem a rue du Mont-Thaborban,« szólt a szép asszony, egy pillantást vetve a báróra, - »négy órakor, ha nincs ellenvetése?« - És lesütötte szemét. Ha a szegény René, a ki imádattól ittasan épp most érkezett haza, a távolbalátás varázsának révén megpillanthatta volna e nőt, a beszélgetésből semmit sem hallva, bizonyosan isteni szemérem kifejezését vette volna észre ez arczon. A báróban persze sokkal kevésbbé tiszta emlékeket ébresztettek ezek a lesütött pillák és az előbbi tekintet; mert szeme kigyuladt és rezes arczába vér tódult a szerelmes indulattól. Az asszonyokhoz való vonzódás veszedelmes, megrögzött bűne volt neki. »Én,« szokta mondani, »a köszvény és a gutaütés között tánczolok egy borotva élén...« Végigsimitotta bajuszát, aztán egyszerre másra forditotta a beszédet, kissé tompább hangon, melyből kedvese ismét láthatta, hogy mily hatalommal uralkodik e vénülő viveur érzékein:

- »Ki lesz önnél az operában ma este?«

- »Csak Éthorelné egymaga.«

- »És páholytöltelék gyanánt?«

- »Először is a férjem. Éthorel kimentette magát... Aztán természetesen ott lesz Crucé.«

- »Annak az urnak igen szépen jövedelmezhet ez a viszony, már csak a bevásárlások révén is,« mondá a báró. »Most megint egy XIV. Lajos korabeli lábas órát vett az asszony megbizásából. Huszezer frankot fizettetett érte, bár magának nem került többe tizezernél...«

- »Milyen gazember!« kiáltott Suzanne.

- »Ez az asszony rémitő ostoba, Crucé pedig ért a dolgokhoz, és az a szegény Éthorel, ha nem volna ez a tanácsadójuk, épp ily drágán fizetné meg a húsz centimeos portékákat is... Egyébiránt minden ugy van jól, a hogy van, nemcsak ezen a világon, de a félvilágban is. Hát még ki lesz a páholyban?«

- »A kis Brèves és ön... De hallga!« szakitotta félbe a beszédet Morainesné és figyelni kezdett. »Valaki jön, mert ismerek a házamban minden zajt.« Aztán, mint Renének az imént, kaczér ajkbiggyesztéssel mondta a bárónak: »Istenem, beh kár!« Majd hangosabban, gyermeki nevetésével folytatta: »Semmi, csak a férjem jön. Jó estét, Paul...«

- »Ime, egy szivből eredő szózat,« mondá a belépő, ki mögött az inas becsukta az ajtót. Délczeg termetü, szép, nyilttekintetü legény volt, arczának barnás sápadtsága energiára valló. Olyan nemesen szabályos arcz, a minő Párisban ma már csak az egész ifju emberek közt találkozik. Harminczöt évesnél idősebb emberben az ilyen arcz a legnyugodtabb lelkiismeretet bizonyitja. Morainesnek feleségére vetett pillantása csupa nagy szerelem volt, Desforges-zsal váltott kézszoritása pedig a legőszintébb vonzódás. Jóizüt nevetett Suzanne mondásán, aztán tréfás komolysággal hajlott meg:

- »Talán fölösleges vagyok, asszonyom, és okosabban teszem, ha megyek?«

- »Akar teát?« felelt Suzanne egyszerüen. »Máris kihülőben van. Tehát: köszönöm, kérek, vagy köszönöm, nem kérek?«

- »Köszönöm, nem kérek,« szólt Moraines, levetve magát egy zsöllyeszékbe és olyan hangon folytatta, mint az olyan látogató, a ki tudja, hogy most valami hatásosat fog mondani: »Igazán rettenetesen sok buta férj van a világon és én pirulok a czéh becsületéért... Tudják már a Hacqueville históriáját? A klubban beszélték. Csakugyan nem hallották?« folytatta látható örömmel. »Hát ez a jó ur ma reggel véletlenül felbont egy, a feleségének szóló levelet, mely a hölgy erkölcsét illetőleg minden kétséget kizár...«

- »Szegény Mainterne!« kiáltott Suzanne, »úgy szerette Luciet!«

- »De épp az a gyönyörü,« mondta tovább Moraines, a hallgatóságát sikeresen elképpesztett beszélő diadalával, »hogy azt a levelet nem Mainterne irta, hanem Laverdin!... Lucie tudniillik kettős fogaton járt. És képzeljék: kihez vitte Hacqueville a levelet és kitől kért tanácsot?«

- »Mainternehez,« mondá a báró.

- »Ej, Desforges, hát ön tudja már ezt a pletykát?«

- »Nem tudom, de a dolog világos, mint a nap. És mit mondott Mainterne?...«

- »Képzelheti, hogy rettenetesen megbotránkozott. Lucie az anyjához ment. Beszélik, hogy Hacqueville és Laverdin között párbaj lesz, és Hacqueville erőnek-erejével azt akarja, hogy Mainterne legyen a segédje!... Ez a férj igazán rémségesen ostoba, - ostobább még a rendesnél is!... S hogy nincs egy jó barátja, a ki fölvilágositaná...«

- »Majd akad,« mondá a báró fölkelve. »Soha sem szabad levelet irni, ez a história tanulsága...«

- »Nem ebédel velünk, Fréderic?« kérdé Moraines.

- »Már eligérkeztem,« felelt Desforges, »de a szinházban majd találkozunk. Kedves felesége oly szives volt, hogy meghivott...«

- »Az ön páholyába...« szólt Paul, nem is gondolva, hogy mily igazat mond. A báró már tiz éve, hogy özvegységre jutott, de azért még mindig megtartotta páholyát az operában és felébe albérletbe adta barátainak. Ezt az albérletet azonban sohasem fizették meg. A férj már nem is kétségeskedett feleségének e dolgában, mert tudta, hogy lehetetlenség volna évi ötvenezer frank jövedelmükből mindabban részesülni, a miben részesültek. A császárság korabeli miniszter tizenötéves pályáján alig takaritott meg valamit, de azért mégis az ő vagyonának maradványaiból tellett ki a fiatal pár évi jövedelmének fele. A többit Moraines kereste meg, kinek Desforges főtitkári állást szerzett egy biztositó intézetnél. Hiába szabadkozott Suzanne, Paul folyton lelkesedett, hogy felesége mily remekül tud gazdálkodni jövedelmükkel, mely Morainesék életmódjához képest igen csekély volt. Ez az együgyüen bizó ember mindig azt szokta mondani barátainak, a kik egyre panaszkodtak, hogy az élet egyre drágul: »Ha nektek olyan asszonyotok volna, mint az enyim! Van neki egy komornája... Valóságos tündér, a ki olyan ruhákat készit neki, mint Páris legelső szabónője!... És hogy ki tud kerülni minden fölösleges kiadást!...« - »Nevetségessé teszesz engemet,« szokta neki mondani Suzanne; Paul azonban sokkal jobban szerette őt, semhogy magába tudta volna fojtani e magasztalásokat, és most is, alig távozott Desforges, az volt az első dolga, hogy feleségéhez ment, megfogta mind a két kezét és ezt mondta:

- »Milyen jó, hogy egy kicsit az enyém lehetsz!... Csókolj meg, Suzanne.«

Az asszony odanyujtotta neki szája szélét és félig behunyt szemét, szakasztott ugy, a hogy az imént Desforgesnak.

- »Mikor én olyan gyalázatos dolgokat hallok, mint a mikről most beszéltem, valami hidegség támad a szivemben,« szólt a férj, »de ismét csupa melegség lesz, ha elgondolom, hogy olyan feleségre tettem szert, a minő te vagy. Imádlak, édes Suzanneom!...«

- »Most pedig mégis meg fog haragudni rám,« mondá a nő, kibontakozva ura öleléséből, »az az okos asszony, a kire maga olyan büszke, ostobaságokat csinál... Igenis,« folytatta, az ékszeres tokra tekintve, melyet Desforges hozott, »nem állhattam meg, hogy ne vegyem meg ezeket a gyémántokat... Tudod, már beszéltem róluk.«

- »De lelkem, ha meg tudtad takaritani a pénzecskédből,« válaszolt Paul. »Ó, be gyönyörü kövek!... Nos, ki akarsz békiteni?... Ugy hát engedd, hogy én tegyem a füledbe...«

- »Te ahhoz ügyetlen vagy,« szólt Suzanne, odatartva egyik picziny fülét, melyet csak egy egyszerü rózsaszinű gyöngyszem ékesitett. Paul nagyon ügyesen kapcsolta ki. Aztán következett a másik fül és a másik gyöngy. Épp ily ügyesen rakta föl a gyémántokat. Vaskos ujjai oly finomakká váltak, mint egy leány keze, a szeretett nőt szolgálván. Suzanne elővette az iróasztalon heverő, czizelált ezüstkeretü, kis régi tükröt, melyet szintén Desforgestól kapott, belenézett és mosolygott. Oly szép volt igy, hogy Paul magához vonta és soká csókolta, az ajkát keresve. Az asszony rendszerint nem szokta visszautasitani kedveskedéseit. Lelkének bonyodalmai között talán megmaradt valami testi vonzódás e szép és becsületes fiu iránt, a kit oly kegyetlenül megcsalt. Mely gondolat czikázhatott most végig agya velején, hogy nem birta türni ezt a csókot? Szinte durván háritotta el magától férjét:

- »Ugyan hagyj békémet,« aztán mintha jóvá akarta volna tenni ezt a kemény hangot, ezt mondta: »Igazán nevetséges ez olyan régi házasok közt, a minők mi vagyunk; most pedig Isten áldjon meg, alig van időm felöltözni.«

Bement hálószobájába, aztán öltözőjébe. Összes szobái közül ebben látszott meg teljesen a mély materializmus, mely természetének gyökere volt. Komornája, Céline, ez a zárkózott tekintetü nagy leány, levetkőztetni kezdte őt e langyos levegőjü asszonyházban, a mely oly selyemkárpitos, oly pazarfényü volt, mint egy királyi courtisaneé; a ki őt e pillanatban látja, bizonynyal megérti, hogy mindenre képes, csakhogy megmaradhasson ebben a végtelen

raffinementú atmoszférában. Az átlátszó batiszt ingen át sejteni lehetett nyulánk, de erős testének vonalait. Ez a szinte törékeny finomságu asszony azok közé a teremtések közé tartozott, kiknek dereka karcsu, de csipője széles, bokája finom, de lába végig izmos, keze csuklója gyöngéd, de karja csupa erő, arczának vonásai gyermekesek, de keble domboru s a kit csupán ruhája tesz étherivé. Egy pillantást vetett a nagy tükörbe, mely közepén állt a szekrénynek, hol illatos párnácskák között, fehérnemüjének csodái voltak fölhalmozva; látta, hogy szép; ismét mosolygott és megint átvillant fején az a gondolat, mely az imént, mikor kivonta magát férje öleléséből. E gondolatot alkalmasint nem szerette, mert megrázta fejét és egynéhány percz mulva halaványkék foulard fésülködő köpönyeget keritve vállára, átengedte e fejet komornájának, a ki szétbontotta hosszu haját. Mezitelen lábán érezte a papucs hattyú-prém-bélésének langyos puhaságát. A hűvös mosdóviz magához téritette. A fésülködő tükörben látta e kis szoba minden részletét, melyet oly fénynyel árasztott el, mint az egyetlen vallásának: szépségének kápolnájához illett. Minden csillogott itt: a szőnyegek, az angol porczellán fürdőkád, az ezüst medenczéjü széles márványasztal és a csinositásnak száz mindenféle szerszáma. Vajjon eszébe jutott-e, hogy a boldogságnak ez eszközeit miképen szerezte meg? Férjére gondolt és igy szólt magában: »A derék jó ember!...« De fülében szikráztak a gyémántok. Eszébe jutott Desforges is, és szinte ugyanezzel a gondolattal mondta: »A jó barát!...« Ez a két ellentmondó érzés kibékült e fejben, melynek finom haja az aranyos tekenősbéka fésü alatt hullámzott, mint a hogy megegyezett életében az a két valóság. Az asszonyokban lehetségesek az ilyen erkölcsi mozaikok, melyek rögtön nem látszanak oly szörnyüknek, mihelyt ismerjük keletkezésük hosszú és fokozatos munkáját. Ez a harmincz-éves nő bizony oly romlott volt, a minő csak lehetett; de hogy igazságosak legyünk iránta, mindjárt meg is kell mondanunk, hogy ő nem ismerte saját romlottságát, oly módon kényszeritették őt a körülmények, hogy lassankint e ritka fokára jusson az öntudatlan erkölcstelenségnek.

Suzanne az 1870-iki háboru előtt két évvel lett Paul Moraines felesége, utálat nélkül, de szerelem nélkül is. A házasságot a családok rendezték el. Az öreg Moraines a császárság kezdete óta szenátor volt s az öreg Bois-Dauffin társaságához tartozott. Paul államtanácsbeli előadó, kitünő tánczos és pompás gavallér létére mintha csak teremtve lett volna Suzanne számára s ugy látszott: a leány is ez ifjunak született. Szóval a két első esztendőben a fiatalok az voltak, a mit szalon-nyelven »csinos párnak« szoktak nevezni; egymást érte a sok bál, vacsora, szinházazás, vadászat, nyári mulatság, a miben mindkettejüknek bolond nagy öröme tellett. Paul a folytonos mulatozások között maga is ugy fogta föl feleségével való viszonyát, hogy mikor éjfél után egy óra felé haza hajtattak, megcsókolta és azt mondta: »Te oly szép vagy, mint egy maîtresse«. Sedan egyszerre végét vetette e tündéri életnek. A két család a nagy fizetésekből élt, a melyeknek most természetesen egyszerre végük lett. A régi szokások azonban e hirtelen jövedelemcsökkenés után is megmaradtak. Bois-Dauffin 1873-ban bekövetkezett haláláig mindig meg volt arról győződve, hogy csakhamar vissza fog térni a császárság, a melyet ő oly erősnek, oly népszerünek és oly kitünő emberektől támogatottnak látott. Az öreg szenátor, ki nem sokkal élte tul barátját, ugyanilyen utópiákban leledzett. Paul természetesen lemondott az államtanácsi előadóságról. Ő még atyjánál és apósánál is erősebben remélte ügyük sikerét; ez a makacs hit mindenha egyik eredeti vonása fog maradni a császárpártnak. Suzanne, a ki nem hitt semmiben, 1873 óta meggyőződött arról, hogy férjével együtt tönkre kell mennie, ha tovább is igy fogyasztják tőkéjüket. Frédéric Desforges épp ez időtájt kezdett vele erősen foglalkozni. Ez az akkor még nem is egész ötvenéves ember legfényesebb képviselője volt annak a nemzedéknek, a mely 1850 táján lépett a világba, és a melynek vezére a mélyelméjü és mindeneket megbűvölő Morny herczeg volt. Suzanne szemében Desforgest elegáns életének és kalandjainak legendája környékezte. Csakhamar mással is tudott hatni a fiatal asszonyra és pedig azzal, hogy rendkivül ismerte a párisi előkelő világot. Rövid házasság után özvegységre jutott. Gyermekei nem voltak. Szinte henye életet

folytatott, mert képviselőségével csak a külszin kedvéért törődött. Évi négyszázezer frank jövedelme volt, nem is szólva a Cours-la-Reineen levő palotájáról, anjoui birtokáról és deauvillei nyaralójáról. És a hires herczeg kedveltjének megvolt az a bátorsága, hogy meg mert öregedni, mint a hogy pártfogója meg mert halni. Elgondolta, hogy köt egy utolsó viszonyt, a melylyel majd csak elballag a hatvanadik év felé; szert tevén egy kivánatos és neki való szeretőre, izlésének megfelelő házi körre és mindarra, a mivel, mint mondani szokta, eltöltheti az estét. Csakhamar számot vetett Morainesné helyzetével és ugy itélte, hogy ez épp neki való nő: ennivalóan csinos és elmés, e mellett holmi apaságtól sem kell tartani, mert már hat éve asszony és még nincs gyermeke, a férje pedig egész elfogadható uri ember, a ki soha-sem fog zsarolásra vetemedni. Az agyafúrt báró meghányta-vetette mindezeket a dolgokat, aztán lassankint kivallatva Suzannet, bebizonyitotta neki, hogy igazán ragaszkodik hozzá: hivatalt szerzett Morainesnak, ajándékot ajándékra halmozott és az érett ember tapintatával, a ki látszólag csak arra törekszik, hogy türjék, végre odáig vitte az asszonyt, a meddig akarta. Mindez csinnyán, apródonkint történt; és ez a viszony, mikor már egyszer megvolt, oly egyszerü valamivé lett, annyira beléelegyedett a mindennapi létbe, hogy Suzanne már szinte észre sem vette Desforgeszsal való dolgát. Egyébiránt mit is vétett ő Moraines ellen? Nem volt neki felesége és nem ragaszkodott hozzá? A mi a bárót illeti, az igaz, hogy Desforges fényüzésének egyszerü kelléke volt. De hát nem szabad elfogadni olykor egy-egy ajándékot? És kinek lehetett az ellen kifogása, ha a báró néha kifizetett egy számlát? Suzanne igenis a kedvese volt neki; de ez a szerelem oly rendszeressé vált, hogy végre egész házasságszámba ment. Morainesné annyira megszokta lelkiismeretének e kompromisszumát, hogy ha nem is tekintette magát teljesen becsületes asszonynak, mégis érezte, hogy erkölcs dolgában különb, mint barátnői, kiknek szerelmi históriáit ismerte. Ha lelkiismeretét mégis furdalta valami, az az volt, hogy Desforgeszsal való viszonyának kezdete után két évvel ezt a kedves embert megcsalta egy sokat emlegetett clubmannel, a kit a deauvillei futtatások idején egyik bizalmas barátnőjétől hóditott el. Ez az ember azonban nemsokára hiú önzőnek bizonyult; majdnem kompromittálta Suzannet, ki örült, hogy hirtelen végét vetheti e kalandnak. Meg is esküdött, hogy jövőre mindig megmarad e kedves hármasban: a becsületes Paullal és a ledér epikureus báróval. Meg is maradt benne oly korrektül, a hogy jó hirneve parancsolta. De a szépséget irigylő asszonyok, a kik szörnyen össze tudták számitani egy-egy család kiadásait, meglátták, hogy Morainesék ugy élnek, mintha nyolczvanezer frank jövedelmük lenne. »Mi pedig már a bukás szélén sejtettük őket,« szóltak ezek a jó lelkek. »Rágalom!...« mondták a báró barátai, a kiket Desforges szép számmal tudott maga köré gyüjteni. »Rágalom!...« kiáltottak a jámbor lelkek, a kik undorodnak a szalonokban minden este föltálalt gyalázatos pletykáktól. »Rágalom!...« szóltak végre a közönyösek, a kik tudják, hogy Páris városában csak az a bölcs, a ki nem hisz el semmi mendemondát s olybá veszi az embereket, a minőknek magukat mutatják.

Suzanne elméjén alkalmasint Desforges sok szolgálatának gondolata czikázott át, mikor öltözőasztala előtt ülve, ezt mondta magában: »A jó barát!...« De vajjon mig komornája fölhuzta lábára a bőréhez hasonló finomságu és a bokánál áttört selyem harisnyát, miért szoritotta ki a báró értelmes, bágyadt arczát egy másik arcz, melyet ideális szakál vesz körül, rajongó, szűz lélek hevétől lángoló sötétkék szem világit meg? Miért szólalt meg benne egy hang, mig az ügyes Céline összeszoritotta fehér selyem fűzőjét; miért hallotta lelkében ezt a négy szótagot: - René Vincy? És mikor kebelén, vállán végigvonta a rizsporos hattyúpelyhet, mely kisértésnek felelt, mikor ezt gondolta: »Ej, verjük ki a fejünkből!« Mindössze kétszer látta ezt a fiatalembert. Az olyan asszony, mint ő, a tetőtől-talpig párisi Desforges barátnője és ugyszólván tanitványa, a legpozitivebb nagyvilági hölgy, a ki eladta magát, csakhogy szépségét mindig ilyen finom és illatos fehérnemű és olyan puha selyem alsószoknya környezze, a minőt a komorna most kapcsolt be a vállfűző alján; igenis, egy ilyen asszony, a ki egy nagy courtisane életét folytatja, hogyan bolondulhat bele holmi poétácska szemébe és beszédébe,

holott a dolognak az volna a rendje, hogy az ilyen embert ma látja, holnap meg már elfelejti. »Verjük ki a fejünkből...« mondta magában, de azért ismét csak rá gondolt. Mily különös dolog, hogy tegnap óta nem bir menekülni attól a képzettől, hogy milyen édes lenne, ha őt ez az ifju szeretné! Ha ezt a divatját mult nótát emlegetik előtte: »Látnom és szeretnem egy volt...« végtelen megvetéssel vont volna egyet fehér vállán, melyre, miután fölvette fehér szinházi ruháját, a nyakék gyöngysorait tette föl; de vajjon mely szó irhatná le azt a gyors és égő indulatot, melyet a fiatalember látása támasztott benne, s a mely most egyre erősebben lobogott... A dolognak az volt a nyitja, hogy Suzanne, bár maga sem vette észre, egynéhány hónap óta unatkozott férje - a derék ember, - és Desforges - a jó barát, - társaságában. Ez az előkelő, fényes élet, melyért mindent föláldozott, unalmassá és izetlenné vált előtte. Ugy hivta ezt az állapotot, hogy kelleténél boldogabb. »Valami kis bánatra volna nekem szükségem,« mondta tréfásan. Az igazság azonban az volt, hogy az a fájdalmas zsibbadtság lepte meg, mely a mindennel való eltelésből keletkezik; az a testi-lelki fáradtság, mely főképp azokon a kitartott nőkön mutatkozik, a kiket nem győzünk csodálni, mikor egyszerre lerombolni kezdik mindaddig végtelen művészettel fölépitett egzisztenciájukat. Az a szükség támad bennük, hogy másként érezzenek, vagyis, hogy kereken kimondjuk: hogy szeressenek. Őrültségeket követnek el, mihelyt akad egy ember, a ki meg tudja inditani hiábavaló gyönyörüségektől megridegült lelküket. A harminczadik éve felé járó Morainesné, ki torkig volt a legkeresettebb jóléttel, nem kergetett semmi ambiczió és nem viseltetett illuziókkal a körében levő férfiak iránt, valóságos eseményszámba vette az olyan uj jelenséget, minő a szalonok szokott statisztáihoz annyira kevéssé hasonló René volt. Tegnap, mikor mellette ült a vacsoránál, a kiváncsiság ösztökélte. Asszonyi ösztöne arra vitte, hogy rögtön a legcsábitóbb módon viselje magát vele szemben. Nagy gyönyörüsége tellett csevegésükben. Majd hazatérve, elalvás előtt, azt gondolta magában: »Ez lehetetlen.« Ez a »lehetetlen« a villámháritó ezekre a nagyvilági hölgyekre nézve, a kiket még jobban sanyargat a gyönyörüségek robotja, mint a polgárasszonyokat a házigondok robotja. Hiába hajtogatta ezt a szót: »lehetetlen«, gyémántfejü apró arany gombostűket szurkálva ruhája derekába, mégis kapitulált ezzel a szóval: »lehetetlen«. Praktikus asszony létére meghányta-vetette fejében mindazt, a mi ebből a kalandból keletkezhetik. »A báró ravasz egy ember,« gondolta magában, »máris megsejditett valamit...« Eszébe jutott, hogy mily indulatos kirohanást intézett Desforges az irók ellen. Az imént mulatott e kirohanáson. Most azonban már boszantotta és azt a gondolatot sugallta belé, hogy egész másképen cselekedjék, mint a »jó barát« kivánja. Annyira szórakozott lett, hogy észrevette a komorna is, és este ezt mondta az inasnak: »Az asszonynak valami baja van. Talán csak nem nyilt föl az ur szeme?« Ugyanez az oktalan, de leküzdhetetlen szórakozottság volt rajta ebédkor is, aztán a kocsiban, mikor a szinházba ment, sőt még a páholyban is, mig Éthorelné igy szólt hozzá:

- »Nézzen csak le a földszintre, jobbra, az ajtó mellett... Nem Vincy szemüvegez bennünket?«

- »A grófné poétája?« felelt egykedvüen. Mikor a fiatalember nála volt, emlitette, hogy gyakran szokott az operába járni. Ez most eszébe jutott és ő is nézelődni kezdett czizelált ezüst messzelátójával, - melyet szintén a bárótól kapott ajándékba. - Szeme megakadt Renén, ki félénken forditotta félre pillantását. Suzanneon egy kis borzongás futott végig. Vajjon meghallotta-e Éthorelné megjegyzését a páholy hátterében álló Desforges? Aligha, mert igen komolyan beszélt Crucével.

- »A főzésről értekezik,« gondolta magában Morainesné, miután egy darabig oda figyelt, »nem hallott semmit. De mi lel engemet?...«

Nagy idő óta most először történt, hogy a zene a megindulás hurjait rezgette meg benne. Egész este a René jelenléte adta önkéntelen boldogság és amaz aggodalom közt lebegett, hogy az ifju meg találja őt látogatni páholyában. A költő azonban nyilván nagyon elszégyelte

magát, a mért észrevették, mert nem is mert többé a páholy felé tekinteni, és Suzanne, mikor lement a lépcsőn, a két oldalt tolongó nézők között hiába kereste Vincy arcát. Semmi pozitiv akadály nem gátolta hát őt abban, hogy átengedje magát ennek a mindjobban elhatalmasodó capricenak; és mikor lehajtotta szőke fejét selyemcsipkés vánkosára, ezt mondta magában:

- »Csak aztán ne kérdezősködjék felőlem az ő Larcher barátjától.«

II.
Egy jóhiszemű komédiásné.

Paul Moraines minden reggel kilencz óra előtt bement szobájába. Az asszony ilyenkor már megfürdött és holmi apró dolgokkal bibelődött. Kékeres fehér lábán kényelmes, bő papucs volt, karcsú termetén derékon zsinórral összeszoritott pongyola hullámzott és aranyhajának nagy tekercse szép vállát verte. A hálószoba, melynek legnagyobb részét elfoglalta a középütt álló nagy ágy, kiszellőzött és illatos volt. Paul mindig örült ennek a negyedórának, mikor teáját Suzannenal fogyaszthatja el, az ablak mellett, egy könnyü asztalkán. Tiz órakor már hivatalában kellett lennie és idejéből már arra se futotta, hogy villásreggelire hazatérjen. Ugy tett mint a többiek: félegy táján besietett egy elegáns étterembe, hirtelen megrendelte a heti étlap aznapra eső eledelét, egy kis üveg bort, egy csésze kávét, aztán ment, a lehető legkisebb summát adván ki, a mit az ember egy uri korcsmában költhet. Oly jól esett neki, hogy ilyenkor vetekedhetik a takarékosságban feleségével! De ez a reggeli tea előre megjutalmazta egész napjáért, a biztositó társaságnál töltött hat-hét óráért. »Vannak napok,« szokta mondani jámbor együgyüségében, »mikor nem is látnálak, ha nem volna ez az áldott jó tea...« Aztán ő szolgálta ki feleségét; szerető gondossággal ő kent vajat a piritósra, melyet Suzanne megropogtatott éles, fehér fogaival. És a jó fiú aggódott, mikor ez operai est után azt vette észre, hogy az asszonyka szeme kissé bágyadt, arcza halovány és látszik rajta, hogy nem aludta ki magát. Suzanne egész éjjel a fiatalemberre gondolt és nem hagyta békén a caprice, mely a benne még megmaradt érzékenységből keletkezett. Mert elméje pozitiv és határozott volt, - igazi üzletember elméje, mely egy szép asszony szolgálatában áll, - és mindjárt ki is számitotta, hogy miként elégithesse ki ezt a szenvedélyes capriceot. Fődolog volt: találkozni a fiatalemberrel, még pedig lehető gyakran; ezt azonban saját házában nem tehette. Érezte ezt most is, mikor férje, alig hogy egészségéről tudakozódott volt, ezt kérdezte:

- »Sokan voltak nálad tegnap?«

- »Senki,« felelt Suzanne, de mivel szokása volt, hogy sohase hazudjék hiába, kis vártatva ezt mondta: »Csak Desforges és az a fiatal emberke, a kinek vigjátékát tegnapelőtt a grófnénál játszották.«

- »René Vincy!« kiáltott Moraines. »Ó beh sajnálom, hogy nem láthattam! Ugy szeretem a verseit!... Miféle ember?... Szalonba való?«

- »Se ilyen, se olyan,« mondá Suzanne, »jelentéktelen.«

- »Találkozott Desforgeszsal?«

- »Találkozott. Miért kérdezed?«

- »Beszélni fogok róla a báróval. Mert bizonyosan első pillantásra megitélte... Hej, ez ám az emberismerő!...«

- »Megszokta szegény, hogy mindent elmondjon a bárónak!...« gondolta magában Suzanne, miután Moraines, agyoncsókolva őt, távozott. Előre látta, hogy Paul maga fogja értesiteni legelsőben Desforgest, ha René hozzá kezd járni... »Igazán rettentő ostoba egy fiu ez a Paul...« gondolkozott tovább és haragudott férjére, a mért ily föltétlenül bizakodik a báróban, - a mi különben szintén az ő műve volt. Most látta tisztán az első nehézséget. Ez a gondolat üldözte ez egész reggelen, mely részint számadások átvizsgálásával, részint pedig a kézápolóné, Lerouxné látogatásával telt el. Ez az érett koru és végső elájtatosodásban szenvedő, jámbor, titoktartó képü asszonyság Páris legelőbbkelő kezeinek és lábainak jó karban tartásával foglalkozott. Suzanne, ki az alantasokat méltán tartotta a nagyvilági pletykák legfőbb forrásának, rendesen soká beszélgetett Lerouxné asszonysággal, részint hogy kedvében járjon,

részint pedig azért, hogy végtelen sok mindenfélét tudjon meg azokról a családokról, melyeket az érdemes művésznő szolgálataival tisztelt meg. Lerouxné viszont nem győzte szemtől szembe magasztalni a kedves Morainesnét, »a ki oly egyszerü, oly jó és ugy imádja férjét...« Ma azonban a kézápolóné hizelgései nem birtak egy szót sem kicsikarni Suzanneból. A szép asszonyon egyre jobban elhatalmasodott a vágyódás, egyszersmind azonban látta a fölmerülő nagy akadályokat. Hogy meghódithassa az ifjut, időre és találkozóhelyre volt szüksége. René nem járt társaságba és ha járt volna, még rosszabb lett volna. Más asszonyok csábitották volna el tőle. Itt, saját lakásán, ugy bele tudta volna magát vésni ebbe az illetetlen fiatal szivbe, - és a Desforges éles szeme miatt lehetetlen volt! Évek óta most érezte először, hogy rab. És haragos indulattal fordult az ellen, a kinek mindenét köszönte. E gondolatokon rágódva, szokása szerint egyedül reggelizett, még pedig igen egyszerüen. Pártfogójának nagylelkü segitségével is csak ugy tudta helyrebillenteni házikiadásainak rendjét, ha takarékoskodott, mikor nem látták, például saját asztala körül. E magányosságában oly nagy bánat szakadt rá, annyira érezte erőtlenségét, hogy mikor fölkelt a reggelitől, ezt a csüggedő szót ejtette ki, mely alig került valaha ajakára: »Mirevaló mindez?«

Bizony mirevaló? Élete lenyügözte őt. Nemcsak hogy nem fogadhatta Renét, a mint akarta volna, hanem e délután is, mikor ez az uj érzelem lopózott szivébe, légyottja volt Desforgeszsal. »Mire való mindez?« Ismételgette magában, mikor öltözött, czipő helyett könnyen levethető czipellőt huzva lábára. Fűző helyett elölgombolós ingvállat öltött és olyan ruhát, a melylyel nem kell sokat bajlódni; fejére sötét kalapot tett, zsebébe pedig sürü fátyolt rejtett. Két órára rendelte kocsiját, melyet minden délutánra és estére az omnibusz-részvénytársaságtól bérelt havonkint. Mikor beszállt a kocsiba, annyira elfogta rabszolgaságának érzete, hogy csaknem sirva fakadt. És mit érzett, mikor a rue Murillo sarkán meglátta Renét, ki nyilván ő rá lesett. Pillantásuk találkozott. Az ifju pirulva köszöntötte őt és Suzanne is bizonyosan elpirult a kocsi sarkában, nagy levertségének közepette annyira megörvendeztette őt ez a találkozás és főképp az a gondolat, hogy: »Ő is szeret engem...« És im, ez a számitó és szemfényvesztő teremtés abba a hallgatag álmodozásba merült, melyben a szerelmessé váló asszonyok előre érzik saját érzelmök és a férfi szivébe sugallt érzelmek végtelen kéjét. Ilyenkor gondolatban testestül-lelkestül odaadják magukat a férfinak, a kit a mult héten még nem is ismertek. Ha mernék, oda is adnák magukat valósággal ott rögtön, de azért mégis azt hitetnék el azzal az emberrel, a ki az első pillanattól fogva legbensőbb valójukra hatott, hogy haboztak és hogy lassankint, perczről-perczre kellett őket meghóditani. És a nőknek ilyenkor igaza van, mert a férfi ostoba hiusága is gyönyörködik e hóditás nehézségeiben és kevés ember olyan józan, hogy föl tudja fogni az egyszerre támadt, természetes, ellenállhatatlan szerelem isteni édességét. Mig a poéta távozott, ezt mondva magában: »Végem van, mert sohasem fogja nekem megbocsátani ezt az indiskréczió t...« Suzanne kéjesen érezte azt a benső remegést, melylyel szemben semmivé lesz minden okosság és megszabadulva reggeli aggodalmaitól, olyan egyszerü, de ármányos tervet szőtt, a minőket csak az asszonyok realista lelke tud kitalálni. Ki kellett játszani egy igen ravasz és őt igen jól ismerő ember éleslátását. Az látszott a legokosabbnak, ha mindenképpen épp ellenére járhat annak, a mit ez az ember sejthet. Siettetnie kell a dolgot; két-három látogatás után kényszeriteni Renét, hogy vallomást tegyen; tüstént igent mondani neki és szeretője lenni, mielőtt csak udvarolhatna is; - és Desforges, a ki őt oly ügyesnek, oly okosnak, oly számitónak ismeri, sohasem fogja gyanusitani ily kalanddal. De hátha René majd megveti őt, a mért ily gyorsan engedett? Suzanne megcsóválta szép fejét, mikor ez az ellenvetés eszébe ötlött. Hiszen mindez az ő női tapintatától, agyafurtságától függött, s mikor erről volt szó, nem kételkedett magában.

Az az öröm, hogy kifőzte ezt a tervet, meg az az öröm is, hogy megcsalhatja a ravasz Desforgest, oly különösen elegyedett lelkében, hogy nemcsak könnyen, de bizonyos gonosz gyönyörüséggel várta a légyott óráját. Mint mindig, elküldte kocsiját, az alatt az ürügy alatt,

hogy sétálni akar, és befordult a rue de Rivolira. A háznak, melyben a báró a légyottokra való lakást bérelte, két bejárata volt, a mi Párisban elég ritka dolog, ha egyszersmind azt is akarja az ember, hogy az épület ne tartozzék az előkelő házasságtörések köztudomásu fészkei közé. Frédéric sokkal jobban ismerte Párisnak az ilyes lappangó dolgait, semhogy gondosan ne őrizkedett volna e már ismert helyektől. E szinte véletlenül felfödözött ház, a rue du Mont-Thaborra néző ünnepies és komor homlokzatával, könnyen megcsalta azokat, a kik az ily buvóhelyekre vadásznak. Ez a félemeleti lakás három szobából állott, mely közül egy ozsonnákra és ebédekre is alkalmas szalon volt, egy hálószoba, egy pedig öltöző. A kéjelgés kényelmével rendezte be ezt a lakást, a hol kárpitok és szövetek tompitottak meg minden zajt, a hol a szőnyegre teritett állatbőrök a mezitláb járást juttatták az ember eszébe, a hol az alcôve tükrei olyanok voltak, mint egy rosszhirü házban, mig az alacsony zsöllyék és kerevetek hosszu, önfeledt csevegésre csábitottak a szeretkezés után. E berendezés végtelen aprólékossága egymaga is elárulta, hogy a báró érzékisége mennyire kiterjed a részletekre. E titkos lakásra komornyikja viselt gondot; egy föltétlenül megbizható ember, kinek hűségét a nagy bér biztositotta. Suzanne évek óta annyiszor járt e házba, annyiszor kötötte föl sürü fátyolát a rue de Rivolira nyiló kapu árnyékos aljában, annyiszor haladt el a házmester páholya előtt, hogy már szinte gépiesen végezte ezeket a házasságtöréssel járó dolgokat, melyek az izgalmakat kereső asszonyokra nézve oly kinosan édesek. Most, mikor fölfelé indult a lépcsőn, nem állhatta meg, hogy el ne gondolja magában: mily más érzelmek lobognának benne, ha e rejtett menedékben a báró helyett René Vincyvel találkoznék! Előre tudta, miként fog minden történni; hogy Desforges már mindent elkészitett a tiszteletére, a cserepekbe rakott virágoktól kezdve, a megropogtatni való süteményekig. Majd látta magát, a mint egyszerre csak bemegy az öltözőbe és szétbontott hajjal, mezitláb tér vissza, olyan papucsban, minőt reggel viselt és csipkeköntöskében, készen a kéjre, a melyet rendesen csak félig szokott megosztani. A báró azonban oly hálásnak tudta magát mutatni, oly kedvesen mondott köszönetet, oly elmés és oly gyöngéd volt az után, mikor már csevegtek, hogy legtöbbször neki kellett figyelmeztetnie az asszonyt az idő haladtára:

- »Suzette, öltözz fel.«

Elméjének és érzékeinek mostani állapotában azonban Suzanne szólt igy kedveséhez, alig hogy belépett:

- »Szegény Frédéricem, ma igen korán kell megválnom tőled.«

- »Azt akarod tán, hogy jól viseljük magunkat?« felelt a báró, lesegitve róla a köpönyeget. »Miért nem irtál inkább egy sort, hogy ma nem jössz?«

- »Ez igazán jó ember,« gondolta magában a menyecske, valami lelkifurdalásfélét érezvén ama fölösleges mondás miatt. Letette kalapját a tükör előtt; gyémánt fülbevalója csillogott. Egyszerre eszébe jutott mindaz a sok jó, a miben e keveset követelő embertől részesült és igazán a becsületesség inditotta, - a ferde helyzetekkel megférnek az ilyen paradoxok, - mikor odaült Desforges zsöllyeszékének karjára és ezt sóhajtotta:

- »De hiszen ez nekem magamnak is nagyon fájt volna. Nem is gondolja, hogy milyen boldog vagyok, ha ide jöhetek...« - »Ezzel tartozom neki,« gondolta magában és tovább engedelmeskedve ama furcsa becsületérzésnek, az egész légyotton még kedvesebb, még hóditóbb szerető volt, mint máskor; elannyira, hogy másfél óra mulva, mikor mintegy betemetkezett az egyik nagy zsöllyeszékbe és kaviáros kenyérszeletkéket evett és egy kis remek spanyol bort ivott, a kaczér ozsonnát néző Desforges meg nem állhatta, hogy igy ne szóljon:

- »Ej, Suzon, az én koromban!... Mit szólna minderre Noirot?«

Ez a Noirot, kinek képe egyszerre megjelent a báró elméjében, az a doktor volt, a ki minden reggel eljött hozzá, hogy gondosan megmasszirozza és fölügyeljen életének egész rendjére. E

rendszeres kéjvadász létezésében minden apróra ki volt számitva, a napi testgyakorlattól kezdve, a közeledő öregségnek tartozó ápolásig. Desforges magához vette egy szegény és ájtatos nőrokonát, kinek jótékonyságát évenkint sok pénzzel támogatta. Mikor bókoltak neki nagylelküségeért, azt felelte félig tréfás czinizmusával: »Elvégre is jó gondoskodni öreg napjainkra egy irgalmas apáczáról, a ki dédelgetni fog bennünket. Engemet az unokahugom fog dédelgetni és meg vagyok győződve, hogy egész Párisban nem ápolnak majd senkit jobban...« A fitogatott önzés e kitörésein rendesen mulatott a fiatal asszony. Tetszett neki bennük az élet föltétlen materiális fölfogása. De mikor most, a légyott végén, Desforges kiejtette orvosa nevét, Morainesné rápillantott és az egyetlen lámpa fényénél, a fáradtság e perczében, azt látta, hogy e szinte összetört, lelógó bajuszu, duzzadt szemhéju ember ránczos arczán egyszerre megjelent a vénség. És Suzanne most önkéntelenül megismerte életének rútságát. Borzasztó dolog az, mikor egy ifju és szép asszony olyan férfi csókjait kénytelen türni, a kit nem szeret; borzasztó még akkor is, ha ez az ember ifju, lángoló és szerelmes. Hát mikor az öregség szélén van, mikor megvásárolta a jogot, hogy beszennyezze a szép testet, melyet nem tud mámorossá tenni, - ez oly szivtépő prostitucziő, hogy a szomoruság szinte elöli benne az undorodást. Suzanne talán most látta Desforgest először vénnek; és egész lelkének ellenállhatatlan reakcziója révén, ellentét gyanánt megjelent előtte az az üde ajk, az az ifju arcz, melynek emléke már két nap óta üldözte. Ah, ezt a fiatalembert csókolni, száz-szor egyvégből, a higiene és a számitás fagyos mellékgondolata nélkül!... Ej, hogy lehetett oly bárgyu, hogy csak egy pillanatig is tétovázott? És határozott teremtés létére rögtön cselekedni kezdett. Miután felöltözött, fejére tette kalapját és begombolta keztyűjét, igy szólt Desforges-hoz, miközben felkötötte a fátyolt:

- »Mikor jön reggelizni hozzám? Valamikor mindig meghitta magát... Az oly kedves volt...«

- »Holnap nem jöhetek, sem holnapután, de az után...«

- »Tehát kedden? Jól van. És az este ugy-e Sermoisesnénál leszünk?«

- »Remek egy asszony!« gondolta magában a báró, egyedül maradva. »Mennyi kalandja lehetne! És mégis mindig csak arra gondol, hogy nekem tessék.«

- »E szerint,« mondta magában Suzanne, mikor végigment a rue du Mont-Thaboron, óvatosan tekintgetve körül, és pedig oly művészettel, hogy szinte a szeme se mozdult, »e szerint bizonyos, hogy holnapután magam leszek... De mily ürügyet adjak Renének, (gondolatában már igy hivta), hogy hozzám jöjjön?... Megvan! Arra fogom őt kérni, hogy egynéhány sor verset irjon egy hölgynek a *Cicisbeo* első lapjára.« A rue Castiglioneban könyvesbolt előtt haladt el. Bement, megvenni a füzetet. Ama pillanatok egyikében volt, mikor a végrehajtás a szándékot szinte mehanikus gyorsasággal követi: »Csak aztán addig ne kövessen el valami oktalanságot! Szeressen és ne halljon rosszat felőlem senkitől!« Ismét eszébe jutott Claude: »Itt veszély fenyeget« gondolta magában, de egyszersmind kitalálta azt is, hogy elejét veheti, ha előbb találkozik Renével, mint Larcher. De az a bökkenő, hogy nem tudja: hol lakik a fiatalember. De ezen is lehet segiteni, ha beszól Komofnéhoz: »Hat óra után épp otthon van.« Bérkocsiba ült és a rue du Bel-Respiroba hajtatott. Szerencséjére egyedül találta a grófnét és igen könnyen megtudta tőle, a mit akart. A nemes hölgy, ki örült soiréeja sikerének, nem győzte magasztalni a poétát:

- »Ideális ember!« mondá, hatalmas taglejtésekkel kisérve beszédét. »Elbájoló!... És mily szerény!... Meglátja, ez lesz az önök századvégi Puskinja!...«

- »Nem tudja, hol lakik?« kérdé Suzanne. »Eljött hozzám, de csak a névjegyét hagyta ott.«

Mikor megirta és elküldte levélkéjét, abban a bizonytalanságban leledzett, mely a kezdődő szerelmet annyira éleszti, hogy a csábitás mesterei azt ajánlották az időben, mikor ez a különös és teljesen értelmi bűn még divatban volt, hogy mindenekelőtt föl kell idézni ezt a

lázat. El fog jönni René? Nem fog eljönni? S ha eljő, milyen lesz a találkozás? Első pillantásra meg fog látszani: vajjon elhomályositotta-e valami felhő a multkori fényes emléket? Mikor végre elérkezett a levelében kitüzött óra s az inas bevezette a fiatalembert, Suzanne szive talán még sebesebben dobogott, mint ezé a jámbor szerelmesé. Ránézett Renére és lelkének legmélyébe látott. Meggyőződött, hogy még mindig az a madonna, a kinek szinét az első találkozáskor öltötte magára, a szoknyás Proteusok ügyes átváltozásával. A költő szelid, sötétkék szemében az öröm és félénkség megható elegye látszott; örült, hogy ily hamar láthatja őt viszont, saját hivására, ugyanabban a kis szalonban, és félt, hogy meg kell jelennie a tisztaság ez angyala előtt, miután arra vetemedett, hogy az operában merte őt pillantásával keresni és elég merész volt az utcza sarkán lesni rá.

A bájos komédiásné ezuttal más dekoráczióval vette körül szépségét. Az ablak mellett ült és valami rojtos munkán dolgozott, zöld posztóba szürkült gombostűk közé fonva a selyemszálakat. Mögötte, a széthuzott csipke-kárpit között, az ablakon át látszott a parc Monceau, a halványkék ég, a szürke fák, a sárga gyöp és az omladékok mellett a fölfutó növények fekete zöldje. Februáriusi nap világitotta meg ezt a didergős tájképet és a verőfény sápadt aranycsillogással árasztotta el Suzanne haját. A fiatal asszony igazi középkori várurnőnek látszott bőujju, ibolyaszinnel varrottas fehér háziruhájában. Ibolyaszin harisnyás lába zsámolyon pihent, keresztbe téve... Ha Suzannenak most azt juttatják eszébe, hogy ezelőtt negyvennyolcz órával tulajdon ez a lába egy becstelen lakás szőnyegét tapodta, hogy tulajdon ezzel a hajával játszott vén szeretője, a ki fizeti; szóval, hogy a Desforges pénzen megvásárlott kedvese: talán azt feleli ez emlékezésre, hogy »nem igaz« - és őszintén feleli, annyira igazzá tette őt a kivánság, hogy Renének tessék. A poéta nem látott ilyen messzire. Ezt a három napot folytonos rajongás közepett töltötte el, boldogan érezve, hogy vágyódása nőttön nő. Huszonöt éves korában az embert épp ugy vonzza a szenvedély közeledése, mint a hogy megrémiti harminczöt esztendős korában. Suzanne levele kézzelfogható bizonyság volt, hogy apró meggondolatlanságai, melyeket bűnül rótt föl magának, nem sértették a szép asszonyt. De mikor valami mélyen belemarkol a szivünkbe, mindig uj és uj okokat lelünk a kétségeskedésre; és ez a nagy gyermek elég együgyü volt remegni a viszontlátástól. Ezért végtelenül boldog volt, mikor bizalmasan egyszerü főhajtással, nyájas tekintettel, szelid mosolygással fogadta őt ez a téli táj előterében ülő nő, a kit rögtön összehasonlitott a régi képirók, vizek és lombok között ábrázolt szent asszonyaival. Csakhogy ennek a szent asszonynak Páris első szabója varrta a ruháját és ez a szent asszony minden mozdulatával azt a heliotrop illatot árasztotta, mely már is ugy megzavarta a fiatalember fejét; és ennek a szent asszonynak a hosszú, bő köntösujjból kilátszott aranypereczes karja, melynek szőke pelyhe épp oly gyönyörüen csillogott a napfényben, mint a haja!

Az, a mitől René ugy félt, nem következett be. Morainesné nem szólt sem az operáról, sem az utczasarki találkozásról. Eleinte folytatta munkáját s Komofné rajongásáról beszélve, természetesen az ifju jövendőjét emlegette. És ugy beszélt, ő, a ki nem tudta megkülönböztetni Bérangert Hugotól, Voltairet Lamartinetól, mintha világéletében mindig csak irodalommal foglalkozott volna. A császárság idejében egynéhányszor találkozott Théophile Gautierval. Alig hederitett rá, oly kevés angol elegancziát tapasztalt ez emberben; de most észrevevén, hogy René lelkesedik Gautierért, részletesen leföstötte a nagy irót. Elmondta, hogy mennyire érdeklette őt a költő. Sőt talán még levelei is vannak tőle.

- »Elő fogom keresni,« mondá; aztán ürügyül használva föl ezt a hazudságot, igy folytatta: »valóban sajnáltam, hogy egy kézirat miatt kell önt háborgatnom. De barátnőm holnap Oroszországba utazik.«

- »Mit irjak?« kérdezte a fiatalember.

- »A mit akar,« mondá Suzanne. Azzal fölkelt, elővette a füzetet és odatette a fölfutó növényekkel körülvett kis iróasztalra. Mindent elkövetett, hogy könnyüvé tegye a költő munkáját: fölnyitotta az ezüstfödelü tintatartót, tollat tett az aranyos tekenősbéka tollszárba; és ekközben ruhája ujjával érintette és illattal árasztotta el Renét, kinek keze remegett egy kicsit, mikor az első lapra leirta azt a kétszakos dalt, melyet a jó Éthorelné szonettnek vélt:

Egy régmúlt év, kisértőképpen,
Eljött hozzám az éjtszaka.
Meghervadt rózsa volt kezében
S igy zendült halk, bús szózata:
»Hová lett szived, ki volt régen?

»Hol a remény, a mely szivedben
»Virult, miként e rózsaszál?
»Remény és rózsa, tavaszesten
»Be édes, illatos valál,
»Mert együtt nyiltatok ti ketten!...«

Mikor leirta e sorokat, Morainesné kivette kezéből a könyvet és mögötte állva, elolvasta a két versszakot, lágy, szinte érthetetlen hangon, mintha magába beszélne. Se nem magasztalta, se nem birálta. Miután elsohajtotta a verset, mélyen hallgatott, mintha e sorok zenéje végtelen édesen érintené ábrándjait. René szinte őrült megindulással nézett rá. Hogyan állhatott volna ellent e nagy, ez imádatos hizelgésnek, melyet a nő az ifju elcsábitására eszelt ki, egyrészt arra számitva, hogy a költő titkos hiuságának kedvezzen, másrészt pedig saját szépségét tüntesse föl legkedvezőbben. Mert remek poziturába helyezkedett, mikor a verset olvasta. Tudta, hogy mily gyönyörü az arcza igy háromnegyed profilban, álmodozó szemmel. És a költeménytől meghatott két szép szem letekintett a poétára, aztán mintha bocsánatot kért volna az álmodozásért, a hova eltévelyedett. Suzanne végre hirtelen elfordult e költői látomásoktól, mintha nem akarná megszentségteleniteni őket és oly őszinte kiváncsisággal kérdezte, mint a milyen szinlelt volt előbbi meghatottsága:

- »Ugy-e, ezt a verset nem a vigjáték számára irta?«

- »Valóban nem,« felelt René elpirulva. Nem mert volna hazudni ez asszonynak, még azért sem, hogy tessék neki. De hogyan mondhatta volna el neki a gyülöletes történetet, melynek melankóliáját a költők ideálisságával e románczba foglalta?

- »Mily szabadok önök férfiak,« szólt Suzanne, nem bolygatva tovább a dolgot, »hogyan járnak-kelnek az életben!... De ezt valahogy ne vegye panasznak... Mi keresztyén feleségek azért vagyunk a világon, hogy engedelmeskedjünk, és ez a legszebb czél.« Elhallgatott egy kicsit. »Fájdalom,« folytatta azután, »nem mindig mi választjuk meg az urunkat...« Majd igy szólt a lemondásnak és a büszkeségnek olyan hangján, mely jogossá tett s egyszersmind megtiltott minden reflexiót: »Sajnálom, hogy még nem mutathattam be önt a férjemnek. Meg fogja látni, hogy igen kedves ember... Irodalommal nem igen foglalkozik, de üzleti dolgokban kiváló tehetség. Sajnos, oly világban élünk, hogy az embernek Izraelhez kell tartoznia, hogy boldogulhasson...« Suzanne éppenséggel nem volt antiszemita, mert ismerős családjai között, a hova szivesen járt, mert ebédre is hivták, akadt két-három fejedelmi vendégszeretetü zsidó család; de ugy gondolta, hogy az a mondás ki fogja egésziteni azt a vallásos szint, melyben az ifju előtt föl akart tűnni... »Ön eleinte kissé hidegnek fogja itélni férjemet,« folytatta. »Én mindig arról álmodoztam, hogy szalonomba irók és művészek járjanak. De, mint ön is tudja, ezek a laikus urak mind irigykednek egy kicsit önökre és Moraines különben sem szereti a társaságot. Nem volt ott a multkor sem. Csak igen bizalmas baráti körben, ismerős arczok közt van szivesen...«

Olyan kelletlenül beszélt, mintha azt akarná mondani: »Bocsásson meg, de nem kérhetem, hogy járjon hozzám, hiába szeretném ugy...« És ez a kelletlenség kifejezte azt is, hogy a bájos asszonyt e házasságban föláldozták ama hideg társadalmi tekinteteknek, a melyek az érzelmekkel nem törődnek. René képzeletében a szeretetreméltó, jókedvü Paul Moraines rögtön mint epés, harapós férj rajzolódott le, a kihez ezt a magasabbnemü teremtést a kötelesség kemény láncza köti. A szerelmen kivül most már azt a sajnálkozást is érezte iránta, a melyet az asszonyok annál inkább szeretnek fölidézni, minél kevésbbé érdemesek rá. René általánosságba burkolva a czélzatot, igy felelt:

- »Mikor néha sétaközben a Champs-Élysées felé tévedtem, gyakran szerettem volna tudni, hogy miért látszik bánat némely arczon?... Mindig azt gondoltam, hogy annál szánalomra méltóbb a szomoruság, mentől nagyobb fény és jólét környékezi...«

Suzanne ugy nézett rá, mintha meglepte volna ez a beszéd. Szemében az az örvendő és önkéntelen meglepetés látszott, melyet a nő érez, mikor egy férfi váratlanul kifejez olyan érzelem-nuanceot, melyről azt hitte, hogy csak az ő nemének kiváltsága.

- »Ugy gondolom, hogy mi igen hamar meg fogunk barátkozni,« mondá, »mert a szivünkben sok hasonlóság van... Vajjon ön is ugy van ezzel a dologgal, mint én? Én hiszek az első pillanatban támadó vonzódásban és idegenkedésben és érzem azt is, ha nem szeretnek... Például, - talán nem volna szabad ezt mondanom, de oly bizalommal beszélek önhöz, mintha már régtől ismerném, - például biztosan tudom, hogy az ön barátja, Larcher ur, nem kedvel engemet...«

Valóban izgatott volt, mikor ezeket mondta. Most biztosan meg fogja tudni, nem azt, hogy Claude beszélt-e róla rosszat, - első pillanattól fogva meg volt győződve, hogy nem, - de azt, hogy diskrét-e René? Tudta, hogy a szerelemnek mindig kezdete és vége szüli a veszélyes pillanatokat, mikor az ember oktalanul őszinte. Kevés olyan erős férfi van, a ki hallgatni tudjon, midőn szive csordultig tele reménynyel vagy keserüséggel. René válaszából meg fogja itélni egész karakterét és őrült gyorsasággal megszőtt ármányos tervében igen fontos kérdés volt a fiatalember megbizhatósága. Természetesnek látszott, hogy Claude előtt már emlegette kezdődő szerelmét, - persze nem a Colette jelenlétében. Suzanne szemében René hallgatása a teljes titoktartást jelentette.

- »Nem beszéltünk önről,« mondá a fiatalember; »de, mint ön a multkor oly helyesen jegyezte meg, barátom mindig kedvelte a szomoru szerelmeket, és mikor társaságba megy, e szerelmek bánata látszik rajta. Ha látná őt azzal a nővel, a kit, szerencsétlenségére, most szeret!...«

- »Ez azonban nem elég ok arra, hogy a többi nőn álljon bosszut, nyakra-főre udvarolva nekik,« szólt Suzanne. »Egyszer csaknem meg kellett rá haragudnom, mikor mellette ültem az asztalnál... Megtudtam, hogy rosszat beszélt rólam, de megbocsátottam neki.«

- »És most Claude bátran beszélhet,« gondolta magában, mikor René távozott, azt igérve, hogy három nap mulva ez időtájt ismét eljön és elhozza egynéhány kiadatlan versét. A szép asszony teljes megelégedéssel tekintett a tükörbe. Ez a látogatás sikerült. Megértette Renével, hogy nem igen fogadhatja őt lakásán; bizalmatlanságot ébresztett benne legjobb barátja ellen; és végkép elforgatta a fejét. »Ő az enyém,« gondolta és most az egyszer őszinte volt nagy örömében.

III.
A kelepczében.

Suzanne azt hitte magáról, hogy igen agyafurt és valóban az is volt, csakhogy a szertelen agyafurtság olykor inkább árt, mint használ. Megszokván, hogy mindig összetéveszsze a szerelem és a ledérség dolgait, nem tudta, mily nemes és mily mély lehet ez ifju ember érzelme, a kihez félig regényes, félig érzéki hóbort vonzotta. Ugy számitotta, hogy a Claude ellen kiejtett ravasz szók föl fogják kelteni René bizalmatlanságát. Holott épp az történt, hogy a költő azonnal beszélni akart Larcherval. Fájt neki, hogy barátja oly igaztalanul vélekedik Morainesnéról. Huszonötesztendős korunkban melyikünk nem kivánta, hogy legjobb barátunk különösen tisztelje azt a nőt, a kit szeretünk? Ez a kivánság épp oly erős, mint negyvenéves korunkban a vágyódás, hogy ugyanez a barátunk ne tudjon meg semmit. Renének, hogy Suzannetól megvált, első dolga volt a rue de Varennebe menni. Nem volt Claudenál, mióta ott találta Coletteet; és mikor benyitotta a nehéz kaput s áthaladt a Saint-Euverte-palota tágas udvarán, meg nem állhatta, hogy össze ne hasonlitsa ezt a két látogatást. Mily kevés idő mult el azóta és mégis mekkora a változás! A fiatalember vérében az a kéjes láz égett, mely lehetetlenné tesz minden okoskodást. Persze nem gondolta el, hogy madonnájának ügyessége tudta őt ily hamar ennyire vinni. Jól esett neki, hogy szerelme ily nagyra nőtt. Látta az érzelem erejét. Oly könnyünek, oly boldognak érezte magát, hogy kettesével lépte meg a régi garádics fokait, mint gyermekkorában, mikor szombaton jó kalkulussal tért haza az intézetből. Az inas most minden ellenkezés nélkül vezette be, de hosszú sekrestyés-ábrázatán oly szomoruság látszott, hogy René megkérdezte: »Mi leli?«

- »Szörnyüség ez, kérem,« sóhajtott Ferdinand, a fejét rázva. »Az ur már harmadnapja nem tette ki a lábát, szüntelenül ir, ir és még nem aludt hat órát sem!... Bizony, megmondhatná az urnak, hogy kár ezt cselekedni... Dolgoznék inkább mindennap egy kicsit, szépen, módjával, mint annak a rendje...«

A komornyik e bölcs sopánkodása Renét előkészitette arra a látványra, a melyet már ismert: a szobácska, hol Colette trónolt, kéziratgyárrá változott. Bement. A bőrdivánon, a bájos és gonosz szinésznő helyett, most össze-vissza hányt és sebtében irott, nagy ormótlan betükkel telimázolt papirosok sokasága hevert. Ugyanilyen összegyürt papirosok csúfitották el a szőnyeget is. A kandalló párkánya meg volt rakva szétteregetett kefelevonatokkal. Az asztalnál pedig Larcher dolgozott, kimondhatatlanul zilált öltözetben. Pecsétes, leszakadozott gombu kis kabát rajta, összetaposott papucs a lábán, a nyaka körül kolbászformára összegyürődött foulard, a haja tüskés, a képén háromnapos szakáll. Ebben az előkelőséget hajhászó ál nagyvilági emberben mindig föltámadt a fiatalkorabeli lompos bohème, valahányszor a szükség fölidézte igazi természetét. Ez a szükség pedig nem volt ritka vendég nála. Mint minden irómunkás, kinek egyetlen tőkéje az ideje és a ki nem osztja be életét rendesen: Claude is mindig hátralékban volt a munkával és a pénzzel, főkép mióta Colettetel való viszonya oly őrült pazarlásokra vitte, a minőket csak azok az ifjak szoktak elkövetni, a kik nem tartják ki szeretőiket. A szinésznőnek, fizetésén kivül, volt ugyan évi huszezer frankot hajtó vagyona, melyet egy régi kedvese, egy Plevnánál elesett orosz nagyúr hagyott rá, de a kocsik, a bokréták, az ebédek, az egymást érő ajándékok mindig csak bankót és bankót követeltek. A két vigjáték jövedelmét rég elvitte a patak és Claude azokat az istenverte kékhasu bankókat idegtépő szeretkezései közepett kereste meg, tönkre erőltetve agya velejét.

- »Látja,« szólt fölemelve sápadt arczát és lázasan forró kezét nyujtva Renének, »megint a robot!... Tizenöt folytatást kell megcsinálnom egyhuzamban... Pompás vásárt csaptam a *Chronique Parisienne*-nel, az uj nyolczoldalas ujsággal, melyhez Audry adja a pénzt. A minap ide jöttek és regényt kértek tőlem. Egy sor egy frank. Azt mondtam nekik, hogy kész a

dolog, csak le kell másolnom... Pedig még egy árva szó sem volt meg belőle... De van egy nagy gondolatom! Megirni *Adolphe*-ot, modern módon, a mi tudásunkkal, a mi szineinkkel, a mi milieu-érzékünkkel... El fogom nagyolni, el fogom hamarkodni! De ha csak ez volna a baj! Tudja-e, hogy micsoda keserü dolog irni, mikor az ember szivében a féltékenység viperái hemzsegnek?... Itt ülök az iróasztalomnál és firkálok; egy ötletem támad, meg akarom csipni... Egyszerre megszólal bennem egy hang: - Vajjon mit csinál most Colette?... - Ilyenkor lecsapom a tollat és rosszul vagyok... Borzasztó rosszul vagyok!... Balzac azt állitja, hogy kiszámitotta: mennyit fogyaszt el az ember agya velejéből egy szerelmes éjtszaka... Azt mondta: egy fél kötetet... s hozzá tette azt is: - Nincs asszony, a ki fölérne egy esztendőben két kötettel... - Ostoba beszéd! Nem a fizikai szerelem viseli meg a művészt, de ez az örökös gond, ez az idea fixa, ez a szüntelen szivdobogás!... Egyszerre nem lehet gondolkozni is, érezni is... Választani kell. Victor Hugo soha sem érzett, valamint Balzac sem. Ha szerette volna az ő Hanskinéját, utána szaladt volna egész Európán végig és annyit törődött volna a *Comédie humaine*-nal, mint én ezzel a szeméttel...« És összesöpörte az iróasztalán szétszórt lapokat. »Édes Reném,« folytatta aztán csüggedten, »ne változtassa meg mostani egyszerü életét. Remélem, hogy nem zavarják meg fejét a grófnénál volt barázdabillegető dámák meghivásai.«

- »Eddigelé csak egy látogatást tettem,« felelt René. »Találja ki: kinél?... Morainesnénál.« Egész meg volt hatódva, mikor kiejtette e nevet. Aztán a szerelmes önkéntelen buzgalmával, ki azért jött, hogy a szeretett nőről beszéljen s most meghátrál az ilyen hang elől és elháritja a kritikát, akár csak kard fenyegető hegyét tolná arrébb a kezével: »Ugy-e,« kérdé, »imádatraméltó szép és kedves, gondolkozása pedig fenkölt!... Vagy ön talán ő róla is rosszul vélekedik?...«

- »Ej!« szólt Claude, ki saját bajával bibelődve, csak fél füllel hallgatta René beszédét, »ha az ember fürkészné multját vagy jelenét, abban is csak találna valami ocsmányságot. Az a varancsos béka, a ki a tündérmesebeli királykisasszony szájából mászik ki, benne van minden asszony szivében.«

- »E szerint tud róla valamit?« kérdé a költő.

- »Én?« mondá Claude, meglepődve barátja különös hangjától. Rápillantott a fiatalemberre s egyszeriben tudta: mi történt. A párisi társaságokban forgó ember létére, régtől hallotta: mit rebesgetnek Suzanneról és Desforges báróról; és mindent el is hitt, az embergyülölők amaz együgyüségével, mely eleve valószinünek itél minden becstelenséget. Egy pillanatig kisértésben volt, hogy elmondja Renének ezeket a rebesgetéseket. De aztán mégis hallgatott. Vajjon óvatosságból, hogy ne haragitsa maga ellen Desforgest; mert ha Suzanne megtudja: mit hiresztelt róla, okvetetlenül elpanaszolja a bárónak. Vagy nem akarta Renét ugy megszomoritani? Vagy kegyetlen gyönyörüsége tellett abban, hogy társa akadt a gályarabságban, - mert Suzanne és Colette közül melyik a gazabb? Vagy az analista kiváncsisága dolgozott benne: látni a másik szerelmét? Ki igazodik el, hogy a végtelen bonyodalmas okok közül melyik az ilyen hirtelen elhatározás inditója? Elég az hozzá, hogy Claude egy fél percz mulva, mialatt mintha kutatgatott volna emlékezetében, igy végezte mondókáját: »Hogy tudok-e róla valamit?... Egy árva szót sem. Én, mint az angol mondja, *professional woman-hater* vagyok. - Nem ismerem azt az asszonyt; mindössze egynéhányszor találkoztam vele. Azt hiszem, kevésbbé ostoba, mint a többiek... Az igaz, hogy igen csinos...« Aztán gonoszságból vagy hogy kitapogassa René szivét, ezt mondta: »Gratulálok!...«

- »Ön ugy beszél, mintha én szerelmes volnék,« szólt René, fülig pirulva szégyenében. Azzal a szándékkal jött ide, hogy magasztalja Suzannet barátja előtt és ime, Claude csúfondáros hangja most mint éles, hideg képsenge vág szavába.

- »Ön nem szerelmes!« kiáltott Larcher undok nevetéssel. De egyszerre megszállta a jó lélek, mint mindig, ha igazi és régi természete kerekedett benne fölül és megszoritva az ifju kezét, ezt mondta: »Bocsánat!« Egyszersmind észrevette, hogy e szó s az a mozdulat a költővel kitáratja szivét. Nem engedte szóhoz jutni: »Ne mondjon nekem semmit... Mert csak megharagudnék rám... Ma oly rosszul tudnám hallgatni!... Szörnyü szenvedésem gonoszszá tesz...«

Igy történt, hogy Suzannenak elhibázott mestersége is kedvezett. Az egyetlen ember, a kinek ellenségességétől tarthatott, maga itélte magát hallgatásra. Renét azonban hajtotta a szükség, hogy valaki előtt kiontsa érzelmeit; tehát Émiliehez fordult, és a szegény teremtés a testvér együgyü hiusága által eleve czinkostársa lett az ismeretlen nőnek, kit öcscse szemével nézvén, az arisztokrataság fényében látott ragyogni. Émilie már a grófné mulatsága után volt nap is észrevette az ifju beszédéből, hogy az összes hölgyek közül csak Morainesné tetszett neki igazán és kitalálta azt is, hogy ez az egyetlen asszony, a kire a költő személyes és élénk hatást tett. Az anyáknak és a nőtestvéreknek valami külön érzékük van az ilyen finomságok fölismerésére. Igen könnyen meglátta azt is, hogy René napról-napra töprenkedőbb. Minthogy az erkölcsi hasonlóság és a szeretet kettős köteléke fűzte hozzá: öcscse szivét nem érinthette érzelem, melynek visszahatását ő ne érezte volna. Oly világosan látta, hogy René szerelmes, mintha csak elbujva hallgatta volna a két beszélgetést Morainesné szalonjában. És e szerelemben öröme tellett. Nem volt miatta oly féltékeny és oly nyugtalan, mint egykor Rosalie miatt. Az asszonyok különös logikájával egész természetesnek itélte, hogy a költő oly nővel kezd barátkozni, a ki nem szabad. Neki az volt a fölfogása, hogy a kivételes embereknek kivételes életre és erkölcsre van szüksége; és érezte, hogy ez az előkelő hölgygyel folytatott szerelem, melyet büszkeségében annyiszor kivánt bálványának, nem rabol el tőle semmit. Ellenben mikor a fiu Rosalieért lángolt, Émilienek ugy rémlett, mintha meglopták volna testvéri szeretetét. És pedig azért, mert Rosalie hozzá hasonló volt, az ő rangjabeliekhez tartozott, és mert René csak azért ragaszkodhatott e leányhoz, hogy elvegye és uj családi életet alapitson vele. Csendes örömmel nézte hát öcscse növekvő szerelmét. Azt szerette volna, ha azonnal még több bizalmas dolgot súg neki, mikor reggel beszélgettek, alig egynéhány órával Komofné soiréeja után. René azonban nem mondott többet és Émilie nem akarta őt vallomásokra késztetni. Tehát várt, kémkedve e két szem mélyében, melyet oly jól ismert és észrevette benne a lobogó örömet, a boldogság lázát. Már csak azért is hallgatott, mert Renével mindig Fresneau jelenlétében találkozott. A költő a ferde helyzetek természetes gyávaságával, mihelyt fölkelt, távozott hazulról és csak reggelire tért vissza. Ebédig ismét bujkált és azután is elment, csakhogy ne legyen kénytelen találkozni Rosalieval. A szórakozott professzor nem vette észre ezt a változást. De nem igy Offarelné, a ki már két este járt náluk leányaival és nem látta azt, a kit joggal tekintett vejének. Minden habozás nélkül jegyezte meg erre a szokatlan távollétre: »Larcher ur, ugy látszik, minden este más grófnénak mutatja be Vincy urat, mert nem látjuk többé se itt, se másutt.«

- »Igazán, nem látni őt,« mondá Fresneau is. »Hová lett?«

- »Ismét a *Savanarolá*-ján dolgozik,« felelt Émilie, »és estéit a könyvtárban tölti.«

E beszélgetés után való reggel, mely egyszersmind a Suzannenál volt második látogatásra is következett, a hű testvér bement öcscséhez, a reggelit vivén neki. René épp azokat a japáni papirosokat rendezgette, a melyeket valamikor nénjétől kapott ajándékba. A Morainesnénak fölolvasandó verseket készült lemásolni, legislegszebb irásával. Iróasztalát girbe-gurba sorokkal teliszántott papirosok födték. Költeményei, melyeket végigrostált. Émilie elmondta neki ártatlan hazudságát, René pedig örvendve csókolta őt meg:

- »Milyen ravasz vagy!«

- »Az az egész,« felelt az asszony, »hogy a testvéred vagyok és szeretlek.« Aztán a szétszórt papirosok után nyult: »Hát csakugyan rászántad magadat, hogy kötetbe gyüjtöd a verseidet?...«

- »Dehogy. Hanem föl kell olvasnom egynéhány költeményemet egy hölgynek.«

- »Morainesnénak,« szólt Émilie élénken.

- »Eltaláltad,« felelt a fiatalember kissé megzavarodva. »Ah, ha tudnád!...«

És most a vallomások egész serege következett. Émilienek meg kellett hallgatnia Suzanne lelkes magasztalását. René egy lélekzetre beszélt nemes gondolkozásáról és kis czipellőjéről, bámulatos értelmességéről és itatóspapiros-tartójának préselt bársony boritékáról. Émiliet éppenséggel nem lepte meg ez a fénytől való gyermekes elkáprázás, mely a legköltőibb rajongással együtt alkotta meg szerelmét. Hiszen öcscse iránt való bálványozó szeretetében ő is mindig a legnagyobb törekvéseket egyesitette a legapróbb kivánságokkal. Például ugyanolyan hévvel óhajtotta, hogy Renének lángesze legyen, mint azt, hogy lovakat tarthasson; és épp oly buzgón kivánta: bár irná meg a *Childe Harold* mását, mint azt, hogy bár lenne neki is négyezer font jövedelme, miként vala lord Byronnak. Ebben a tekintetben épp oly paraszti együgyü volt, mint ő, összetévesztvén az érzelmek igazi arisztokrataságát az élet külső formáinak látszatos arisztokrataságával. Mikor az ember olyan családból való, mely ismeri a kenyérkeresettel járó erkölcsi megalázásokat, ez az utóbbi nemü arisztokrataság épp oly értékünek tünik föl neki, mint a másik. Rosszakaratu megfigyelők azt hihették volna ezek után, hogy René nem magáért szereti Suzannet, hanem a fényért; Émilie azonban éppen nem ütközött meg e beszédeken és annyira csatlakozott öcscse szenvedélyéhez, hogy elváláskor ezt mondta neki:

- »Nem vagy itthon senki számára... Nem eresztek hozzád egy lelket sem... De mutasd meg nekem a verseket, a melyeket majd föl fogsz neki olvasni. Válaszd ki jól.«

A válogatás és a másolás e munkája csillapitotta a fiatalember hevét; minden nagyobb izgatottság nélkül várta a napot, mikor ismét a rue Murillo paradicsomába mehet. Csakis Émilievel beszélt. És az órák csöndesen, bánatosan teltek el. Olykor megjelent előtte Suzanne édes képe. Ilyenkor letette tollát és minden, a mi körülte volt, mintegy varázslat révén eltünt. Szobájának vörös falai helyett Morainesné kis szalonját látta. Albrecht Dürer, Gustave Moreau és Goya kedves képei, könyvesházacskája, melyben Kempis Tamás *Madame Bovary*-val állott egy sorban, a kis kertnek az ég kékjére feketén rajzolódó két lombtalan fája - mind elenyészett... Suzanne volt mellette és vele minden: kellemes mozdulatai, fejének hordozása, az az aranycsillogás a haján, arczának fénye és rózsaszinü átlátszósága. E jelenés, mely nem volt kisértetiesen sápadt és testetlen, annyira izgatta René érzékeit, hogy a fiatalembernek észre kellett volna vennie, hogy Morainesné viselkedése csak leplezi a benne levő igazi nőt, a kéjes és ravasz ledért. De mégsem vette észre és az őrültséggel határos testi vágyódás közepett is azt hitte, hogy a legmennyeibb vágyódással vonzódik e nő felé. Ez a lelki délibáb igen gyakori a tiszta emberekben és védtelen zsákmányul szolgáltatja ki őket a legdurvább szemfényvesztéseknek. Nem birván megitélni saját érzelmeiket, még kevésbbé tudják megitélni az asszonyok mesterkedéseit. A költő ellenben teljesen józan lett, mihelyt Suzanne képének helyét a Rosalieé foglalta el. Irásai között motozgatva, minduntalan kezébe akadt egy-egy papiros, melynek cziméül gyermekesen ezt irta: »A virágnak.« Rosaliet értette ez alatt, akkor, régen, mikor még szerette és ugyszólván mindennap irt hozzá egy verset.

Rózsája tisztaságnak és őszinteségnek,

ezt mondta neki egyik ilyen vers végén. Mikor egy-egy ilyen költemény akadt a kezébe, ismét letette a tollát és megint eltünt körülte minden, de csak azért, hogy egy gyötrelmes látomás jelenjék meg... Offarelék hideg, néma földszinti lakása tünt föl előtte. Az öreg asszony

macskái között járt-kelt, Angélique angol szótárában levelezett, Rosalie pedig ő rá, Renére nézett. Igen, ránézett a messzeségből és pillantásában nem volt szemrehányás, csak végtelen szomoruság. René tudta, hogy a leány sejti titkát és kinos féltékenységgel küzködik. Mert ha nem tudta volna, miért irtózott attól, hogy a szemébe nézzen Rosalienek. Ó, bár mondhatta volna neki: »Legyünk mi ezután csak jóbarátok!...« Az lett volna a kötelessége, hogy ezt mondja. A teljes őszinteség az egyetlen mód megőrizni önmagunk becsülését, mikor bekövetkezik a szerelem kiapadása, mely nem egyéb a sziv hamis bukásánál. De aztán ellene mondott ez őszinteségnek, annál a gyöngeségnél fogva, melyben épp annyi része van az önzésnek, mint a szánalomnak. Ismét tollat fogott és azt mondta magában a mit már első nap: »Nyerjünk időt,« és dolgozni próbált. De csakhamar megint abba kellett hagynia, mert érezte, hogy Rosalie szenved. Az éjszakákra gondolt, melyeket a leány sirva viraszt át. Mert apróra ismerte ezt az együgyü, teljes szivvel ragaszkodó teremtést. Rosalie gyakran mondta neki, hogy csak éjtszaka ér rá bajaival foglalkozni... René két kezére támasztotta fejét és eltöprengett magában: »Hát ennek én volnék az oka...« mig végre a látomás eltünt.

A természet rendelkezése, hogy szenvedélyeink annál erősebbek, minél több akadálylyal kell küzdenünk. René lelkimardosásának, hogy a szegény Rosaliet igy cserben hagyja, az lett a vége, hogy izgatottsága még hevesebb volt, mikor Morainesnéhez indult a kitüzött órában. A szép asszony maga is oly lázasan várta a fiatalembert, hogy egész elcsodálkozott rajta. Valahányszor kiment a házból, mindig lesett Renére és pénteken is kereste az operában. Ha azonban találkozik együgyün imádó pillantásával, mely oly veszélyes volt, mint egy vallomás, bizonynyal azt mondta volna: »Mily vigyázatlan ez az ember!...« Most azonban, hogy nem látta, egy kis kétség támadt benne, mely capriceát a végsőig fokozta. Annyival inkább izgatta őt ez a látogatás, mert döntőnek tekintette. Már harmadszor fogadta Renét és pedig kétszer férje tudtán kivül. Ez nem maradhatott igy tovább, már csak a cselédség miatt sem. Paul, ki nem sejtett semmi rosszat, két nap előtt ezt mondta neki ebédkor:

- »René Vincyről beszéltem a multkor Desforgeszsal. Nem tett rá jó hatást ez a fiatalember. Határozottan jobb, ha nem látjuk közelről az irókat, a kiknek műveit csodáljuk...«

Ha az az inas, a ki bevezette a költőt, épp az ebédlőben van, mikor Moraines ezeket mondotta, Suzannenak okvetetlenül szólnia kellett volna. És ugyanez a véletlen ismétlődhetett holnap vagy holnapután is. A szép asszony tehát erősen föltette magában, hogy Renével beszélve, valamiképp megérteti vele, hogy ezentul ne itt találkozzanak. Azonnal eszébe jutott, hogy a kiváncsiság örve alatt valahova elmegy a fiatalemberrel: például a Notre-Dameba vagy az előkelő Páristól messze eső más régi templomba, a hol nem fenyeget semmi veszedelem.

Arra számitott, hogy ezt a légyottot majd René valamelyik versébe kapaszkodva fogja előidézni, mintha egész véletlen ötlet volna. Ujdonatuj kimenő ruha volt rajta, mert reggel jelen kellett lennie egy esküvőn és még mindig nem vetette le a kissé cziczomás, mályvaszinü öltözetet, mely igazi esti toilette számba ment, annyira láttatta kebele, karja gömbölyüségét és termete karcsuságát. E ruhában ült egy alacsony zsöllyeszéken és kissé elhagyva magát, megmutathatta egész testének gyönyörü körvonalait. A beszélgetés kezdetének erőltetett hétköznapiságai után mindjárt kérte a fiatalembert, hogy olvassa föl a verseket. Meglepődés nélkül hallgatta a kissé éneklő és vontatott szavalást, mely a mai irói vacsoráló társaságokban divatos. Mozdulatlan arcza és nagy, értelmes szeme látszólag a legnagyobb figyelmet árulta el. Olykor mégis közbeszólt, - azt hihette volna az ember: akaratlanul, -: »Ó, be szép...« vagy »Ugyan, kérem, olvassa ezt még egyszer, annyira tetszik!...« Holott a költő versei rá nézve épp oly közönyösek, mint a minő érthetetlenek voltak.

Hogy valaki csak fölületesen is megérthesse a mai félig kritikus, félig tudós irók alkotásait, oly értelmi fejlettségre van szüksége, mely igen ritkán találkozik az előkelő hölgyek között; mert csak azok dicsekszenek vele, a kik annyira szerelmesek az elme dolgaiba, hogy még

minden tanulással és gondolkozással ellenkező életük közepett is folyton olvasnak és elmélkednek. Suzanne szép arcza és kék szeme azért volt oly figyelmes, mert a menyecske a világért sem akarta elszalasztani a bizonyosan elkövetkező helyet, a melyhez majd tervét fűzheti. De a versszakok egymást érték, stanzák és szonettek váltakoztak, a nélkül, hogy Suzanne bele tudott volna kapaszkodni valamibe, a mivel majd a kivánt mederbe terelheti beszélgetésüket. És mily kár! Mert René pillantása minduntalan lesiklott a papirosról, hangja olykor elfátyolozódott, keze remegve forgatta a lapokat és minden arra vallott, hogy a csodálat komédiája végképp megittasitotta benne a Trissotint, a ki minden iróban benne lappang. És már csak egy vers volt hátra!... Ezt a költő utoljára hagyta, mert a legjobbnak vélte. *Gioconda szeme* volt a czime s ez a név Suzannenak egy pompás ötletet sugallt.

E meglehetős hosszú, félig metafizikai, félig leiró költeményben a poéta abban kereste az eredetiséget, hogy hangzatos versekbe szedte mindazokat a közhelyeket, a melyekkel korunk azt a remekművet magasztalja. Ez olasz nő arczképe, meglehet, nem egyéb, mint a legnyiltabb naturalizmusu tehnikai tanulmány, olyan küzdelem a mesterség nehézségei ellen, mely Leonardo da Vincinek mindig a legtöbb fejtörést okozta. Hiszen azt akarta vásznára fogni, a mit nem lehet megrögziteni: a mozgó arczot; azt akarta megfösteni, a mi tünékeny árnyéklat: a mosolygásra váló komoly ajkat. Elég az ahhoz, hogy René, ki gyermekesen büszkélkedett abban, hogy neve hasonló a faluéhoz, melyről a renaissance legmélyebb elméjü mesterét nevezik, harmincz versszakba egy egész természeti és történeti filozófiai rendszert szoritott bele. E szimbolikus pot-pourriért oda adta volna az egész *Cicisbeo*-t, mely csak természetes és szenvedélyes, - vagyis csupán üres bámészkodóknak való! Mily boldog volt hát, mikor Morainesné ezt mondta neki:

- »Ha szabad választanom, azt hiszem, ez tetszik nekem legjobban... Hogyan tudja ön a művészetet érezni! Önnel kellene végignézni a nagy festők remekműveit. Meg vagyok győződve, hogy ha az ön társaságában mennék a muzeumba, tömérdek sok oly dolgot mutatna nekem a képeken, a mit most csak sejtek, de nem értek... Én gyakran sok időt töltöttem a Louvreban, de mindig egyedül.«

Várt. Mikor René belefogott az utolsó vers olvasásába, elgondolta magában: »Be ostoba vagyok, hogy ez előbb nem jutott eszembe,« aztán összehunyoritotta szemét, mintha azt akarná, hogy a szépség álomképe ne tünjék el oly hamar lelkéből. Azzal az erős hittel szólalt meg, hogy az ifju nem fogja elszalasztani a találkozás ez alkalmát. Bizonyosan mindjárt azt ajánlja, hogy menjenek együtt a Louvreba s ő majd kellő bölcs szabadkozás után beleegyezik. Látta is, hogy a kérelem René ajkán lebeg, csak nem meri kimondani. Tehát ő szólalt meg ujra:

- »Ha nem félnék, hogy idejét rablom...«

Aztán mélyet sohajtott:

- »Különben is mi még alig ismerjük egymást.«

- »Ó, asszonyom,« szólt a fiatalember, »nekem ugy rémlik, mintha már régesrégtől barátja volnék!«

- »Ez azért van, mert érzi, hogy én nem vagyok kaczér,« felelt Suzanne jószivü, egyszerü mosolygással. »És azt most ujra bebizonyitom. Kérem, mutassa meg nekem jövő héten a Louvret.«

IV.
Vallomások.

A légyott a következő keddre, tizenegy órára, a négyszögletü terembe volt kitüzve. Suzanne, mig egy bérkocsi az ódon palota felé vitte, legalább is tizedszer forgatta meg fejében e reggeli kaland veszélyes oldalait. »Az bizony mégis esztelenség, a mit én cselekszem,« gondolta magában, »mert ha Desforges megtudja, hogy elmentem hazulról? Ej, kifogásnak jó lesz a fogorvos... - És ha valami ismerőssel találkozom? Az nem valószinü... - És ha mégis megesik, a mennyire csak lehet, igazat fogok mondani.« Ez volt az ő egyik legfőbb elve: lehető keveset hazudni, sokat hallgatni és soha sem vitatkozni bebizonyitott dolgokon. Máris elképzelte, hogyan mondaná férjének, sőt magának a bárónak, ha szükséges lenne: »Ma reggel az az ötletem támadt, hogy betekintsek a Louvreba. A jó szerencse ugy akarta, hogy ott találjam a Komof grófné fiatal poétáját, ki aztán egy darabig kalauzomul szolgált a termekben... Mily érdekes dolgokat beszélt!...« - »Ez egyszer hagyján,« szólt önmagának felelve, »nem kell tartani semmitől... De őrültség lenne többször is megkoczkáztatni...« És most más, kevésbbé szárazan pozitiv gondolatok kezdtek fejében rajzani. E légyott várása sokkal jobban fölizgatta, semmint szerette volna. Mindmostanig a madonnát játszotta Renével szemben, és im megérkezett a pillanat, mikor leszáll az oltárról, hol a fiatalember oly ájtatosan csodálta. Asszonyi ösztöne merész tervet talált ki: vallomásra kényszeriti a költőt, aztán maga sem titkolja többé érzelmeit és rögtön elmenekül előle, mintha a lelkimardosás űzné. René szivét ez föl fogja dulni, végképp elrabolja itélőképességét s az ifju mindent megbocsát neki. Ez a terv merész, okos és a mi fő: egyszerü volt. De mégis nehézségekbe ütközött. Ha René csak egy pillanatig is gyanakszik, mindennek vége van. Suzanne szive megdobbant e gondolatra. Mennyi nő kerül e sajátságos helyzetbe, mikor a legfurfangosabb hazudság az őszinteség eszközéül szolgál, hogy az igaz érzelmek győzhessenek! Mikor a férfiak, kikkel szemben a nő ily szerető komédiát játszott, fölfedezik a hazudságot, rendesen méltatlankodnak és megvetést éreznek, a mi csak annak bizonysága, hogy majdnem minden szerelem hiuságon épül. »Nini,« gondolta magában Suzanne, »ugy reszketek, mint valami nevelőintézetbeli kis leány!...« Mosolygott e gondolatra, mely édes volt neki, mert megint csak azt bizonyitotta, hogy érzelme igaz. És mosolygott akkor is, mikor bérkocsijából kiszállva, keresztülment a nagy udvaron, meglátni az órán, vajjon pontosan érkezett-e? »Megint a nevelőintézetbeli kis leány!...« ismételte magában. Aztán ujra félni kezdett egy kicsit arra a gondolatra, hogy hátha épp mögötte jő René és meglátja: hogyan kénytelen megkérdezni egy őrtől: merre van a muzeum bejárata, holott azt mondta, hogy gyakran jár oda. Bár nem volt ott többször háromszornál, fűzős czipős kis lába oly biztosan lépkedett végig az udvaron, mintha mindennapos volna ott. »Mily gyermek vagyok!« szólalt meg benne Desforges tanitványa, ki ugy ismeri az életet, mint egy vén diplomata. »Már legalább is fél órája, hogy föntvan és vár rám!« De mégis vizsgálódó tekintetet vetett maga körül, mikor megszólitotta az őrt. A kaczér nő sejtelme azonban még sem csalta meg, mert alig lépett be az ajtón, mely az Apollo-csarnokból a négyszögü terembe nyilik, meglátta Renét, ki a korláthoz támaszkodva állt Paolo Veronese remek képe előtt, mely az *Üdvözitő lábát mosó Magdolnát* ábrázolja, szemközt a hires *Kánai menyegzővel*. A szegény fiu gyermekes félénkségében mód nélkül kicsipte magát, hogy méltóképpen jelenhessék meg e nő előtt, a ki az ő szemében nemcsak madonna, de »előkelő hölgy« is volt. Mennyi középosztálybeli fiatalember előtt lebeg ez a sejtelmes, mesés alak, egyesitve magában a legferdébb fogalmak képtelen sokaságát! René Vincy feszes kabátot vett magára. Bár a reggel igen hüvös volt, felöltőt nem hozott, mert egyetlen felöltője, mely még az őszszel készült, nem attól a szabótól került ki, a kihez barátja, Claude Larcher vezette. Ujdonatuj köcsögkalapjával, uj keztyüjével, uj czipőjével olyanforma volt, mint egy divatkép, a mi igen furcsán illett az ő romantikus ábrázatához. De bátran tehette volna magát még nevetségesebbé is, mert

Suzanne e nevetségesség révén csak annál jobban kivánta őt. Ilyenek a szerelmes asszonyok! Morainesné ezt ugy fogta föl, hogy René fél, hogy nem lesz elég szép. Egy pillanatra megállt a küszöbön, gyönyörködni a fiatalember jámbor arczán látszó aggodalomban. És mily hirtelen vérhullám csapott föl e szőke selymes szakállal körülvett arczba, mikor meglátta őt! Hogy fölvillant az a sötétkék félő szem! »Csak senki meg ne látná, hogyan közeledik hozzám,« gondolta magában Suzanne. A terem üveg födelén át behulló világosság azonban kivülök nem esett másra, csak az állványaikat vagy létrájukat rendezgető képirókra és a kezükben katalógussal járó idegenekre. Morainesnének elég volt egy pillantás, hogy meggyőződjék magányosságukról, és bátran gyönyörködött a zavarban, melylyel René feléje közeledett, elfojtott hangon szólva:

- »Valóban nem is reméltem volna, hogy eljön...«

- »Már miért nem?« felelt Suzanne ártatlan meglepődéssel. »Azt hiszi talán, hogy én nem birok ilyen korán reggel fölkelni? Hiszen mikor a szegényeimet megyek látogatni, már nyolcz órakor talpon vagyok, sőt föl is öltöztem...« És hogy mondta ezt!... Szerény és vidám hangon, mint a hogy olyan valaki szól, a ki semmi rendkivülit nem mond magáról, hiszen annyira természetes dolog az, hogy ő már ilyen. Ez a katonatiszt hangja volt, mikor azt mondja: »Mikor rátámadtunk az ellenségre...« Az volt a legderekabb, hogy világéletében sohasem tette a lábát szegények hajlékába. Irtózott a nyomoruságtól, a betegségtől, az öregségtől. És elegáns önzése jóformán azt sem tudta, mi az alamizsna. De René e perczben a leggyalázatosabb istenkáromlónak itélte volna azt, a ki rámutat ez önzésre. Suzanne, miután kiejtette az apáczai könyörületesség e frázisát, egy perczig élvezte a hatást. René szeméből az az együgyü boldog hit sugárzott, a melyet e szép komédiásnék annyira természetes adónak hisznek, hogy szivtelennek mondják azokat, a kik ezt megtagadják tőlük. Aztán, mintha menekülni akarna a csodálat elől, mely sérti egyszerüségét, igy folytatta:

- »Ne feledje, hogy ön ma az én vezetőm. Ugy fogok tenni, mintha teljességgel nem ismerném e képeket. Majd meglátom: egyforma izlésünk van-e?«

- »Istenem!« gondolta magában René, »csak aztán ne mutassak neki olyas képet, hogy rossz véleménye támadjon felőlem!...« A legközönségesebb asszonyok is képesek arra, ha akarják, hogy a gyöngeség érzetét keltsék még az olyan férfiakban is, a kik mindenképp különböznek náluk. Utnak indultak és René sorra vezette Suzannet a remekművekhez, a melyekről azt gondolta, hogy tetszeni fognak neki. A fiatal költő jól ismerte e kedves muzeum nagy és kis termeit. Nem volt ott egy festmény sem, melyhez ne fűződött volna valami ifjukori álma. Huszéves korunkig egyebet se teszünk, mint hogy a szépség ábrázolataival ékesitjük a lelkünkben levő rejtett, tiszta kápolnát, melyet aztán szenvedélyeink csakhamar a bűnök tanyájává változtatnak. Hányszor ment imádkozni Luini halavány, nemes freskói elé, mikor azt óhajtotta, hogy az ő poézise is oly édes, könnyed és meginditó legyen, mint a régi lombardiai mester művészete. Néha órákig legeltette szemét Mantegna merev és hatalmas *Keresztrefeszitésén*, mely a veronai San-Zeno templom nagyszerü képének egy részlete; vagy az imádatra legméltóbb Rafael-képen, ezen a szent Györgyön, a ki dühös kardcsapással öli meg a sárkányt, - az ideális hősön, a ki rózsaszin szerszámos fehér lovát sarkantyuzza s alatta zöldel a pázsit, mely oly üde, mint az ifjuság, mint a reménység! De legszivesebben zarándoklott az arczképekhez. Csodálta Holbein, Philippe de Champaigne és Tizian műveit, meg azt a finom, titokzatos női arczképet, melyről a katalógus csak annyit mond, hogy a velenczei iskolából került ki s melynek haja közé két betü van festve. René örömest hitt az ügyes magyarázónak, ki azt mondja, hogy e két betü értelme Barbarelli és Cecilia, - Giorgione és kedvese, a kiért, a legenda szerint, a nagy művész meghalt. Ezt a regényes és tragikus mondát valamikor Rosalienak is elbeszélte, mikor együtt jártak a Louvreban, ugyanezen a helyen, ugyane kép

előtt. Azon vette magát észre, hogy Suzannenak is csaknem tulajdon azokkal a szavakkal mondja el:

- »A művész szerette őt, ő pedig megcsalta egy barátjával... Giorgione lefestette magát egy képen, a mely most Bécsben van, a mint szép, szomorú szemével nézi e barátot, ki feléje közeledik és e Judás hátrarejtett kezében egy tőr markolata csillog...«

Igen, tulajdon ezekkel a szavakkal mondta el!... És Rosalie feléje emelte pillantását, mintha azt kérdezné: »Hogyan lehet megcsalni azt, a ki szeret bennünket?...« A leány azonban elhallgatta e gondolatát, mig Suzanne, miután egy darabig különös kiváncsisággal nézte a mély tekintetü, keskeny ajku, rejtelmes asszonyt, szőke fejét rázva, igy sóhajtott föl:

- »Pedig oly szelid vonásai vannak. Borzasztó elgondolni, hogy valaki ilyen tiszta arczczal hazudhatik!...«

Beszédközben ő is a fiatalemberre emelte szemét, mely épp oly világos volt, mint a minő sötét a Rosalieé és René azt érezte, hogy valami különös lelkimardosás támad szivében. A benső élet amaz iróniája révén, mely a lelkiismeret titkos ellenkezéséből keletkezik, Suzanne boldogan járt e képek között, azt mutatva, mintha igen nézné a festményeket, holott csak abban gyönyörködött, hogy az ifju mennyire csodálja szépségét; az ártatlan fiu pedig mint kétszeres hűtlenséget hányta magának szemére, hogy ez ideális teremtést azokon a termeken vezeti át, a hol már egy más nővel járt. Az a fatális összehasonlitás, mely, mióta Morainesnével találkozott, lelkében elhalaványitotta, elhomályositotta a szegény kis Offarel leányt, erősebben tolakodott föl, mint valaha. Menyasszonyának alázatos alakja előtte lebegett, ő pedig azt nézte, hogyan megy Suzanne, a régi mesterek vásznain levő arisztokrata szépségek élő testvére. Aranyos haja csillogott a reggeli kalap alatt. Derekát rövid asztrakán-ujjas födte. Szoknyájának finom, szürke szövete redőkben hullott alá. Kezében asztrakán karmantyu volt, melyből egy hímes zsebkendő csücske látszott ki; és Morainesné olykor ellenző gyanánt szeme fölé emelte ezt a kis karmantyút, hogy jobban láthassa a képeket. Hogyne győzte volna le a jelenlevő a távollevőt, az elegáns asszony a szerény, az egyszerü leányt, - annyival inkább is, mert Suzanneban az előkelő bájjal a legfinomabb esztétikai izlés is látszott egyesülni. Ez a nő, a ki nem tudott volna megkülönböztetni egy Rembrandtot egy Peruginotól, vagy egy Ribeirát egy Watteautól, oly tudatlan volt, - annyi művészettel hallgatta René beszédét, ugy behatolt gondolataiba, hogy illuzióba ringatta volna az asszonyi hazudságok ügyesebb ismerőit is, mint a minő ez a huszonöt éves poéta. A fiatalember szemében ez a séta oly tökéletes valami volt, oly titkos álmai valósultak meg általa, hogy szinte félt. Az idő mult és az ifjut elfogta valami meghatározhatatlan megindulás, melyben benne volt az az ideges izgatottság, melyet a remekművek látása mindig kelt a művészben, bűnös kétszinüségének érzete, az a tudat, hogy multját jelene profanálja, jelenét pedig multja, meg az az érzés is, hogy ez az óra oly hirtelen tünik el. Igen, elmulik ez az édes óra, melyre annyi üres, hideg, sötét nap fog következni; és neki soha sem lesz bátorsága kérni ez imádatraméltó asszonyt, hogy ujra találkozzanak igy. Morainesné, Epikurus elmés tanitványa, igyekezett meghosszabbitani a fiatalember lelki birásának gyönyörüségét, mint a hogy meghosszabbitotta volna a testi birás gyönyörüségét. Bár nem látszott rajta, kéjesen és műértőn tanulmányozta Renét, hosszú aranypillája, szelid kék szeme szegletéből. Nem tudta egész biztosan, mely gondolatok forognak a fiatalember fejében. Természetét ugyan már apróra ismerte, de nem tudott róla semmi pozitiv adatot, elannyira, hogy néha megremegve azon kezdett tünődni, hogy vajjon nem szűz-e még ez az ifju? Nem birta részletesen kifürkészni René gondolatait, de azt igen könnyen észrevette, hogy a költő többet nézi őt, mint a képeket és hogy perczről-perczre zavartabb. Örült ennek a húzódozásnak, mert kiérezte belőle, hogy René félénken és tisztelettel kivánja őt. És mily jól esett neki ez a szemérmetes kivánság! Most látta csak, mily mélység választja el az ő kis Renéjét, - mint már magában hivni szokta, - a merész és félelmes

viveuröktől, az ő rendes társaságától. A fiatal költő pillantása nem vetkeztette őt le. E két szemből szerelem és szenvedés sugárzott. És e szenvedés végre arra birta Suzannet, hogy maga tegye meg a vallomást, a melyet provokálni akart.

- »Istenem!« kiáltott egyszerre, a képek mentén végigfutó korlátba kapaszkodva és Renéhez emelve arczát, melyen a mosolygás nagy kínnal küzdött. »Semmi, semmi,« folytatta aztán, látva az ifju nagy rémületét, »csak egy kicsit megrántottam a bokámat ezen a csúszós padlón...« aztán féllábon állva, előre nyujtotta az állitólag fájó lábat és bájos erőlködéssel mozgatta a finom czipellőben. »Tiz percznyi nyugalom kell csak és elmulik, de arra szükségem van, hogy ön mankó gyanánt szolgáljon öregségemben...«

Kiejtve e szomoru tréfát ifju ajkán, karon fogta a költőt, ki szinte vallásos kegyelettel segitett neki menni, nem gyanitva, hogy ez a képzelt baleset csak egygyel több epizód a szerelmes komédiában, melyben ő oly jóhiszeműleg játszsza szerepét. Suzanne nem feledte el egy kicsit meghajolni, hogy testének könnyü súlya éleszsze René kivánságát, hogy kebele érintse és megremegtesse az ifjut, hogy a közös mozgás érzése végképp megittasitsa. Ez a mesterkedés szerfölött jól sikerült. René már nem is tudott szólni, annyira áthatotta, lenyügözte ez asszony, kinek most már jobban érezte alig észrevehető parfümjét is. Félt rátekinteni s ha mégis feléje pillantott, ott, egész közel látta ezt az egyszerre pajzán és büszke arczélt, az ideálisan rózsás bőrt, az olykor ártatlan gonoszsággal mosolygó íves ajak biborát; de mikor pillantásuk találkozott, ez a mosolygás oly nyilt vonzódást fejezett ki, hogy René félénksége csökkent. Suzanne ezt rögtön észrevette azon, hogy a fiatalember bátrabban nyujtotta neki karját. A szép asszonynak gondja volt arra is, hogy a szinlelt rándulás révén egy igen félreeső terembe, a Lesueur-csarnokba menjenek. Karonfogva haladtak végig egy kis folyosón, beléptek a franczia iskola egyik csarnokába és végre elérkeztek egy, ez időtájt egész homályos és néptelen terembe, a hol Lebrunnek Nagy Sándor diadalait ábrázoló óriás képei függenek. Az Ingres- és Delacroix-csarnok, a mely ma e terembe nyilik, akkor még nem volt nyitva és a középen egy nagy kerek, vörös bársony diván állott. Ez a zugoly ebben az órában, Páris közepén, elhagyatottabb volt bármely vidéki muzeumnál és akármeddig bátran lehetett beszélgetni, mert nem járt ott senki más, csakis az őr, a ki maga is a szomszédterembeli kollégájával fecsegett. Suzanne rögtön fölfedezte ez alkalmas helyet és a kerevetre mutatott:

- »Nem ülnénk le ide egy kicsit? Már jobban vagyok...«

Ismét hallgattak. Minden magányossággal vette őket körül, a Carrousel udvarának a két magas ablakon át messziről, tompán fölható zajától kezdve a terem félhomályáig. A fiatalember zavarát csak növelte e bizalmas együttlét, melynek pedig arra kellett volna őt bátoritani, hogy nyilatkozzék. »Mily szép! Mily előkelő!...« gondolta magában René. »És el fog menni és én nem látom őt többé. Bizonyosan nem tetszem neki, mert meg vagyok mellette bénulva és nem tudok szólni.« - »Sohasem lesz ennél jobb alkalom,« gondolta Suzanne.

- »Ön szomorú,« szólt hangosan és oly pillantással nézett rá, melyben a kaczérság szerető, szinte testvéri vonzódás mögé rejtőzött. »Már jöttömkor észrevettem, de hiszen én nem vagyok eléggé barátnője, hogy elmondja nekem minden baját...«

- »Nem,« viszonzá René, »nem vagyok szomorú. Hogy is lehetnék? Elég okom van rá, hogy boldog legyek...«

Az asszony ismét meglepett és kérdő pillantást vetett rá, mintha azt akarná mondani: »Mik ezek az okok? Mondja...« René kiolvasta e kérdést a világos két szemből; de nem merte elérteni. Lelkének egész őszinteségével annyira csekélyebbnek itélte magát e nőnél, hogy nem volt ereje teljességében föltárni előtte még saját imádatát sem. Azt hitte, hogy Suzanne elragadó bánásmódja, melyben ő nem birt fölfedezni egy szikrányi számitást sem, egyszerre

véget ér, ha szól; és olyan hangon folytatta, mintha beszéde csak életének általánosságaira vonatkoznék:

- »Claude Larcher gyakran mondta, hogy irói pályámon soha sem lesz szebb korszakom a mostaninál. Szerinte az iró életében négy momentum van: mikor nem ismerik, mikor tetszéssel halmozzák el, kétségbeejtve az öregebbeket, mikor rágalmazzák, mert diadalmaskodik; és a negyedik, az utolsó időszak az, mikor megbocsátanak neki, mert elfeledték... Valóban sajnálom, hogy nem ismeri jobban Larchert; azt hiszem, igen tetszenék önnek!... Ha tudná, mennyire szereti az irodalmat!... Az igazán az ő vallása.«

- »Ez a fiu mégis nagyon együgyü,« gondolta magában Suzanne; de sokkal jobban érdekelte e beszélgetés vége, semhogy türelmetlenségig ragadtatta volna magát. Félbeszakitani Claude fölösleges dicséretét, belekapaszkodott René szavába: »Vallás!... Önök mind igy éreznek... Van egy barátnőm, a ki mindezt saját szomoru tapasztalásából tudja és mindig azt szokta nekem mondani: a nő sohase ragaszkodjék művészhez, mert az nem fogja őt annyira szeretni, mint művészetét...«

És arcza fájdalmas lett, mikor eszébe jutott ez a mondás és a barátnő, a ki egyébiránt épp oly képzelt dolog volt, mint a baleset. Piros ajka megnyilt egy kicsit: fölsohajtott, mint a ki szomoru vallomásokat hallott s a ki sejti, hogy ő rá is ilyen fájdalmak várnak.

- »De hiszen ön szomoru,« mondá René, meghatódva a szép arcz hirtelen elváltozásától.

- »Végre valahára!...« gondolta magában Suzanne, aztán igy szólt: »Ne bolygassuk ezt. Törődik is ön az én szomoruságommal!«

- »Hát azt hiszi, hogy közönyös nekem?«

- »Közönyös?... Az épp nem,« mondá Morainesné, fejét rázva; »de ha elváltunk, gondol-e rám másképp, mint egy szimpatikus teremtésre, a kivel véletlenül találkozott s aztán mindjárt elfeledt.«

Sohasem volt szebb René szemében, mint mikor kiejtette e szavakat, a melyek érintették a végső határt, a meddig mehetett, mindennek elrontása nélkül. Keztyüs kacsója ott pihent a kerevet bársonyán, egész a fiatalember mellett. René meg merte fogni. Suzanne nem vonta vissza. Szeme mintha valami látomásra meredt volna a puszta levegőbe. Vajjon vetett-e ügyet René mozdulatára? Vannak nők, a kik mennyei módon tudják észre nem venni a velük szemben megkoczkáztatott bizalmasságokat. A költő megszoritotta a kis kezet és mikor az asszony még mindig nem utasitotta el, beszélni kezdett olyan hangon, melyet inkább az izgatottság tett tompává, mint az óvatosság.

- »Bocsássa meg e beszédemet! Ha tudná!... Gyermekesség és őrültség ez!... Mikor legelőször láttam önt, azt éreztem, mintha régi ismerőssel találkoztam volna... Annyira hasonló volt ön ahhoz a nőhöz, a kiről álmodoztam, mióta csak szivem dobog!... És e találkozás előtt is azt hittem, hogy élek, hogy érezek... Tudom, hogy végem van. De legalább megmondtam önnek, hogy szeretem... Megtudja, aztán tehet velem, a mit akar. - Istenem, mennyire szeretem önt!...«

És mikor bálványozó pillantással nézett rá, egyre ismételve e szavakat, melyekben lelkének egész láza tört ki, azt látta, hogy két könycsepp csordul ki Suzanne szeméből, két csöndes, szelid könycsepp, végigfolyva rózsás arczán. A szegény fiu nem tudta, hogy a legtöbb asszony akkor sir, a mikor akar, kivált ha egy kicsit ideges. Ez a két könycsepp végképp elvette eszét.

- »Ön sir!...« kiálta. »Ön...«

- »Ne mondja ki,« szakitotta félbe Suzanne az ifju ajkára téve kezét és visszahuzódva tőle. Aztán rászögezte szemét, melyben a szenvedély valami elszörnyedő döbbenettel párosult. »Igen, ön hatott rám! Ön az oka, hogy oly örvényeket födöztem föl lelkemben, a melyeket nem is gyanitottam... Félek. Félek öntől, félek magamtól, félek itt lenni... Nekünk nem szabad többé látnunk egymást. Én nem vagyok szabad, nem lett volna szabad hallanom, a mit hallottam...« Elnémult, aztán mintegy önkéntelenül megfogva René kezét, igy folytatta: »De miért hazudjam!... Mindazt, a mit ön érez, talán én is érzem. Esküszöm, hogy mindmostanig nem is tudtam. Az a vonzódás, mely arra birt, hogy ma reggel itt fölkeressem önt... Istenem!... Most már értem... Mily szerencsétlenség, ha a szivet meglepetés éri!...«

Ismét könyek remegtek szeme pilláján. Renét annyira megrázta e beszéd, hogy alig tudott ennyit szólni:

- »Csak azt mondja, hogy megbocsát nekem...«

- »Megbocsátok önnek,« felelt Suzanne, ugy megszoritva a fiatalember kezét, hogy szinte sajgott; aztán komoly hangon folytatta: »Érzem, hogy én is szeretem önt...« Majd mintha álomból ébredt volna föl: »Isten hozzá, megtiltom, hogy kövessen. Utoljára beszéltünk egymással az életben...«

Fölkelt. Homloka fenyegető volt, vonásain látszott a föllázadt becsület megriadása. Nem volt többé szó se a sikos padlón megrándult lábról, se a fáradtságról. Távozott és pedig oly föllázadva, hogy a fiatalember, kit az imént történtek összezúztak, nem is kisértette meg visszatartani, csak nézte elmenését. Már perczek óta eltünt, mikor René arra rohant, a merre elsietni látta. Nem találta sehol. Mig végigjárta a lépcsőket, Suzanne már áthaladt a nagy udvaron és bérkocsiba szállva, a rue Murillo felé hajtatott. A kocsi sarkába húzódva, félig gonoszul, félig érzékenyen gondolt a költőre. René, mig azon igyekezett, hogy eltéritse őt a végső szakitás gondolatától, észre sem vette a gyorsaságot, a melylyel az ő ál-madonnája maga is szerelmet vallott. Innen eredt a gonoszság. De mikor eszébe jutottak a fiatalember szavai, megindulástól elváltozott arcza és lobogó szeme, boldog volt, mert mindez égő szerelmet igért. Ebből keletkezett az elérzékenyedés. És Suzanne már is tervezgette, hogy a Renéé lesz, ott, a költő csöndes, magányos kis lakásán, melyet az ifju beszédéből már szinte ismert. A költő irni fog neki egyszer, kétszer; de ő nem felel. Harmadik vagy a negyedik levelet olvasva, úgy fog tenni, mintha René öngyilkosságától tartana és hozzá rohan - hogy megmentse! Mikor ezeken gondolkozott, a véletlen, ki néha oly csufondáros, mint egy gonosz czimbora, azt akarta, hogy észrevegye az utcán haladó Desforgest. A báró a boulevard Haussmannon ment, nyilván ő hozzá, reggelit kérni. Suzanne a karpereczéről lefüggő aranyórára tekintett. Dél alig mult el husz perczczel. Idején érkezhetik haza és a reggel örömei után igazi nagy gyönyörüsége volt neki, mikor egy kicsit lehuzta a kocsiajtó kárpitját, hogy egész a közelben menő kedvese ne lássa őt meg.

V.
Kegyetlen őszinteség.

Mikor René Vincy, nem birva utolérni Suzannet, a muzeum kapuja előtt állt, az ellentmondó gondolatok forgataga kavarodott föl fejében oly erővel és oly hirtelen, hogy valósággal nem tudta, hol van. Suzanne jól számitott; a kétszeres hatás végképp megbénitotta a fiatalember itélő és eszmélkedő képességét. Ha egyszerüen megmondta volna neki, hogy szereti őt, az ifju egyszerre megnyilt szeme meglátta volna, hogy mily nagy a különbség Suzanne angyali ártatlansága és a fölöttébb hirtelen vallomás között. Észre kellett volna vennie, hogy az angyalszárnyak vajmi kevéssé tapadtak vállához, különben nem kerülhettek volna oly gyorsan a lomtárba. Az angyal azonban nem rakta le fehér szárnyait, hanem inkább még kibontotta és ugy tünt el. »Szeret engemet, de sohasem fogja megbocsátani, hogy kicsikartam belőle e vallomást,« gondolta magában René. Teljes jóhiszemüséggel meg volt győződve, hogy Morainesnénak eltökélt szándéka, soha többé találkozni vele; és ez a gondolat fölemésztette lelkének minden erejét. Hogyan lehessen megingatni ez elhatározását emez őszinte teremtésnek, a ki nem tudta eltitkolni szive érzelmét, és a ki oly tiszta, hogy rögtön bűn gyanánt hányta saját szemére önkéntelen vallomását! És a fiatalember ismét látta Suzanne arczán a rémületet és a szeme pilláján remegő könnyeket... Gondolataiba mélyedve, czél nélkül haladt s e pillanatban türhetetlen lett volna rá nézve minden társaság, még a hű Émilieé is. Bérkocsiba ült és kihajtatott Saint-Cloud felé. Ösztönszerüleg mondta e nevet a kocsisnak, azért, mert Suzanne egyszer emlitette neki, hogy fiatal leánykorában kétszer mulatságon volt e kastélyban. És mikor leszállt a kocsiból, szilaj kedvteléssel vágott neki a lombjavesztett erdőnek. A száraz levelek ropogtak lába alatt. Feje fölött a februáriusi délután hideg ege kéklett. A fekete fatörzsek és a kopár ágak között olykor szemébe tünt a régi kastély szomoru omladéka és a medencze zöldes vize, melyen Morainesné egykor csónakázni látta a Jóreménység fokánál megölt boldogtalan, nemes herczeget. E téli impressziók, e tragikus emlékek lebegtek a fiatalember körül, de nem téritették el attól az ábrándozástól, mely, hogy ugy mondjam, hipnotizálta őt: hogyan tudhassa legyőzni ez asszony akaratát, a ki őt szereti, a kit ő szeret és minden áron viszont akar látni. Mit tegyen? Erőszakkal törjön be hozzá? Vagy ugy tolakodjék közelébe, hogy végig üldözze a szalonokon? Az utczasarkokon vagy a szinházakban alkalmatlankodjék neki? Gyöngédsége irtózott mindentől, a mi okot adhatna arra, hogy Suzanne őt kevésbbé szeresse. Mindent ő tőle akart megkapni, még azt a jogot is, hogy nézhesse. Ifjuságának tiszta éveiben annyi ábránd élt lelkében, hogy most egész őszinte volt elhatározása, mely szerint nem kisérti meg a felé közeledést és engedelmeskedik neki, mint Dante Beatricenek, Petrarca Laurának, Cino di Pistoja Silviának, hogy hasonló legyen e hatalmas költőkhöz, kikben kifejeződik a középkor hatása alatt támadt álmodozó, áhitatos, lemondó és tisztán lelki szerelem. Valamikor sokszor gyönyörködött az *Uj élet*-ben és ez ábrándozóknak elhunyt hölgyeikhez intézett szonettjeiben. De hogyan birhatott volna ez a fellegekben járó, szinte szerzetesi irodalom az érzéki szenvedélynek ama mérgével, melyet, bár tudtán kivül, Suzanne szépsége és pompája csöppentett beléje?... Engedelmeskedjék neki?... Nem, azt nem birja. Ismét tervek kavarogtak fejében és idegeit járással-keléssel akarta eltompitani, mert nem volt egyéb orvossága a szörnyü szenvedés, a halálos nyugtalanság ellen. Elkövetkezett a szomoru, rövid téli alkonyat. Este lett. René, végképp kimerülve az izgatottságtól, végre arra határozta el magát, hogy ir Suzannenak és pedig mindjárt. Saint-Cloudban bement egy kávéházba és ott a nyomorult itatóspapiroson, rozsdás tollal, a pipázók, biliárdozók zaja közepett, egy piszkos pinczér ólálkodó pillantásától kisérve, irt meg egy levelet, aztán egy másodikat és végül egy harmadikat. Hogy szégyenkezett a közönséges levélpapiros miatt, melyre irt, és a hely miatt, a hol volt! Nem birta elviselni a gondolatot, hogy Suzanne itt lássa őt; de viszont

nem lett volna képes megvárni, hogy hazaérjen és ott ontsa ki, a mi szivén van. Ime mit irt e levélben, a melyet Desforges báró bizonynyal elképedve olvas el, ha véletlenül a kezébe kerül:

Asszonyom,

Több levelet irtam önnek, de mind összetéptem és azt sem tudom, elküldöm-e ezt is, annyira félek attól, hogy megbántom önt, kifejezve az érzelmeket, a melyek bizonynyal nem sértenék, ha szivemben láthatná őket. Csakhogy a szivekbe nem látni és vajjon elhiszi-e nekem, hogy az érzelemben, mely e levelet tollamba mondja, nincsen semmi, a mi bánthatná a leggyöngédebb, a legtisztább nőt, sőt akár önt is asszonyom. De ön engem alig ismer és az érzelem, melyet elárult előttem, a minden hazugságtól irtózó lélek őszinteségével, oly hirtelen volt, hogy most talán, mikor e sorokat irom, már örökre számüzte, megsemmisitette, elitélte. Ha igy van, ne is feleljen e levélre. Sőt ne is olvassa el. Meg fogom érteni hallgatását és belenyugszom elhatározásába. Borzasztóan fogok szenvedni, de mégis örök hálát érzek ön iránt, a miért megadta nekem azt a végtelen nagy boldogságot, hogy látnom engedte ifjuságom ideálját közelemben élni és járni. Ezért háládatos leszek még akkor is, mikor meg kell halnom fájdalmamban, a miért ugy határozta a sors, hogy alig találkoztam önnel, már is elvesztettem. Ön megjelent előttem és már csak léte által is bebizonyitotta nekem, hogy az én ideálom nem hazudott! Bármint is nehezedjék reám az élet, ez a drága, ez az isteni emlékezés mint talizmán, mint varázs fog velem maradni...

De bármily méltatlan legyek is, ha az az érzelem, a melyet szemében láttam, - mily szép volt e szem abban a perczben, és hogy fogok rá mindig visszaemlékezni! - igen, ha ez az érzelem megmarad önben ma reggeli fölháborodása után is, ha ez a vonzódás, melyet szertelennek itélt, tovább is él szivében, ha, bár akaratlanul, megmarad az, a ki sirva hallgatta rajongásomat, tiszteletemet, imádásomat: ugy arra kérem, asszonyom, hogy e vonzódásból, ez érzelemből tegyen szert egy kis szánalomra; és mielőtt végképp megmaradna elhatározása mellett, melynek én alája vetem magamat, a borzasztó elhatározás mellett, hogy ne lássam önt többé: - engedje, hogy még egyet kérjek öntől. Ez a kérés oly alázatos és előre is ugy belenyugszik parancsolatába! Ime elmondom. Ha jól értettem ki rövid és gyors beszélgetésünkből, az ön élete, bár boldognak látszik, sok tekintetben hiányos. Vagy sohasem vágyott egy jó barát után, a kinek elpanaszolhat mindent? Egy jó barát után, a ki sohasem fog többé ugy beszélni önhöz, mint egyszer merészkedett, de a ki boldog lesz, ha közelében élhet, ha együtt örülhet, ha együtt szomorkodhatik önnel; a ki hű lesz és nem panaszkodik akkor sem, ha elhagyja őt. Sohasem kivánt közelében egy embert, a ki egészen az öné és a kinek minden gondolata önnek van szentelve? E találkozás előtt, mikor érzelmem erősebb volt akaratomnál, minden bűnös reménység nélkül az a jóbarát akartam lenni, a kinek nincs egyéb kivánsága, mint hogy föláldozza magát, és a ki nem sajnál egyebet, mint azt, hogy mindig nem szolgálhatta önt. És én azt érzem, hogy most is eléggé szeretem önt, hogy megvalósithassam ezt az álmot. Ne rázza a fejét! Őszinte vagyok kérésemben és őszinte szándékomban, hogy sohasem ejtek ki egy szót, mely megbánathatná önnel a bocsánatot, ha ugyan beleegyezik abba, hogy e próba alá vessen engemet. De hiszen különben is mindig ideje lesz számkivetni engemet, ha azt látja, hogy nem maradok hű fogadalmamhoz.

Istenem, milyen rosszul tudom magamat kifejezni! Szivem reszket a gondolattól, hogy olvasni fogja e sorokat, és alig birok irni. Vajjon mit fog felelni levelemre? Vissza hí házának szentjébe, a hol oly jó, oly édes volt irántam, hogy mikor e perczekre gondolok, olyan, mintha szivemet egy liliom érintené. E szivben csak szolgai hűség és engedelmes, alázatos csodálat van ön iránt. Mondja, ó, mondja: »Megbocsátok önnek.« Mondja: »Megengedem, hogy viszontlásson.« Mondja: »Kisértse meg, kisértsük meg

barátok lenni.« Ezt mondaná nekem, ha tudna lelkemben olvasni. És ha nem fogja mondani, én mégsem zúgolódom, nem teszek szemrehányást, csak örökre hálálkodom. Hálálkodom a vértanuságban, mint a hogy hálálkodtam volna a boldogságban. Most már értem, hogy szeretve szenvedni is boldogság!...

Esti hat óra volt, mikor a fiatalember bedobta a levelet a szekrénybe. Nézte, hogyan tünik el a résen. És alig csúszott ki kezéből, már is bánta, hogy elküldte és aggódása sokkal rosszabb volt, mint délelőtti küzdelmei. Lelki háborgásában végképp megfeledkezett övéiről és arról, hogy még sohasem töltött házon kivül egy egész napot ugy, hogy ne értesitette volna családját. Megebédelt egy utjába akadt korcsmában, nem gondolva az otthon valókra; egész lelke csak azzal foglalkozott, hogy mit fog tenni Suzanne, ha elolvasta levelét. Félig éber alvajárásából csak akkor serkent föl, mikor este fél tiz felé gyalog hazaért és az ajtót nyitó Françoise meglepetésében szinte lámpáját elejtve kiáltott rá:

- »Jaj, kérem, a nagysága már nem tudott hova lenni félelmében, hogy nem tetszett jönni...«

- »Aggódtál miattam?« mondá René Émilienek, ki az előszobába sietett eléje. »Ne haragudjál rám,« súgta aztán, megölelve nénjét, »*ő miatta* történt...«

A fiatal asszony, ki igazán nagy aggódásban töltötte el a napot, öcscsére tekintett. Látta, hogy ki van kelve képéből és szemében láz ég; nem volt ereje szemrehányást tenni neki együgyü önzéséért, mely nem törődött esztelen képzelődéseivel, és halkan felelt neki, az ebédlő félig nyilt ajtajára mutatva:

- »Offarelék vannak itt...«

Ez a kis mondat elég volt arra, hogy René izgatottsága egyszerre megváltozzék. Szorongás fogta el. Rosalie képe fájdalmat okozott neki ma reggel is a Louvreban, a legédesebb perczben, mikor Suzannenal volt. És most hirtelen, előkészület nélkül, nemcsak a képet, de magát a leányt kell látnia; találkoznia pillantásával, melyet napok óta gyáván került, és néznie a halaványságot, melynek ő volt az okozója. Hűtlenségének érzete fájdalmasabban, élesebben rohanta meg, mint valaha. Szerelmes szavakat mondott egy más nőnek, bár nem volt föloldozva az iránt való kötelezettségétől, a ki joggal menyasszonyának tekintette magát. Ugy lépett az ebédlőbe, mint a ki vesztőhelyre megy és még nem is ért a lámpa fénykörébe, mikor már érezte, hogy Rosalie ugy olvas szivéből, mint egy nyitott könyvből. A leány Fresneau és Offarelné között ült. Mint rendesen, most is dolgozott, lábát egy székre téve, melyen a gyapjufonál-gombolyag és atyja kalapja volt. René ez ártatlan ravaszság révén kénytelen volt mellé ülni. Rosalie és anyja hosszú kézcsukló-melegitőket kötöttek az öreg Offarel számára, ki most mindig azt hajtotta, hogy köszvény van a karjában. Ott volt ez a képzelt beteg is és sok mindenféle nyavalyája nem akadályozta meg abban, hogy mig a professzorral kártyázik, ne igyék igen erős grogot. A kártyázást Émilie inditotta, hogy a társaság ne beszélgessen és ő távollevő öcscsének szentelhesse minden gondolatát. Angélique Offarel segitett neki kibontogatni a selyem motringokat. Ezt a szelid családias képet enyhe fény világitotta meg és a költő egyszerre megtalálta annak szimbólumát, a mi oly soká egyetlen boldogsága volt és a mivel most örökre szakitott. Szerencsére rögtön megszólalt a professzor vastag hangja, végét vetve a reflexióknak.

- »No hiszen, okos egy nénéd van neked! Egyre azt emlegette, hogy egész éjjel virasztani fog és ugy vár rád. Azt mondta: okvetetlen telegrammot küldött volna... De bizonyosan valami baj érte!... Egy cseppbe mult, hogy nem inditott engem utnak a Morgue felé... Hiába vigasztaltam: Renét reggelire és ebédre marasztalták valahol... Offarel bácsi, most ön ad ki.«

- »Valahol a környéken voltam látogatóban és lekéstem a vonatról,« mondá René.

- »Be rosszul tud hazudni!« gondolta Émilie, azon véve magát észre, hogy csodálja öcscsének ez ügyetlenségét, mely a megszokott őszinteség jele; egyébiránt épp igy csodálta volna, ha egész a macchiavellizmusig furfangos.

- »Mintha egy kicsit sápadt volna,« szólt Offarelné a költőhöz csipősen; »talán valami baja van?«

- »Nem akar ide ülni, Vincy ur?« mondá most Rosalie, félénken mosolyogva; »elteszem innen az apám kalapját.«

- »Add ide,« mondá az öreg tisztvelő, az ebédlőszekrényre mutatva, »itt nagyobb biztosságban lesz. Ez a legremekebb kalapom és kikapok a mamától, ha valami baja esik.«

- »Biz ez már régóta megy remekszámba!...« nevetett Angélique. »Nézze, papa, ez az igazi remek,« azzal fogta René kalapját és megcsillogtatta a lámpa alatt, az öreg uj fejfödőjével együtt, melynek kopott selyme, fakó szine és divatját mult formája még jobban szembetünt az ellentét révén.

- »Vincy urnak most már semmi se elég szép,« szólt Offarelné szokott kesernyésségével, aztán Angéliquehez fordult, a kire megharagudott a tréfa miatt: »Áldhatod az istenedet, ha a férjednek mindig olyan jó ruhája lesz, mint most az apádnak van...«

René ezalatt leült Rosalie mellé. Ugy tett, mintha nem venné észre a félelmes asszonyság megjegyzését, és nem is elegyedett többé a társalgásba, melyet az okos Émilie csakhamar a főzés felé terelt. Ez a tárgy csaknem épp ugy érdeklette Offarelnét, mint Hamupipőke, Czirmos, Dundi és Iromba, az ő négy macskája. Nemcsak hogy kitünő szakácsreczeptekkel dicsekedett, - a minő például büszkesége: a rákleves és, mint nagy kevélyen maga elkeresztelte: az Offarel-mártásos kacsa volt, - hanem csodamódon tudta, mit hol lehet kapni, és e tekintetben ugy beszélt Párisról, mint Robinson az ő szigetéről. Olykor valóságos kutatásokat rendezett hallatlan messze városrészekben, hogy a kávét vagy a makarónit valamely különösen jó boltban vegye meg. Tudta, hogy a hónap bizonyos napjain melyik kereskedő kap friss mortadellát és melyik fekete olajbogyót. Ez utazásainak minden legkisebb epizódja valóságos eseményszámba ment. Ha gyalog járt, vége-hossza nem volt beszédének, hogy már megint mennyi házat bontanak le, és hogy az ő utczájokban mennyivel jobb a levegő, mint másutt. Ha omnibuszon utazott, nem győzte szomszédjait emlegetni. Látott egy igen szeretetreméltó kövér hölgyet és egy impertinens kis fiatalembert; a konduktor ráismert és köszöntötte; a kocsi háromszor föl akart dőlni; egy érdemjeles öreg ur pedig alig birt leszállani... »Már azt hittem, hogy elesik a szegény jó öreg...« René mindig mulatott ezen a sok hiábavaló beszéden, melyben a szegény asszony együgyüsége nyilatkozott meg; és főképp azért mulatott, mert az asszonyság olykor egy-egy szines és találó dolgot is mondott. Ez este azonban roppant nagy volt az ellentét a Suzanne keltette regényes fölhevülés s ez egész családi kör alantjáró szegényessége között. A fiatal költő nem gondolta meg, hogy minden egzisztenciának vannak ily nyomoruságai és hogy a főuri életben is csak ott lappang a sok aljas vetélkedés, az utálatos számitás, hogy az ember többnek látszszék, mint a mi, a tömérdek megalkuvás a lelkiismerettel, a mik mellett a polgári élet e kicsinyes dolgai még csupa kedvességek. Rosaliera tekintett és véghetetlenül bántotta őt, hogy a leány oly erősen hasonlit az anyjához. Pedig csinos volt. A kötésre hajló hosszas arcza, melyet megsápasztott a bánat, a lámpa fényében elefántcsont szinünek látszott; és mikor fölpillantott az ifjura, sötét szeméből a legőszintébb szerelem sugárzott. De e két szem feketesége mért volt épp olyan, mint az öreg asszonyé? Huszonnégy év különbséggel miért volt szakasztott olyan a homlok formája, az áll metszése, az ajk vonala? Mily igaztalanság volt haragudni ez ártatlan gyermekre hasonlósága, sápadtsága, bánata és hallgatása miatt! De ha az ember nagyot vétett egy nő ellen, azonnal kész az ilyen igaztalanságok forrása. Rosalie elkövette azt az öntudatlan bűnt, hogy még lelkifurdalással tetézte René uj, kínos érzelmeit. A szegény leány a szivnek azt a multját képezte, a

melynek nem tudjuk megbocsátani, hogy akadály köztünk és a jövendő közt. Bármily hitszegő is szerelem dolgában az asszonyok legtöbbje, hitványságuk sohasem birja eléggé megtorlani a férfiak önzését. Ha Renének megvan az a szomoru bátorsága, a mi Claude Larchernak: hogy illuziók nélkül nézzen lelkébe, meg kellett volna vallania, hogy Rosalie iránt való ingerültségének nincs más oka, mint hogy megcsalta e leányt. De René költő volt, ki szerette csillogó fátylakkal leplezni lelkének hitvány részeit. Kényszeritette magát, hogy Suzannera és a benne növekvő, virágzó nemes szerelemre gondoljon; és most először érett meg benne az erős elhatározás, hogy végkép szakit a leánynyal. »Méltó leszek *hozzá,*« - és e *hozzá* alatt azt a gonosz, hazug asszonyt értette, a ki rá, a szelid, egyszerü, őszinte fiura oly felsőséges hatást tett a fény, a művészi öltözködés, a ritka érzelgős komédia és a szivet, lelket megzavaró szépség által. Ez a szépség jelent meg René elbüvölt képzeletében akkor is, mikor az öreg Offarel hazamenésre gondolt, és fölkelve, ezt mondta Fresneaunak:

- »Tizennégy sout nyertem öntől... Hehe, e héten megvan a szivarra való...« Aztán a felesége felé fordult: »Nos, hölgyeim, tegyünk ugy, mintha mennénk.«

- »Mivel mindnyájan itt vagyunk,« mondá Offarelné, a »mindnyájan« szónál jelentősen pillantva Renére, »mikor jönnek hozzánk ebédre? Talán szombaton? Azt hiszem, Fresneau urnak az szabad napja...« És mikor a professzor igent mondott, egyenesen a fiatalemberhez fordult: »Természetesen ön is eljön, Vincy ur? Higyje meg, jobb nálunk, mint azoknál a gazdag embereknél, a kiknek a tányérját Larcher ur nyalja...«

- »De nagysád...« vágott közbe a költő.

- »Csitt!« szólt az öreg asszony; »sohasem feledem, a mit szegény anyám szokott mondani: többet ér egy darab kenyér otthon, mint egy pulyka másoknál.«

Bár ez az ostoba czélzás nem érinthette a szegény Claudeot, ki makacs gyomorhurutja miatt gyakran nem birt meginni még egy pohárka jó bort sem, René ugy megsértődött, mintha a legtalálóbb gonosz mondással illették volna barátját. Ebben ismét jelét látta annak, hogy régi és uj élete között mily gyülölködő ellentét támadt és a mint reméli, kivánja az uj életet, ugy elfordul a régitől. Ez embereknek joga volt ő hozzá, nagyobb joga, semmint Offarelné hitte, mert hallgatag megegyezés fűzte őt Rosaliehoz. Ismét kegyetlen indulatra lobbant e szegény gyermek iránt és még keserübben mondá magában, mint az imént: »Szakitani fogok vele.« Ezzel az elhatározással feküdt le, de nem birt aludni. Gondolatai más irányba tértek. Levele jutott eszébe. A levél mostanig már Morainesné kezébe kerülhetett: és erre az ötletre eddig nem sejtett veszedelmek tódultak képzelete elé. Hátha Suzanne férje elfogta a levelet? Borzadály futotta végig a gondolatra, hogy meggondolatlansága mily szerencsétlenségeket idézhet e szegény asszony fejére, ha megsejt valamit a zsarnok, kinek durvaságát iszonyodva sejtette. De még ha a kellő kézbe jut is a levél, vajjon fog-e tetszeni Suzannenak? Nem fog neki tetszeni. Igyekezett föleleveniteni emlékezetében, hogy mit irt. »Őrült voltam, hogy ilyesmikre vetemedtem,« gondolta magában és azt kivánta, bár veszett volna el a levél. Ilyesmi meg szokott történni néha, mikor az ember legkevésbbé kivánja. Miért ne történhetnék meg hát akkor is, mikor kivánjuk?... Aztán szégyelte e gyermekes képzelődést. Az est kellemetlen érzéseinek tulajdonitotta és ismét szidni kezdte magában Offarelné alacsony gondolkozását. Az anya iránt való gyülölsége néha megbénitotta a leány iránt való szánalmát is. Egész éjtszaka e két gyötrelem között hányódott. Végre mély, tompa álomba merült, de nem üdült meg tőle, inkább elkábult; és mikor fölébredt, még erősebb volt szándéka, hogy szakitani fog.

De mit tegyen? A legegyszerübb: légyottot kérni a leánytól. Könnyü dolog az. Hányszor mondta meg neki Rosalie, hogy anyja mikor megy el hazulról; ilyenkor ellátogatott Offarelékhoz, biztosan tudva, hogy egyedül találja Rosaliet, Angéliquekal, a ki az Émilieéhez hasonló czinkosság révén azonnal magukra hagyta a szerelmeseket, hogy háboritatlanul beszélgessenek együtt. Igen, a légyottkérés volt a legbecsületesebb mód. De a fiatalember érezte,

hogy nem birja elviselni e találkozásnak még csak gondolatát sem. Az ilyen válságok óráján föl szokott ébredni bizonyos szánalom, a mely szinte becstelen.

Abból áll, hogy az ember meghátrál a szenvedések látásától, melyeket okoz. Szándéka gyötreni a nőt, a kit elhágy. De nem akarja könnyeit látni. René természetesen meg akarta magát kimélni ettől a türhetetlen izgalomtól és elhatározta, hogy az iráshoz folyamodik, mint minden szakitani akaró gyáva. A papiros mindent eltür, igy tartja a közmondás. Fölkelt, hogy levelet irjon; de nem tudott. Nem talált szavakat. E tétovázás közepett közeledett az óra, mikor a levélhordó szokott jönni. Bár őrültség volt azt hinni, hogy Suzanne már most válaszol, a szerelmes fiu szive mégis sebesebben kezdett dobogni, mikor Émilie, mint minden ébredésekor, szobájába lépett, az ujságot s a leveleket hozva. Ah, ha e három boriték valamelyikén megpillantotta volna azt az előkelő, hosszukás irást, a melyet ezer közül is megismert volna, bár még csak egyszer látta egy névjegyen. A három levél azonban csak holmi közönyös dolgokat illetett és a fiatal költő oly kedvetlenséggel lökte félre, hogy szegény testvére aggódva kérdezte:

- »Talán valami bajod van, édes Reném?«

És mig ezt mondta, arcza oly nagy hűségtől sugárzott, szemében oly igaz szeretet ragyogott, hogy az ifju valóságos mentő angyalt látott benne e kegyetlen éj szenvedései után. Miért ne bizhatná Émiliere a szakitást, a melyet nem mer szavakba önteni és nem bir leirni? A gyönge karakterek mohóságával szinte lázasan ragaszkodott e gondolathoz és könnyes szemmel vallotta meg nénjének, hogy Rosalie miatt mit szenved. És mindent elmondott viszonyukról, a mit Émilie még nem is tudott. A gyónásban minden élénken ki szokott domborodni. És a mint beszélt, uj érzelmek ébredtek szivében, támogatva elhatározását. - Ezek az érzelmek ugyanazok voltak, a melyeket akkor érezhetett, mikor ezeket a most bevallott bűnös dolgokat véghez vitte. Midőn ezt a voltaképp ártatlan, de mégis titkos ármányt szőtte, nem gondolta meg, hogy a szigoru morál tiltaná az ilyen szerződést egy leánynyal; s hogy mikor arra szoktatta őt, hogy igy játszsza ki szüleit, a lehető legveszedelmesebbre neveli őt. Nem gondolta meg, hogy becsületes embernek nincs joga szerelmet vallani, mielőtt nem győződött meg e szerelem állandóságáról, és hogy bár a szenvedély menti az ilyen gyöngeségeket, az izgalomra vágyás mindent sulyosabb beszámitás alá vet. Ezek a szemrehányások ötlöttek elméjébe és ajkára, mig beszélt és Émilie arczán is észrevette, hogy mennyire visszaélt a jó testvér bizalmával. Szűk, teljesen bizalmas körben az ilyen titkolódzások végtelenül megszomoritják azokat, a kik előtt mindezt rejtegették. Fresneauné azonban ezért a csalódással határos szomoruságért csakis a leányt egymagát tette felelőssé, s mikor öcscse megmondta neki, hogy mit szeretne rábizni, együgyüen igy kiáltott föl:

- »Soha se hittem volna, hogy Rosalie ilyenekre vetemedhetik.«

- »Ne itéld őt el,« szólt René szégyenkezve. Aztán elgondolta, hogy kinek a hibája, hogy ez a szerelem titokban maradt. »Én vagyok a bűnös...« mondá.

- »Te!« kiáltott Émilie, nyakába borulva. »Te, a jó, a szerető sziv nem is volnál erre képes! ...De megteszem, a mit akarsz és igérem, hogy csinján fogok eljárni!... Jól tetted, hogy hozzám fordultál!... Mi asszonyok mindent meg tudunk mondani... Valóban az őszinteség kötelez, hogy végét vesd e ferde helyzetnek... Mentől előbb, annál jobb,« mondá aztán; »még ma délután elmegyek Offarelékhez, ha nem találom őt egyedül, megsugom neki, hogy négyszem közt kell beszélnünk.«

Émilie, bár bizott ügyességében, jobban meggondolva a dolgot, érezte, hogy nehéz követséget vállalt magára; és a reggelinél arcza oly gondokra vallott, hogy férje jámborul aggódni kezdett, René pedig csak lelkifurdalással tudott rátekinteni. Mert nem volt-e az kegyetlenség, sőt a fájdalomhoz ráadásul megalázás azzal a szegény leánynyal szemben, hogy harmadik

valakivel adatja tudtára az igazságot? Mikor nénje, Offarelékhez indulva, utczai öltözetben jött bucsuzni hozzá, egy csöppbe mult, hogy vissza nem tartotta. Még volt rá idő... De mégis hagyta menni. És hallotta az ajtó bezáródását. Émilie a fasorban ment, aztán a rue d'Assasba fordult, a Cherche-Midi felé. De a költő szomoru töprengése csak addig tartott, mig ismét a postás jöttét lehetett várni. Suzanne ma reggelig már bizonyosan megkapta levelét. És ha azonnal felel, válasza itt lehet... Ez a gondolat végét vetette a cserben hagyott kis barátnő iránt való szánalomnak. A sziv bonyodalmas dolog, de a szerelem egyszerüvé teszi. Renét ama nyugtalanság rohanta meg, melyet minden szerelmes ismer, a falujából parasztleány-kézzel irott levelet váró közkatonától a fiatal trónörökösig, a ki szentimentális levelezést folytat a legelmésebb és legkaczérabb palotahölgygyel. Az ember szeretne rendes foglalkozása után látni; elméje azonban számlálja a perczeket és nem birja a várakozást. Folyton az órát nézi és elképzel minden eshetőséget. Ha nem szégyelné, minden pillanatban megkérdezné a cselédet: »Nem járt még itt a postás?« Az aggódó várakozásban egymást érik az őrült föltevések, a lázas képzelődések és a csalódások. A türelmetlenség e tüze a lélekben fölemészt mindent. Mikor Émilie másfél óra mulva visszatért, René ugy meglepődött, mintha egész elfeledte volna, hogy mit bizott rá. Nénjének arcza azonban oly földult volt, hogy az ifju rögtön megdöbbenve kérdezte:

- »Nos?«

- »Megtörtént,« mondá Émilie halkan. »Ah, René, én nem ismertem őt!...«

- »Mit felelt?«

- »Nem tett szemrehányást. De sirt. Sirt. És hogyan sirt!... Mennyire szeret téged!... Anyja a városba ment Angéliquekal... Bevásárolni a szombati ebédhez... Mily irónia!... Én nem megyek el arra az ebédre... Mikor Rosalie bebocsátott, azt hittem, rosszul van, ugy elsápadt... Még nem is szóltam egy szót sem, máris mindent tudott. Épp ugy kitalál mindent, mint én veled szemben. Ez a sziv jóstehetsége... Bementünk szobájába... Ez a szoba veled van tele; mindenütt az arczképeid, közös sétáink emlékei és a darabod jeleneteit ábrázoló fametszetek a lapokból... Kiméletesen, gyöngéden mondtam meg, miért jöttem. Épp ugy meg voltam hatódva, mint ő... Azt mondta: - Jó, hogy épp önt küldte hozzám! Ön legalább nem itél őrültnek, a miért ugy szeretem őt... - Még ezt is mondta: - Minderre régtől el voltam készülve. Az sok lett volna boldogságnak... És még azt is mondta: - Csak azt könyörögje ki tőle, hogy megtarthassam leveleit... - Ne kivánj tőlem többet... Féltelek, édes Reném, félek, hogy ez a bánat szerencsétlenséget fog hozni a fejedre...«

VI.
At home.

A levél, melyet René a saint-cloudi postára tett, épp azon a reggelen jutott kézhez, mikor a szegény Rosaliera rászakadt az a nagy szerencsétlenség. Suzanne többi levelével együtt kapta meg egy-két perczczel az előtt, hogy férje, mint rendesen, teázni jött. Épp olvasni kezdte, mikor az ajtón bekukkant Paul jó, becsületes képe. »Jó reggelt, Suzon!« kiáltotta vidám, csengő hangon, mint mindig és hozzá tette azt is, a mit néha szokott: »szőke rózsám«. Az Alfred de Musset hires románczára való e czélzás sohasem történhetett meg csók nélkül. Moraines szemében Musset az ifjuságot és a szerelmet képviselte, egy kis gonoszsággal egyetemben, mert ennek a derék fiunak megvolt az a jámbor bolondsága, hogy szeretett önmaga előtt abban tetszelegni, hogy ő Suzannenak nem férje, hanem szeretője. Ama különös férjek közé tartozott, a kik bizalmasan igy szoktak eldicsekedni: »Mindenre megtanitottam a feleségemet; ez az egyetlen mód elejét venni annak, hogy kiváncsi legyen...« De azért épp oly szerelmes volt »szőke rózsájába«, mint mikor először látta; s ez kiérzett a hévségből, melylyel megcsókolta a nyakát. Suzanne elháritotta őt magától:

- »Hagyd végigolvasnom ezt a levelet. Addig készitsd el a teát...«

Tudta, hogy Paul soha se kérdezősködik levelezéseiről és édes volt melegednie az ifju lángoló vallomásainál. Kétszer is végigolvasta a levelet, aztán összehajtotta és kebelébe rejtette. Mikor az asztalhoz ült, melyen a finom porczelláncsészében már ott szőkült a tea, arcza ugy ragyogott, hogy Moraines évődni kezdett vele és nyersre változtatott hangon igy szólt:

- »Ha féltékeny volnék, azt hinném: a szeretődtől kaptál levelet, ugy örülsz... És ha tudnád, milyen szép vagy ilyenkor,« folytatta, megcsókolva Suzanne üde karját, mely még mindig meleg és illatos volt a fürdőtől.

- »És ha igaza volna férjem uramnak?« mondá a szép asszony gonoszul mosolyogva. A nőknek isteni boldogság ilyen mosolygással mondani meg az igazat azoknak, a kik nem hiszik el. Ilyenkor a veszély érzése fut végig rajtuk és édesen izgatja idegeiket.

- »De, remélem, legalább csinos legény a szeretőd?« szólt Paul, gyönyörüségét találva ebben a tréfában.

- »Igen csinos...«

- »És ugyan hogy hivják?«

- »Maga nagyon kiváncsi. Egyébiránt kutassa ki.«

- »Nem érek rá,« mondá Paul, »sok a dolgom. Édes Suzanne,« szólt azután mély érzelemmel, egyszerre megváltoztatva a hangját, »mily borzasztó lehet az, ha az ember gyanakszik!... El birnád képzelni, hogy hivatalomban egész nap ilyesmin töprenkedjem?... Különben,« mondta végül, »megbiznám Desforgest, hogy ügyeljen rád...«

- »Igazán szerencse, hogy senki sem hallotta azt a tréfálódzást,« gondolta magában Suzanne, miután férje távozott. »Valósággal mániája neki, hogy folyton ilyeneket beszél mindenek füle hallatára!...« De annyira örült René levelének, hogy nem is haragudott meg, mint máskor, ha Moraines együgyüsködött. Ilyen e bájos és elmés gonosztevők logikája! Legnagyobb ravaszságukhoz folyamodnak, mikor fehér kezükkel bekötik szemünket s aztán bosszankodnak, ha csetlünk-botlunk. Nem érik be azzal, hogy meg vagyunk csalva, de még azt is követelik, hogy csalódásunk csak bizonyos fokig érjen. Ha a csalódás szertelen nagy, azt már bánják, kelletlenkednek és haragusznak, - jóhiszemüleg. Ez az asszony beérte azzal, hogy szelid szánalommal vont vállat. Aztán kivette a levelet kebeléből és ujra elolvasta.

- »Annyi bizonyos,« szólt egész hangosan, »hogy nem közönséges ember...«

Ábrándozni kezdett és ismét maga előtt látta a fiatalembert, a mint a Louvreban Paolo Veronese nagy képe alatt lesi jöttét. Hogy meg volt hatva, mikor pillantása találkozott vele. Mily fiatal volt! Aztán, mikor szerelmet vallott, hogy remegett szép, eleven ajka, melybe ő szeretett volna beleharapni, mint egy gyümölcsbe, miután megczirógatta az aranypelyhes, üde és mégis férfias arczot! De a gyümölcs még nem érett meg. Várni kellett. Suzanne fölsohajtott. Számitott arra, hogy a költő találkozásuk után rögtön irni fog és pedig szakasztott ilyen levelet. Föltette magában, hogy nem válaszol rá és nem válaszol a másodikra sem. Ezt a második levelet várta egy napig, két napig, három napig. Bármennyire is bizott az érzelem hevében, melyet Renébe sugallt, már félni kezdett, de végre a harmadik nap délutánján, mikor kocsija kirobogott a rue Murilloból, meglátta Renét, ki, mint egykor, az utczasarkon álldogált. Morainesné igyekezett ugy tenni, mintha nem venné őt észre és a kocsi sarkába huzódva, legbánatosabb arczát öltötte magára; szeme álmodozásba merült, profiljának tisztasága pedig elérzékenyitett volna egy tigrist. Kényelmes és százféle csecsebecsével teli kocsija egyszeriben rabszállitó szekérré változott, mely áldozatot visz, - a fény, a gazdagság, a szerelem és az erény áldozatát!... És nem is igen hazudott, mikor igy elvonult a fiatalember előtt. Renét megsápasztotta a három nap izgalma. Suzanne szerette volna megállitani kocsiját és leszállni, vagy beleültetni a fiatalembert, megmondva neki: »De hiszen én is épp ugy szeretlek téged, mint te engem!...« E helyett azonban csak bevásárlásokat tett és látogatóba ment, most már biztosan tudva, hogy a türelmetlenül várt második levél nem fog soká késni. Meg is kapta még az nap este, de épp oly órában, mikor a levél érkezése igazi veszedelemmel járt. Az történt ugyanis, hogy René találkozásuk után azon lázasan teleirt négy oldalt s hogy Morainesné mentől előbb és mentől biztosabban megkapja, öt óra felé közszolgával küldte el; e szerint az inas épp akkor vitte be a levelet, mikor Desforges Suzannenál volt. A báró ez időtájban gyakran el szokott látogatni barátnőjéhez s mint legtöbbször, most is ajándékot vitt neki: egy gyönyörü régi arany étuit, melyet a Drouot-palotában födözött fel. A szép asszony alig látta meg René irását a boritékon, elgondolta magában: »Ha a legkisebb fölindulás látszik rajtam, Desforges észreveszi, hogy valami rosszban járok...« Mint mindig történni szokott, ha valaki fél, hogy izgatottsága szembe ötlik: még nehezebb volt elpalástolnia érzelmeit. De azért elvette a levelet a tálczáról, egy olyan tekintetet vetett rá, mintha nem is álmodná: ki küldi, aztán fölszakitotta a boritékot s előbb megnézve az aláirást, gyorsan végigfuttatta pillantását a sorokon; majd fölkelt s a levelet a folyondárral diszitett iróasztalra tette a többi közé.

- »Megint kéregető-levél,« mondá, »csoda, hogy mennyit kapok mostanában. És ön, Frédéric, hogyan rázza le az ilyesmit a nyakáról?«

- »Igen egyszerüen,« felelt a báró. »Első izben adok ötven frankot, második izben huszat, harmadik izben semmit... A titkárom már tudja, hogy kell velük elbánni... A jótékonyság is azok közül a frázisok közül való, a melyekben én nem hiszek... Mintha a szegények pénz hija miatt volnának szegények... Maguk az okai, ha elszegényedtek és ön azon nem segithet... Fogadni mernék, hogy az a valaki, a ki most öntől koldul, életében már legalább is tizszer tehetett volna szert gazdagságra vagy legalább jólétre. Ha ön egész tőkét adna is neki, egynéhány év mulva megint csak odajutna, a hol ma van... Én különben mindig adok, a mennyi csak kell... De azt már nem hiszem, hogy az igy elköltött pénznek valami haszna lenne... Aztán tudom, kik azok a jótékony urak és hölgyek. Tudom, mi a reklám, tudom, mily előkelő összeköttetésekre lehet szert tenni a jótékonyság révén...«

- »Hallgasson,« mondá Suzanne, »ön borzasztó egy szkeptikus.« Aztán azzal a finom gunyolódással szólt, a melylyel a hazudni kénytelen nők néha bosszut állanak azokon, a kik őket az ámitásra kényszeritik: »Önt bezzeg nem lenne könnyü hitegetni!...«

A báró mosolygott kedvese hizelgésén. Ha gyanuja föl is ébredt volna, ez a mondás bizonynyal eloszlatja. A legkeményebb férfiaknak is van egy sebezhető helye, a melynek révén mindig le lehet őket győzni: a hiuság. Desforgesnak azonban eszeágában sem volt a gyanakodás. Suzanne épp oly könnyen ámithatta őt, mint René a nénjét. A folyton közelünkben élők nem vesznek észre olyan dolgokat, a melyek az idegennek első pillantásra szemébe tünnének. Az idegen minden kész gondolat nélkül közeledik felénk, mig mindennapos barátaink már véleményt formáltak felőlünk, a melynek igazolásával vagy módositásával nem gondolnak többé. Igy történt, hogy a báró teljességgel nem vette észre Suzanne nagy izgatottságát ezen a szokottnál hosszabb látogatáson. Mindenféle klubbeli történeteket mesélt neki, mig a szép asszony minduntalan ürügyet találva járt-kelt a szobában, rá-rápillantva a levélre, melyet aztán boldogan ragadt meg, mikor végre Desforges távozott. »Derék jó ember,« gondolta magában, »de az mégis rettenetes robot, mikor ilyen soká ül a nyakamon!...« Két heti szerelem ily hálátlanná birta tenni. És hosszu, türelmetlen várakozásáért ugy jutalmazta meg magát, hogy mondatról-mondatra, szórul-szóra lassan végigolvasta a fiatalember lázas levelét. Ez most már lángoló könyörgés volt, esdeklés a női szivhez. Nem beszélt többé barátságról, a kocsiban eljátszott melankóliának megvolt a kivánt hatása. »Ön szeret engem,« irta René, »könyörüljön tehát magán, ha már rajtam nem akar könyörülni.« Suzanne türhetetlen elbizakodottságnak itélte volna bárki részéről ezt az érzelmében való nagy hitet; de most nagyon meghatódott. Látta, hogy ebben teljes, kétséget nem szenvedő imádat van. Igen természetes lett volna az is, ha René kegyetlen, kaczér játékkal vádolja őt. A fiatalembernek pedig eszébe sem jutott ilyesmi. »Szegény fiu,« mondta magában, »mennyire szeret engem.« Aztán az összehasonlitás révén Desforges jutott eszébe és egész hangosan folytatta: »Ez annak a legbiztosabb módja, hogy az embert ne csalják meg.« Ismét elővette a levelet. Hangja oly megható volt, oly őszinte fájdalom szólt belőle, és a kis szalon hat órai meghitt világossága ugy fölidézte a költőnek és első látogatásának emlékét, hogy Suzanne elgondolta: vajjon nem lenne-e már elég a gyötrődés? - »Nem,« mondta magában, »még nem...« Erre az őrült levélre csakis azt lehetett volna felelni, hogy jöjjön hozzá, ő pedig maga akart Renéhez menni a kis lakásba, melyet az ifju költő ugy lerajzolt előtte. Az alatt az ürügy alatt, hogy megakadályozza öngyilkosságát, földultan oda fog rohanni. Ezt az ürügyet okvetetlen megadja neki a harmadik levél; Suzanne tehát elhatározta, hogy várni fog, előre örülve a viszontlátásnak. Hirtelen és váratlan megjelenése oly zavarba fogja ejteni Renét, hogy nem lesz képes semmi reflexióra. És nem kell majd a bukás előtt azokhoz a képtelen bevezetésekhez folyamodni, a melyeket ily tapasztalatlan emberekkel tárgyalni gyülöletes dolog. René családja különben is ott lesz ugyanabban a lakásban. Suzanne az igazi szerelem e válságában nem lett volna az a végképp romlott asszony, a ki volt, ha ez a körülmény nem adta volna meg tervének a kétszeresen tiltott gyümölcs ingerét. Égő vágyódással várta a harmadik levelet. Az órák gyorsan multak. Szüntelen e gondolattal foglalkozva, ebédekre járt, szinházba ment, látogatásokat tett. Jó szerencséje ugy intézte, hogy Desforges, kinek Noirot doktor alkalmasint prédikácziót tartott, e héten nem kért tőle légyottot a rue du Mont-Thaborba. A szép asszony azért nem titkolta maga előtt, hogy ez csak halasztás. Még ha René kedvese is lesz, amaz ember szeretőjének kell maradnia, a kitől előkelő fényét kapja. Nem nagyobb irtózattal nyugodott bele ebbe a gondolatba, mint abba is, hogy a Paul felesége. »Bánod is te, mikor nem szeretek mást, csak téged...« szokták mondani kedveseiknek a férjes vagy kitartott nők, mikor egy-egy groteszk féltékenykedő jelenetben kitör az osztozni nem akaró férfi ostobasága... És e nők sohasem őszintébbek, mint mikor ezt mondják. Jól tudják, hogy annak, ha szerelemből adják oda magukat, semmi köze ahhoz, mikor ezt kötelességből, érdekből vagy akár kéj miatt cselekszik. De bár Suzanne nem látott abban semmi rosszat, hogy igy megosztja szerelmét, mégis örült, hogy egynéhány napig halaszthatja a dolgot. Boldogan fogja tölteni ez időt, egészen uj érzelmének szentelve magát. Ebben is courtisane volt, olyan teremtés, a ki, mihelyt beleszeret

valakibe, a szerelem művészévé válik és épp oly gyöngéd bizonyos dolgokban, mint a minő rettenetesen gonosz másokban.

- »Csak aztán ne jutott légyen eszébe, hogy elutazzék!...« Erre gondolt, mikor végre megkapta a régtől óhajtott harmadik levelet is, mely véges-végig hosszu szivtépő istenhozzád volt - egy szemrehányó szó nélkül. Remegett a gondolattól, vajjon nem követte-e René azt a tanácsot, a melyet Napoleon adott az ő császári józan eszével: »Szerelemben az egyetlen győzelem a megfutás.« Mindent egy kártyára tett föl. Ugyan fog-e nyerni? Az, a mit remélt, oly pontosan bekövetkezett, hogy örült is, félt is. A harmadik levélből oly borzasztó kétségbeesés szólt, hogy még ez a tapasztalt, ügyes komédiásné is remegni kezdett, midőn még egyszer átolvasta ama sorokat: hátha René még komolyabb lépésre határozza el magát és csakugyan meg akar halni. Hiába okoskodott, hogy ha a költő elutazott volna, azt bizonynyal meg is irja levelében; hiába vigasztalgatta magát, hogy egy huszonöt éves szép fiatalember nem öli meg magát azért, mert hallgat az az asszony, a kiről azt hiszi, hogy szereti őt, - mégis roppantul aggódott, mikor délután két óra felé a rue Coëtlogonba érkezett. Aznap reggel kapta meg a levelet. De azért egy pillanatra mégis meglepődve állt meg Páris e vidéki zugolya előtt, melynek festőiségében Claude Larcher is ugy gyönyörködött nem rég azon az estén. A szürke, alacsony téli égre szomoruan rajzolódtak a fák letarolt galylyai. A csöndben nem hallatszott egyéb, csak a lebontott házak telkein katonásdit játszó gyermekek kiabálása. A békés utczácska különössége, ez a hallatlan lépés, melyet tesz és az eredmény kétséges volta, mind a végletekig izgatta Suzannet. Mosolyognia kellett volna magán, ha elgondolja, hogy semmi oka sincs azt hinni, hogy a fiatalember otthon van; ha ugyan nem várja reménytelenül az utolsó levelére érkező választ. Mikor azonban a házmester azt felelte neki, hogy Vincy ur otthon van és megmutatta ajtaját, egyszeriben magához tért. Mint minden igen pozitiv asszonyban, benne is férfias határozottság élt. Becsöngetett. Nehéz léptek hallatszottak és előbukkant Françoise. Suzanne máskor bizonnyal mosolygott volna az elképpedésen, melyet az auvergnei cseléd éppenséggel nem igyekezett palástolni. Egyszer Colette Rigaud is járt a költőnél, arra kérve őt, hogy hirtelenében valami kis változtatást tegyen szerepén. Françoise tehát, mikor első ámulatából fölocsudott, azt hitte, hogy ez is afféle látogatás; és Suzanne hallhatta, a mint a leány beszólt a jobbkézt eső, hátsó ajtón: »René ur, egy asszonyság keresi... Igen szép... Alkalmasint valami szinésznő...« A fiatalember kijött szobájából és mikor meglátta Morainesnét, sápadt lett mint a halál. Suzanne könnyeden osont végig az előszobán, mely Raffet kőrajzai révén valóságos kis napoleoni muzeum volt. Besietett a költő szobájába. René a küszöbön félrehuzódott, hogy bebocsássa. Az ajtó bezárult. Maguk voltak.

- »Ön az! Ön!...« szólt René. És nézte az elegáns, finom alakot, ki sötét ruhában állt előtte. A fiatalemberen az a nagy lelki háborgás vett erőt, melybe az embert a váratlan események döntik, a legvégsőbb kétségbeesésből a legnagyobb örömet árasztva rájuk. Az ilyen pillanatokban gondolatok és érzelmek forgataga kavarog bennünk, oly erővel, hogy agyunk veleje szinte az őrület zsákmányának látszik. A térd rogy, a kéz reszket. Ez a boldogság, - és fáj. René kénytelen volt a falhoz támaszkodni, egyre nézve ezt a bájos arczot, melyről azt hitte, hogy nem fogja többé látni. És valami még jobban megzavarta eszét. Észrevette, hogy a Suzanne keze is reszket egy kicsit, és ez a reszketés most az egyszer őszinte volt. A szenvedélyes caprice, mely a menyecskét a fiatalemberhez fűzte, azzal a félelemmel elegyedett: hátha megneheztel rá René? És a mikor belépett e szobába, a hol ő előtte asszony bizonynyal még sohasem járt, oly erős volt elhatározása, hogy odaadja magát, a minő csak az ilyen elhatározás lehet. De vannak előre nem látott dolgok, a melyektől a férfi viselete függ. Suzanne igen jól tudta, hogy Renével mindaz igen nehéz lesz, a min a viveurök fitogatott könnyedséggel szoktak keresztülesni. Ez a jámborság tetszett neki, de egyszersmind félt is tőle. Azonban számitott az érzékiség bolondságára is, a mely erősebb minden aprólékosságnál. Csakhogy ezt a bolondságot föl kell kelteni a poétában, még pedig észrevétlenül, bár magának

is forr a vére. Suzanne, mikor maguk voltak a szobában és René ránézett, egy pillanatig habozott; aztán félig megfeledkezett számításairól, meg magáról, oda borult az ifju kebelére és vállára hajtva fejét, ezt rebegte:

- »Nagyon féltem. Levele megrémitett és eljöttem. Kimondhatatlanul sokat küzdöttem magammal. Végre nem birtam tovább... Istenem, Istenem, mit fog gondolni rólam?...«

René karja közt tartotta a remegő asszonyt. Fölemelte azt az imádatra méltó fejet és csókolni kezdte; először a szemét, ezt a szemet, melynek szomoru pillantása, mikor a kocsiban látta, ugy hasogatta szivét, - aztán arczát, melynek ideális vonásai már az első este ugy elbájolták, - végre a száját, mely szerelmesen nyilt meg ajka előtt. Vajjon mit gondolt róla René?... Tudott is az valamit gondolni e perczben, mikor az ajkak egyesülése már a nő lángoló, részegitő, teljes birása volt! És Suzanne is mily édesnek érezte ezt a csókot! Az asszonyi diplomáczia borzasztó bonyodalmai közepett egy őszinte kivánság növekedett benne nagyra: hogy végre ifju, önkéntelen, természetes és élő szerelemben legyen része. Ez a szerelem René leheletével valójának legmélyéig hatott, ugy, hogy szinte elalélt. Ah, a fiatalság, a megfeledkezés mindenről, a pillanat hatalma, szó nélkül, gondolat nélkül, mikor megszünik minden, csak ez a csókban forró érzés nem! Ez a nő, a kit megrontott a legkiábránditóbb tapasztalás, a ki kedvese volt a vásárolt szerelmektől elaljasodott ötven éves viveurnek; ez a nő, a kinek nem lehetett mentsége a szükség és a ki macchiavellista courtisane létére oly számitón bánt Renével, mintha sakkjátékot tervezne: ez az asszony is érezte egy pillanatig azt az isteni gyönyörüséget. Azoknak a bűnösöknek, a kik a szerelemben számitanak, az a büntetése, hogy az ilyen pillanatokban eszükbe jut számitásuk. Suzanne, bármennyire is megmámorositotta őt ez a csók, csakhamar arra a szomoru józanságra ébredt, hogy nem adhatja meg magát igy, mindjárt és nem kevésbbé szomoru bátorsággal kibontakozott az ifju öleléséből:

- »Hadd megyek el innen!« mondá. »Láttam önt. Tudom, hogy él. Kérem, hagyjon mennem. Oh, René!...« - még sohasem szólitotta keresztnevén, - »ne közeledjék hozzám!...«

- »Suzanne,« szólt az ifju, ki e bájos ajakról égő italt szivott magába: a bizonyosságot, hogy szeretik, »ne féljen tőlem... Mikor lesz ismét egy ilyen óránk? Esdekelve kérem önt, maradjon... Látja,« folytatta kedvesen huzódva hátrafelé, »engedelmeskedem. Engedelmeskedtem önnek akkor is, mikor borzasztó keserves volt!... Lám, ön hisz nekem!...« mondá, észrevevén, hogy Morainesné arczáról már tünni kezd a félelem. »Akar engemet boldoggá tenni?...« beszélt tovább azon a gyermekes hangon, mely annyira tetszik a nőknek, »üljön ide erre a székre, a melyen én annyit dolgoztam és ha még boldogabbá akar tenni, ne mutassa, hogy csak látogató...« Kényszeritette, hogy leüljön, aztán elvette tőle karmantyuját és lesegitette felöltőjét. Suzanne szomorun mosolyogva hagyta, mint a ki enged. Ez a mosolygás a madonna haldoklása volt, utolsó fölvonása az ideál komédiájának, melyet játszott. René levette kalapját is, a felöltőjéhez illő kis toqueot. Aztán letérdelt előtte és azzal a bálványozással nézte, a melyet a nő mindig biztos tudattal idéz föl kedvesében, ha szerelmének oly jeleit adta, a melyek a férfiban egyaránt hizelegnek az érzelemnek és a hiuságnak, a magas és az alacsony szenvedélyeknek. »Szeretnie kell engemet,« gondolta magában a költő, »mert különben nem jött volna hozzám, ő, a ki maga a tisztaság, vallásosság és kötelességtudás.« Egyszerre eszébe jutottak mindama hazudságok, a melyeket Suzanne fegyverül használt vele szemben; és valamennyi egygyel több ok volt, hogy higyjen őszinteségében.

- »Mily boldog vagyok, hogy itt van!« mondá. »Ne féljen, magunk vagyunk. Néném az egész délutánt a városban tölti, a rabszolgáló pedig...« - igy nevezte Françoiset, hogy Suzanne mosolyogjon - »a rabszolgáló pedig dolgozik... Ön az enyim... Nézze, ez a szoba az én kis királyságom, a hol annyi időt töltöttem!... Nincs egy zug, nincs egy tárgy, mely nem mondhatná el, mennyit szenvedtem önért e napokban... Szegény könyveim« - szólt az alacsony könyvesszekrényre mutatva - »rájuk sem néztem többé... Ezzel a tollal irtam önnek... hozzá

sem nyultam azóta... Ott ültem, azon a helyen, a hol ön most ül és számolgattam az órákat... Istenem, mily keserves egy hét volt ez!... De bánom is én, mikor eljött, mikor láthatom!... Ó, mily boldog vagyok!...«

Suzanne félig behunyt szemmel hallgatta, átengedve magát hangja zenéjének, a kéj azonban nem gátolta abban, hogy ne gondolkozzék tervének végrehajtásán. - A veszély vajjon megakadályozza-e az ügyes vívót, hogy a küzdelem porondján is eszébe jussanak a vívóteremben vett leczkék? - René biztatása, hogy maguk vannak, nagy örömet szerzett neki és akkor is örült, mikor végig tekintett ezen a gondosan elrendezett és földiszitett otthonos kisszobán, mert abban is csak annak jelét látta, hogy nem csalódott a fiatalember multját illetőleg. Minden szorgalmas, magányos életre, a szép álmokba merült művész nemes és tiszta életére vallott itt. És mindenekfölött maga René tetszett neki, ez az égő szemü ifju, ki oly hizelgő kedvességgel közelitett feléje; és érezte, hogy mikor igy kölcsönösen megvallják szenvedélyüket, önkéntelenül közelednek czéljához, a nélkül, hogy az ő prestige-e csökkenne.

- »Azt hiszi,« szólt Suzanne, »hogy én nem szenvedtem? Minek tagadnám?... Levelei?... Isten a tanum, hogy nem akartam elolvasni. Az elsőt egész nap a zsebemben hordoztam és nem birtam se megsemmisiteni, se fölbontani. Olvasni irását annyi volt, mint hallani hangját, és én eltökéltem magamban, hogy soha! Hányszor folyamodtam őrző angyalomhoz, hogy adjon nekem erőt feledni önt... Ó, kimondhatatlan sokat küzdöttem!...« A madonna most utoljára jelent meg. Fölemelte szemét az égre, mely ez alkalommal a szoba mennyezete volt, hova a fiatal költő diszités gyanánt apró japáni bábukat aggatott föl. Szép szemében az imént emlegetett őrző angyal szárnya tükröződött, a mint messze, messze röppen. Aztán René felé forditotta ezt a szép, kék szemet és a legyőzött sziv egész megadásával mondá:

- »Most már végem van. De nem bánom Nagyon szeretem önt... Nem tudok többé semmit csak azt, hogy nem birom elviselni az ön boldogtalanságát...«

Görcsös zokogástól rázkódott meg egész teste. Feje ismét odahanyatlott az ifju vállára és René ujra csókolni kezdte őt. Suzanne gyermekesen ölelte át nyakát és keblét odaszoritotta melléhez, melyen érezte a sziv őrült dobogását. Látta René szemében a lázas vágyat, mely a legfélénkebb és legtisztelőbb férfiakat is a leggonoszabb merészségig viszi. Még egyszer mondta: »Hagyjon, hagyjon!« és ki akart bontakozni az ölelésből, de most már az ágy felé hátrált. René magához szoritotta őt és érezte, a mint e hajlékony test odasimul az övéhez. A szerelem legesztelenebb szavai törtek ajakára és a szenvedélytől megtizszeresedett erejü karokkal kapva föl Suzannet, az ágyra tette, aztán maga is mellé dobva magát, a legégőbb csókokkal halmozta el, mig végre az asszony egészen az övé lett az ölelésben, mely egy huszonöt éves fiut megfoszt eszétől és még attól a tehetségtől is, hogy megfigyelni birja: vajjon osztoznak-e érzéseiben? Hogyan vehette volna tehát észre e nagy pillanatban René azokat a jeleket, a melyek arra vallottak, hogy kedvese komédiát játszott vele? Már öltözékének intim részei is elárulták, mily szándékkal jött ide. Olyan ruha volt rajta, melynek puha szövetét nem kell félteni a gyürődéstől; fűző helyett csak egy öv; semmi ékszer és semmi kikeményitett alsó szoknya, a mi akadályul szolgálhatna, csak csupa lágy selyem és batiszt; valósággal meztelen és szerelemre kész volt ruhája alatt. De az ifju, odatapadva e gyönyörü teremtéshez és a ruha ellenére is megmámorosodva e bájos, fiatal illatos test legtitkosabb szépségeitől, a csöndes szobában, hol a kéj rebegései és sóhajtásai szinte nagy zajnak tüntek föl, - az ifju nem gondolt arra, hogy jól teszi-e vagy sem, mikor imádja ez asszonyt, és arra sem, hogy megcsalják-e? És vajjon megcsalódhatik az, a ki boldogságban részesül?

VII.
Boldog napok.

Mikor Suzanne távozott a csöndes kis lakásból - René maga nyitott neki ajtót, hogy megkimélje Françoise megrovó pillantásától - már megegyeztek a következő légyottokban. Kiérve az utczára, az okosság azt tanácsolta neki, hogy ne késedelmezzen és igyekezzék mentől előbb odább állani, mint a rue Mont-Thaborban szokta; de most mégis hátratekintett. René a kis kertre nyiló ablak kárpitja mögött állt. A máskor hidegségig okos asszony lelkét ugy áthatotta regényének bűbája, hogy mosolygással és kezének intésével bucsuzott el az ifjutól, ki egyre nézte őt a szobából, hol ő, a nő, ugy diadalmaskodott, mert minden számitása bevált. Suzanne bérkocsiba szállt a rue d'Assas sarkán és mig a Bon-Marché felé tartott, hova fogatát rendelte, végiggondolta beszélgetésük részleteit. És tapsolt magának, oly ügyesnek itélte viselkedését. Mihelyt egy nő kedvese lett egy embernek, a megelőző dolgok épp oly könnyü és kellemes szinben tünnek föl, mint a minő nehezek és kelletlenek voltak azelőtt. A birás után e szabódások a szerelem bizonyságai gyanánt tünnek föl, mert boldogságot igérnek. A lángoló ölelkezésre s az álszemérem komédiájára következett pillanatokban Suzanne kezdte a támadást és igy szólt kedveséhez:

- »Meg kell igérnie nekem valamit... Ha azt akarja, hogy e szerelmet ne rójjam föl magamnak bűnűl, esküdjék meg, hogy nem fog miattam társaságba járni. Önnek dolgoznia kell... Ön nem ismeri az életet... Ha ön fényes tehetségét, lángeszét hiábavaló, hitvány dolgokra pazarolná, én lennék az oka!... Igérje meg nekem, hogy sehova sem fog járni... Igérje meg,« folytatta sugva, »hogy nem megy azokhoz a nőkhöz, a kik a multkor, az este körülrajongták önt...«

Mily gyöngéden csókolta meg őt René e beszédért, melyben a művész a jövendő alkotásai iránt való hódolatot, a szerelmes pedig a titkos féltékenység lappangó kifejezését látta!

- »Még önhöz se járjak?« kérdezte félénken.

- »Főképp hozzám ne,« mondá Suzanne. »Most már nem birnám elviselni, hogy kezet szoritson férjemmel... Ön ért engemet...« folytatta, az ifju fürteit simogatva. Suzanne ismét a zsöllyeszékben ült és René a lábához. Az asszony lehajtotta fejét, hogy elrejtse arczát kedvese válla mellett és igy sóhajtott: »Ne kivánja, hogy többet mondjak.« Aztán egynéhány percz mulva megint megszólalt: »Én barátnője akartam önnek lenni; barátnő, a ki a szeretett ember életébe örömet, bátorságot, szelidséget, nemességet sugall; barátnő, a ki szeret s a kit titkon szeretnek, messze e csúfolódó és a lélek legszentebb érzelmeit lábbal tipró világtól... Nagy hibát követtem el« - és most szép kezébe rejtette arczát - »és bár ne következnék belőle a sok aljasság és hitványság, a mit másokban annyira gyülöltem... Kiméljen meg ettől, René, ha szeret... Mert ugy-e szeret?...«

A mint a hazudságok e kaczér olvasóját pörgette, láthatta regényes és együgyü bűntársának arczán a gyönyörüséget, melyet az érzelmek e szépsége gerjesztett benne. Ismét körülvette homlokát a madonnai glóriával, melytől csak azért vált meg, hogy szerettesse magát... És összeelegyitve a ravaszságot a szerelemmel, a legerősebb pozitivizmust a legmélyebb érzelmességgel, rávette az ifjut, hogy állapodjanak meg a következő egyességben, mely egymaga méltó szerelmük költőiségéhez. René, álnév alatt, nem messze a rue Murillotól, kis butorozott lakást bérel, a hol hetenkint kétszer, háromszor vagy négyszer találkoznak. Suzanne Batignollest ajánlotta, de oly ügyesen, hogy a fiatalember azt hihette, hogy neki magának támadt ez az ötlete, mint különben már az előbb is nem egy gondolatról hitte. Az ifju másnap lakás keresésére indult és irt Morainesnének, *poste restante*, megállapitott betük alatt, megállapitott postahivatalba. Ez a tömérdek sok fölösleges óvatosság mind csak arra való volt, hogy René lássa: mily rabszolgaságban él az ő szegény angyala - ha ugyan élet az ilyen!

»Szegény angyalom,« mondá, mikor Suzanne elfojtotta a férje zsarnoksága ellen való panaszt és a szárazmalomba fogott jószághoz hasonlitotta magát, »mennyit szenvedhettél!...« És a nő ismét a szoba mennyezetére emelte pillantását, ugy hogy csak a szeme fehére látszott; és mindezt oly művészien játszotta, hogy a pantomimától meghatódott fiatalember még évek mulva is eltöprengett magában: »Hátha őszinte volt?«

Pedig nem is volt szükség erre a remek komédiára, hogy René boldogan kövesse a Desforges ügyes tanitványától kiszabott utat. Édes-örömest és áldozatra készen fogadott volna ő akármilyen tervet, mert szerelmes volt. De Suzanne programmja különben is megfelelt a benne lappangó mesterkéltségnek. A viszony titokzatosságán örvendezett a regényolvasó, ki előre gyönyörködve gondolt arra, hogy életében mily rejtelem lesz. A magát munkára serkentő múzsa gyanánt fitogató asszony frázisai pedig hizelegtek az önző irónak, a ki a művészetet össze akarja egyeztetni a szerelemmel s a kéjt az iráshoz szükséges magányossággal és függetlenséggel. A költő a gyötrelem hosszu napjai után végre azt érezte, hogy elméje és szive szárnyra kelt. Oly lázasan boldog volt, hogy a Suzanne látogatása után való este észre sem vette nénje arczán a fájdalmas megdöbbenést. Vajjon mit hallott meg Françoise? És mit adott hirül asszonyának? Elég az ahhoz, hogy Émilien nagy szenvedés látszott. A regényes, de tiszta asszonyok mély tudatlanságával együtt járnak az ilyes meglepetések. Érdeklődnek a szerelem dolgai iránt, mert asszonyok és szivesen segitik elő oly ismeretségek keletkezését, a melyeket oly ártatlanoknak tartanak, a minők ők maguk. Mikor aztán észreveszik ez ismeretségek szinte szükségszerü, brutális következményeit, meglepődésük szinte mulatságos lenne, ha nem volna oly kegyetlen és oly tiszteletreméltó. Émilie a cseléd leirása után rögtön tudta, hogy ki járt öcscsénél; és a mit Françoise még azután mondott: a hangos csókok, a látogatás hosszú volta, az ágy rosszul eligazitott rendetlensége, René égő pillantása és az az ösztön is, mely ily alkalmakkor a legbecsületesebb asszonyokban is fölébred: mindez arra a gondolatra inditotta őt, hogy Morainesné szeretkezett Renével, itt, náluk! És a családanya, a jámbor polgárasszony föllázadt e gondolat ellen; s egyszersmind eszébe jutottak a Rosalie halavány arczán látott könnyek. És midőn a leányra gondolt, kinek őszinte szerelméről meggyőződött, majd mikor eszébe jutott az ismeretlen, előkelő hölgy, ki mellett együgyüsége oly oktalanul kardoskodott, eltöprengett magában:

- »Hátha csalódott René ebben az asszonyban?«

De egyszersmind testvér is volt, - a gyöngeségig szerető testvér, - és nem birta volna a legcsekélyebb korholó szóval sem illetni öcscsét, a kit oly boldognak látott. A mult napokban mód nélkül sokat aggódott az ifju kétségbeesése miatt. Ez ellentétes érzelmek megakadályozták abban, hogy vallomásra birja Renét, ki viszont hallgatott, mert a történtek titoktartásra kötelezték. Nem beszélhetett többé Suzanneról. De hogy is fejezhette volna ki szavakkal, a mit iránta érzett! A csöndes, polgárias rue des Damesban, Batignolles közepén, a hol Suzanne kivánta, megtalálta a kis lakást. Nem sokára a körülmények is ugy alakultak, hogy nem kellett senki mással foglalkoznia és egészen Suzannenak szentelhette magát. Claude Larcher, egyetlen kollégája, a kihez járt, alig egy hét mulva elutazott Párisból. René az utóbbi időben elhanyagolta barátját. Claude este hetedfélkor érkezett hozzájuk, utazóruhában, halaványan, ziláltan és olyan arczczal, mint mikor leggonoszabb válságaiban vergődik. A család épp ebédhez ült.

- »Csak azért jöttem,« szólt Claude, le sem ülve, »hogy kezet szoritsak önökkel. Kilencz órakor a mont-cenisi gyorsvonatra szállok és künn kell ebédelnem a pályaházban.«

- »Soká marad el?« kérdé Émilie.

- »*Chi lo sa?*« felelt Claude. »Igy mondják a szép Olaszországban, a hol én már holnap mulatni fogok.«

- »Nézze meg az ember ezt a boldogot,« kiáltott Fresneau, »a ki Virgiliust a hazájában olvashatja, a helyett, hogy szamár gyermekekkel fordittassa!«

- »Valóban szörnyen boldog vagyok!...« mondá ideges nevetéssel Larcher, mikor René kikisérte őt egész a rácskapuig, a hol málhákkal megrakott bérkocsija várt. »Ez a Colette, ez a Colette!...« szólt zokogva. »Emlékszik még, kedves barátom, mikor nálam járt?... Istenem, mily szép volt akkor az a leány!... Az asszonyok rovására csufolódott... És most engemet az a gyalázat ért, hogy egy nőre vagyok féltékeny, egy szörnyetegre, a kivel Colette egynéhány nap óta együtt van: Aline Raymondra, a kinek becstelenségét egész Páris tudja. Bepiszkolódik a szám, ha csak kiejtem a nevét. Nem birtam elviselni ezt a dolgot, és most megyek... Nem volt pénzem, hát fölhajszoltam egy uzsorást, a ki aztán hatvanas kamatra kölcsönzött nekem. Ezt az alakot beleveszem legközelebbi vigjátékomba... Tudja, mit kellett megvennem ettől az uzsorástól, hogy ismét eladjam neki? Kétszázötven koporsót! Hát nem rengeteg egy dolog ez?... Az uzsorás, egy öreg vidéki nénikém, a kinek elég aljasan kérőlevelet irtam, kiadóm, a *Revue parisienne*, a kinek szerződéssel köteleztem magamat, hogy a nevemmel irok számára... Mindebből hatezer frankot kaparitottam össze! Mikor elvisz a vonat, minden kerékfordulás a szivemen fog keresztül gázolni, de menekszem Colette elől; és mily édes bosszú lesz az, mikor Milánoból irok neki levelet, és megtudja, hogy elmentem!...« Örvendve dörzsölte a kezét, de aztán megint elkomorodott: »Olyan ez, mint a hogy Heine megirta az Olaf gróf balladájában... Bizonyosan emlékszik rá: mikor Olaf szerelemről beszél menyasszonyának, a hóhér kint ólálkodik... A hóhér mindig ott leskelődött a szoba ajtajában, a hol Coletteet szerettem... De most, hogy szoknya után bolondul és Sapho arcát öltötte, ezt már nem birom el!... Isten áldja meg, René, majd csak akkor látjuk egymást, ha meggyógyultam...«

És azóta a költő nem hallott hirt boldogtalan barátjáról, kire főképp akkor gondolt, mikor összehasonlitotta az imádatra méltó Suzannet a veszedelmes, kegyetlen szinésznővel. Claude távozása egygyel több ok volt neki, hogy ne járjon többé a Théâtre-Française folyosójára. Minek is hallgatta volna a sértéseket, a melyekkel Colette bizonyosan elárasztja szökevény kedvesét. Igy aztán végképp szakitott a világgal, hova őt Larcher beszerezte. A *Cicisbeo* szerzője Suzanne iránt való szerelmében megfeledkezett az udvariasság legelemibb kötelességeiről is. Nemcsak hogy nem tette le névjegyét a hölgyeknél, a kik őt oly szivesen hivták meg, de még magához a grófnéhoz sem látogatott el. Komofné elég nagyuri hölgy és elég jó asszony volt ahhoz, hogy megbocsássa a művész-emberek ilyen helytelenségeit. »Unatkozott nálam...« gondolta magában s nem hivta meg többé, bár nem haragudott rá. Egyébiránt mostanában egy orosz spiritista zongorás foglalta el, a ki azt állitotta, hogy egyenes összeköttetésben van Chopin lelkével. Renét e mellett még az a szerencse is érte, hogy Offarelné megharagudott, a mért sem ő, sem Émilie nem ment el a hires ebédre, a melyhez az asszonyság egy álló hétig vásárolgatta össze a szükségeseket Páris minden részében. Fresneau egymaga volt jelen az ebéden.

- »No hiszen gyönyörü expediczióba küldtél te engemet!« mondá feleségének a jó ember, mikor hazatért. »Ha a migraineedet emlegettem, Offarelné ugy áááágatott, hogy belém halt a szó. Mikor meg azt mondtam, hogy René azért nem jött el, mert egy beteg barátjánál van - a mi, elismerem, elég ostoba kifogás, - az asszonyság azt kérdezte: Melyik kastélyban? - És egész ebéd alatt nem tett egyebet, mint hogy a szegény Claudeot szapulta. Leszedett róla minden becsületet... Hogy önző, hogy rossz modora van, hogy megrontotta az egészségét, hogy nincs jövője és tudom is én, mit darált még... S ha legalább nem lett volna az az istenverte piquet!... Mert a vén hunczut Offarel megint nyert tőlem... Igaz, ott volt Passart is. Juttasd eszembe, hogy majd ajánljam bátyánknak, a Szent-András-iskolába... Derék fiu. Azt veszem észre, hogy a kis Rosalie vonzódik hozzá...«

Émilie meg nem állhatta, hogy el ne mosolyodjék férje bámulatos éleslátásán. Offarelné valamikor gyakran panaszkodott neki, hogy a fiatal rajztanár Rosalie után sóvárog. Bizonyosan az utolsó pillanatban hivták meg e jó fiut az ebédre, annak bizonyságául, hogy ha René elmarad, van ám kéznél más udvarló is. Offarelék ezután teljes két hétig nem mentek Fresneauékhoz, bár máskor minden harmadnap bevonultak ebéd után. Mikor aztán végre mégis eljöttek a szokott órában, velük volt az emlitett Passart ur, egy nagy, ügyetlen, szőke, szeplős, félénk, pápaszemes legény. Émilie azonnal megértette, hogy mirevaló ez a közös látogatás: féltékenynyé akarták tenni Renét. Az asszonyság rögtön el is árulta ez együgyü haditervet, mikor igy szólt:

- »Az uramnak ma este dolga van, tehát Passart ur sziveskedett magára vállalni, hogy lovagom legyen... Rosalie, adj helyet Passart urnak magad mellett...«

A szegény Rosalie nem találkozott Renével, mióta Émilie azokat a kegyetlen dolgokat mondotta neki. Mig a rue de Bagneuxből a rue Coëtlogonba értek, folyton remegett és érezte, hogy szive szörnyen dobog; rövid volt az ut, de neki mégis végtelennek látszott. Rosalie összeszedte erejét, egy oldalpillantást vetett volt vőlegényére, mintegy azt akarva megmondani, hogy ő nem felelős anyja silány számitásáért. Aztán leült egy sarokba, maga elé tett egy széket és hidegen mondá:

- »Szükségem van erre a székre, hogy rátegyem a pamutot... Passart ur nem fog megfosztani tőle...«

- »Van itt hely,« szólt közbe Émilie, s hogy a szegény, bátor leánykát kisegitse a zavarból, maga mellé ültette a fiatalembert. Rosalie, bár igen jól tudta, hogy rettentő kellemetlenség vár rá otthon, makacsul nem engedelmeskedett és nem játszotta a neki szánt szerepet. Pedig mily természetes lett volna, hogy csupa elkeseredésből ehhez a kis bosszúhoz folyamodjék. Az igazán gyöngéd és szeretni tudó nőkben azonban nincs meg ez az elkeseredés. Irtóznak a gondolattól, hogy féltékenynyé tegyék a férfit, ki őket elhagyta, mert e végett mással kellene kaczérkodniok; és ezt a gondolatot nem birják elviselni. Mily isteni bizonysága a szerelemnek ez a rendületlen hűség, mely a nőt a férfi örökös bánatának tárgyává teszi! Örökös bánat!... - De mikor a jelenről és a közvetlen hatásról van szó, ezek a fenségesen szerető nők helytelen uton járnak és a kaczérak boldogulnak. Mikor évek multak és a megöregedett szerető végigpillant emlékein, az összehasonlitás révén megtudja, hogy ki volt az az egyetlen nő, a ki sohasem akart neki fájdalmat okozni, - még azért sem, hogy visszahóditsa. Addig a rossz nők után bolondul, a kik a féltékenység, lealjasitó és megboszorkányozó varázsitalát itatják vele. Renének mentsége volt az, hogy legalább azt hitte: igazi szerelemnek hódol, mikor Suzanneért föláldozta Rosaliet. Mikor nénje másnap magasztalta előtte a leány nemes viseletét, őszintén s egyszersmind végtelen együgyü hiúsággal csak ennyit mondott:

- »Igazán sajnos, hogy ily szép érzelem kárba vész!«

- »Bizony sajnos!« ismételte Émilie sohajtva.

A költő, ha egyébre is bir gondolni, mint szerelmére, ezen a sohajtáson észrevehette volna, hogy nénje most már mennyire máskép gondolkozik Morainesnéról. De egész lelkét szerelme töltötte be. Ő most ugy fogta föl, hogy neki kétféle napjai vannak: a mikor Suzannenal találkozik és a mikor nem láthatja őt. Ez utóbbi napokon, melyek gyakoribbak voltak, későn kelt föl, mert reggel sokáig ábrándozva heverészett ágyában. Érezte magában az állati energia fogyását, mely az érzéki szerelemnek kikerülhetetlen következménye. Aztán öltözködésével bibelődött, oly aprólékossággal, melyen a tapasztalt asszony egymagán is észreveszi, hogy a fiatalembernek kedvese van. Mikor befejezte az öltözködést, madonnájának irt. Suzanne azt a kedves kötelességet rótta rá, hogy gondolatait naplóba jegyezze az ő számára. Ő maga soha egy sort sem irt az ifjunak. »Ügyelnek rám és nincs egy pillanatom, mikor egyedül lehetnék!«

ezt mondta. René, mig aprólékos leveleit irta Suzannenak, bánkódott, hogy kedvesétől nem kaphat választ. Miért? Azt maga sem tudta. A mindig saját szerelmének tükrébe néző érzelgős Nárcisz poziturája igen megfelelt hiuságának. Mert hiu volt, mint az irók legtöbbje. Suzanne nem figyelte meg eléggé a költő természetének anomáliáit, hogy számithatott volna e hiuságra. Örömest olvasta René naplóját, mert a csókok emléke elevenedett meg e sorokban. Mikor az ifju elvégezte istenségéhez intézett napi imádságát, már elérkezett a reggeli órája. Reggeli után elment a Richelieu-utczai könyvtárba, lelkiismeretesen adatokat gyüjteni *Savonaroláj*ához, melybe ismét beléfogott. Szakadatlanul dolgozott darabján, néha egész estig. Dolgozott, - de nem érezte többé azt a tollába ömlő teljes tehetséget, mint a *Cicisbeo* idejében. Elmultak a napok, mikor az ötletek egymást űzték elméjében, a képek a valóság vonalaival és szineivel támadtak előtte, az emberek jártak-keltek s az irás könnyü, de hatalmas mámorrá vált, melyből kimondhatatlan édes fáradtsággal ébredt föl. Renének most szinte fájdalmasan meg kellett feszitenie egész elméjét, hogy megalkossa a darab egy-egy jelenetét; és ez az erőlködés még gonoszabb lett, mikor versbe kellett szednie a prózában elkészitett vázlatot. Tehetségének nem voltak többé oly szerencsés kitörései, mint valamikor. És ennek megvolt a maga több oka. Elsőben a fizikai: a viszonzott szerelemmel járó erőfeszités; - aztán az erkölcsi: hogy folyton Suzannenal foglalkozott és nem birta feledni egy pillanatig sem; - és végre az értelmi, a legfontosabb: a költő, bár maga sem tudta, a siker hatása alatt volt, - ez pedig gyilkos dolog a legszebb tehetségekre nézve is. Ha tervezgetett, ha irt: kezdett a közönségre gondolni. Képzeletében előtte volt az első előadás estéje, a nézőtér, a hirlapirók a földszinten, az előkelő világ népe és földszinti páholyában Morainesné. Előre hallotta a tapsot, mely a drámairókat épp ugy demoralizálja, mint a regényirókat a kiadások száma. Az elérendő hatás viziója foglalta el benne amaz önzetlen és természetes érzés helyét, hogy azért fessen, mert gyönyörüség festeni; holott ez az eleven művészet legfőbb föltétele. Fiatal létére még nem volt meg az a kézi ügyessége, melynek segitségével az irodalom veteránjai, minden fölmelegedés nélkül, lángoló szenvedélyü dolgokat tudnak irni és tévedésbe ejtik a legélesebb látásu kritikusokat is. René gondolatok forrását kereste magában, de hiába. Drámája nem akart fölépülni elméjében, természetesen, magától, szükség szerint. A bakkecskeképü firenzei barát, a félelmes VI. Sándor pápa, a heves Michelangiolo, a fájdalmas Macchiavelli és a rettentő Cesare Borgia tragikus alakjai nem elevenedtek meg előtte, hiába halmozta egymásra az adatokat, a jegyzeteket és a törlésekkel teli papirosokat. Ilyenkor letette tollát; nézte az ablakkárpit csipkéjén át lekéklő eget és hallgatta a ház lármáját. Egy-egy ajtó becsapódott, Constant játszott, Françoise porolt, Émilie lábujjhegyen suhant, Fresneau pedig nehéz léptekkel járkált. René e perczekben azt számlálgatta, hogy még hány óra választja el a legközelebbi légyottól.

- »Ó, mennyire szeretem őt!« mondá, még jobban növelve szenvedélyét a hévvel, melylyel e szavakat egész hangosan kiejtette. Aztán gyönyörködve gondolt a kis hónapos lakásra, a hol ez a lázas türelmetlenséggel várt légyott lesz. E lakás fölfedezésében sokkal szerencsésebb volt, semmint Suzanne tőle, a tapasztalatlantól remélte. A fészkecske három szobáját elég csinosan rendezte be a háziasszony, Malvina Raulet, egy barna, körülbelül harminczöt éves urnő, kinek diskrét modora, szinte apáczás öltözködése, lágy hangja, nyájas tekintete eleve meghóditotta Renét. Rauletné asszony özvegynek mondta magát és hivatalosan abból a kis tőkéből élt, melyet a néhai Raulet hagyott rá. Ez a néhai Raulet különben mesebeli személy volt; s ha a foglalkozását tudakolták, az asszonyság ezzel a bizonytalan mondással felelt: »Üzletekkel bibelődött.« A ravasz, furfangos háziasszony igazában sohasem volt férjnél. Most egy komoly uriember tartotta ki; egy családos orvos, kit Malvina annyira megigézett előkelő külsejével s alkalmasint titkos bájaival is, hogy a derék férfiu minden hónapban ötszáz frankot fizetett neki, mindig elsején és pontosan, mintha valami tisztviselői fizetésről volna szó. Malvina rendszerető nő létére azzal növelte jövedelmét, hogy nagy lakását ketté osztotta s három szobát bérbe adott. Az egyik lehetett szalon, a másik hálószoba, a harmadik öltöző.

Minthogy a lakásnak két ajtaja nyilt a lépcsőre, e három szobának is külön bejárata volt. A csaknem díszesnek mondható butorzatra igen szomoru módon tett szert az érdemes hölgy. Álló tiz évig szeretője volt egy őrültnek és rendes fizetést húzott a családtól, a mely nem akarta, hogy a boldogtalan ember tébolyodottságát hivatalosan konstatálják. Mikor az a szerencsétlen meghalt, Malvina megkapta az előre kikötött huszezer frank végkielégitést és mindent, a mi a házban, borzalmas mesterségének szinhelyén volt. René sohasem tudta meg, micsoda félelmes és ocsmány dolog lappang ez életben. De ugyan hány szép fiatalember sejti ebben a nagy Párisban, hogy micsoda történetük van azoknak, a kik kész szerelmi buvóhelyekkel szolgálnak pénzért! A költő is első pillantásra tudta, hogy ez a kifogástalan külsejü hölgy tisztán látja szándékát. Azt mondta Rauletnénak, hogy versaillesi lakos, de hetenkint két-három napot Párisban kell töltenie. Csupa gyermekességből ama regény hősének nevét választotta álnévül, a mely őt fiatalságában ugy elragadta: *Mademoiselle de Maupin* paradox d'Albertjának nevét. Mikor ezt a nevet oda irta a szerződés alá, kalapja az asztalon volt s az agyafurt háziasszony azonnal meglátta benne az igazi név kezdőbetüit.

- »Ha d'Albert ur kivánja, mondá, az én cselédem szolgálhatja ki s ez esetben havi ötven frankkal több lenne a bér...«

Ezt a szertelen követelést oly ártatlanul hangoztatta a különben is annyira tiszteletreméltónak látszó hölgy, hogy René nem mert ellenkezni. De azért mégis bizalmatlanul tekintett rá, - most először. Az asszonyság egész megjelenése semmiképpen sem vallott arra, hogy ki akarja használni a házasságtörést. Sötét, csinos szabásu, de igen egyszerü ruha volt rajta. Öve mellé dugott órája olyan nyaklánczon függött, a minőt egykor igen kedveltek a franczia polgárcsaládokban, és a mely bizonyosan szeretett édes anyjáról maradt rá örökségképpen. Nyakán, a médaillon üvege alatt, egy ősz hajfürt fehérlett, nyilván boldogult atyjáé. A hosszú ujjaira huzott selyem félkesztyü alól kicsillogott a jegygyürü. Megjegyzendő, hogy ennek az előkelő özvegynek, az orvoson kivül, két igen fiatal szeretője is volt: egy joghallgató és egy nagy divatáruházban szolgáló boltoslegény. Ezek az urak azt hitték, hogy Malvinában igazi urihölgyet birnak, a kit szigoru erkölcsü család őriz. A két szerető a hölgy budgetjéhez olyan apró dolgokkal járult, minők egy-egy vendéglőbeli ebéd, kocsikázások, apróbb ékszerek és páholyok. Mindez azonban nem gátolta az erényes teremtést, hogy ne figyelmeztesse az ál d'Albertt:

- »Kérem, ez igen csendes ház. Ön fiatal ember,« mondta mosolyogva, »tehát ne vegye rossz néven, ha kikötöm, hogy minden legkisebb zaj a lépcsőn, főképp este, a szerződés fölbontására adna okot...«

René elpirult e szavak hallatára. Végtelen jámborságában remegett, hogy a tiszteletreméltó özvegy az első légyott után rögtön fölmond neki. E nevetséges félelme indithatta arra, hogy, mikor az első légyott után Suzanne távozott, valami ürügy alatt bement háziasszonyához. Malvina oly nyájas udvariassággal fogadta őt, mint a ki nem tud semmit, nem ért semmit, nem látott semmit, bár az utczára nyiló ablakon át szemével kisérte Morainesnét. Párisi szemnek elég volt látni e nőt. Malvina azonnal tudta, hányadán van: lakója egy előkelő, még pedig nagyon előkelő hölgy kedvese. A fiatalemberen azonban, bár diszesen öltözködött, se a haj, se a szakáll vágása, sem egész föllépése nem vallott arra a különös valamire, a mi az igen uri családbeli fiuk sajátja. Malvina azt kezdte sejteni, hogy a lakást nem a szerető fizeti, hanem az asszony és most már bánta, hogy miért nem kért többet a havi ötszáz franknál, meg a szolgálatért járó ötvennél. - Egész lakásáért évi ezernégyszáz frankot fizetett, mindenes cselédje pedig negyvenöt frank bért kapott! - Különben azzal vigasztalta magát, hogy a mit a réven vesztett, majd megnyeri a vámon: a fűtésen, az ágyneműn és az ételeken, ha a fiatalember néha ott reggeliz.

- »Ez igen derék, előzékeny nő...« mondá René, mikor Suzanne kérdezősködött Rauletnéról. És ugyan miért ne lett volna igaza? Miért vetette volna, Claude módjára, pesszimista analizis alá e nőt, előre elképzelve, hogy mint fog majd zsarolni? Malvina ugyan megvásárolható, kaján, keritő természet volt, de egyszersmind polgárasszony is, a ki őszintén vágyik a tiszteletre és mihelyt megfutotta pályáját, visszatér szülővárosába, Tournonba és ott föltétlen tisztességes életet fog folytatni. Minden nagyobb gazság elkövetésétől megóvta az a gondolat, hogy holmi pör talál támadni, a mibe az ő neve is belekeveredik. A tisztesség kultuszát annyira vitte, hogy a házmester számára egy bonyodalmas hazudságot fundált ki lakójáról. Suzanne és René fiatal házaspár lett, a ki egész éven át falun lakik és távoli rokona a boldogult Rauletnak. És minden kérés nélkül két kulcsot adott az ál d'Albertnek, csakhogy ne legyen kénytelen szóba állani a házmesterrel. René nem kutatta a szivesség igaz okát.

A fiatalemberek nem szoktak okoskodni, ha passzióiknak kedvező dolog történik. Igy aztán veszedelmes utakra tévednek, de legalább leszakasztanak minden virágot. Mikor a költő végigment Párison, a rue des Damesbeli kis lakás felé, oly zene szólt szivében, hogy nem hallhatta a gyanu szomoru hangjait. Csaknem minden reggel volt légyottjuk. René sohasem töprenkedett azon, hogy a napnak miért épp e szakát választotta Suzanne. Az igaz ok az volt, hogy a menyecske ilyenkor tudott legbiztosabban kiszökni Desforges őrizete alól.

A higienikus báró a délelőttöt legdrágább kincsének: egészségének szentelte. Vívó-leczkét vett, lovagolt, sétált. A kétarczu madonna, ki apróra ismerte ez embert, tudta, hogy Desforges épp olyan rabja ennek a higienének, mint Paul a hivatalának. És gonosz örömmel képzelte el, a mint azon egy időben férje hivatalbeli iróasztalánál ül, »kitünő barátja« angol kanczán üget, az ő kis Renéje pedig vásárolni megy a virágos boltba, hogy legyen mivel földisziteni szerelmük kápolnáját. Többnyire rózsákat vett. Piros rózsát, minő kedvesének ajka, halavány rózsát, minő Suzanne arcza a fáradtság pillanataiban, eleven, üde rózsákat, melyek illata még bágyadtabbá teszi az ölelések bágyadtságát.

Mikor Morainesné a szerelmes rejtett fészek felé ment, tudta, hogy ifju kedvese már az ablakban áll és hallgatja a bérkocsik robogását. Mily boldog lesz, ha végre az ő kocsija áll meg a kapu előtt!

Fölmegy a lépcsőn és René maga nyit neki ajtót, hogy egy pillanatot se veszitsen el. Aztán magához öleli és némán csókolja őt, a fátyol csipkéjén át keresve üde bőrét, ajakát. És hogy imádta Suzanne azt az égő vágyódást, azt a lázas birni akarást, a melylyel az ifju levetkőztette őt, hizelkedve, czirógatva... A menyecske legnagyobb csábitó ereje és legfőbb ügyessége az volt, hogy még a leggonoszabb zabolátlanságok közepett is megőrizte arczának ártatlan, szűzies kifejezését. Ez a tiszta arcz mintha nem is tudott volna arról, a mi történik; s az ideális fizionómia révén, mely sohasem változott, bukás nélkül lehetett René szerelmi tanitó-mestere, mintegy vele egyszerre födözve föl az érzékek életének titokzatos világát. Ez az érzéki szenvedély volt viszonyának őszinte háttere.

E miatt lettek oly gyakoriak e légyottok is, melyekre ez a különös teremtés boldog, minden mardosástól ment lélekkel járt el. Államférfiú leánya levén, nyilván öröklés révén tartozott a cselekedni tudó teremtések fajához, melynek uralkodó vonása, - ha lehet igy kifejezni, - a megoszlás tehetsége. E teremtések teljesen ki birják használni a jelent és sem a mult, sem a jövendő nem zavarja érzésüket.

A ma divatos pongyola beszéd igen jó mondással fejezi ki a pillanatnyi feledés e különös tehetségét; ugy hivja: »elvágni a fonalat«.

Suzanne összefogta életének ama részét, a melyet Paul hágy neki és a melyet Desforges hágy neki. Az alatt az idő alatt, mikor Renének adta magát oda, csakugyan egész valójával a Renéé volt, ugy fölfüggesztve rendes életét, hogy okoskodnia kellett volna, ha meg akarja tudni,

hogy hazudik-e; és gondolt is ő a lelkiismeret komor okoskodásaira, mikor agya velejét a kéj hatalmas ópiuma bóditotta el!...

Itt voltak, ő és kedvese, egymás karjában, a lebocsátott függönyök mögött; s az ifju imádta e nőt, kinek szépsége kápráztatta, előkelősége rajongóvá tette.

Szerette gyöngéd bőrét és harisnyájának selymét, puha kebelét és ingének batisztját, illatos lehelletét és karpereczének zafirjait, szőke haját és az apró gyémántokkal teli tekenősbéka fésücskéket, a melyeket fürtjei közé tűzött.

És az asszony bálvány gyanánt imádtatta magát és kéjesen vonaglott a csókok rája özönlő áradatában.

Ezek a szerelmes csókok nem voltak olyan megszámlált, kimért, rendszerbe fogott csókok, mint a Desforges csókjai; - és mindig ujak voltak, nem oly ismertek és egyhanguak, mint a Paul csókjai; - huszonöt éves ifju adta őket égő hévvel, üdén, oly tiszta szájjal, mint akár a magáé és mily édes költőiségü szerelmes szavakat mondott melléjük! Isteni gyönyörüség volt ez az elfásult courtisanenak.

Dél felé végre föl kellett öltöznie és René gyermekesen komorna gyanánt szolgált neki, imádattal nézve, hogyan szedi rendbe haját, mielőtt fölvenné ruháját.

Suzanne vékony fekete satin vállfűzőben állt ott, két szép karját fölemelve. Puha, illatos, kissé rövid selyem alsószoknyája alól kilátszott formás lába. René hozzá közelitett és ajka érintette meztelen vállát, mely megremegett, mielőtt eltünt volna, a ruhaderék hipokrita szövete alatt...

És mikor Suzanne távozott, a költő ottmaradt egész nap; Rauletnétól reggelit hozatott a szalonba, azt hitetve el magával, hogy dolgozni fog, - csakugyan elhozta irásokkal teli táskáját, - de voltaképp csak azért nem ment el, hogy gyönyörködjék a hálószoba emlékeiben, melynek rendetlensége arról győzte meg, hogy nem álmodott!

Csak napszállatkor indult haza felé, végig egész Párison, mely már csillagos kezdett lenni az átlátszó esti levegőben oly fényes lámpavilágtól és isteni fáradtsága a legnagyobb kéj volt, melyben egyesült vagy szétoszlott a többi!

- Vége a második kötetnek. -

HARMADIK KÖTET.

I.
Colette haragja.

Már vagy két hónap óta tartott ez az egyhangu, édes élet, melynek nem volt más eseménye, mint az utolsó csókok bánása és a következők reménye, mikor egy reggel, midőn René épp légyottra indult, Françoise levelet adott át neki az ajtóban. Az ifju megdöbbent a czim láttára. Megismerte Claude Larcher irását. A Saint-Euverte-palotában járva, hallotta Ferdinandtól, hogy barátja Firenzében, aztán Pisában időzött. Irt is neki e városokba három poste restante levélkét, de nem kapott választ. A boriték bélyegén látta, hogy Claude most Velenczében van. Kiváncsian bontotta föl a levelet és ezt olvasta benne, a faubourg Saint-Germain csöndes utczáin haladva a Szajna felé ezen a koratavaszi reggelen, mely épp oly üde, épp oly verőfényes volt, mint az ő szerelme.

Velencze, a Dario-palotában, 79. április.

Kedves Reném,

Az ön Velenczéjéből irok önnek, abból a Velenczéből, a hová ön fölidézte a kegyetlen Coelia és a szerető Beatrice alakját; és minthogy a tündéri Velencze mindig a hihetetlenségek hazája és a sellők városa, - itt a kelet szélén szirénáknak hivják a sellőket, - sikerült fölfedeznem a nagy-csatorna leggyönyörübb kis palotájában egy butorozott lakást. Itt lakom, akár csak lord Byron, egy márványmédaillonos homlokzatu, diszitésekkel elhalmozott, cziczomás, czizellált *palazzino*-ban, mely egy kicsit oldalvást hajlik, mint én, ha rossz napom van. Mig e levelet firkálom önnek, ablakom alatt van a *Canal Grande* kékes-zöld vize s körültem e városnak - mint egy vaudevillista mondhatná: az Adria Cora Pearljének - nagy békéje, álmodozó csöndje. Édes barátom, bár ne kellett volna ide hoznom vén nyavalyás firkász-szivemet is, ezt a nyughatatlan szivet, melynek dobogását, nyöszörgését még jobban hallom ez édes csöndességben... Most két óra van. A Florian-kávéházban reggeliztem egy kis asztalnál az árkádok alatt, aztán kimentem a San-Giorgio in Bragora templomba, megnézni egy isteni Cimát. Ma este két doge-családbeli hölgygyel ebédelek, a kik oly szépek, mint a Paolo Veronese asszonyai, meg muszkákkal, a kik oly mulatságosak, mint a mi Beyle barátunk Korazoffja. És a helyett, hogy mindennek örvendenék, haza jöttem, nézni az Ő Arczképét - nagy Ő-vel és nagy A-val! - a Colette arczképét. René, René, bár maradtam volna veszteg zártszékemben, a Français földszintjén, nézni őt, mikor a *Ne tréfálj a szerelemmel*, ez isteni darab Camilleját játszsza! Épp oly keserü, mint az *Adolphe*-ban és a beszéde igazi mozarti zene. Emlékszik, mikor loppal mosolyog és oly kedvesen rázza meg szőke fejét: »Hát biztosan tudja ön, hogy minden hazudik a nőben, mikor a lelke hazudik?« És emlékszik Perdicanra: »Büszkeség, te legrosszabb tanácsadó, mit tettél e leány közt és köztem?« Ez az egynéhány szó az én történetem, a mi történetünk! Csakhogy én az igazi vigjátékbeli Perdican voltam, teli idealizmussal és szerelemmel, hiába tanitott oly sokra a tapasztalás; és tiszta, bár sokat vétettem... Ő pedig, az én Camilleom, a gyalázat fertőjében fetreng! Ah, mily mérges tajtékot ontott az élet az én virágomra. Ha gyönyörködni akarok illatában, halottszagot érzek!

Ej, de hiszen nem ezeket akartam én önnek elmondani, mikor iróasztalomhoz ültem, az erkély ajtajában, honnan az oszlopok között látom a gondolákat. Siklanak, hajladoznak, keringenek ezek a kaczéran gyászos, karcsu csónakok. Ha ez uszó koporsók mindenike egy-egy meghalt ábrándomat vinné, mily végtelen hosszu sor vonulna végig e komor vizen! Kár, hogy nem vagyok rézkarczoló; előttem lebeg a sötét kép, a melyet rajzolnék: a fekete gondolák suhannak az esti homályban, mindeniken két álló csontváz evez, a háttérben összeomlott paloták s az aláirás: - »Ilyen az én szivem!« Nyomorult ifjusá-

gom jobban össze volt tiporva, mint a szőllő a taposókádban és alig szabadultam meg a kenyérkereső mesterség rabszolgaságából, belekerültem a másik rettenetes rabszolgaságba, ebbe a szerelembe, mely gyülöleten és megvetésen épül. Miért, uram Istenem, miért? Tudtam is én, hogy az a juliusi este, mikor ez a bolondság kezdődött, életemnek egyik legdöntőbb órája. Egész nap derekasan dolgoztam s aztán magam ebédeltem. Ebéd után sétálni indultam, kezemben pálczával, lelkemben spleennel és ugy néztem a járó-kelő embereket, asszonyokat, mint a kinek csak az a czélja, hogy este tiz óráig agyonüsse az időt. Mely láthatatlan démon vitt ekkor a Comédie felé? Miért mentem föl a folyosóra, a hol már hónapok óta nem voltam, jó estét kivánni az öreg Farguetnak, a kivel csak annyit törődtem, mint az első czikkelyemmel? Miért voltam oly elmés ezen a folyosón, oly elmés, mint legjobb óráimban, én, a ki nagyuri ebédeken gyakran hallgatagabb vagyok a Chambord-mártásos potykánál? És miért volt ott Colette, abban az imádatra méltó régi leányruhában? A *Szevillai borbély* Rosineját játszotta: »Mikor a mezőre tavaszt hoz a szerelem...« Lementem a nézőtérre, hallani, hogyan zengi el ezt a dalt. És mig dalolta, miért nézett rám oly meghatottan, hogy nem is mertem megérteni? Miért volt ajkán, szemén, arczán a legyőzött, az érzékektől gyötrött Psyche fájdalma? Ó, hogy szerettem őt ez első este és ő is hogy szeretett engemet? Nem szabódott s még az este az enyém lett. Akkor találkoztunk másodszor. Barátom, én őrült még azt reméltem, hogy hű lesz hozzám ez a leány, a ki igy egyszerre akadt belém!... »Nem jön fel az öltözőmbe?« kérdé, mikor ismét a szinfalak közt voltam. Fölmentünk. Alig telt el egy negyedóra, ajkamra nyomta ajkát, azzal a szinte fájdalmas hévvel, mely a kéj pillanataiban mindig lángol benne. - »Erre az órára régtől vágytam!« mondá. Ugy kellett volna őt fölfognom, a milyen: egy bámulatos courtisane, a kit megőrjit saját teste, - és szerencsére, az enyém is; eszembe kellett volna jutni, hogy a nők másokkal szakasztott olyanok, mint velünk... Én azonban e helyett...

De térjünk másra, kedves Reném. Már látom a tilalomfát, melyre az van irva: »a kétségbeesés lovas utja«. Ilyen tilalomfa van a fontainebleaui erdőben is, a hol egy nyári reggel oly szerelmes voltam Colettebe, mikor Moretból Marlotteba kocsiztunk. Szekérkénkbe egy *Czerberus* nevű fekete ló volt fogva. Mintha most is látnám e lovat, ki hosszu farkával folyton legyezgette magát. Colette mellettem ült; szép szemét sötét gyürük környezték... De vajjon hol nem szerettem őt? Ismétlem: térjünk le ez útról. Én önnek még sok minden elmondásával tartozom, mert többször is irt nekem, mindig szeretetreméltóan. Mikor a rue Coëtlogonban elbucsuztam öntől és Olaszországba mentem, azt akartam megtudni, hogy el birok-e lenni nélküle? Nos, a kisérlet megtörtént... és csütörtököt is mondott. Nem birok ellenni nélküle. Pedig eleget okoskodtam, eleget küzdöttem. Nem egyszer, de tizszer, huszszor, harminczszor azzal keltem föl, hogy egész nap nem fogok rá gondolni. Negyedóráig, félóráig csak kibirtam... De aztán ismét előttem lebegett képe: az a szem, az a száj, azok a mozdulatok, a melyeknek nincs mása; az a szerelmes, legyőzött bágyadtság, mikor vállamra hajtotta fejét... Ha ez eszembe jut, bárhol vagyok, meg kell állanom és a falhoz támaszkodnom, mert olyat érzek, mintha finom, hegyes tűt forgatnának szivemben. Firenzéből azért mentem el, mert folyvást az Ufficiban kellett lennem, Botticelli *Madonna Incoronata*-ja előtt, a melynek fényképét ugy-e látta nálam? Gyakran megesett velem, hogy a város végén kocsiba ültem és lóhalálában hajtattam a képtárhoz, hogy még zárás előtt jussak oda; ujra látni akartam azt a képet, mert jobbkézt az az angyal, a ki a palástot emeli, szakasztott ő; épp olyan a nézése, ez a nézés, a mely gyakran megríkatott, ugy sajnáltam nyomoruságát, pedig meg kellett volna őt ölnöm!... Végre távoztam Firenzéből és elvetődtem Pisába, a holt városba, melynek hallgatag édességét már izleltem. Mennyire tetszett nekem a piacz, a hol a duomo, a battisterio és a campanile áll, meg a temetőfal és a csipkés bástya omladéka! Aztán két órakor a Gombo kopár, fövenyes partja a fenyőfák között! És a sárgás, lassú, fáradt

Arno!... Ablakaim e melankólikus folyóra nyiltak; de a viz csupa meleg, fényes verőfény volt s én nagy tervekkel érkeztem ide. Eszembe jutott, mit mondott Goethe, a kit valamikor ugy csodáltam: »A poézis megkönnyebbülés...« - »Próbáljuk meg,« gondoltam magamban és eltökéltem, hogy nem megyek el Pisából, mig fájdalmamat irodalommá nem változtatom. Ha szappanbuborékokat csinálok régi könnyeimmel, talán nem sirok többé. E szappanbuborékokból lett *Analizis* czimü novellám. De talán olvasta a *Revue parisienne*-ben. Ugy-e, sohasem irtam ennél jobbat? Mint láthatta, belétettem egész boldogtalan szerelmemet; minden exakt, fotográfiai hűségű benne, a levéltől a Saphokra való féltékenységig. És ugy-e eltaláltam Coletteet? Hát magamat?... És ha még megnyugtatott volna, hogy igy beszennyeztem az egykor imádott képet, hogy sárban hurczoltam meg a bálványt, melyet egykor üde rózsákkal ékesitettem, hogy megbecstelenitettem szivem legdrágább multját! De tudja, mi lett ennek a nemes elhatározásnak az eredménye? Alig tettem postára e kis regény kéziratát, haza rohantam, levelet irni Colettenek és bocsánatot kérni tőle... Micsoda móka Goethe, a fönséges filiszter, a sablonos Jupiter egész rendszere! Sebembe mártottam tollamat, hogy véremet használjam tinta gyanánt s csak azt nyertem, hogy a seb még jobban elmérgesedett. Csak idővel fogok meggyógyulni, ha ugyan meggyógyulok valaha. De különben: minek is gyógyulnék meg?

Igenis: minek? Büszke voltam; többé nem vagyok az. Küzdtem a lealacsonyitó szerelem ellen; most már nem küzdök. Vajjon szégyelném magamat, ha rák támadna az arczomon? Nekem rákfene van a lelkemben és ellentállás nélkül türöm, hadd egyen. Hallgassa meg, mi történt. Colette nem felelt levelemre. De hát várhattam-e, hogy köszönetet mondjon nekem azok után, a miket tettem? Aljasságot követtem el, mikor csak irtam is neki. Aztán folytattam a dolgot. Hallatlan s addig nem is sejtett kéjt éreztem: megalázódni előtte, összetiportatni vele minden emberi és művészi méltóságomat. Irtam neki másodszor is, harmadszor is, negyedszer is. Novellám megjelent s ekkor ismét egyremásra irtam neki a leveleket, gyönyörüséggel alázva meg magamat. E leveleket megmutathatta Salvaneynek, meg a gyalázatos Alinenak és azt mondhatta nekik: »Elhagyott, sérteget; látják, ez az ő nagy imádása!« Hát e sértés sem bizonyitotta be neki, hogy mily végtelenül szeretem őt? - De ön nem ismeri őt, René; nem tudja, hogy minden hibája mellett is mennyire kevély. Hogy arra a szerencsétlen novellára mit mondott, elgondolni sem merem; és épp e miatt nincs bátorságom haza térni. Mai betegesen érzékeny állapotomban nem birnék szembeszállni vele, mint egykor; Colette nélkül pedig nem lehetek el tovább. Önhöz fordulok hát, kedves Reném, és kérem, hogy menjen el hozzá követ gyanánt. Tudom, hogy ön mindig tetszett neki, hogy hálás a szép szerepért, melyet neki irt; és tudom, hogy elhiszi, ha ön mondja: »Claude belehal ebbe... Könyörüljön rajta.« Mondja neki, René, azt is, hogy ne tartson rossz természetemtől. A dühös Larcher, a kitől irtózott, nincs többé. Hogy mellette, árnyékában élhessek, mindent eltürök; mindent, mindent, édes barátom. A téli hónapok nagyon szomoruak voltak. De mégis mily paradicsom ez időszak a mostani pokolhoz képest, mikor távol vagyok tőle! Mert akadt egy-egy isteni óránk, ha elmentem a rue Rivoliba, lakására, melynek ablakai a Tuileriák kertjére nyilnak. Az élet nyüzsgött körültünk s én szivemhez szoritottam kedves szeretőmet. Enyém volt szeme, szája és szomorú, szenvedélyes csókja, a melyet csak ő egymaga tud adni... Látja, mint megváltozik a kezem irása is, mihelyt csak rágondolok erre! Ha barátjának tartott valamikor, kérem, tegye meg nekem a végtelen nagy szolgálatot, hogy menjen el hozzá, mutassa meg neki e levelet, beszéljen vele, inditsa meg. Vegye rá, hogy engedjen visszatérnem hozzá és bocsásson meg nekem. Isten áldja meg; haldokolva várom válaszát; ön jól tudja, hogy micsoda szenvedésekre képes az az önkinzó masina, a mely nem más, mint az ön öreg barátja

C. L.

U. I. - Menjen el a *Revue* kiadóhivatalába és kérjen el nevemben öt példányt a novellából, mert itt el akarom ajándékozni.

- »Ez szakasztott ő!...« mondta magában René, miután elolvasta ezt a furcsa levelet, a melyben össze voltak gyüjtve Claude bonyodalmas énjének különböző elemei: a mesterkéltség kedvelése, a tetszelgő keresettség a legkeserűbb kínok közepett, a gyermeki őszinteség, a legérzékenyebb irói hiúság, a jámbor lemondás minden követelésről, a nagy önismeret és az önmagán uralkodni nem tudás. »Ha Colette ma játszik, elmegyek a Comédieba,« gondolta René. Vett egy ujságot s meglátta benne, hogy csakugyan játszik. »De vajjon hogy fogad majd?...« töprenkedett aztán. Annyira ohajtotta a sikert és annyira bánkódott kedves barátja szomoruságán, hogy a légyotton meg nem állhatta, hogy el ne mondja ezt a bajt Suzannenak. Sőt elolvastatta vele a levelet is.

- »Szegény ördög!...« szólt Morainesné, mikor visszaadta a levelet; aztán mintegy véletlenül azt kérdezte: »Hát igazán nem beszéltek maguk ketten soha énrólam?«

- »De igen, egyszer, futólag...« felelt René habozva. Mióta Suzanne kedvese volt, oly aggodalmasan őrizte titkát, hogy valóságos indiskrécziónak tekintette azt az egyszerü mondást is, a melyet Claudenál kiejtett s a melyre barátja azzal a gunyos megjegyzéssel felelt. Suzanne ferdén fogta föl e tétovázást és tovább faggatta Renét:

- »Ugy-e rosszat beszélt rólam?«

- »Dehogy,« felelt René határozottan. Sokkal jobban megszokta már Suzanne arczának játékát, sem hogy ne vette volna észre, mily aggodalom van tiszta szemében e második kérdéskor. »Miért tartasz annyira tőle?« kérdé aztán.

- »Miért?« felelt Suzanne mosolyogva, »mert nagyon szeretlek, édes Reném, és az emberek olyan rosszak...« Majd, hogy ne lássék annyira nagy bizalmatlansága, igy folytatta: »Okvetetlen eredj el Rigaud kisasszonyhoz.«

- »Én is azt akarom,« mondá René, »még pedig ma. Hát te mit csinálsz ez este?«

- »Én is szinházba megyek, de persze nem a szinfalak mögé. Férjem elvisz a Gymnaseba. Csak magunk leszünk... De miért juttatod ezt az eszembe? Elég szomorú lesz az, mikor majd ott kell lennem. Édesem,« szólt aztán magához szoritva az ifjút, »szeress engem akkor is, mikor nem vagy közelemben!...«

A költő feje még mindig tele volt ennél a legédesebb zenénél is édesebb hanggal, és még mindig kábult volt ennél a minden részegitő italnál részegitőbb csókoktól, mikor este kilenczkor bement a Théâtre-Français igazgatósági kapuján, a honnan a hires folyosóba lehet jutni. Egy pillantást vetett a házmester fülkéje felé és eszébe jutott, hogy ez a hely volt mindig Claude kálváriájának egyik stácziója. Valahányszor erre ment barátjával, Larcher mindig rámutatott Colette levelesfiókjára:

- »Ha ezt elrabolhatnám, talán megtudnám az igazságot.«

- »Mily boldogság, ha az embert nem bántja a féltékenység borzasztó nyavalyája!...« gondolta magában René és mosolyogva haladt föl a lépcsőn, mely a mult századbeli szinészek arczképeivel diszitett falak mentén kanyarog fölfelé. Itt a vásznakon mereven fintorognak a hajdani Scapinok. Itt kacsintgatnak a Célimèneek, a kik Isten tudja hány esztendeje haltak meg. Ez örökre elnémult vidámságok, ez eltünt szerelmek, e sirba szállt örömek fölidézése elbusitja az ábrándozókat, a kik maguk is érzik, hogy életük mulik, mint minden élet és hogy mily rövid az emberi boldogság. Renét nem egyszer lepte meg ez a rejtelmes szomoruság; és most is önkéntelenül érezte, mikor a folyosó felé sietett, a hol majd ismerősökkel kell találkoznia és kézszoritásokat osztogatnia. A folyosón azonban csak két szinész volt, XIV. Lajos korabeli

ruhában, rengeteg nagy parókákkal, pirosharisnyásan, magassarkú czipőben. A két uri ember országos dolgokról vitatkozott és észre sem vette a fiatalembert, a ki hallotta, mikor az egyik - olyan hórihorgas és sárga, a minő csak egy irigységtől és epétől kiszáradt segédszinész lehet, - ezt mondta a másiknak, a ki rendes tag létére piros-pozsgás és gömbölyü volt, mint egy kanonok:

- »Hazánk egész szerencsétlensége onnan ered, hogy az emberek nem foglalkoznak eleget politikával...«

- »Be kár, hogy Larcher nincs itt!« mondá magában René, ezt a frázist hallva, és elgondolta, hogy milyen jóizüen kiáltotta volna Claude, összecsapva a kezét, mint szokta: »Ez óriási!...« A szinház e zugolyában különben is minden barátját juttatta eszébe. Mennyiszer üldögéltek együtt e most üres kis folyosón! Aztán lementek a rövid lépcsőn, mely a szinfalak mögé visz, és letelepedtek a szurdékban, - a hogy a szinészek azt a fülkét nevezik, a hol jelenésközben meg szoktak pihenni. Colette nem volt ott és René végre fölment a hosszú lépcsőn a végtelen tornáczra, a hol az öltözőszobák vannak. Eljutott az ajtóhoz, melyre Rigaud kisasszony neve volt irva; bekopogtatott, eleinte halkkal, de az öltözőszobában nyilván beszélgettek és nem hallották. Erősebben kellett zörgetnie. - »Szabad!« kiáltott egy éles hang, melyet rögtön megismert, mert az szokott ugy meglágyulni, mikor ezt szavalta:

»Ha a rózsa szomjas csókunk viszonozná...«

Benyitva, egy parányi előszobácskába lépett, hova az öltöző nyilott. René fölemelte az arany-alakokkal himzettes fekete satin-kárpitot és bent volt a szűk helyiségben, melynek levegőjét izzóvá tette a sok lámpa és öt látogató jelenléte. Ez öt látogató közül kettő frakkban volt és nyilván az előkelőséghez tartozott; három pedig a szinésznő alsóbbrendü barátainak sorából került ki. A frakkos urak egyike Salvaney volt, ki nem ismert Renére. Csak ő és barátja ültek egy régi kinai rózsaszin selyem ruhával leteritett chaise longueon. Ezt a ruhát Colettenek Claude adta, a ki szerelmük boldog napjaiban az öltözőszoba egész berendezését is intézte. Larcher egy álló hétig bujta Párist, hogy összeválogassa azokat a bambuszkeretü panneaukat, a melyek a szürke kárpitu falakat diszitették. E panneauk közül három kinai nőket ábrázolt, világos selyem alapon. A legszélesebbiken, mely fekete satin volt, mint az ajtó kárpitja, fehér íbiszek röpködtek, gyöngyvirágok és őszibaraczkvirágok között. Élénk szinü legyezők és helylyel-közzel pávatoll-bokréták fejezték be e kaczér zugoly díszét, a mennyezeten levő zománczos sárkánynyal egyetemben. Colette festette magát az öt ur között; haja hanyagul volt egy csomóba kötve és meztelen karja kilátszott a vékony szövetü, világoskék fésülködő köpönyeg bő ujjából. Az előtte rojtos fakéreg-szőnyegen álló toilette-asztalt pomádés porczellán tégelyek árasztották el. Más szelenczékben fehér, sárga, rózsaszin rizspor volt; talpas tálakban hosszú hajtűk csillogtak: és szanaszét hevert a sok festékes nyulláb, rengeteg nagy hattyu-pehely, fekete kréta és a fehér szin mázolására való kis spongya. A szinésznő az asztal fölött függő nagy tükörből meglátta az érkezőt. Ráismert a *Cicisbeo* szerzőjére és félig hátrafordult, eléje tartva vazelinnel teli két tenyerét. Ezzel adta okát, hogy nem nyújt kezet és egy-szersmind oly pillantást vetett Renére, hogy a költő azonnal megértette: mily igaza volt Claudenak, mikor nem tért haza előleges tárgyalások nélkül.

- »Jó estét, lelkem...« szólt Colette »Bizony Isten, már azt hihettem volna, hogy meghalt. De azt látom a képén, hogy csak nagyon boldog volt... Holnap a maga darabjában játszom... Üljön le valahova, ha ugyan talál helyet... És mielőtt René mondhatott volna valamit, Salvaneyhez fordult: »Tudja meg, hogy akarom... Jöjjön el értem délben... Aline is nálam lesz és majd hárman együtt reggelizünk az előtt a látogatás előtt...«

Aztán egy pillantást vetett Renére a szeme szögletéből. Szája széle lefelé görbült és gyönyörü arczán egyszerre a legádázabb kegyetlenség kifejezése jelent meg. Az, a mit mondott, Claude-nak szóló kihivás volt, a legbizalmasabb barát révén. Ez a jóbarát okvetetlen hirül adja majd a

féltékeny szeretőnek. Olyan volt ez, mintha oda kiáltotta volna a messzeségbe annak az embernek, a kit nem feledt el, bár megszökött előle és sértegette: »Nem vagy itt és én csak azért is ugy mulatok, hogy neked mentől jobban fájjon.« Aztán egynéhány szót váltott még a többi látogatóval, egyiknek ajánlott valami szegény ördögöt, a ki iránt érdeklődött, a másikat nógatta, hogy irjon ki az ujságba egy reklámot, majd ismét Salvaneyhez fordult, a legközelebbi lófuttatásról kérdezősködve, végül megtörülte a kezét és fölkelt:

- »Most pedig, kedves kis barátaim, igen örvendtem a szerencsének, de...« mondá az ajtóra mutatva, »most menjenek Isten hirével, mert öltöznöm kell... Maga nem,« folytatta Renéhez fordulva, nem is fárasztva magát azzal, hogy a többiek előtt titkolózzék, »magával van egy kis beszélnivalóm...« És mikor maguk maradtak, ismét a tükör elé ült és szemét fekete festékkel kendőzve, igy szólt: »Olvasta a Claude gyalázatosságát?«

- »Nem olvastam semmit, de levelet kaptam tőle és mondhatom, hogy nincs nála boldogtalanabb ember a világon.«

- »Nem olvasta?« vágott közbe Colette. »Hát olvassa el és majd megtudja, hogy milyen gazember barátja van!... Ugyan ugy-e!« kiáltott aztán René felé fordulva. Csipőre tette kezét és egész haragja ott lobogott fehérre kendőzött arczában égő és a fekete festéktől még nagyobbnak látszó szemében. »Maga csak nem meri mondani, hogy szabad egy nőt igy vérig sértegetni. És voltaképp mit vétettem én az ellen az ur ellen? Azt, hogy nem akartam neki engedelmeskedni, mint egy kutya, és nem akartam szakitani minden ismerősömmel, hogy rabszolga módjára éljek! Hát a felesége vagyok én? Vagy kitart engemet? Kértem valaha én számon az ő dolgait?... És ha vétettem volna is ellene, elég ok az, hogy országgá-világgá kiáltsa ki a gyalázatosságokat, a miket rólam költött!... Gazember, gaz gazember!... Ezt bizvást megirhatja neki a nevemben, és hozzá teheti azt is, hogy szembe fogom köpni, mihelyt találkozom vele... Ez az ur engemet czéda és bestia névvel illetett! No hát majd meg fogja tudni, ki az a czéda!... És majd bosszút fog állani az a bestia!... Még nem, Mélanie,« szólt az öltöztetőnőnek, a ki bedugta fejét az ajtón; egy negyed óra mulva... majd hivom, ha kell.«

- »De ha nem szerette volna önt,« mondá René, fölhasználva ezt a pillanatnyi szünetet, »nem féktelenkedett volna ugy ön ellen. A fájdalom őrjitette meg...«

- »Hagyjon nekem békét ezekkel az ostobaságokkal,« viszonzá Colette vállat vonva és ismét a tükörhöz fordult a fekete festékkel. »Maga még mindig hiszi, hogy annak az embernek szive van! Pedig hát magának sem igaz barátja, édes lelkem... Ha hallotta volna, hogyan mókázta ki az ön szerelmét is, tudná, hányadán van vele...«

- »Az én szerelmemet?...« kérdé René elképpedve.

- »Ugyan,« mondá a szinésznő gonoszul nevetve, »legalább velem ne komédiázzék, ha pedig bizalmas vallomásokat akar tenni, válaszszon megbizhatóbb embert Larcher urnál, az ön kedves barátjánál.«

- »Nem értem önt,« szólt a fiatalember és szive dobogni kezdett; »én sohasem tettem neki bizalmas vallomásokat...«

- »Ugy hát ő maga találta ki, hogy ön szerelmes Morainesnéba, abba a csinos szőke asszonyba, a vén Desforges szeretőjébe? Ez méltó hozzá!« folytatta a kegyetlen szinésznő oly maró gúnynyal, a minőre csak egy hiúságában legmélyebben sértődött teremtés képes. A szerencsétlen Claude, ki szerelmes pillanataiban el szokta feledni, hogyan gondolkozik Coletterről mikor józan, csak ennyit mondott a leánynak a René látogatása után való napon: »Képzeld, az a szegény Vincy is szerelmes...« - »Ugyan kibe?« kérdé Colette. Claude ekkor megnevezte Morainesnét, kinek legendáját a szinésznő már tudta a cabinet particulierkből, a hol a viveurök a demi-monde hölgyeinek el szokták mondani mindazokat az igaz vagy költött

dolgokat, a mik az előkelő asszonyokról hallatszanak. A színésznő, mikor kietlen dühében René és Suzanne szerelmét emlegette, szinte vaktában beszélt, csak azért, hogy megrágalmazza Larchert barátja előtt. Látva, hogy beszéde mennyire hat a költőre, még erősebben folytatta. Legalább kionthatta gyülölségét, fájdalmat okozva az ifjunak. Mikor látta, hogyan torzul el arcza a kíntól, valósággal megkönnyebbült, mert tudta, mennyire szereti Claude a költőt.

- »Claude ezt nem mondta önnek!« kiáltott René magán kivül. »És ha most itt volna, megtiltaná önnek, hogy rágalmazzon egy nőt, a kiről tudja, hogy az ön tiszteletére méltó.«

- »Az én tiszteletemre méltó!« szólt Colette egyre hangosabban és idegesebben nevetve. »Ugyan mondja, kedves kis Vincym, kinek tart engemet? Vajjon azért tiszteljem talán, mert becstelenségének palástolására van egy férje, a kivel az öreg pénzét költi? Azért tiszteljem, mert drágábban fizetteti magát, mint az utczasarki leány, a kinek nincs miből ebédelnie? Hát maga, jó fiú, még mindig hisz az előkelő asszonyokban?... Tudja, lelkem,« folytatta fölkelve és oly dühösen közeledve René felé, hogy egész külvárosi természete kiütközött belőle, »ha magának nem tetszik az, a mit mondtam: hogy az a hölgy nemcsak a maga, de a Desforges kedvese is, kérje a dolgot számon Claudetól... Majd akár ezt is kiszerkeztheti az a tisztelt ur... Ej, látom, hogy már ön is olyanforma véleménynyel kezd lenni róla, mint én... Nem szabad haragudni fiam; de mégis a végére kell járni a dolognak. - Hogy én még tiszteljem! - Hahaha! - Ez mégis sok. - Most pedig Isten áldja meg. Öltözöm... Mélanie!« kiáltott kinyitva az ajtót. »Mélanie!... Tisztelem Claudeot,« mondá aztán csufondárosan, »irja meg neki, hogy nemcsak a szerelemmel, de Colettetel se tréfálj.« És igy czélozva a darabra, melyről Larcher a levelében oly őrült rajongással szólt, kituszkolta Renét öltözőjéből és becsukva az ajtót, ismét kaczagott, gunyos, kegyetlen, ezüstös kaczajjal, a melyben sok minden volt: szinész-komédia, kielégitett gyülölet, a courtisane gunyolódása, és a megsebzett szerető bosszúja.

II.
Egy gyanu története.

- »A gonosz némber! A gonosz némber!« mondogatta magában René, mikor lehaladt a lépcsőn, mely már tele volt az ügyelő kiabálásával: »Az előadás kezdődik!« Térde reszketett és azon töprenkedett: »Miért haragszik rám?« nem gondolva meg, hogy az egész idő alatt Claudeot képviselte Colette szemében. A szinésznő, meglehet, azért is tépdeste oly örömest a szegény fiu szivét, mert a jóbarátunk szeretői gyakran haragszanak ránk, ha nem udvarlunk nekik. A férfi hűsége a férfihoz mindig mélyen sérti a nőt. »Mit vétettem én ellene?« töprenkedett tovább a költő, és nem birt felelni e kérdésre, nem birta összeszedni gondolatait. Némely váratlan dolog, a mit hallunk, ugy elkábit bennünket, mintha nagy ütés érte volna a fejünket. Elképpedünk, eszünk megáll és még fájdalmat sem érezünk. René csak akkor tért magához, mikor kiért a Palais-Royal elé, a hol a tömérdek sok kocsi hemzsegett. Dühös haragra lobbant Claude ellen. »A nyomorult!« gondolta magában, »hogyan árulhatta el titkomat egy ilyen leánynak? És elvégre is mit tudott ő az egész titokból? Talán elpirultam egy kicsit és megzavarodtam, mikor kiejtettem Suzanne nevét... És ez elég neki, hogy becstelennek mondjon egy asszonyt, a kit alig ismer, egy czéda előtt, kinek gyalázatát szüntelen hirdeti...« Eszébe jutott a találkozás, mikor Larcher észrevehette Suzanne iránt keletkező szerelmét. Egyszerre maga előtt látta a rue de Varennebeli lakást, a divánon szétszórt kefelevonatokat és Claude arczát, melyet még sápadtabbá tett a szines ablaküvegek zöldes-kék fénye. Látta azt is, mily fintorgó nevetés torzitja el ez arczot, mig a gunyos száj ezt mondja: »Ej, ön nem szerelmes beléje.« És látta azt a muló tétovázást is, mely megbénitotta ez ajkat, mikor René azt kérdezte: »Hát tud valamit róla?...« Az emlékezésnek ugyanez áradata más, csatlakozó képeket is sodrott elő. René hallotta Suzanne hangját, mikor harmadik találkozásukkor ezt mondta: Tudom, hogy az ön barátja, Larcher ur nem valami nagyon kedvel engemet.« És Suzanne ma reggel is elárulta, hogy tart ez embertől. Elég oka volt arra, hogy ne bizzék benne, ha csak azzal is vádolja őt, hogy ő vele, Renével van viszonya. De ez a szennyes gyanusitás, a mit ki mert bocsátani a száján, hogy Suzannet Desforges kitartja!... A mi a költőnek elviselhetetlenné tette a gondolatot, főképpen az volt, hogy a gyanu árnyékának árnyékával sem illette angyali kedvesét. De azt érezte, hogy Colette nem hazudott, mikor Larchert adta ama gyalázatosság urául. Ha Larcher emlitette ezt a rettenetes dolgot, ugy bizonyosan más valakitől hallotta. És ha Suzanne már kétszer is tudni akarta, mit beszél róla Claude, ez arra vall, hogy tudja, mily iszonyu rágalmat szórnak némelyek ellene. És René gondolatában megjelent Desforges, a katonatiszt-forma piros-pozsgás, de azért hervadt képü és deres haju vén ficsur, a kit egyszer Morainesnénál látott... És ő, Suzanne! Maga elé képzelte, a hogy ma reggel is látta: szőkén, fehéren, finoman, tiszta kék szemével és egész valójának ama gyöngédségével, mely szinte ideálissá teszi a legszenvedélyesebb csókokat is. És ezt a nőt merik illetni ilyen rágalommal! »A világ rettenetesen gonosz!« mondá René egész hangosan. »És Claude!...« Őszintén szerette Larchert és ez a legkedvesebb barátja beszélt Suzannejáról ilyen fertelmes dolgokat, mint egy hitvány áruló. Mily ellentét ez az ember ezzel a szegény, vérig sértett angyallal, a kinek minden bosszuja csak az, hogy azt mondja rá: »Megbocsátottam neki!...« Suzanne, valahányszor csak Claudeot emlegette, mindig dicsérte tehetségét és sajnálkozott hibáin. De most Renének egyszerre eszébe jutott, hogy mit mondott neki valamikor az ő ártatlan madonnája: »Nem szabad bosszut állni a nőkön, a kiknek udvarolni akartunk. Egyszer, mikor ebéden Larcher mellett ültem, csaknem meg kellett haragudnom rá...« - »Ez hát az igazi ok!« mondá magában a fiatal ember ujra kitörő haraggal; »udvarolt neki, de visszautasitotta és most rágalmazza... Ez utálatos!...«

René e kegyetlen tépelődések között ment egész az operáig, hol jobbra fordult és szinte önkéntelenül a boulevardnak vágott. Tiszta lelke teli volt keserüséggel és undorodással. S ez a

két érzés csakhamar végtelen szerelemmé vált az iránt az imádott, csodás nő iránt, kivel a hűtelen Claude és a bosszuálló Colette oly rútul bánt. Vajjon mit csinál most Suzanne? Ott van a Gymnase páholyában és, mert férje ugy kivánja, kénytelen nézni valami vigjátékot, mig bánatosan gondolkozik szerelmükről és csókjaikról... Alig jelent meg René lelkében az az imádott kép, ösztönszerü, ellenállhatatlan vágyódás fogta el, hogy lássa kedvesét. Nem sokat töprenkedve, megállitott egy bérkocsit és a Gymnaseba hajtatott. Hányszor esett ily kisértésbe, mikor tudta, hogy Suzanne valahol mulat! De mindig türtőztette magát, mert nem akarta igéretét megszegni. Képzelmének különben is valami sajátságos gyönyörüsége tellett abban az ellentétben, mely a két Suzannet, a nagyvilágit és az övét, elválasztja; és főképpen iszonyodott attól, hogy találkozzék Paul Morainesnel. Olvasta *Fannyt* és a halálnál is jobban rettegett a borzasztó féltékenységtől, mely e szép regényben le van irva. Olyan analista iró, mint Claude, kereste volna az alkalmat, hogy találkozzék a férjjel, a szivnek egy uj sebét tenni nagyitóüvege alá. De a költőkben, kiket a poézis nem rontott meg és nem tett komédiásokká, él valami ösztön, a mi eltiltja őket az ilyen becstelen kisérletektől. Tisztelik magukban az érzelem szépségét. Mig a kocsi a boulevard Bonne-Nouvelle felé robogott, Renének eszébe jutottak mindezek az okok, melyeknek eddig oly pontosan engedelmeskedett. De Colette beszéde annyira hatott rá, hogy - bár meg se merte vallani maga előtt, - egy undok látomány jelent meg szemében. Érezte, hogy ez a látomány ismét előtolakodhatik és nem űzheti el biztosabban semmi, mint Suzanne jelenléte. A szerelmeseknek vannak ilyen esztelen indulataik; a föntartás ösztöne oltja a szivbe, a föntartás amaz ösztöne, mely az érzelmekben épp ugy megvan, mint az élő teremtésekben... A kocsi robogott és René mentegette magát, hogy megszegi a barátnőjének tett igéretét. »Ha tudná, mit hallottam, ő kiáltaná nekem elsőbben: jer és olvasd le szerelmemet arczomról! Ha csak egy negyed óráig fogom őt nézni, távozom, megtisztulva e szennytől.« - »És a férj?« - »Előbb-utóbb ugy is találkoznom kell vele. És ez az ember Suzanne előtt senki!...« Morainesné nem mulasztotta el kedves szeretőjével elhitetni a férjes maîtresseek hihetetlen hazudságát, mely - mert az asszony soha meg nem ismerhető teremtés - néha igaz is, mint a válópörök jegyzőkönyvei bizonyitják. René még jobban átkozta ez isteni teremtés rágalmazóit, mikor eszébe jutott a gyöngédség, melylyel Suzanne elejét vette legtitkosabb és legkevésbbé jogos féltékenységének is. »A Desforges szeretője, ez a nő! És miért? Pénzért? Mily ostobaság! Egy miniszter leánya, egy előkelő ember felesége! Az a Claude! Hogyan mondhatott ilyet?...«

A gondolatok e kavargása véget ért, mikor a Gymnase kapuja előtt le kellett szállnia. René a világért sem akarta, hogy Suzanne észre vegye őt. Tehát egynéhány perczig a lépcsőn álldogált. Épp felvonás végződött, mert a nézők seregestül tódultak kifelé. Ez a költőbe azt a ravasz gondolatot sugallta, hogy észrevétlenül is megláthatja ő kedvesét, ha földszinti jegyet vált és a bevezető folyosóból körültekint a nézőtéren. Ha aztán megtalálta Suzanne páholyát, olyan helyet kérhet, a honnan biztonságban legeltetheti szemét az imádott asszonyon. Mikor bement a szinházba, megrettenve látta, hogy a Komofnénál volt urak egyike, Hère marquis halad el mellette, frakkján gyöngyvirággal, kezében pálczikával és halkan dudolva a *Cornévillei harangok* akkor még divatos keringőjét: »A mig utaztam, sosem haboztam...« A marquis könyökével surolta Renét, de, mint az imént Salvaney is, nem ismerte meg, vagy legalább ugy látszott, hogy nem ismeri meg. A költő már akkor beosont a folyosóba. Nem kellett soká keresgélnie. Morainesné a harmadik földszinti páholyban volt a szinpadtól, csaknem épp szemközt vele. Maga ült legelől. A háttérben két férfi látszott: az egyik, a ki állt, nagy bajuszu, kissé barna arczu, fiatal, szép legény, - nyilván a férj. A másik ült... Miért akarta a véletlen, - nem lehetett más mint véletlen, - hogy ez este épp az az ember legyen a páholyban, a kiről a hitvány Colette oly rágalmakat ontott Suzannera? Igenis Desforges feszengett Morainesné mögött a széken. A költő első pillantásra megismerte a báró határozott profilját, világosbarna szemét, kissé hevült arczát, deres haját és szőke bajuszát. És miért bántotta ez Renét annyira, hogy rögtön visszamenekült a folyosóba, mikor látta, hogy ez a vén

gavallér bizalmasan beszélget Suzannenal, ki félig hátrafordulva legyezgeti magát, mig Moraines a páholyokat fürkészi szemüvegével? Most lopózott szivébe a gyanu először, mióta meglátta a Komof-palota előcsarnokában a pirosruhás, szőke, nyulánk nőt.

Mely gyanu? Ha szókkal kellett volna kifejeznie, bizony nem tudta volna. És mégis... Suzanne ma reggel, mikor a szinházbamenésről beszélt, azt mondta: »Férjem elvisz a Gymnaseba, csak magunk leszünk...« Mi vitte arra, hogy igy meghamisitsa az igazságot? Az egész dolog voltaképp jelentéktelen volt. De a hazudság, akár kicsi, akár nagy, mindig csak hazudság. De hátha csak látogatóba ment Desforges a páholyba fölvonásközben? Ez a magyarázat oly természetes és oly ellentmondást nem türő volt, hogy René tüstént el is fogadta. Egyébiránt módjában volt azonnal meggyőződni, hogy ugy van-e. Kiment és földszinti zártszéket váltott balra, hátul. Kiszámitotta, hogy erről a helyről figyelheti meg legkényelmesebben Morainesék páholyát. A nézőtér ismét megtelt, elhangzott a három koppanás, a kárpit fölemelkedett. Desforges nem távozott a páholyból. Ott ült a széken és Suzanne felé hajolva, megjegyzéseket váltott vele... És ugyan miért ne? Jelenlétét ezerféleképpen meg lehetett magyarázni, és Suzanne nem hazudott, mikor hallgatott róla. A bárót esetleg Moraines is meghivhatta, felesége tudtán kivül. Desforges bizalmasan beszélt az asszonyhoz és az ugyancsak bizalmasan felelgetett neki. Ebben nincs semmi különös; ez az ur jár Morainesékhez, ő maga, René is találkozott vele ott. Egy nagyvilági ember előadás alatt cseveg egy nagyvilági asszonynyal. Vajjon bizonyitéka ez annak, hogy nemtelen házasságtörő és pénzen vásárolt viszony van köztük? A költő igy okoskodott és okoskodását bizonynyal megdönthetetlennek itéli, ha Morainesné arczán egy kis bánatot lát. Leste is ezt a bánatot, de hiába. Az elegáns feketecsipkés szinházi ruhába öltözött, rózsaszin-kalapos menyecske azonban teljesen boldognak látszott és nem kinozta semmi titkos gondolat. Jóizüeket nevetett a darab tréfáin és szemében őszinte vidámság ragyogott, mikor egy-egy szót váltott lovagjával. Aztán minduntalan oly kedves finnyássággal ropogtatta az előtte heverő skatulyában levő czukros gyümölcsöt, hogy lehetetlen lett volna gyanitani, mily szerelmi zarándoklatban járt ma reggel, abban a titkos menedékben. A légyott izgalma oly kevés nyomot hagyott ezen a most ledérségtől sugárzó arczon, hogy René alig hitt saját szemének. Ettől a viszontlátástól ő egész mást remélt. A férfias arczú, jókedvü férj sem volt hasonló ahhoz a sötét, mogorva, zárkózott emberhez, a kit a hiszékeny ifju, kedvesének beszéde után maga elé képzelt... A boldogtalan megnyugovást jött keresni ebbe a szinházba ama borzasztó dolgok után, a melyeket Colettetől hallott. Mikor hazatért, még izgatottabb volt. Azt mondják, hogy nem sok barátunk lenne, ha hallanók, mit beszélnek hátunk mögött azok, a kiket hű embereinknek tartunk. Még kevésbbé szabad belelátnunk a szeretett nők természetébe. René ezt most tapasztalásból tudhatta volna, de sokkal szerelmesebb volt Suzanneba, semhogy rögtön engedett volna ez első látomásnak, mely a madonna kétszinüségére vallott.

- »Ej mit!« gondolta magában, mikor másnap reggel fölébredt és ágyában ismét megragadta az a kinos érzés, »tegnap este épp jókedvében volt. Nem szabad oly önzőnek lennem, hogy ezt a szemére hányjam. Desforges báró ott volt páholyában, holott Suzanne nekem azt mondta, hogy csak férjével megy szinházba. Ezt majd megmagyarázza legközelebbi légyottunkon. Hogy a férj arcza nem felel meg karakterének? Az arczok hazugok! Lám Claude Larcher is megcsalt engemet hizelgő, nyilt ábrázatával és önzetlennek látszó szolgálatkészségével!... Pedig mily gaz árulást követett el velem szemben...« A tegnapi kegyetlen impressziók egyszerre dühös gyülöletté változtak az ellen, a ki bűnös fecsegésével a baj első okozója volt. René nagy igaztalanságában megtagadta pártfogó barátjának még legszembeötlőbb tulajdonságát is: az önzetlenséget, a jutalmat nem váró föláldozást és az irói irigység teljes hiányát. Nem részesitette Claudeot még abban az irgalomban sem, hogy azt tegye föl róla, hogy könnyelmüen, meggondolatlanul, de hitvány szándék nélkül beszélt Colettenek. Suzanne kedvese nem lehetett többé barátja annak az embernek, a ki olyanokat mert mondani

e nőről, mint Larcher. Ez járt René fejében egész nap. Mikor a könyvtárba ment, nem tudott dolgozni; haza térve, leült és levelet irt az aljas árulónak, oly levelet, a melyet többé semmi sem tehet jóvá. Mikor befejezte, még egyszer végig olvasta. Azt vette észre, hogy oly szerelemre való szavakkal védelmezi Morainesnét, hogy Claude egyszeriben jobban megismeri titkát, mint valaha.

- »Minek irjak neki?« gondolta magában; »ha visszatér, élő szóval végzek vele. Ez méltóságosabb.« Épp szétszaggatni készült a veszedelmes levelet, mikor bejött Émilie, mint ebéd előtt rendesen, munkája felől kérdezősködni. Asszonyi kiváncsiságával elolvasta a boritékra irott czimet.

- »Nini, hát Claude Velenczében van? Hirt hallottál róla?« kérdé.

- »Ne ejtsd ki többé előttem ez ember nevét.« felelt René, hideg dühvel tépve szét a levelet.

- »Hát összeharagudtatok?« tudakozódott Fresneauné, ki hálás tisztelettel viseltetett Larcher iránt.

- »Örökre.« válaszolt René; »és ne kérdezd, hogy miért... Ennél hűtlenebb barát még nem volt a világon.«

Émilie nem faggatta többé. Öcscse beszédéből kiértette, hogy szenved és gyülöli Larchert; minthogy pedig e gyülölség okairól hallgatott, bizonyosan egész más dolog történhetett a két jóbarát között, mint holmi irodalmi különbözés. A nagy szeretet éleslátásával azonnal kitalálta, hogy a két iró amaz asszony miatt haragudott össze, kinek nevét René többé nem emlitette előtte, ama Morainesné miatt, a kit most már gyülölni kezdett, ugyanazért, a miért kezdetben ugy szerette. Hetek óta látta, hogy öcscsének arcza soványodik, szeme egyre beesettebb és bágyadt sápadtság boritja el ábrázatát. Émilie, bár igen becsületes asszony volt, annyit mégis tudott a világ dolgaiból, hogy kitalálja e bágyadtság igaz okát. Sokszor megfordult fejében ez a gondolat, mikor a *Savonarola* töredékeit másolgatta, mint egykor a *Cicisbeot*; és bár vakon csodált minden René tollából kikerült sort, sok jel arról győzte meg, hogy e két mű inspirációja között tetemes különbség van. A fiatal költő első darabja sokkal gyorsabban készült, nem volt benne ennyi változtatás; sőt még René irása is veszitett egy kicsit ideges határozottságából. Az üde, bő forrás, melyből a *Cicisbeo* buzgott ki, most mintha megapadt volna. Mi változtatta meg igy René egész életét? Egy asszony. Ez asszony hatásának tulajdonitotta Émilie a költő tehetségének csökkenését. Sőt tovább ment. Haragudott a félelmes ismeretlenre Rosalie fájdalmai miatt is. Az emlékezet imbolygása révén, mely az igen heves lelkek tulajdonsága, egész elfeledte, hogy neki is része volt abban, mikor öcscse a kis Offarel leánynyal szakitott. Morainesné volt oka minden bajnak; és most ez a Morainesné összeveszitette Renét legjobb, leghivebb barátjával is, a kit a szerető néne nagyrabecsült, mert meggyőződött e barátság hathatós voltáról.

- »De hogyan történhetett ez?« gondolta magában, »hiszen Claude nincs itt...«

E probléma megoldásán törte fejét, miközben házi teendőivel bibelődött, fölmondatta a leczkét a kis Constantnal, átnézte a jó Fresneau számadásait és apróra megvizsgálta öcscse fehérneműjét. René ezalatt szobájában volt, hol minden Suzanne egyetlen, imádandó látogatására emlékeztette; és lázas türelmetlenséggel várta a legközelebbi légyott napját. Dolgozott benne a hallott rágalom, mint a hogyan a méreg dolgozik a testben. Az ember jár-kel és csak kínos, rejtelmes nyugtalanságán veszi észre, hogy beteg. De a méreg lassan forr a vérben és végre iszonyu erővel tör ki. Az ifju nem hitte a szégyenletes vádakat, melyeket Colette Suzanne ellen szórt. De annyit foglalkozott megczáfolásukkal, hogy mintegy hozzájuk szokott. Mikor Colette ezeket mondotta, nem is vitatkozott az ily becstelenség felől. Most azonban már vitatkozni kezdett, hogy ne sülyedjen a kétség és az aljas féltékenység örvényébe. Mikor végre elérkezett a mohón várt légyott, oly gondokba merülten jelent meg a kis

lakásban, hogy Suzanne rögtön észre vette. Gyöngéden kérdezte: »Mi bajod?...« Mire René azt felelte, hogy valami bántó czikkely jelent meg róla egy ujságban. Aztán szinte szégyelte ezt az ártatlan ürügyet, oly bájosan mondta neki kedvese:

- »Beh nagy gyermek vagy te! Ha nem volnának sikereid, irigyeid sem volnának.«

- »Beszéljünk rólad,« szólt René dobogó szivvel. »Mit csináltál, mióta nem láttalak?...«

Ha Suzanne megfigyeli őt e pillanatban, észrevehette volna, hogy mily aggodalommal kérdezte ezt. Kelepcze volt ez a kérdés: ártatlan, együgyü, de azért mégis kelepcze. Háromszor huszonnégy óra alatt a gyanakvás ily bizalmatlanná tudta tenni ezt a rajongó szeretőt. De Suzanne vele szemben ugyanabban a helyzetben volt, a melyben Desforges ő vele szemben. Nem hihette el, hogy René olyas valamit tegyen, a mi nem illik bele karakterébe. Hogyan hihette volna, hogy e gyermek-ember ravaszkodik vele?

- »Hogy mit csináltam?« felelt az asszony. »Hát az este elmentem férjemmel a Gymnaseba. Szerencse, hogy nekünk már igen kevés mondani valónk van... Egész este rád gondolhattam és sajnálhattalak, mintha csak egyes-egyedül lettem volna. Különben egyedül is vagyok, mikor a férjemmel vagyok... Te az iró-élet szomoruságairól beszélsz nekem; ha ismernéd a nagyvilági nők életének szomoruságait, a mulatságok és a tête-à-tête-ek robotját!«

- »Hát unatkoztál a szinházban?« folytatta René.

- »Hogyne, hiszen te nem voltál ott,« felelt Suzanne mosolyogva, aztán kedvesére nézett: »mi bajod, édes?« Sohasem látta még René arczát ilyen keserünek, szinte mogorvának.

- »Igazi gyermek vagyok, mert még mindig azért a czikkelyért haragszom.«

- »Hát csakugyan olyan erős támadás az? Melyik lapban jelent meg?« kérdé az asszony, kiben a sejtés ösztöne ébredezni kezdett; és mikor a költő e váratlan kérdésre azt dadogta: »Nem is érdemes, hogy elolvasd...« Suzanne többé nem kételkedett: valami dolog történt ellene. És ez a kérdés jött ajkára: »Rosszat beszéltek talán neked rólam?...« De mégsem ejtette ki, mert nagy diplomácziája még annak idején meggátolta. Ha ezt kérdezi, az már fél vallomás. Az igazi ártatlanok nem tudnak semmit. Azt kellett hát kieszelnie, hogy mit csinált René mult légyottjuk óta és beszélt-e olyanokkal, a kik róla valamit mondhatnak.

- »Voltál Rigaud kisasszonynál?« kérdé könnyed hangon.

- »Voltam,« felelt René, nem birva titkolni a zavart, melybe őt e kérdés döntötte.

- »Nos, megbocsát a szegény Claudenak?« folytatta Suzanne.

- »Nem,« válaszolt a fiatalember. »Az igen hitvány egy nő,« mondá aztán oly keserü hangon, hogy Morainesné egyszeriben sejteni kezdte a történtek egy részét. A szinésznő bizonyosan beszélt róla Renének. Ismét kedve támadt vallomásra birni kedvesét. Elgondolta, hogy ennek legbiztosabb módja az, ha kéjjel mámorositja meg az ifjut. Tudta, hogy a férfiak mennyire nem birnak ellentállani ennek a hatalomnak. Hosszú csókkal zárta be René száját. És látta kedvese szemében a vágyódás lángját, mely az érzékek részegsége felé viszi az embert, mikor feledni akarja gyanuját. A néma hév, melylyel René viszonozta a csókot, s aztán a birás szinte mohó durvasága, mind arra mutatott, hogy a fiatal ember miatta szenved. Dühös ölelésében volt egy kicsi abból a keserüségből, mely növeli a szenvedélyt, de kizárja a gyöngédséget. Mikor magukhoz tértek az érzékiség e forró lázából, az asszony megszólalt azon a szelid hangján, mely legmélyebben tudott belehatni ebbe a nyilt lélekbe.

- »Mivel bántottak meg téged, hogy nem akarod nekem megmondani?«

Ha Suzanne ezt mindjárt beszédük kezdetén mondja, Renének nem lett volna ereje hallgatni. Csókok és könnyek közt vallotta volna meg neki, mit beszélt Colettetel. Most azonban már

nem a színésznőtől hallott dolgok bántották őt. Az fájt neki rettenetesen és az hatott szivébe késhegy gyanánt, hogy bálványát nyilt hazudságon kapta. Igenis, most már nem volt több kétség. Suzanne hazudott. Azt mondta, hogy férjével kettesben ment a szinházba, a mi nem volt igaz; azt állitotta, hogy szomorkodott, a mi szintén nem volt igaz. De erre a gyöngéden aggódó kérdésre felelhetett-e René, ezzel a két egyenes, határozott, megdönthetetlen váddal? Ehhez nem volt ereje. És megint csak azt felelte, a mit az imént. Suzanne ránézett és a fiatalember félre forditotta pillantását. »Szegény René!« sohajtotta magában, s mivel már ugy is közeledett a válás percze, nem faggatta többé kedvesét.

- »Majd mindent megmond legközelebb, ha találkozunk,« gondolta elmenőben. De az igazat megvallva, bántotta őt René hallgatása. Igazán szerette az ifjut, bár egész más szerelemmel, mint a mit emlegetni szokott előtte. Mindenek fölött a fizikai szeretőt imádta benne; de bármily romlottá is tette őt élete és milieuje, vagy talán épp ennél a romlottságnál fogva, rajongott a költő lelkének nemességeért is. Olyan ingerlő fűszer volt ez neki, mint mikor a régimódi zabolátlanok abban lelték örömüket, hogy igen ájtatos nőket csábitottak el. De vajjon nem semmisülnek-e meg a szerelem érzékiségei, mikor megtörik az illuziók köre, melylyel Suzanne körülvette magát? Valaki pedig már megkisértette széttörni ezt a varázskört. Ez a valaki pedig nem lehetett más, mint Colette. Minden erre vallott. De mi oka lehetett e színésznőnek gyülöletével üldözni őt, Suzannet, a kit legföljebb hallomásból ismert? Colette a Claude kedvese volt. És Morainesné most ismét rábukkant arra az emberre, a kitől eleve tartott. Ha Colette beszélt róla Renének, ugy Claudenak is emlegetnie kellett őt Colette előtt. Most a menyecske gondolatai összezavarodtak. Larcher sohasem látta őt Renével. A költő pedig, - erre esküdni mert volna, - nem vallotta meg viszonyukat barátjának.

- »Rossz nyomon járok,« ez volt végső itélete. De hiába okoskodott, nem birta magával elhitetni, hogy kedvesét holmi ujságczikkely szomoritotta volna meg. Érezte, hogy viszonyukat valami veszély fenyegeti. Ez az érzés még határozottabbá vált benne azok után, a miket másnap férjétől hallott. Az óra hét felé járt. Suzanne egyedül ült a kis szalonban, hol a fiatalember először került hálójába, mely épp oly erős és finom volt, mint a pók szövedéke, melylyel a legyeket hatalmába keriti. Öt órakor több vendég érkezett a rendesnél, közöttük Desforges is; de nem sokára mind távoztak. Hétkor Paul Moraines jött be, rendes zajosságával, vidáman, és derékon kapta feleségét, - mert az asszony idegesen ugrott föl erre a hirtelen berohanásra.

- »Egy puszit,« szólt Moraines, és megcsókolta a menyecskét, »két puszit,« és ismét megcsókolta, »megérdemlem, mert jól viseltem magamat... - Igenis,« folytatta a Suzanne szemében látszó kérdésre, »épp most róttam le a látogatást, a melylyel Komofnénak oly régen tartoztam. És tudod, kivel találkoztam nála?... Találd ki... René Vincyvel, a fiatal költővel. Nem értem, miért itélte őt Desforges poseurnek. Igen szeretetreméltó fiu az. Engem egész meglepett. Soká beszélgettünk... Mondtam neki, hogy örvendenél, ha viszontláthatnád. Jól tettem?«

- »Igen jól,« felelt Suzanne; »és még kivel találkoztál a grófnénál?«

Mig a férj elősorolt egy csomó nevet, az asszony eltöprengett magában: »René Komofnénál volt. Miért?...« Titkos ismeretségük óta a fiatal ember most fordult meg először társaságban. Gyakran mondta kedvesének: »Azt szeretném, ha semmi más nem volna a világon, csak te és munkám...« És ezt a látogatást, mely annyira nem egyezett életének hónapok óta követett programmjával, eltitkolta előtte. Holott máskor meg szokott neki mondani minden legcsekélyebb eseményt is. És találkozott Paullal, a kin megláthatta, hogy éppenséggel nem az az ember, a kinek felesége rajzolta. Az asszony bosszúsága most egyszerre ez ellen a jó fiu ellen fordult, a ki elkövette azt a nagy hibát, hogy az nap ment a grófnéhoz, mikor a költő, és szinte élesen mondta neki:

- »Fogadni mernék, hogy nem irtál Crucének az alençoni csipkék végett...«

- »De biz irtam,« felelt Moraines diadalmasan, »és meg is fogod kapni.« Régi csipkékről volt szó, melyeket a szakértő gyüjtő, az elegáns dolgok titkos szenzálja emlegetett volt Suzanne előtt és a szép asszony azt akarta, hogy férje vegye meg neki ezt a szép jószágot. Olykor kért urától ilyen ajándékokat, a melyekkel eldicsekedhetik és a melyekről elmondhatja ismerőseinek: »Paul igazán kedves. Nézzék csak, mit kaptam tőle nem rég...« Azt persze mindig elfeledte megmondani, hogy ez ajándék ára is Desforgestől került ki, ha nem is épp egyenesen. A báró ugyan csak annyira bibelődött üzleti ügyekkel, a mennyire vagyonának bölcs kezelése kivánta, de mégis gyakran nyilott alkalma egész biztos spekulációkra s ilyenkor mindig jó tanácsokkal szolgált Morainesnak is. Nemrég történt például, hogy az Északi Vasuttársaság, melynek Desforges igazgatótanácsosa volt, megvásárolt egy bukófélben levő helyiérdekü vonalat. Paul, ki erről eleve értesült, a részvények hirtelen emelkedésével harminczezer frankot nyert s e pénzből vette meg a drága csipkéket. Ez a kis pénzügyi művelet, bár csak közvetve, meglehetős furcsa jelenet okozója volt a menyecske és René között, egyik légyottjukon. Suzanne a *Cicisbeo* jövedelméről beszélt kedvesével és ezt kérdezte:

- »Hol helyezted el ezt a pénzt?«

- »Magam sem tudom,« válaszolt René nevetve. »Néném az első néhány ezer frankon járadékokat vásárolt, a többi pedig fiókomban van.«

- »Megengeded, hogy ugy beszéljek hozzád, mint egy testvér?« mondá ekkor Suzanne. »Nekünk van egy ismerősünk, a ki igazgatótanácsos az Északi Vasutnál és tőle igen fontos dolgot hallottunk. - Tudsz titoktartó lenni?...« Azzal elmagyarázta neki az egész részvényvásárlást. »Adj holnap megbizást valakinek a börzén,« mondta végezetül, »és nyerhetsz, a mennyit csak akarsz.«

- »Hallgass!« szólt a költő, befogva Suzanne száját, »tudom, hogy gyöngédségből beszélsz igy, de nem türhetem, hogy e fajta tanácsokat adj nekem. Nem tisztelhetném magamat többé, ha meghallgatnám az ilyesmit.«

Oly őszinte volt, mikor ezt mondta, hogy Suzanne nem merte tovább unszolni. Az asszony különben meglehetős nevetségesnek itélte ezt a nagy lelkiismeretességet. De vajjon tetszett volna-e neki ennyire az ifju, ha nincs meg benne ez a romlatlanság vagy, mint ma mondják, ez a »balekség«. És egyszersmind félt is a lélek ez ártatlanságától. Ha René valaha megtudja az életében lappangó titkokat, nemes szive föl fog lázadni, becsületével nem tud megalkudni és nem bocsát meg neki soha. Gyanuja alkalmasint már is fölébredt. Suzannenak eszébe jutott több veszedelmes jel: René szomorusága, Colette Rigaud ellen való haragja, titkolódzása és váratlan látogatása Komofnénál. »Nagy hiba volt, hogy rögtön nem kényszeritettem őt magyarázatokra...« gondolta magában az asszony. És mikor egynéhány nap mulva elment a titkos találkozóhelyre, erősen élt benne az akarat, hogy ezt a hibát nem követi el másodszor. Első pillantásra látta, hogy a fiatalember komorabb, mint valaha, de ugy tett, mintha nem venné észre sem a mogorvaságot, sem a hidegséget, melylyel René a viszontlátás első csókját fogadta. Csak bánatos mosolygással mondta kedvesének:

- »Szemrehányással kell téged illetnem, édes Reném; miért nem mondtad nekem, hogy meg fogod látogatni a grófnét? Ugy rendeztem volna mindent, hogy kikerülhesd azt a kinos találkozást.«

- »Kinos találkozás?« viszonzá René oly gúnyos hangon, a minőt Suzanne még sohasem hallott tőle. »De hiszen Moraines ur igen szeretetreméltó volt irántam.«

- »Tudom, hogy meghóditottad őt. Ő, a ki különben oly csúfondáros, most engemet mélyen bántó lelkesedéssel beszélt rólad... Meg is hivott hozzánk... Büszke lehetsz. Ritkán részesit ily szives fogadásban valakit... Szegény Reném,« folytatta kedvesének vállára téve két kezét és erre a két kézre hajtva fejét, »be keserves lehetett neked ez a szeretetreméltóság.«

- »Bizony keserves volt,« felelt René tompa hangon. És ránézett a bájos arczra, mely ott volt az övé mellett. Eszébe jutott, mit mondott neki Suzanne a Louvreban Giorgione kedvesének képe előtt: »Hazudhat-e ily tiszta arcz?...« - Pedig hazudott neki Morainesné. És mi bizonyitja, hogy nem hazudott mindig? Gyötörte ez a bizalmatlanság és mióta Paullal találkozott, borzasztó föltevések forogtak elméjében. A nyájas, szeretetreméltó Moraines és a zsarnok férj között, a kit előtte Suzanne leirt, igen nagy volt a különbség. »Miért csalt meg engemet ebben a dologban is?« töprenkedett René, a ki Komofnéhoz minden határozott czél nélkül ment, de azzal a titkos reménnyel, hogy hallani fog Suzanneról a nagyvilági emberek között, a kik ismerik őt. Morainesnal való találkozása a leggonoszabb kétség örvényébe taszitotta őt. Világos lett előtte, hogy Suzanne madárijesztőnek használja férjét, mert nem akarja saját házában fogadni kedvesét. Miért, ha nem lappang életében valami titok? De mely titok?... Colette már eleve megfelelt e kérdésre. René, ez iszonyu gyanuval küszködve, egy igen egyszerü tervet kovácsolt ki és meg volt győződve, hogy az eredmény döntő lesz. Azt fogja mondani, hogy élni akar a férj meghivásával. Ha Suzanne nem ellenkezik, kész a bizonyság, hogy nincs mit titkolnia; de ha ellenkezik?... És a fiatalember, kinek fejében e gondolatok kavarogtak, csak nézte a vállán nyugodó imádott arczot. Mennyi ábrándot ébresztettek benne e finom vonások! Mennyire hitt valamikor e két tiszta, kék szemben! Mily nemes gondolatokat sejtett e szép homlok alatt! És mily gyöngéd áhítattal hallgatta mindig ez ajak beszédét!... Nem, nem, képtelenség az, a mit Colette mondott!... De hát ugy mirevaló volt az; első, a második, a harmadik hazudság?... Mert Suzanne háromszor hazudott. Jelentéktelen hazudságok pedig nincsenek. René érezte e perczben, hogy a bizalom is az alá a nagy törvény alá esik: mindent vagy semmit. A bizalom vagy nincs vagy van.

- »Szegény Reném...« mondta még egyszer Suzanne. Látta, hogy az ifju abba a végtelen szomorúságba merült, melyben a sajnálkozás meglágyitja és megnyitja a szivet.

- »Bizony szegény,« szólt a fiatalember, kit nagyon meghatott ez a szánalom ebben a pillanatban, mikor épp kimondhatatlanul vágyott rá. Aztán belenézett az asszony szemébe: »Hallgass rám, Suzanne. Jobb, ha mindent megmondok. Megfontoltam a dolgot. Ez a mi életünk nem tarthat igy tovább. Nagyon boldogtalan vagyok... Nem birom elviselni, hogy mindig csak igy lássalak: ma egy óráig, holnapután megint egy óráig, s aztán ne tudjam, mi van veled, és ne legyek részese életednek... Ne szakits félbe... Eddig mindig azt mondtad, hogy a férjed miatt nem járhatok hozzád... Hát most találkoztam a férjeddel. És meg tudtam lenni közelében. Sőt kezet is fogtunk. Ha mindezt el birtam viselni, legalább engedd meg, hogy hasznom is legyen belőle. Tudom, hogy ez nem büszke férfihoz méltó beszéd, a mit én most folytatok, de hát én már nem vagyok büszke... Szeretlek... És érzem, hogy rossz gondolatok kezdenek támadni felőled bennem... Esdekelve kérlek, engedd meg, hogy hozzád járjak, hogy társaságodban éljek, hogy ne csak itt lássalak, a hol csak azért találkozunk, hogy birjuk egymást.«

- »Hogy szeressük egymást,« vágott közbe Suzanne félrehúzódva és fejét rázva. »Ne légy istenkáromló!...« Aztán leroskadt egy székre: »Vége, vége szép álmomnak, a melyhez te is ugy ragaszkodtál mint én: hogy szerelmünk csakis a miénk legyen, azok nélkül a megalkuvások nélkül, a melyektől te épp ugy irtóztál, mint én!...«

- »E szerint nem akarod megengedni, hogy hozzád járjak?« kérdezte René.

- »A mit tőlem kivánsz, az boldogságunk halála,« kiáltott Suzanne; »te, a minő gyöngéd, a minő érzékeny vagy, nem birnád elviselni ezt a környezetet. Minden fájna neked... Nem

ismered azt a világot, a hol nekem élnem kell, és nem tudod, hogy mennyire nem vagy te oda való. Aztán az én szememre hánynád, a miért kiábrándultál. Mondj le e végzetes gondolatról, édes szerelmem, mondj le, kérve-kérlek.«

- »Mi rejtegetni való van hát az ön életében, a mit nem akar, hogy lássak?« kérdezte a fiatalember, újra mereven nézve rá. Nem vette észre, hogy Suzannenak azzal, a mit mondott, csak egy czélja volt: megtudni, hogy miért akarja ily váratlanul fölforgatni eddigi viszonyukat; - az ok ugyanaz lehetett, a mi őt oly szomorúvá tette a minap és egyszerre arra birta, hogy ellátogasson Komofnéhoz. Az asszony teljesen értette René kérdését és az igaztalanságot szenvedő áldozat megtört hangján felelt neki:

- »Te beszélsz velem ilyen hangon, René?... Most már tudom. Valaki megmérgezte szivedet... Ezek a gondolatok nem a te fejedben termettek... Hát csak gyere hozzám, kedves barátom, gyere, mikor csak akarsz... Hogy én rejtegetek valamit előtted, én, a ki inkább meghalnék, semhogy hazudnék neked!...«

- »Ugy hát miért hazudtál nekem a minap?« kiáltott René. Legyőzve a kétségbeeséstől, melyet e szép szemekből látott, lefegyverezve Suzanne ajánlatától, nem birva tovább titkolni gyötrelmét, kitört belőle egész baja, a mi különben annyi volt, mintha hurkot tett volna saját nyakára.

- »Én hazudtam neked!...« felelt Suzanne.

- »Igenis, akkor, mikor azt mondtad, hogy magad voltál férjeddel a szinházban.«

- »De hiszen...«

- »Én is ott voltam,« vágott közbe a költő, »és láttam, hogy valaki más is volt a páholyodban.«

- »Desforges!« kiáltott Suzanne; »te igazán őrült vagy, szegény Reném. Látogatóba jött hozzánk egy fölvonásközben, s aztán férjem ottmarasztalta a darab végéig. Desforges,« folytatta mosolyogva, »az senki... Eszembe se jutott, hogy emlitsem előtted... Beszéljünk komolyan, - csak nem vagy féltékeny Desforgesra?«

- »De te oly vidám, oly boldog voltál,« mondá René engedékenyebb hangon.

- »Háládatlan,« szólt az asszony, »ha láttad volna, mi van lelkemben! Életemnek az a legnagyobb boldogtalansága, hogy mindig szinlelni vagyok kénytelen, és te még a szememre hányod. Kegyetlen, igazságtalan vagy irántam René!...«

- »Bocsáss meg! bocsáss meg!« kiáltott az ifju, kit kedvesének természetes hangja most már ellenállhatatlanul meggyőzött. »Igazad van, valaki megmérgezte a szivemet... az a Colette... Helyesen tetted, mikor nem biztál Claudeban!«

- »Nem engedtem, hogy udvaroljon nekem,« mondá Suzanne, »és a férfiak az ilyesmit nem tudják megbocsátani.«

- »A nyomorult!« szólt a költő kitörő haraggal, aztán, hogy könnyitsen aggodalmán, igy folytatta: »Tudta, hogy szeretlek. Honnan tudta?... Onnan, hogy ügyetlen, zavart voltam, mikor rólad beszéltem, akkor egyszer... Jól ismert engem!... Mindent megsejtett és mindent elmondott szeretőjének, sok más gazsággal egyetemben... De ezt már nem ismételhetem előtted.«

- »De csak ismételd, kedves barátom,« szólt Suzanne. Arczán e pillanatban a halálba menő ártatlanok kevély, lemondó mosolygása lebegett. Aztán igy folytatta: »Azt mondták, hogy kedveseim voltak előtted.«

- »Ha csak ez volna,« szólt René.

- »Irgalmas Isten, hát mi lehet az?« kérdé az asszony. »Különben bánom is én, akármit mondtak; nekem csak az fáj, hogy te elhitted!... Mégis, valld meg, hogy semmi sem nyomja többé a szivedet, édes Reném. Jogom van tőled ezt kívánni.«

- »Az igaz,« viszonzá a fiatalember és oly szégyenkezve beszélt tovább, mintha ő volna a bűnös. »Colette azt hallotta Claudetól, hogy... Nem, ki sem merem mondani... hogy te Desforges...«

- »Megint Desforges,« szakitotta félbe Suzanne, szelid gúnynyal mosolyogva, »ez mégis komikus!...« Most már nem kívánta többé, hogy René ismételje a vádat, melyet úgy is kitalált. Méltósága nem engedte, hogy ilyen diskusszióba bocsátkozzék. »Azt mondták neked, hogy Desforges kedvesem volt, sőt alkalmasint, hogy most is az... Ez már nem is gyalázatosság, oly otromba csúfság. - Szegény öreg barátom, a ki már akkor is ismert, mikor ilyen kicsi voltam... Mindennapos volt apámnál. Szeme előtt nőttem föl. Ugy szeret, mint az édes leányát. És ez az ember!... Nem, René, esküdj meg, hogy ezt nem hitted rólam... Vagy azt érdemeltem én tőled, hogy igy itélj meg engem?...«

III.
Nyilvánvalóságok.

A féltékenység furcsa erkölcsi betegségében vannak boldog perczek is: a két roham közt levő szünetek. Egynéhány napra, vagy egynéhány órára ismét oly mennyei édessé válik a szerelem, mint a lábbadozó beteg élete. Suzanne annyira meg tudta győzni Renét gyanakvásának őrült voltáról, hogy az ifju nagylelküségében versengeni akart vele. Nem élt az engedelemmel, melyet oly mohón sürgetett: hogy Morainesékhez járhasson. Egy-két szó, egy-két pillantás és főbólintás mindig elég arra, hogy előzze egy szerelmes ember gyanuját, ha ugyan nincsenek a hűtlenségnek szemmel látható bizonyitékai. René első gyanuja pedig nagyon gyönge alapon épült. Suzanne maga is igazán megörült a váratlan eredménynek, mikor a fiatalember teljes jóhiszeműséggel ezt mondta neki:

- »Nem fogok hozzád menni... Bolond voltam, mikor meg akartam változtatni szerelmünket... Hiszen oly boldogok voltunk e titokzatosságban...«

- »Mig egy gonosz ember bizalmatlanságot nem ébresztett benned irántam,« viszonzá az asszony. »Igérd meg, hogy ezentúl mindent meg fogsz nekem mondani.«

- »Esküszöm, édes szerelmem; de most már ismerlek téged és bizok magamban.«

Ezt mondta; és hitte is a mit mondott. Suzanne is hitte. És átengedte magát szerelme visszahóditott boldogságának, bár tudta, hogy még egy csatát kell megvívnia, majd ha Claude hazatér. De vajjon mondhat-e többet Larcher, mint a mit eddig is mondott? Különben meg fogja tudni Renétől, hogy ez az ember megérkezett; és ha a két férfi első találkozása nem végződik örökös szakitással, még lesz ideje cselekedni. Rá fogja venni kedvesét, hogy szakitson Claudedal, vagy legalább hogy ne találkozzék többé vele. Biztos volt benne, hogy ez sikerülni fog neki. A költő, bár önmaga előtt is titkolta, érezte, hogy nem ura többé magának; mert egy hét mulva, a könyvtárból jövet, mód nélkül kezdett dobogni a szive, mikor nénje hirtelen ezzel lepte meg:

- »Claude Larcher megérkezett.«

- »És ide mert jönni?« kiáltott René.

- »Én beszéltem vele,« mondá Émilie, és látható zavarodással folytatta: »Azt kérdezte, hogy mikor találhat téged?«

- »Azt kellett volna neki felelni, hogy soha!«

- »René!« szólt Émilie, »hogyan mondhattam volna ezt régi, hű barátodnak, ki mindig oly jó volt irántad?... Különben jobb, ha nem titkolódzom... Megkérdeztem tőle, hogy mi bajotok van egymással. Meglepődés, nagyon kínos meglepődés látszott rajta... Hidd meg, édes Reném, hogy ez az ember nem vétett ellened. Félreértés van köztetek... Azt mondtam neki, hogy jöjjön el holnap reggel, mikor itt talál.«

- »Minek avatkozol az én dolgaimba?« kiáltott René indulatosan. »Nem biztalak meg, hogy az ügyeimet intézzed.«

- »Milyen hangon beszélsz velem!« mondá Émilie fájó szivvel és szeme könybe lábbadt.

- »Ej, ne sirj,« szólt a fiatalember, szégyelve hirtelenségét. »Egyébiránt talán jobb is igy. Találkozni fogok Claudedal. Ezzel tartozom neki. De a nevét nem akarom többé hallani soha. Érted? Soha!...«

A költő, bár gyülölsége ilyen rendithetetlennek látszott, alig tudott aludni az éjszakán, mely e találkozástól elválasztotta. Pedig tudta, hogy mi lesz a találkozás vége. De hiába fenekedett magában régi barátja ellen, nem birta őt gyülölni. Nagyon szerette ezt a különös, vonzó embert, a ki változékonyságában is csupa jóhiszeműség volt; kedvelte őt eredeti gondolkozásáért, sőt még hibáiért is, melyek csak neki magának ártottak, és főképp veleszületett változatlan, legyőzhetetlen nagylelkűségeért. René, mikor arról gondolkozott, hogy örökre szakitani fog vele, visszaemlékezett arra a gyöngédségre, melylyel az ismert iró az ő első kisérleteit fogadta... Mikor René hatodik iskolás deák volt, Claude szegény ember létére a Szent-András intézetben működött mint segédtanitó. Ebben a becsületes, ájtatos házban valóságos legendák keringtek erről az excentrikus emberről. A növendékek rebesgették, hogy gyakran látni őt nyitott kocsiban egy rózsaszinruhás szép nővel. Aztán Claude eltünt az intézetből. René akkor látta őt viszont, mikor tanu volt Fresneau és Émilie esküvőjén. Larcher akkor már félig hires ember számba ment. Beszédbe ereszkedtek. Claude mondta, hogy szeretné látni verseit. A harmincz éves iró testvéri jóakarattal olvasta el a kisérleteket és fiatal kollégájával rögtön mint egyenlővel bánt. Mily éles itélettel alkalmazta a nagy kritikát e szárnypróbálgatásokra, buzditva a költőt, és lecsepülés nélkül tárva föl hibáit. Aztán következett a *Cicisbeo*, mikor Claude oly hű volt René iránt, mintha maga nem is volna drámairó. A költő, eléggé ismerve az irodalmi életet, tudta azt, hogy egyik nemzedék a másik iránt ritkán viseltetik csak puszta jóakarattal is. Gyors sikerei, mint az rendes, sok keserüséggel jártak. Észrevette, hogy irigylik őt a nagyok, kiket legjobban csodált, kiknek iskolájából kikerült és a kiknek maga is szivesen nyújtott volna babért. Claude Larcher a mások tehetsége iránt olyan ösztönszerü vonzódással viseltetett, mintha nem is forgatott volna már tizenöt év óta tollat. És most ennek a drága, páratlan barátságnak vége!... De vajjon ő, René-e a hibás? Miért beszélt Larcher olyan dolgokat a kaján Colettenek? Miért árulta el fiatal barátját, ki valóságos édes öcscse volt? Miért?... Ez a kínos kérdés oly gondolatokra vitte Renét, melyeket ösztönszerüleg el akart magától távoztatni. A hires *Calumniare audacter, semper aliquid haeret*, egyike az emberi sziv legszomorúbb és legkétségtelenebb igazságainak. René ugyan megvetette volna magát, ha kételkedett volna Suzanneban beszélgetésük után; de minden gyanu valami mérges maradékot hágy a lélekben, még akkor is, ha már eloszlott; és ha a fiatalember be mert volna tekinteni saját valójának mélyébe, észrevette volna a beteges kiváncsiságot, hogy magától Claudetól halljon a kedvese ellen szórt hamis vádakról. Ez a kiváncsiság, a régi barátság emlékezete, aztán az aggodalommal határos érzés, viszontlátni ezt az embert, a ki idősebb létére neki mindig imponált bizonyos tekintetben, - mindez csökkentette a sértett szerető haragját. Szeretett volna oly haragos lenni, mint az este, mikor kijött Colette öltözőszobájából, - de nem birt. Mint minden ember, a ki gyöngének érzi magát, azonnal helyrehozhatatlanul meg akarta sérteni Claudeot, mikor találkoznak. És midőn másnap reggel kilencz órakor belépett hozzá Larcher és kezét nyujtva közeledett feléje, a költő zsebébe dugta a kezét. Erre a két férfi halaványan nézett egymással farkasszemet. Larchernak az utazástól megbarnult arczán egy idea fixa nyoma látszott. A sértésre szeme szikrázni kezdett. René tudta, hogy barátja őrülten lobbanékony ember, és azt hihette, hogy a kéz, melyet visszautasitott, most mindjárt arczul fogja őt ütni. Claude akarata azonban erősebb volt, mint megsértett büszkesége és a visszafojtott haragtól remegő hangon igy szólt:

- »Vincy, ne vigyen engemet kisértetbe... De ön elvégre is gyermek és nekem kell okosnak lennem mind a kettőnk helyett... Hallgasson meg, René. Mindent tudok... Tegnap itt jártam. Nénje mondta nekem, hogy ön haragszik rám és hallottam tőle más dolgokat is, a melyek fölnyitották szememet. Mikor nem válaszolt levelemre, szivem vérzett. Azt hittem, hogy viszonya van önnek Colettetel. Szerencse, hogy az a nyomorult teremtés nem találta ki, hogy ezzel is megsebezhetne... Öntől hozzá rohantam. Egyedül volt. Megtudtam tőle, micsoda gyalázatosságot követett el, s mit mondott önnek öltözőszobájában. Tombolt diadalában a hitvány. Ekkor eltökéltem magamat és...« Most Larcher föl s alá kezdett járni a szobában,

annyira belemerülve a lefolyt jelenet emlékébe, mintha nem is tudná többé, hogy René is ott van. »Megvertem őt, megvertem... mint egy tráger. Jaj be jól esett! Földre tiportam és ugy ütöttem, döngettem. Azt kiabálta: Kegyelem, kegyelem! Ah, mily kéjjel öltem volna őt meg! És mily szép volt igy, zilált hajával, a szétszaggatott hálóköntösből előomló kebelével! Végül a lábamnál hentergett, de én nem tágitottam és eljöttem... Ma éjjel megmutathatja szeretőjének a fekete foltokat testén és elmondhatja, hogy kitől kapta... Mily nagy megkönnyebbülés, ha az ember néha otrombává lesz!...« Aztán egyszerre megállt és René szeme közé nézett: »És mindez azért történt, mert önt bántotta!... Mondja meg nekem kereken,« folytatta aztán indulattól remegő hangon, »azért haragszik-e reám, a mit az a leány beszélt önnek?...«

- »Azért,« felelt René hidegen.

- »Helyes,« szólt Claude leülve, »tehát értekezhetünk. Nemde, ön is kivánja, hogy ne legyen köztünk semmi félreértés? Tehát engedje meg, hogy mindent kimagyarázzak. Ha jól tudom, az a becstelen Colette két dolgot mondott önnek. Vegyük sorra... Először is: én azt mondtam volna neki, hogy ön a Morainesné kedvese... Bocsásson meg...« mondá aztán, a költő tiltakozó mozdulatára felelve. »Mikor mi együtt beszélünk és barátságunkról van szó, nekem bliktri minden nagyképü előkelő szokás, mely tiltja a nő nevének említését. Én nem vagyok előkelő, tehát bátran emlitem... Ez volt az első gazság. Colette hazudott önnek. Világosan emlékszem, mit mondtam neki akkor régen; ugy emlékszem, mintha csak tegnap lett volna; ezt mondtam és mindjárt meg is bántam: - Attól tartok, hogy az a szegény René beleszeret Morainesnéba... - Én még nem tudtam semmit, mikor ön ezt az asszonyt előttem emlegette. De Colette észrevette, hogy mennyire kedvében járt e nőnek, mikor azon az estebéden mellette ült. Tréfáltunk, mint a hogy tréfálni szokás az ilyen találgatásokkal, nem tulajdonitva a dolognak semmi fontosságot. Legalább én nem sejtettem semmit... Mindegy. Ön barátom volt. Érzelme komoly lehetett, mint a hogy az is volt. Hibáztam és most megkövetem önt, nyiltan, őszintén, bár megsértett, egy nyomorult czéda beszédének adva hitelt, - megsértett engemet, legjobb, legrégibb barátját.«

- »De, szerencsétlen!« kiáltott René, »ha tudta, hogy czédával van dolga, miért árult el neki? És megbocsátanék önnek, ha csak rólam beszélt volna...«

- »Térjünk át a második pontra,« szakitotta félbe Claude ugyanazon a methodikus és határozott hangon; »vagyis a második hazudságra. Az a nő azt beszélte, hogy Morainesné és Desforges viszonyát tőlem tudta meg. Nem igaz. Régtől tudta a Salvaneyktől, a kikkel ebédelt, vacsorált, szeretkezett és a többi... Nem, René. Ha valamit a szememre hányok magamnak, ugy az nem az, hogy Morainesnéről beszéltem e nővel; mert hiszen nem mondtam neki semmit, a mit ne tudott volna jobban nálam... De azt bánom, hogy nem szóltam önhöz őszintén akkor, mikor nálam járt. Tudtam mindazokat a csúfságokat, a miket Colette, és nem árultam el ön előtt, pedig még ideje lett volna!... Igenis, föl kellett volna önt világositanom és nyiltan megmondanom: Udvaroljon ez asszonynak, csábitsa el, birja, de ne szeresse... És én hallgattam! Egyetlen mentségem az, hogy e nőt sokkal önzőbbnek hittem, semhogy önnel összeköttetése lehessen... Azt gondoltam, Renének nincs pénze, tehát nem kell semmitől tartani...«

- »E szerint,« kiáltott René, ki alig tudta türtőztetni magát, mióta Claude ilyen hangon kezdett beszélni Suzanneról, »e szerint ön hisz azokban a gyalázatosságokban, a melyeket nekem Colette Morainesnéról és Desforgesról beszélt?«

- »Hogy hiszek-e?« felelt Larcher, meglepődötten pillantva barátjára. »Hát olyan embernek néz engemet, a ki ilyen históriákat egy nő rovására kitalál?«

- »Mikor az ember udvarolt egy nőnek és visszautasitották,« szólt a költő, igen lassan és mély megvetéssel ejtve ki a szavakat, »legalább tisztelni tartoznék őt!...«

- »Én!« kiáltott Claude, »én udvaroltam Morainesnénak! Én! Én... Persze, ő mondta önnek...« És ideges kaczajra fakadt... »Mikor darabjainkba beleirunk egy-egy ilyen vonást a nőkről, azzal vádolnak bennünket, hogy rágalmazzuk őket, a nyomorultakat! Rágalmazni őket! Mintha azt lehetne! Mind egy húron pendülnek. És ön ezt még hitte?... Föltett rólam, Claude Larcherről, olyan hitványságot, hogy becstelenséggel illessek egy tisztességes asszonyt sértett hiuságból? Ugyan, René, nézzen jól a szemembe. Hát hipokrita képem van nekem? Annak ismert ön engemet? És nem bizonyitottam be elégszer, hogy szeretem önt? No hát én becsületszavamat adom önnek, hogy az a nő épp ugy hazudott, mint Colette. Össze akart vesziteni bennünket, mint Colette. A beste lelkek! Mig én ott messze Olaszországban haldoklottam a kíntól, ez a gaz némber, a ki rosszabb a többinél, két csók között ilyen aljassággal vádolt engemet!... Igenis, rosszabb a többinél. A többiek kenyérért adják el magukat; ez pedig miért? A mai jött-mentek nyomorult kis fényüzéséért.«

- »Hallgasson, Claude, hallgasson,« szólt René szörnyű hangon. »Beszéde megöl engemet.« Egyszerre érzelmek vihara kezdett tombolni lelkében, dühösen, megfékezhetetlenül. Tudta, hogy barátja őszinte; és ez az őszinteség, azzal a határozottsággal együtt, melylyel Claude Desforgesról beszélt, a boldogtalan szerelmes elé oly elevenen tárta Suzanne hamisságát, hogy a szegény fiatalember nem birta elviselni ezt a fájdalmas viziót. Nem tudott többé uralkodni magán; rárohant a kegyetlen beszélőre és megragadva kabátja szélét, oly erővel rázta meg, hogy a szövet lehasadt: »Mikor valaki ily dolgokat mond egy nőről annak az embernek, a ki szereti azt a nőt, bizonyitékokkal is tartozik. Bizonyitékokkal, bizonyitékokkal...«

- »Ön bolond,« szólt Claude, kibontakozva René kezei közül. »Bizonyitékokat akar! Egész Páris szolgálhat velük. Szegény fiam! Nem egy, de tiz, husz, harmincz ember mondhatja el önnek, hogy Morainesék most hét éve a tönkrejutás szélén voltak. Ki szerezte be Morainest egy biztositó intézetbe? Desforges, a ki igazgatótanácsos ennél az intézetnél, valamint igazgató tanácsos az Éjszaki Vasutnál, képviselő, volt államtanácsos és tudom is én még micsoda. Rengeteg egy ember ez a Desforges, bár nem is látszik rajta, és telnék tőle még több költség is. Kit talál Moraineséknál, ha oda megy? Desforgest. Hát a szinházban Morainesnéval? Desforgest... Csak nem képzeli, hogy ez az ember plátóilag imádja ezt a szép asszonyt, a kinek tutyi-mutyi férje van? Ilyen ostobaság kitelik öntől vagy tőlem. De egy Desforges!... Ugyan, édes barátom, hova teszi a szemét és a fülét, mikor ennél a hölgynél van?«

- »Mindössze csak háromszor voltam nála,« mondá René.

- »Csak háromszor?« ismételte Claude és barátjára pillantott. Émilie félénk vallomásaiból tegnap minden kétség nélkül megtudta, hogy milyen viszony lehet Suzanne és a fiatalember között. Ez a meggondolatlan kiáltás most fogalmat adott neki arról, hogy milyen különös karaktere lehet e viszonynak. »Nem kérdezek öntől semmit;« folytatta, »megállapitott dolog, hogy a becsület parancsolja nekünk hallgatni a nőkről, mintha az igazi becsület nem az volna, hogy az egész világgal tudassuk gazságukat. Mennyi áldozatot menthetnénk meg!... Bizonyitékokat akar ön? Hát keressen maga. Szerintem csak két módon lehet megtudni a nők titkait: vagy fölbontani leveleiket, vagy lépésről-lépésre kisértetni őket. Morainesné természetesen soha nem ir egy sort sem... Tehát kémleltesse őt...«

- »Ön nemtelen dolgot tanácsol nekem,« kiáltott a költő.

- »A szerelemben nincsenek nemes vagy nemtelen dolgok,« felelt Larcher. »Ilyesmit már én is cselekedtem. Kémeket küldtem Colette nyomába!... Mikor az embernek gaz nővel van viszonya, az késig menő harcz és jó lesz, ha ön is meggyőződik mindenről.«

- »Nem, ezt nem tehetem,« szólt René, a fejét rázva.

- »Ugy hát járjon maga végére mindennek!« folytatta az irgalmatlan logikus. »Én ismerem Desforgest. Higyje meg, hogy ez az ember valaki. Mikor még hittem abban az ostobaságban,

hogy a tehetséghez megfigyelés szükséges, fürkésztem őt. Ez az ember különös keveréke a rendnek és rendetlenségnek, a zabolátlanságnak és higiénenek. Légyottjaik is bizonyosan úgy vannak elrendezve, mint az ő életében minden: hetenkint egyszer és mindig ugyanabban az órában, nem mindjárt reggeli után, mert akadályozni találná az emésztést; és nem is ebéd előtt, mert ilyenkor látogatóba megy vagy kártyázik a klubban. Kémlelje azt a nőt. Nem telik bele egy hét és tudni fogja, hányadán van... Csak az bánt engem, szegény jó fiam, hogy én döntöttem önt ebbe a sárba. Oly boldog élete volt, mig én jöttem és be nem vezettem a gaz előkelő társaságba, a hol azzal a szörnyeteggel találkozott. És ha nem ez lett volna, hát lett volna más... a kiket én szeretek, azoknak mindig csak bajt okozok!... De mondja már, hogy megbocsát nekem! Higyje meg, szükségem van barátságára. No, csak egy jó szót...« Azzal odanyujtotta kezét a fiatalembernek. René teljes erejével szoritotta meg, aztán lerogyott arra a székre, a melyen valamikor Suzanne ült és sirva kiáltotta:

- »Nagyon boldogtalan vagyok!...«

Claude azt mondta, hogy egy hét mulva mindent fog tudni. Alig telt el négy nap, René egy délután oly dúlt arczczal érkezett a Saint-Euverte palotába, hogy Ferdinand elszörnyüködött, mikor ajtót nyitott neki.

- »Hát szegény Vincy ur is azon az uton jár, a melyiken az én gazdám?«

- »Szent Isten, mi történt?« kiáltott Claude, mikor René belépett a hires »szenvedő műhelybe«. Az iró asztalánál ült és dohányozva dolgozott. Eldobta czigarettáját és képén a legnagyobb aggódás látszott.

- »Önnek igaza volt,« szólt René elfojtott hangon, »az csakugyan a nők legutolsója.«

- »Utolsóelőttije,« vágott közbe Claude keserüen, és Chamfort hires mondását parodizálva, folytatta: »nem szabad kedvét szegni Colettenek... De mondja el, mit csinált?«

- »Azt, a mit tanácsolt nekem,« felelt René különös nyers hangon; »és most bocsánatot kérek, a mért kételkedtem önben... Kémkedtem rá. Mit nem szenvedtem! Három napig nem vettem észre semmit. Látogatásokat tett, bevásárolni járt, Desforges mindennap elment hozzá. Mikor az utcza sarkán álló kocsimból bemenni láttam ez embert, mindig kiütött rajtam a halálos veriték... Végre ma két órakor az az asszony kocsiba ült. Én követtem fiákeremmel. Először bement két-három boltba, aztán megállitotta kocsiját Galignani, az angol könyvárus előtt, a rue de Rivoliban. Leszállt és valamit mondott kocsisának, mire az üres hintó elrobogott. Erre egynéhány lépést ment az árkádok alatt. Sötét ruha volt rajta, - hogy ismerem ezt a ruhát!... - Szivem dobogott. Olyan voltam, mint az őrült; éreztem, hogy itt a döntő pillanat. Az asszony egyszerre befordult egy kapu alá. Én utána. Nagy udvarra jutottam, melynek a végén átjáróféle van. Vagyis ez a ház a rue du Mont-Thaborra is nyilik. Hirtelen végigfürkésztem ezt az utczát... A nő nem volt sehol, pedig nem lehetett ideje eltünni... Föltettem hát magamban, hogy ügyelni fogok a kapura. Ha légyottja van e házban, bizonynyal nem ott fog kimenni, a hol bejött. Ötnegyed óráig vártam szemközt egy bormérésben. Végre előbukkant, az arczán sürü fátyollal... Ah, ez a fátyol és az a járás! Épp ugy ismerem, mint a ruháját, és nem csalódhatok... A rue du Mont-Thaboron ment el. Bűntársának tehát a rue de Rivolin kell odább osonnia. A másik kapuhoz rohantam. Egy negyed óra mulva nyilt az ajtó és találja el: kicsoda állt velem szemben?... Desforges! Ez kész bizonyság!... Ah, a nyomorult czéda!...«

- »Dehogy az!« szólt Claude, »csak asszony, és minden asszony egyforma. Akarja, hogy bizalmát bizalommal, vagyis az iszonyuságot iszonyusággal viszonozzam? Ön tudja, hogy bánt velem Colette, mikor egy kis irgalmat koldultam tőle? A multkor egy este pedig megvertem mint egy tráger, és nézze, most mit ir nekem...« Azzal odanyujtott barátjának egy levélkét, mely nyitottan hevert előtte az asztalon. René gépiesen fogta kezébe és elolvasta:

Éjfél után két órakor.

Mostanig vártalak, édesem, de nem jöttél. Várni foglak ma is, egész nap és este, mikor haza kerültem a szinházból. Az első darabban játszom és sietni fogok. Könyörögve kérlek, jer és szeress. Gondolj ajakamra. Gondolj szőke hajamra. Gondolj csókjainkra. Gondolj arra, a ki imád téged, a ki boldogtalan, mert bántott és a ki most szerelmében őrülten kiván; gondolj

a te kis Coletteedre.

- »Szerelmes levélnek ugy-e megjárja?« szólt Larcher valami szilaj örömfélével. »Az különben a legborzasztóbb, hogy azért szeretnek igy, mert ugy viseltem magamat, mint egy Alphonse! De nekem nem kell többé se ez a nő, se más... Gyülölöm a szerelmet és amputáltam a szivemet. Tegyen ugy, mint én.«

- »Ha birnám!« sohajtott René. »Ön nem tudja, mi volt nekem ez az asszony!...« Aztán egyszerre általengedte magát a benne lobogó szenvedély haragjának és eltorzult arczczal, kezét tördelve, sirni, jajgatni kezdett. »Nem tudja, mennyire szerettem, mennyire hittem benne és mennyit áldoztam neki! És most ez az undokság, hogy Desforges karjai közt!... Jaj!...« - És valóságos émely rázta meg. »Ha legalább más valakivel csalt volna meg, egy olyan emberrel, a kire gyülölettel, dühvel gondolhatok, - de utálat nélkül... Még féltékeny sem tudok lenni erre az emberre... - Pénzért! pénzért!...« Azzal fölkelt és szilaj erővel ragadta meg Claude karját. »Ön azt mondta nekem, hogy Desforges igazgatótanácsos az Éjszaki Vasutnál... Hát tudja, mit ajánlt nekem minap az a nő?... Hogy a börzén pénzt nyerjek amaz ember tanácsai révén... Vagyis, hogy engemet is a báró tartson ki... Mert hiszen az nagyon természetes, hogy az öreg fizessen mindent: a feleséget, a férjet és a szeretőt! - Mit tegyek?... Morainesné ma az operába megy; ha oda mennék, ha megragadnám hajánál fogva és a szeme közé köpnék, mindenek hallatára kiáltva, hogy rima, a legaljasabb, a legszennyesebb rima?...« Aztán leroskadt egy székre és sirt: »Lassankint hálózott be!... Ön eleget mondta nekem, hogy ne bizzak a nőkben! De hiszen ön egy Coletteet, egy szinésznőt, egy olyan teremtést szeretett, a kinek nem egy kedvese volt ön előtt! Mig ez az asszony!... Nincs arczán egy vonás, mely ne esküdöznék, hogy ez a dolog lehetetlen, hogy én csak álmodtam... Olyan ez, mintha az angyalokat kaptam volna hazudságon... De mikor a kezemben a bizonyság, a kétségtelen bizonyság... Ott ment végig a rue du Mont-Thaboron... Miért is nem rohantam rá, ott az utczán, ama gyalázatos ház küszöbén? Megfojtottam volna, mint egy fenevadat... Claude, édes jó Claudeom, és én még önre haragudtam miatta!... Hát az a nemes sziv, a kit lábbal tiprottam, mikor e szörnyeteghez pártoltam! Igazság, a mi történt; mindent megérdemeltem!... De mi az a természetben, a mi ily teremtéseket bir alkotni?...«

Soká, soká tartott e siránkozás. Claude kezére hajtott fővel hallgatta és nem szólt semmit. Szenvedett ő is eleget; tudta, hogy a panaszkodás megkönnyebbüléssel jár. Teljes szivéből sajnálta a zokogó szegény fiut és világos elméjü analista létére nem állhatta meg, hogy ne hasonlitsa össze a költő kétségbeesését a magáéval, mely hasonló körülmények között annyiszor meglepte. Ő még legsötétebb óráiban is mindig megfigyelte saját szenvedését; mig René igazán ifju és őszinte teremtés volt, ki nem tart a kezében tükröt, hogy könnyeit tanulmányozza. A lelkek különféleségén való e különös elmélkedések azonban nem akadályozták meg Larchert abban, hogy igazi sajnálkozással ne nézze barátja vergődését. Mikor René végre elhallgatott, meghatott hangon igy szólt hozzá:

- »A mi kedves Heinénk rég megmondta: A szerelem a sziv titkos betegsége... Önre csak most ragadt rá... Meghallgatja az ispotály egy vén lakójának tanácsát? Pakoljon és menjen száz és száz mértföldre ettől a Suzannetól. Szép név és szörnyen illik rá! Csakhogy ez a Zsuzsánna megfizetteti magát a vénekkel!... Ön fiatal létére hamar meg fog gyógyulni. Meggyógyultam én is... Magam sem tudom hogyan és mikor, s nem győzök rajta eleget bámulni... De teljes

három nap óta nem szeretem többé Coletteet. Nem akarom önt magára hagyni, hát ebédeljünk együtt. Nagyokat fogunk inni és elmések leszünk. Ez a sziv bosszúja.«

René most már abban az erkölcsi kábulatban volt, mely a fájdalom nagy erkölcsi kitörései után szokott következni. Mint az alvajáró vezettette magát a montparnassei pályaudvar mellett levő Lavenue-vendéglőbe, melybe soká jártak hires képirók és szobrászok. A két jóbarát beült egy külön szobába, melyet Claude választott ki, és az irónak első dolga volt megkeresni az ablaküvegen Colette ügyetlenül oda karczolt nevét a többi sok között. Megmutatta a régi esték ez emlékét barátjának, aztán kezét dörzsölve mondogatta: »Legokosabb kicsúfolni a multat«; majd igen válogatott ebédet rendelt, két üveg ó Cortonnal egyetemben. Egész ebéd alatt fejtegette a nőket illető teóriáit, mig társa alig nyúlt az ételhez és emlékezetében mindig csak azt az isteni arczot nézte, melynek úgy hitt! Hát csakugyan nem álom ez és Suzanne is azok közé a teremtések közé tartozik, kikről Claude oly megvetéssel beszél?

- »Az a fő, hogy ne álljon bosszút,« mondá Larcher. »A bosszú úgy hat a szerelemre, mint mikor alkoholt öntenek az égő puncsba. Ha mi bántjuk az asszonyokat, épp úgy ragaszkodunk hozzájuk, mint mikor ők bántanak bennünket. Kövessen engemet; nem azt, a ki voltam, de a ki most vagyok, a ki eszik, iszik és fittyet hány Colettenek, mint a hogy Colette fittyet hányt neki. A távollét és a hallgatás, ez a két leghatalmasabb fegyver ebben a csatában. Colette irt nekem, nem feleltem. Eljött hozzám, nem bocsátottam be. Hol vagyok? Mit csinálok? Mind erről nem tud semmit. Ez dühösiti legjobban. Mondok önnek egy okos szót. Tegyük föl, hogy ön holnap reggel Olaszországba, Angliába vagy Hollandiába utazik. Suzanne természetesen azt hiszi, hogy ön még mindig nagy jámborul rágódik az ő hazudságain; mig az én Reném a kupé sarkába húzódva nézi, hogyan szaladnak a telegráf-drótok és azt mondja magában: - Kettőnkön állt a vásár, angyalom. - Három, négy vagy öt nap mulva az angyal nyugtalankodni kezd. Inasával levélkét küld önhöz. Az inas pedig visszatér: Vincy úr elutazott! - Elutazott?... Nap nap után múlik és Vincy úr nem tér vissza, nem is ir, úgy látszik, jó dolga van valahol. Be szeretném látni, mikor aztán ez az asszony kitölti bosszúját Desforgeson. Mert ezek a becsületes teremtések mindig azt tánczoltatják meg, a ki ott maradt. De mi leli önt?...«

- »Semmi,« felelt René, kit a báró gyűlölt nevének hallása végtelenül bántott. »Megfogadom tanácsát és holnap elutazok...«

Ilyes beszélgetés közben vált el a két jó barát. Claude egész a rue Coëtlogonig kisérte barátját. A rácsnál kezet szoritott vele:

- »Holnap reggel elküldöm önhöz Ferdinandot, megkérdezni, hogy mikor indul. Mentől előbb, annál jobb és főképp ne találkozzék többé azzal a nővel.«

- »Ne féljen,« mondá René.

- »Szegény fiú!« gondolta magában Claude, végig haladva a rue d'Assason. Lassan ment végig a régi karmelita-kolostornál állomásozó bérkocsik mellett, a helyett, hogy hazafelé forduljon. Hátra tekintett, hogy csakugyan távozott-e barátja. Aztán megállt és habozott. Föltekintett az állomás órájára; egynegyed tizenegyre járt.

- »Az előadás nyolcz óra után kezdődött, tehát már átöltözhetett... Ej!« folytatta egész hangosan beszélve magában, »bolond volnék, ha elmulasztanék ilyen éjtszakát... Hé, kocsis,« kiáltott egy, a bakon alvó fiákerosra, a kinek lovát a legjobbnak vélte, »menjünk a rue de Rivoliba, az orléansi szűz szobrához, és hajtson a hogy csak bir.«

A kocsi elrobogott a rue Coëtlogon sarkán. »René most bizonyosan sir magában,« gondolta Claude, »ha tudná, hogy mégis csak elmegyek Colettehez!...« A jó ember nem is sejtette, hogy a költő, mihelyt hazaérkezett, azt mondta megdöbbent nénjének, hogy készitsék elő frakkját, fehér nyakkendőjét. A szegény Émilie kérdezősködni akart, de alig ejtette ki az első

szót, máris elhallgatott, oly keményen és ridegen vágott szavába René: »Nincs időm beszélgetni...« Péntek volt és az ifju, mint Claudenak is mondta, tudta, hogy Suzanne most az operában van. Miért támadt föl benne a gondolat, hogy találkozzék e nővel? és miért sietett, hajszolta úgy nénjét és Françoiset? Csakugyan be akarta váltani fenyegetését és nyilvánosan megsérteni készült hűtelen kedvesét? Vagy csak még egyszer, utoljára legeltetni akarta szemét e hazug szépségen, mielőtt elutaznék? Mig kocsija az opera felé ment, e mostani és multkori útjának hasonlósága még jobban éreztette vele, hogy oly rövid idő alatt minden mennyire megváltozott benne és körülte. Mily reménykedve ment akkor a szinházba és mily kétségbeesés környékezte most! És voltaképp miért is megy ide?... Ezen a kérdésen töprenkedett, mikor fölhaladt a lépcsőn; de érezte, hogy minden számitásnál, minden vágyódásnál hatalmasabb erő űzi. Mióta látta Suzannet a rue du Mont-Thaborban, úgy járt és cselekedett, mint egy automát. Mikor leült földszinti zsöllyeszékére, a *Faust* balletje épp a vége felé közeledett. Feszült idegeire a zene nagyon hatott; egész beteges elérzékenyedés volt ez, szeme annyira könnybe lábbadt, hogy alig látott a szemüvegen, mikor a nézőtérnek ama része felé tekintett, hol Suzanne földszinti páholyát tudta; - ezt a páholyt, melyben Morainesné oly isteni ártatlanságban és szépségben jelent meg a Komofné mulatsága után való este. Akkor sem volt ártatlanabb és szebb, mint ma... Egész elől ült, kék ruhában; gyöngéd nyaka körül gyöngysorok, szőke hajában gyémántok. Mellette egy fehér ruhába öltözött, ékszerektől ragyogó barna nő volt, a kit René még sohasem látott. A páholy homályos hátterében három férfit vett észre a költő: egy ismeretlen urat, Morainest és Desforgest. A szerencsétlen fiatal ember együtt látta a nőt, kit ez a vén viveur fizet, és a férjét, a ki ebből hasznot húz. - Legalább René azt hitte, hogy húz. - E becstelenség láttára elérzékenyedése dühvé változott. Minden egyesült megőrjiteni őt: az ideális báj ama Suzanne arczán, ki csak ma délután is ocsmány légyottra osont; a fizikai féltékenység, melyet végsőig fokozott a boldog vetélytárs jelenléte, és aztán valami tehetetlen megalázódás, hogy itt látja ezt a hitszegő kedvest, boldogan, csodáltatva, nagyvilági fényben, mig ő, az áldozat, vergődik fájdalmában és még meg sem fenyithette a bűnöst!

Mikor a felvonás véget ért, René haragja dühös hidegvérüséggé fokozódott. Mint a hogy az őrültnek is vannak világos pillanatai, az ember ily perczekben ádáz indulata közepett is teljesen tud idegein uralkodni. Jár, kél, mosolyog, beszélget és teljesen nyugodtnak látszik, mig lelkében gyilkos gondolatok kavarognak. Ilyenkor a leggonoszabb merészség és a leggonoszabb kegyetlenség természetes előtte. A költő agyán egy gondolat villant át: bemegy a páholyba, hol Morainesné trónol és szemtől-szembe mondja neki, hogy megveti őt. Hogy ez miként fog véghez menni, arra nem is gondolt. Csak azt tudta, hogy ki kell ontania, a mi a szivében van, bármi történjék is. Mikor végig ment az előkelő urakkal teli folyosón, annyira magán kivűl volt, hogy sokakba beleütközött és csak bocsánatot sem kért. Végre azt mondta a páholynyitogatónőnek, hogy mutassa meg neki, melyik a hatodik proszczénium páholy.

- »A Desforges báró úré?« kérdé az.

- »Az,« felelt René. »Természetes, hogy a szinházat is ő fizeti!...« gondolta magában. De már fölnyilt előtte az ajtó és belépett a páholy kis előtermébe. Moraines hátra fordult és őszinte, egyszerű arczának kedves mosolygásával, angolos módon szoritotta meg kezét és olyan hangon mondta, mintha minden nap találkoznának:

- »Hogy van?...« Aztán feleségéhez fordult, kin René láttára a legcsekélyebb meglepődés sem mutatkozott: »Édesem, - Vincy úr...«

- »De hiszen én még nem feledkeztem meg róla,« szólt Suzanne, bájos főhajtással üdvözölve a jövevényt »bár ő, úgy látszik, végképp elfeledt engemet...«

Az a teljes nyugalom, melylyel az asszony ezt mosolyogva mondta; a szégyenletes kényszer, hogy kezet szoritson a férjjel, a kit törvényes keritőnek tart, és köszöntse Desforges bárót, a

többi jelenlevőkkel együtt, - mindez annyira ellentétes volt a fiatal ember lelki lázával, hogy egynéhány perczig azt sem tudta, hányadán van. Ilyen az előkelő élet. Tragikus jelenetek folynak le benne, de zajtalanul és a társalgás hazug szeretetreméltóságai s a megszokott külsőségek közepett. Moraines Suzanne mögé ültette Renét, és az asszony oly látszólagos egykedvűséggel kérdezősködött tőle a zenéről, mintha ennek a látogatásnak nem is volna reá nézve oly borzasztó jelentősége. Desforges és Moraines a másik hölgygyel beszélgetett. René hallotta, hogy a közönségről beszélnek. A költő nem volt szokva ehhez az önmegtagadáshoz, melynek révén az előkelő hölgyek divatról vagy zenéről tudnak társalogni, mikor szivükben emésztő félelem van. Hebegve felelt Suzanne frázisaira; maga sem tudta, mit mond. Mikor az asszony egyszer kissé feléje hajolt, megérezte a heliotrop illatot, melyet Morainesné mindig használt. Ez fölidézte benne csókjaik emlékét. Végre rá mert nézni. Látta ives ajkát, rózsás arczát, kék szemét, szőke haját, vállát és kebelét, melyet ajka annyiszor érintett, és melynek isteni formáit annyiszor temette tenyerébe. Szemében oly szilaj láz látszott, hogy Morainesné szinte félt. Már a fiatal ember jötte is sejtette vele, hogy valami rendkivüli történhetett. De most Desforges ügyelt rá, és nem volt szabad semmi hibát elkövetnie. Viszont vesztére lehetett Renének legkisebb vigyázatlansága is. Egész élete a fiatal embernek egy mozdulatától, egy szavától függött, és ösztönszerűleg tudta, hogy a költő kész kiejteni e szót, megtenni e mozdulatot. Fogta legyezőjét és csipkekeszkenőjét, mely a páholy-párkányon hevert, aztán fölkelt és végig simitotta homlokát.

- »Nagyon melegem van,« szólt a költőhöz, ki szintén fölkelt... »Menjünk talán a kis szalonba; ott jobban beszélgethetünk.«

Mikor leültek a szűk előterem kerevetére, hangosan igy szólt:

- »Rég volt a mi kedves barátnőnknél, Komofnénál?« aztán súgva kérdé: »Mi bajod édesem? Mi történt?«

- »Csak az történt,« felelt René halkan, »hogy mindent tudok és azt jöttem megmondani, hogy ön a leghitványabb asszony... Ne fáraszsza magát válaszszal... Mondom, mindent tudok. Tudom, hány órakor ment a rue du Mont-Thaborban abba a házba; tudom, hány órakor jött ki és tudom, kivel volt ott. Ne hazudjék; ott voltam, láttam. Most utolszor beszélek önnel az életben, és csak azt mondom, hogy nyomorult, aljas teremtés...«

Suzanne legyezgette magát, mig René e borzasztó dolgokat arczába vágta. Fölindulásában is érezte, hogy azonnal végét kell vetni e jelenetnek, mert ez az őrült szerelmes ember többé nem bir magával. A páholy felé fordulva, férjét szólitotta:

- »Paul, kérem, rendelje elő a kocsinkat... Nem tudom, mi lel, lehet, hogy nagyon meleg van, de engemet ájulás környékez... Megbocsát, Vincy úr?«

- »Furcsa,« mondá Moraines a költőnek, ki kénytelen volt a férjjel távozni a páholyból, »ma este épp igen vidámnak látszott... De ezeknek a szinházaknak olyan rossz a szellőzése... Feleségem bizonyosan nagyon fogja sajnálni, hogy nem beszélgethetett önnel tovább, mert csodálja tehetségét.. Jöjjön el hozzánk mielőbb... A viszontlátásig.«

Aztán ismét szokott erejével rázta meg a fiatal ember kezét, ki nézte, hogyan tűnik el a lépcsőházban, hol a cselédség az uraságokat várja. Kihallatszottak a *Faust* ötödik felvonásának első hangjai. Renét ismét elfutotta a harag és szinte hangosan mondotta magában a most már néptelenné vált folyosón:

- »Bosszút állok rajta!«

IV.
A legboldogabb a négy közül.

Suzanne sokkal jobban ismerte Desforges éleslátását, semhogy azt hihesse, hogy a páholybeli jelenet egészen kikerülte figyelmét. Mit látott meg belőle? Mit gondol? Ez az asszonyra nézve főbenjáró fontosságu két kérdés volt. Választ azonban nem kaphatott rá azalatt, mig a báró karjára támaszkodva, lefelé haladt a lépcsőn, mely a kapuig viszen. Desforges úgy támogatta őt, mintha csakugyan betegnek hinné. Hideg arcza nem árult el semmit. Az asszonynak sem volt ereje használni rendes megfigyelő tehetségét. Rosszulléte igazán csak félig volt komédia, oly iszonyattal és fájdalommal töltötte őt el a Renével való találkozás. Attól tarthatott, hogy az eszeveszett ifju lármát csap és örökre tönkre teszi őt. E mellett őszinte, forró szerelmét is sebzette ez a borzasztó sértés, és ez a még borzasztóbb fölfedezés. Mig fölemelve uszályát, lefelé lépkedett kék selyem czipőjében, oly borzadály rázta meg, mintha halálos veszedelemből menekült volna ki. Halavány, remegő ajkán mosolygás vonaglott. Valóban megkönnyebbült, mikor behúzódhatott a hintó sarkába és férje helyet foglalt mellette. Moraines előtt legalább nem volt kénytelen uralkodni magán. Mikor a ló elindult, Suzanne az ablakhoz hajolt, mintegy végső üdvözletét inteni a bárónak. Egy gázláng erős világot vetett Desforges arczára, mely most már kifejezte igaz gondolatát. Az asszony azonnal tudta, hányadán van.

- »Mindent észrevett...« gondolta magában. »Mi lesz velem?...«

A kocsi már eltünt, mikor Desforges még mindig ott állt és a bajuszát pödörgette, a mi ő nála rendkivül nagy töprenkedés jele volt. Szép idő levén, nem rendelte elő kocsiját. Ha nem esett, mindig gyalog szokott menni legkedvesebb klubjába, a rue Boissy d'Anglasba, még ha valamely messze kis szinházban is töltötte az estét. Szájában harmadik szivarával, - Noirot doktor nem engedett többet neki naponta, - szeretett igy végig menni Párison, az ő Párisán, melyet csakugyan nagyon ismert és nagyon tudott élvezni. Desforges nem volt kozmopolita; irtózott az utazástól; azt mondta, hogy az »podgyászos élet«. Ez az esti séta az ő egyik fő gyönyörüsége volt. Arra használta, hogy, mint mondani szokta, »összeszámolja a pénztárt«, vagyis egybevetve a nap eseményeit, megtudja, hogy mennyi volt a bevétel és mennyi a kiadás. »Masszíroztattam magamat, vivtam, lovagoltam...« Ez a bevételek rovatába tartozott az egészség javára. »Burgundiait vagy vörös portot ittam, szarvasgombát ettem ebéden vagy Suzannenál voltam...« Ez meg a kiadások rovatába tartozott... Mikor néha kirugott a hámból, komolyan megfontolta magában, hogy érdemes volt-e, vagy sem, és mindent úgy megokolt, mint valami birói itéletet. Ez a Páris, a hol gyermekkora óta lakott, örökös emlékezések tárháza volt számára. A czinizmus finomságokkal egyesült benne, és nem csupán az érzékek epikureizmusát gyakorolta. Tudott gyönyörködni a jó órák emlékében is. Ebben a házban légyottja volt egy gyönyörü szeretőjével; a másik ház eszébe juttatta, hogy ott valamikor kedves társaságban ebédelgetett. »Négy gyomorra kellene szert tennünk, hogy kérődzhessünk, mint a szarvasmarhák,« szokta mondogatni. De bár ez a májusi este kellemes, langyos volt, és bár ez a nap igen jól telt el René Vincy érkeztéig, a báró, miután a Morainesék kocsija elrobogott, szomorú, keserü gondolatok közt kezdte meg sétáját. Suzanne jól sejtette. Mindent tudott. A költő hirtelen betoppanása már csak azért is föltünt neki, mert épp ma délután történt, hogy mikor légyottról jövet, kiért a rue de Rivolira, ez a fiatal ember került vele szembe, és mereven nézett rá. »Hol a manóban láttam én már ezt az arczot,« gondolta magában Desforges. Aztán mikor Paul Moraines néven nevezte René Vincyt Suzanne előtt, minden eszébe jutott. A jövevény arczát látva, valami titkot kezdett sejditeni. Mikor Suzanne kiment az előterembe, úgy helyezkedett el, hogy szemével kisérhesse az asszonyt és a fiatal embert. Nem hallhatta, mit mondott a költő; de szemén, homlokán, kezének mozdulatán látta, hogy szemrehányásokat tesz Suzannenak. Morainesné szinlelt rosszulléte nem ejtette őt

tévedésbe egy pillanatra sem. Azok közé az emberek közé tartozott, a kik nem hisznek az asszonyok ájuldozásaiban. Mikor a lépcsőn karonfogva lementek, és érezte, hogy kedvesének keze reszket, még jobban meggyőződött; és mikor elhaladt az opera előtt, nem lelkesült, mint rendesen, az immár elektrommal világított sugárut hatalmas perspektivájáért, vagy a szinház homlokzatáért, melyre azt szokta mondani, hogy többet ér minden Notre-Damenál. Keserves igazságok kezdtek benne megérlelődni.

- »Vén létemre becsapott,« dörmögte magában. »Ez mégis sok... és ugyan kiért?« Minden hozzájárult ahhoz, hogy e megalázás még keservesebb legyen. Suzanne hallatlan ravaszsága, mely semmi gyanut nem engedett fölébredni; - a fölfedezés lesujtó hirtelensége; - és a vetélytárs, egy éhenkórász fiatal ember! Egyszerre száz apró részlet jutott eszébe, egyik kétségbeejtőbb a másiknál: a költő szánalmas félszegsége, mikor a Komofné soiréeja után való nap találkoztak; Suzanne ábrándozása, melyet nem tudott mire vélni, és a melyre nem is igen ügyelt; reggeli látogatásai a fogorvosnál, a Louvreban, a Bon Marchéban. És ezt a sok maszlagot ő mind beszedte, ő, Desforges báró! »Szörnyen ostoba voltam,« mondogatta magában egész hangosan. »De hogy lehetett, hogy ez az asszony?...« Főképp az verte le, hogy még mindig nem tudta: miképp történt mindez; nem tudta most sem, mikor René viselkedése a páholyban nem tűrt többé kétséget. Minden világos volt. Hogy a fiatalember ily dologra vetemedett és Suzanne megszenvedte, okvetlen viszonyuknak kellett lennie. »De hogyan?« töprenkedett a báró, »ez a poéta nem járt hozzá, mert ha járt volna, megtudtam volna Paultól. Nem találkoztak a társaságban sem, mert ez a fiatalember nem jár sehova. Szörnyen ostoba voltam!...« mondta még egyszer és fölforrt benne a harag az asszony ellen, ki e kínos gyötrelmének oka volt. Elhaladt a café de la Paix előtt és elháritott magától két nőt, kik gyalázatos beszédekkel állták útját. »Bizony Isten minden fehércseléd egy húron pendül,« gondolta magában. Odább haladva, észrevette, hogy szivarja kialudt. Szinte dühös mozdulattal dobta el: »A szivarok pedig olyanok, mint az asszonyok...« Aztán vállat vont, észrevéve, hogy haragja gyermekes. »Frédéric barátom,« szólt benső hangja, »maga ostoba volt és most is az...« Kivett egy szivart a tárczájából, megropogtatta a füle mellett és befordult egy trafikba, hogy rágyujtson. A havanna véletlenül pompás volt. A báró szakértelemmel szivta füstjét. »Igaztalan voltam,« gondolta magában, »ez legalább nem csal...«

Ez a kellemes érzés meg kezdte változtatni gondolatainak folyását. Körültekintett. Már csaknem a boulevard végén járt. Az asztfalton oly sokaság sürgölődött, mint akár nappal. Kocsik robogtak egymás nyomában. A gáz fantasztikusan világitotta meg a fák fiatal lombjait. Jobbkézt messze a Madeleine sötét árnyéka emelkedett és a kék égen csillagok ragyogtak. Ez a párisi kép kedves volt a báró szemének. Kissé derültebben folytatta elmélkedését. »Mi a manó,« gondolta magában, »féltékeny volnék?« Mikor hasonló szomoru dolgokat emlegettek előtte, mindig megrázta a fejét: »Udvarolnak a szeretőjének?... Hiszen ez a legnagyobb bók az ön jóizlésére nézve.« - »Én féltékeny? Még csak az kéne!« Mikor éveken át megszoktuk, hogy a világban tekintélyes szerepet játszszunk, hűségesen játszszuk ezt a szerepet akkor is, mikor magunk vagyunk. Desforges szégyelte e gyöngeséget, - mint a hogy a háboru idején éjtszaka valahová küldött katonatiszt pirulna megvallani önmaga előtt, hogy fél. »Nem igaz«, szólt a báró, »nem vagyok féltékeny.« Összeszedte gondolatait és elképzelte Suzannet, a mint a René karjai közt van. És jóleső hiúság csiklandozta meg, mikor észrevette, hogy ez a képzet, ha nem is valami kellemes, de nem költi fel benne a féltékenység kinos érzését. Aztán ellentétül maga elé idézte a páholyba lépő költőnek fájdalomtól elváltozott arczát. Ez a gyászos szenvedélyében vergődő ember az igazi féltékeny. Saját relativ nyugalmának és vetélytársa kétségbeesésének ellentéte oly kellemesen ingerelte hiúságát, hogy igazi gyönyörüséget érzett. És önkéntelenül kiejtette kedves mondását, melyet atyjától, az ügyes spekulánstól tanult, ki viszont anyjától, a szép, erős normandiai nőtől, az első Desforges báró, a nagy császár korabeli préfet feleségétől örökölte: »Ez a kis éleslátás!...« - »És miért is lennék

féltékeny? Miben csalt meg engem Suzanne? Hát vártam én tőle olyan szerelmet, mint ez az ostoba poéta? Ötven éves létemre mit kivántam tőle? Azt, hogy szeretetreméltó legyen? Hiszen az volt. Azt, hogy második otthont készitsen számomra, a hol az unalmas estéket töltöm? Hiszen megtette. No hát?... Találkozott egy fiatal, erős fiúval, a ki nem kiméli magát, a kinek üde arcza és szép szája van. Szert tett rá. Megfizette magának. Azt csak nem kivánhatta, hogy én szerezzem neki... De kettőnk közül a szép urfi viseli a szarvakat!...« A klub kapuja elé ért, mikor erre a megállapodásra jutott, mely megkönnyebbitette őt. »Nem bánom, akár mit is fog mondani Crucé«, gondolta magában. Az ügyes gyüjtő minap egy hamisitott képet adott el neki hallatlan áron és Desforges azóta azzal a gyülölködő tisztelettel viseltetett iránta, a melyet az igen ravasz emberek szoktak érezni azok iránt, a kik őket be tudták csapni. Maga elé képzelte a klub kis szalonját, a mint ez az ármányos úr elbeszéli Suzanne és René kalandját a legirigyebb jóbarátoknak. Ez a gondolat annyira bántotta a bárót, hogy föl se ment a lépcsőn, hanem tovább sétált a Champs-Elysées felé és igy vigasztalta magát: »Ej, se Crucé, se a többiek nem fognak megtudni semmit. Még szerencse, hogy nem választott szeretőt a sokat emlegetett ficsurok közül.« Aztán föltekintett a rue Royale-beli klub kivilágitott ablakaira, melyek a place de la Concordera nyilnak. »Olyant választott, a ki nem forog a világban, a kivel sohasem találkozom; nem is mutatgatta be, nem is pártolta sehol. Meg kell neki adni az igazat, hogy a külsőségeket megőrizte... Az imént is hogy remegett. Persze miattam... Szegény kicsike!...«

- »Szegény kicsike!...« ismételte, belső monológját folytatva az avenue fái alatt. »Attól a szamártól kitelik, hogy megkeserülteti vele ezt a hóbortot. Milyen dühös volt ma este is! Látszik hogy neveletlen és nincs jó izlése! És mily irónia: az én páholyomban!... Ha a derék Paul nem az a férj, a kivé én gyúrtam, Suzannenak vége lett volna. De a poéta most már tudja légyottjaink titkát. Tágitanunk kell a rue du Mont-Thaborból... Nincs maradásunk, ha ez a fiú ott lábatlankodik.« Ismét megharagudott, és pedig a költőre; de mivel okos embernek tartotta magát, igyekezett mindjárt lecsillapodni. »Még csak az kéne, hogy azért bosszankodjam, mert féltékeny rám... Gondoljunk inkább arra, hogy mit lehet tőle várni. Zsarolni fog? Nem, ahhoz még nagyon fiatal... Kiirja a dolgot valami ujságba? Ilyesmire nem vetemedik efféle érzelgős költő... Hátha összevész Suzannenal miattam?... Az lenne a legszebb! Egy ficzkó, a ki szegény, mint a templom egere, bizony nem mond le egy szép szerelmes, eleganciától sugárzó kedvesről, a ki még ingyen is van!... De hátha azt kivánná az asszonytól, hogy szakítson velem és Suzanne elég őrült volna engedni!« Tüstént fölmerültek emlékezetében mindazok a bajok, a melyekkel ez a szakítás járna. »Először is nem volna többé Suzanne, és hol találnék egy mását, a ki ilyen szeretetreméltó, ilyen elmés és tudja minden szokásomat. És hol tölteném az estéimet, nem is szólva arról, hogy egész Párisban nincs jobb barátom a derék Paulnál.« Hogy e szomorú eshetőség ne fenyegesse tovább, fölidézte mindazokat az érdekeket is, a melyek őt a Moraines-párra föltétlenül szükségessé teszik. »Nem,« mondá végezetül, mikor palotája kapujához ért, »Suzanne engem nem fog föláldozni, de nem is szakít a fiúval s azzal minden a rendes kerékvágásba tér... Mert minden a rendes kerékvágásba szokott zökkenni idővel...«

Ez a bizonyosság és ez a bölcselkedés persze nem volt oly őszinte, a minőnek szerette volna ez az erős ember, kinek egyetlen gyöngesége a hiúság volt. Először életében, oly türelmetlenséget árult el, hogy észrevette még komornyikja is, a ki évek óta segített neki vetkezni. A szeretetreméltó önző azonban, e maga előtt is titkolt lelki küzdelmek mellett is, egyhuzamban aludta végig az ő rendes hét óráját. Életrendjének legfőbb törvénye volt: a nyugodt alvásról gondoskodni. Folytonos, mérsékelt mozgása; kiszámított táplálkozása; fölkelésének és lefekvésének pontossága; és az a jó szokása, hogy mint mondani szokta, »éjfélkor levetkőztet elméjével minden sötét gondolatot,« - mindez hozzájárult ahhoz, hogy, ha eljött az órája, azonnal elaludjék; és alig tartotta volna őt valami ébren, ha csak nem az a hír, hogy megint

beütött a kommün, - a mit ő a lehető legnagyobb kellemetlenségnek tartott volna. Mikor másnap reggel fölébredt, a nyugalomtól megüdült gondolatokkal, úgy eloszlott minden izgatottsága, hogy a tegnapi eseményekre csak mosolyogva gondolt.

- »Meg vagyok győződve, hogy az a fiatal úr nem töltötte ilyen jól az éjszakát...« mondta magában, elgondolva, hogy René bizonyosan be sem hunyta a szemét; »sem Suzanne...«, a ki az este oly feldúlt volt, »sem Moraines.« Mert feleségének rosszulléte nyilván kétségbeejtette ezt a derék embert. »Mily jó vigjáték-czim volna: A legboldogabb!... - Én elmondhatom magamról...« Maga is nevetett e tréfán, és mikor Noirot doktor massage-közben egyre ezt hajtotta: »A báró úr ma kitünő szinben van; és az izmai!... csupa erő, csupa keménység, igazi harminczéves izmok...« a jólét érzése szinte végképp eloszlatta minden keserüségét. Most már csak egy kérdéssel foglalkozott: hogyan akadályozhassa meg, hogy a tegnapi jelenet ne vesse végét az ő eddigi kényelmes, megszokott életének?... Ezen törte a fejét, mikor a massage után megitta csokoládéját, ezt a könnyü, illatos habot, melyet komornyikja egy mestertől eltanult ügyességgel vert föl. Ezen gondolkozott a szép tavaszi reggelen a boulognei erdőben lovagolva. Erről gondolkozott félegy tájt a reggeliző asztalnál, szemközt ülve öreg nő-rokonával, a ki a háztartás egy részéről gondoskodott: ügyelve a fehérnemüre, az ezüstnemüre, a kiadásokra, a cselédségre, mig majdan a báró végső betegségében irgalmas ápoló lesz. Desforges abban állapodott meg, hogy legokosabb követni minden magán- és közpolitika legbölcsebb jelszavát: várni! »Csak folytassa bolondságait az a fiatal emberke, mig szépen magától elmúlik... Legyünk szeretetreméltóak és tegyünk úgy, mintha nem vettünk volna észre semmit.« Két óra felé Morainesnéhez indult, gyalog, folyton ezt az elhatározást forgatva a fejében. Megállt egy régiségkereskedés kirakata előtt és meglátott benne egy XVI. Lajos korabeli czizelált arany, rózsákkal és gyönyörü miniatür képekkel diszített órát. »Ez pompás módja bebizonyítani neki, hogy én a *status quo* mellett vagyok,« gondolta magában. Megvette a szép csecsebecsét egész elfogadható áron és kétszeresen örült vásárlásának, mikor belépve Suzanne kis szalonjába, észrevette, hogy a menyecske mily aggódva várta látogatását. Vörös szeme és sápadtsága arra mutatott, hogy az egész éjjelt töprenkedve töltötte, miképp kerülhet ki a zsákutczából, hová a Renével való jelenet szorította. Pillantása elárulta: nem is reméli, hogy tegnap sikerült a báró éleslátása elől valamit elrejtenie. Desforgesnak kimondhatatlanul jól esett ez a hódolat, mely végképp bekötözte a hiúságán esett sebet; és igazi örömmel nyujtotta Suzannenak a tokot, melyben a kis óra volt:

- »Mondja, szép?«

- »Gyönyörű,« felelt az asszony, »ez a pásztor és ez a pásztornő... mintha csak élnének.«

- »Valóban, és mintha az ő idejökben divatos románczot énekelnék:

»Szép Sylviám, ah, elhagyott!
Mást csókol és ölel, nem engem...«

A bárónak a szalonokban valamikor csinos sikereket szerzett kellemes, iskolázott tenorhangja és most eldúdolta a híres népdal refrainjét, a maga módosításával:

»Minden szerelmi bú elröppenik
S csak a szerelmi kéj örök!...«

- »Ha ennek a pásztornak és pásztornőnek helyet talál az asztalán, mindenesetre jobb dolguk lesz, mint nálam...«

- »Ön igazán elkényeztet engem,« mondá Suzanne kissé zavartan.

- »Nem,« felelt Desforges, »én magam magamat kényeztetem... Hát nem vagyok én az ön legjobb barátja?« Aztán megcsókolva Morainesné kezét, oly komoly hangon mondá, mely ellenkezett az előbbi tréfálódzással: »És sohasem is lesz önnek jobb barátja...«

Nem szólt többet. Ha egy szóval többet mond, koczkáztatja méltóságát. Ha egy szóval kevesebbet mond, Suzanne azt hiheti, hogy sikerült őt elbolondítani. Az asszony hálásan fogadta a gyöngédséget, melylyel vele Desforges bánt; annál hálásabban, mert ezután Renének szentelhette minden gondolatát. Ezen az álmatlan éjszakán kimondhatatlanul gyötrődött magában: hogyan tarthassa meg az egyiket is, a másikat is, miután a két férfi belelátott egymásba. Szakitson a báróval? Erre is gondolt; de hogyan tehesse azt? A sok hazudság, a melylyel férjét évek óta áltatta, most valóságos kelepcze gyanánt fogta meg őt. Eddigi életüket nem folytathatják a gazdag szerető segitsége nélkül. Ha szakit Desforgeszsal, arra itéli magát, hogy azonnal valami hasonló viszonyt keressen, vagy még mélyebbre, a készpénzzel fizetett prostituczióig sülyedjen, a szerető-szerző hölgyekhez folyamodva, a minők (legalább igy súgták-búgták) voltak az ő ismerősei közt is. Másrészt, ha megtartja Desforgest; Renével kell szakitania. A báró sohasem fogja megérteni, hogy mikor a költőt szereti, őt nem rövidíti meg semmiben. A férfiak az ilyen igazságokat sohasem ismerik el. És ime Desforges elég okos, elég jó, hogy még csak nem is említi, a mit észrevehetett. Suzanne a bárót még akkor sem itélte oly nagylelkünek, mikor a legborsosabb számlákat fizette ki, mint e perczben, midőn megengedte neki, hogy visszahódítsa ifjú kedvesét és a csókokat, a melyek nélkül nem birt, nem akart el lenni.

- »Igaza van - mondá magában, miután Desforges távozott - ő az én legjobb barátom...« És az első szerencse láttára bámulatos könnyen reménykedő asszonyok hitével mindjárt azt hitte, hogy majd a másik részen is ily könnyen lehet mindent eligazítani. Végignyujtózott a chaise longueon és mig ujjai szórakozottan játszottak a szép kis órával, gondolatai a költő körül jártak és azon elmélkedett, hogy hogyan hódíthatja vissza őt. Mindenekelőtt nyugodtan számot kellett vetnie a helyzettel. Mit is tud voltaképp René? Az ifjú maga mondta, hogy a rue du Mont-Thaborban kijönni látta őt ama házból, utána pedig Desforgest. A báró óvatosságból sohasem távozott azon a kapun, a hol a kedvese. René tehát tudja, hogy a háznak két kijárata van. És vajjon látta azt is, mikor ő, Suzanne, kiszállt kocsijából és a rue de Rivolin levő kapuig ment? Igen valószinü, hogy látta. Ha csak puszta véletlen volt, hogy először vele találkozott, aztán a báróval, ebből nem következtethet semmit. De bizonyos, hogy kémkedett, leskelődött. És mi birhatta őt erre? A hét elején, utolsó találkozásukkor oly bízva, oly gyöngéden, oly boldogan vált el tőle. Dühös féltékenységének, mely egész a kémkedésig vitte, csak egy oka lehetett: Claude visszatérte. Szilaj gyülölség támadt benne ez ember ellen: »Ha neki köszönöm ezt a galibát, meg fogja keserülni...« - gondolta magában. De elméje csakhamar visszatért a veszélyre, mely e pillanatban sokkal fontosabb volt a Larcher iránt való gyülölködésnél. Bizonyosnak látszott, hogy René igy vagy úgy felfödözte a légyottok titkát; és fájdalma oly hatalmas volt, hogy azonnal ki kellett törnie. Mily nagy szerelemre vallott őrült berontása az operába, mely majdnem végzetes lett! Suzanne nem haragudott érte, hanem még jobban szerette miatta a költőt. Ez a szerelem bizonysága, tehát annak a jele, hogy mennyire hatalmában van a fiatalember. Az olyan kedvest, a ki ilyen rajongással szeret, nem nehéz visszahódítani. Csak találkozni kell vele, beszélni hozzá és élőszóval magyarázni meg a rue de Mont-Thabor-beli látogatást. Igen könnyű neki azt mondani, hogy egy beteg barátnőjénél járt, a kit Desforges is ösmer. De a kocsi, melyet Galignani boltja előtt elküldött?... - Hát kedve kerekedett egy kicsit sétálni. És a két kapu?... - Hány tisztességes ház épült igy!... Nem kétkedett többé, hogy sikerül meggyőzni Renét, tapasztalásból annyira ismerte a fiatalember bízó természetét. Az első pillanatban legyőzte őt a nyilvánvalóság, mely megerősitette gyanuját; ma már bizonyára kétségeskedik és önmaga előtt védelmezi szerelmének ügyét... Idáig jutott elmélkedésében, mikor jelentették neki, hogy kocsija előállt. Annyira vágyott René birása után és annyira meg volt győződve, hogy jelenléte megtör minden ellenkezést, hogy hirtelen egy gondolat ötlött fejébe: miért ne menne most rögtön a fiatalemberhez? Igenis, miért ne, mikor már nincs többé mit félnie Desforgestól. A sziv zűrzavaraiban mindig a leggyorsabb lépések a legjobbak... Vajjon lesz-e ereje a költőnek

visszautasítani őt, ha oda megy hozzá, a kis lakásba, mely első látogatásának tanuja, és ha kínálja magát neki, mint akkor, új és kétségtelen bizonyságát adva szerelmének; vajjon eltaszitja-e őt, ha ezt mondja neki: »Sértegettél, rágalmaztál, gyötröttél... nem birtam elviselni sem kétségedet, sem fájdalmadat... Itt vagyok!« Alig gondolta el e döntő lépés lehetőségét, azonnal ragaszkodott hozzá, mert ez volt az egyetlen mód menekülni a szenvedések elől, a melyek már tegnap óta kínozták. Oly gyorsan öltözött föl, hogy komornája, Céline, nem győzött csodálkozni; és mégis sohasem volt csinosabb, mint ebben a világosszürke tavaszi ruhában, mely az akkori divat szerint térdben kissé összeszűkült és elárulta a test formáit. Aztán habozás nélkül mondta kocsisának, hogy hajtson a rue Coëtlogonba. Idáig jutott ez a számító, mindig óvatos asszony!

- »Egyetlen egyszer történik!...« mondta magában, míg kocsija végigrobogott Párison, »igy hamarabb jutok oda...« A száraz okoskodást csakhamar más gondolatok szorították ki: »De vajjon otthon lesz-e René? Hogyne! Levelet vagy bármi más életjelet vár tőlem!« Ugyanezt a kérdést intézte magához, és ugyanigy felelt rá első látogatásakor, márcziusban, most harmadfél hónapja. Megmérhette, hogy érzelmei mennyire másak, mint akkor voltak. Az időben a fiatalember lakása felé lángoló caprice vitte, de csak is caprice. Ma már a szerelem láza forrott vérében; a szerelem, mely éhezi és szomjuhozza a szerelmet. A szerelem, mely csakis őt látja széles e világon és mely vágyódásában töltött ágyú elé is remegés nélkül menne. Igen, szerette őt testével, lelkével, egész valójával; érezte szilaj türelmetlenségén, mely lassúnak itélte a kocsi gyors haladását; érezte rettegésén, hogy nem fog sikerrel járni. Végtelen izgatott lett, mikor megismerte az utczácskát elzáró rácsot. Üde, zöld zugoly volt most ez a sikátor; szép fák levelei remegtek a kertfal mögött, a májusi délután derült, hizelgő verőfényében. Suzanne akkor először nem volt oly zavart, mint most, mikor megkérdezte a házmestertől, hogy otthon van-e Vincy ur? Azt a választ kapta, hogy otthon van. Becsöngetett és mint először is, a csengetyü szava szive mélyéig hatott. Egy ajtó nyilása hallatszott bent, aztán könnyü, gyors léptek közeledtek. Eszébe jutott, hogy első látogatásakor mily zajjal csörtetett elő a tenyeres-talpas szolgáló. Most nem a cseléd sietett ajtót nyitni és maga René sem. Jól ismerte lépteit. Sejtette, hogy csakhamar kedvesének testvérével kerül szembe, azzal az Émilievel, kinek távolléte úgy kedvezett a multkori látogatásnak. De nem ért rá sokat elmélkedni e váratlan és gonosz véletlenségen, mert Fresneauné már kinyitotta az ajtót. Arcza annyira hasonló volt öcscsééhez, hogy Suzanne nem kétségeskedhetett egy pillanatig sem. Émilie is nyomban sejtette, hogy kicsoda a jövevény. René sok szenvedése és a Claudetól hallott dolgok annyira felingerelték őt Morainesné ellen, hogy nem birta titkolni gyülölségét, és a fiatal asszony kérdésére igen csípős hangon felelt:

- »Nem, asszonyom, az öcsém nincs itthon...« Aztán testvéri szeretete hirtelen cselt szőtt, elejét venni minden kérdezősködésnek, hogy mikor tér vissza René s azt mondta: »Ma reggel elutazott...«

Hogy ez hazudság, eleve kitünt a házmester beszédéből. Suzanne azonban nem tudhatta, hogy ezt a hazudságot Émilie csak most, hirtelenében főzte ki. Azt kellett hinnie, és azt is hitte, hogy Fresneauné öcscsétől kapott utasításnak engedelmeskedik. Nem is faggatódzott hát tovább és meghajolva, csak ennyit mondott: »Asszonyom...« és csakis a búcsuzás előkelő nyájassága lehetett egyetlen megtorlása a polgár asszony szinte durva mogorvaságának. E nyájasság azonban nem akadályozta meg, hogy ne érezzen nagy és mély fájdalmat. Eszébe sem jutott, hogy Émilie furcsa viselete René indiskréczióira vallhat. Csak azt mondta magában: »Nem akar engem többé látni.« És ez a gondolat általjárta szivét. Mikor kiért az utczára, megfordult, hogy egy pillantást vessen a szoba ablakára, a hol először adta oda magát kedvesének. Akkor is hátra tekintett és láthatta őt a félig felhúzott kárpit mögött. Vajjon nem áll-e most is oda René, utána nézni, miután nénjétől meghallotta, hogy ki csöngetett be az ajtón? Öt perczig várt az utczán és új boldogtalanság szakadt rá, mikor az ablak kárpitja csak

nem mozdult. Az igazán szerető és szándékát minden pillanatban változtató nő izgatottságában szállt föl kocsijába. És végtelen tépelődések után végre arra határozta el magát, hogy, bár sohasem szokott irni, a következő levelet küldi kedvesének.

Szombat, öt óra.

Önnél jártam, René, és nénje azt mondta nékem, hogy elutazott. De én tudom, hogy ez nem igaz. Ön ott volt, két lépésre tőlem, de nem akart elfogadni. Ön ott volt abban a szobában, melynek minden butora azt az órát juttathatja eszébe, a mikor nem kételkedhetett őszinteségemben. Mi okom lehetne hát arra, hogy hazudjam önnek? Kérve kérem: találkozzunk, ha csak egy perczre is. Olvassa ki szememből azt, a miben esküvel fogadta, hogy nem fog többé kételkedni: hogy ön az én mindenem, életem, mennyországom. Tegnap este óta nem is élek. Borzasztó szavai egyre fülembe csengenek. Nem, nem ön mondta ezeket. Honnan vett volna ennyi gyűlölséggel határos keserüséget?... Ó, hogyan itélhetett igy el engemet meghallgatás nélkül, egy gyanuért, melynek potomságát maga is szégyenkezve ismerte el! Haragudnom kellene önre e nagy méltatlanságért. De az én szivemben nincs egyéb szeretetnél és vágyódásnál, hogy kitörüljek lelkedből, édes Reném, mindent, a mit boldogságunk ellenségei csempésztek oda. Ha tudnád, hogy mily örömmel határoztam el magamat e lépésre, mely annyira ellenkezik a női büszkeséggel, nem kételkednél többé érzelmemben. Ne felelj e levélre. Még mikor neked irok is, érzem, hogy a levél mennyire nem birja föltárni a szivet. Holnapután, hétfőn tizenegy órakor rejtekünkben várlak. Jogom lenne azt mondani, hogy akarom jöttödet, mert a vádlottnak joga van védekezni. De én csak azt mondom: Jer, ha csak egy napig is igazán szeretted azt, a ki, esküszöm, hogy nem hazudik, sohasem hazudott és sohasem fog hazudni neked, egyetlen szerelmem.

Miután Suzanne befejezte e levelet, még egyszer végig olvasta. Mikor az aláirásra került a sor, föltámadt benne a diplomáczia ösztöne és tétovázott. De annyira szerelmes volt, hogy szégyelte e habozást és odairta nevét e levél alá, mely pontos képe volt különös lelki állapotának. Ismét hazudott, mikor esküdözött, hogy sohasem hazudott és mégis, mily igaz, mily önkéntelen, mily mesterkéletlen volt az az indulat, mely ezt a csalást tollába mondta annyi sok más után! Csöngetett és minden óvatosság ellenére odaadta az inasnak e levelet, melynek egyetlen mondata is vesztére lehetett volna. Megparancsolta, hogy azonnal vitesse a rue Coëtlogonba egy közszolgával. Ettől a pillanattól kezdve a légyottig oly ideges izgatottságban élt, a minőre sohasem tartotta volna magát képesnek. Ez a magán annyira uralkodni tudó nő, ki évek óta egy romlott teremtés macchiavellizmusával boldogult a világban, most teljességgel nem tudta, hogy miként fogja magát kedvesével szemben viselni. Szombat este ebédre volt hivatalos. A mi még sohasem történt: úgy öltözött föl, mint egy alvajáró és még csak a tükörbe sem tekintett. Ebéd alatt pedig egy szót sem tudott szólni szomszédjának, ki az elmaradhatatlan Crucé volt. Az alatt az ürügy alatt, hogy tegnapi rosszulléte még mindig tart, már tiz órakor előparancsolta kocsiját. Útközben nem is hallgatott férjére, kinek jelenléte gyötrötte. Moraines miatt volt kénytelen a légyottot hétfőig halasztani, mert Paul vasárnap mindig otthon ült. És vajjon eljön-e René? Miközben az inas lesegitette róla a felöltőt, kimondhatatlan aggodalommal tekintett a tálczára, melyen az esti posta volt. A költő irását nem látta egy boritékon sem. Az egész szomorú vasárnapot ágyban töltötte. Azt mondta, hogy migraineje van; holott igazában gondolatait rendezgette, hogy mit fog tenni, ha René nem hisz neki, mikor majd kimagyarázza a rue du Mont-Thabor-beli látogatást, ama beteg barátnő révén. De hinni fog. Eltiltotta magától a gondolatot is, hogy nem fog hinni, mert nagyon fájt volna neki ez a gondolat. A vágy, az aggodalom, a remény és félelem láza tetőpontját hétfőn reggel érte el benne, mikor fölhaladt a rue des Dames-beli ház lépcsőjén. Ha René ott várja őt, mint szokta, a félig nyitott ajtó mögött, úgy a levélnek meg volt a kellő hatása. És meg van mentve... Csakhogy az ajtó zárva volt. Keze reszketett, mikor megfordította a kulcsot a

zárban. Bement az első szobába. Üresség és becsukott ablaktáblák. Leült a homályos szobában, hol minden apróság közel és mégis oly távol boldogságáról beszélt. Jómódú polgárnő szalonja volt ez a szoba, kékbársony kanapékkal és zsöllyeszékekkel, melyek szövetét a fej magasságában fehér horgolt négyszögek védték. Egy polczon René könyvei álltak, szép rendben, leporozva. A tiszteletreméltó Rauletné rendszeretete még arról is gondoskodott, hogy a Penelopét ábrázoló aranyozott bronz-óra pontosan járjon. Suzanne a nagy némaságban hallgatta a sétáló ketyegését. Perczek, negyedórák múltak és René nem jött. S most már nem is fog jönni. Valóságos kétségbeesés rohanta meg ez asszonyt, a ki gyermekségétől fogva megszokta, hogy minden kívánsága teljesedjék. Sirva fakadt, mint egy gyermek és bár most eszébe sem jutott a komédiázás, könnyek patakzottak szeméből. Irni akart; de aztán mikor megtalálta a mappában a papirost, fölnyitotta a tintatartót és kezébe vette a tollat, egyszerre ellökte magától az iróeszközöket és azt mondta: »Minek?« Majd, hogy nyomát hagyja ottjártának az esetre, ha René később mégis eljönne, letette az asztalra illatos keszkenőjét, melylyel keserü könnyeit törülgette. »Szerette ezt az illatot!...« gondolta magában. A keszkenő mellé dobta keztyüjét is, melyet mindig ő szokott begombolni a légyottok végén; aztán halálos szomorún távozott, betekintve a hálószobába, hol az ágy fehérlett csipketakarója alatt. Mily boldog volt e szobában! Hát lehetséges, hogy ez órák örökre elmúltak légyen?

V.
Minden vagy semmi.

Mikor a közszolga bekopogtatott Suzanne levelével, a Fresneau-család asztalnál ült. Françoise hozta be a finom boritékot nagy, vörös kezében; és Émilie rögtön tudta, hogy ki írt, mikor a levelet fölszakitó René arczára pillantott. A jó asszony reszketett. Öcscsének kétségbeesését látva, volt bátorsága elutasítani az ismeretlent, a kiben ösztöne megsejtette a veszélyes asszonyt, minden baj okát, kiről Claude Larcher ittjártakor mint a legelvetemedettebb teremtésről beszélt. De óráról órára halogatta, hogy megmondja az ifjúnak: mit tett, nem merve szembeszállni haragjával. Mikor René a levél elolvasása után rápillantott, Émilie lesütötte szemét és elpirult. Fresneau épp egy csirkét szeletelt föl, ritka ügyesen, - ezt a nála hihetetlen tudományt fiatal korában, atyja nevelőintézetében sajátította el, hol ő volt a tráncsérozómester - és észrevéve felesége zavarát, egyszeriben abbahagyta a metélést, egy szárnyat tartva a villája hegyén. De aztán megijedt, hogy Émilie meglátja és igazolni akarva az arczán tükröződő meglepetést, hahotázva mondá:

- »Olyan tompa ez a kés, hogy el nem vágná az aludttejet sem.«

Tréfája némaságban veszett el és ez az ebéd végéig tartó némaság fenyegető volt Émiliere nézve és kimagyarázhatatlan Fresneau előtt. René észre sem vette; valami fojtogatta és nem nyult többé semmi ételhez. Alig szedte le Françoise az asztalt és alig tette a figurákkal telinyomtatott viaszosvászon teritőre a dohányos börbönczét és a pályinkás üveget, mikor a költő jó lámpát kért, mert irni akar és szobájába ment.

- »Haragszik?...« kérdé a professzor.

- »Miért haragudnék?...« felelt Émilie. »Tudod, hogy drámát ír; bizonyosan valami ötlete támadt és azon melegiben föl akarja jegyezni... De rossz igy mindjárt ebéd után dolgozni... Ezt meg is mondom neki...«

Az asszony örülve, hogy sikerült kitalálnia ez ürügyet, öcscse szobájába ment. René meg se várva, míg beviszik a lámpát, a homályban választ kezdett irni Suzanne levelére. Úgy látszik, várta testvére jöttét, mert hirtelen, elfojtott haraggal így förmedt rá:

- »Te vagy az?... Engem ma valaki keresett és te elutasítottad; azt mondtad neki, hogy elutaztam...«

- »René,« szólt Émilie összetett kézzel, »bocsáss meg... Azt hittem, jól cselekszem. Láttam, mily állapotban vagy és meg akartalak kimélni amaz asszony jelenlététől.« Aztán szeretetétől kérve bátorságot, így folytatta: »Az az asszony a te gonosz lelked...«

- »Úgy látszik, hogy te engemet még mindig tizenöt éves gyermeknek tartasz,« mondá a költő, visszafojtva dühét... »A magam ura vagyok-e itt, vagy sem?« szólt aztán kitörve. »Ha nem vagyok, mondd meg és máshová megyek lakni. Tudd meg, hogy torkig vagyok a gyámsággal... Bibelődj a fiaddal, meg a férjeddel, de az én szabadságomat ne korlátozd...«

Émilie halaványan állt előtte. Ez a kemény hang valósággal összezúzta. Az ifjú megszégyellte hevességét. Mily igazságtalanság, hogy szegény testvérén tölti ki bosszúját! De most nem volt oly órában, mikor az ember megbánja az ilyesmit; és a helyett, hogy nyakába borult volna nénjének, a kit oly kegyetlenül sebzett meg legérzékenyebb helyén, kiment, becsapta maga után az ajtót és az előszobában fogta a kalapját; Émilie, ki roskadozó térddel állt ott bent, hallhatta, hogy távozik. A derék Fresneau, kit már előbb is meglepett René hangos beszéde, szintén észrevette hirtelen távozását és most bement a szobába, megtudni: mi történik.

Felesége olyan volt a félhomályban, mint a halott. A jó ember megfogta kezét és oly szerető hangon kérdezte: »Mi baj van?...« hogy az asszony zokogva tapadt keblére:

- »Kivüled nincs senkim e világon!...«

Aztán sirt, lehajtva fejét férje vállára. A jóravaló ember igazán nem tudta: átkozza-e vagy áldja sógorát, annyira kétségbeesett felesége bántalmán és egyszersmind annyira meghatódott a vonzódástól, melylyel Émilie hozzája menekült.

- »Ej, térj magadhoz,« szólt. »Mondd el, mi történt köztetek?«

- Az asszony azonban folyton csak ezt zokogta:

- »Nincs neki szíve, nincs neki szíve!«

- »Dehogy nincs, dehogy nincs!...« vigasztalta Fresneau és e mély értelmű mondás után így folytatta, azzal az éleslátással, a melyet az igaz érzelem még az együgyüeknek is megad: »Tudja, mennyire szereted és visszaél nagy imádásoddal.« Míg Fresneau Émiliet vigasztalgatta, nem birva kicsikarni belőle az összezördülés titkát, a költő az utczákon barangolt, kétségbeesettebben, mint valaha. Suzannenak igaza volt, mikor azt gondolta, hogy egy hang beszél benne mind az ellen, a mit tud és a mit látott. A ki valaha szeretett és a kit valaha megcsaltak, az mind hallotta ezt a hangot, mely okoskodik az okosság ellenére és arra nógat, hogy reméljünk minden reménység ellenére. Az ember, mint valami boldog kort, sajnálja a kegyetlen napokat, mikor még csak a gyanunál tartott és nem ért el a tűrhetetlen bizonyosságig. René most a vérét adta volna a legkisebb kétségért is. És mentől jobban fontolta meg az okokat, a melyek őt meggyőzték, annál erősebb lett hite. »De hátha csak ártatlan látogatás volt az egész,« szólt félénken a szerelem hangja... Ártatlan? Ugy hát miért küldte el jó előre a kocsiját? Miért ment ki a másik kapun, lefátyolozva és úgy sietve, úgy fürkészve az utczát, mint mikor az ő légyottjaikról szokott elmenni? És a másik kapuban miért jelent meg csakhamar Desforges?... Összehalmozódtak a Claude említette bizonyítékok is: a közvélemény, Morainesék tönkrejutása, a férjnek szerzett hivatal, Suzanne ajánlata, hogy vele is nyeret pénzt a börzén és a nyilvánvalóvá lett hazudságok. »Ezeknél erősebb bizonyítékom csak az lehetne, ha egy ágyban találnám őket...« mondta magában és ez a szólásmód fölidézte benne az undok képet, mikor az a vén ember... Fájdalmában behunyta szemét. Aztán eszébe jutott, hogy kedvese ma nála járt és eszébe jutott a levél, mely zsebében volt: »És még ő mer tőlem találkozást kérni!... Mit akarhat mondani?... Jól van, elmegyek erre a légyottra, de úgy állok rajta bosszút, hogy vérig sértem, mint Claude Coletteet!... De nem, így egész lealjasodnám hozzá. Nem megyek el...« Egyre tétovázott e két gondolat között és nem birt választani. Szerette volna viszontlátni Suzannet, de viszont erős volt eltökélt szándéka, hogy nem esik többé ez asszony hazudságainak kelepczéjébe. Tépelődésében végre az ötlött agyába, hogy Claudetól kér tanácsot. Csak akkor csodálkozott el, hogy a hű barát egész nap nem kérdezősködött nála, mint igérte:

- »Hozzá megyek, bár előre tudom, hogy úgy is hiába lesz, mert már későre jár az idő,« gondolta magában René, a Saint-Euverte palota felé indulva. Este féltizenegy felé lehetett, mikor becsöngetett a nagy kapun. Az iró lakásának egyik ablakában világosság látszott. Claude minden valószinüség ellenére otthon volt. René a dohányzószobában találta őt. Rózsaszín gömbölyű lámpa hintett kellemes világosságot a szűk zugolyba, melyet egy nagy szőnyeg és az Orcagnanak tulajdonított *Halál diadala* kép fotografiája diszített. Egy sarokban kékes borszeszláng lobogott. A teás kanna mellett levő két csésze, egy üveg spanyol bor és porczellán-tálon két szelet ludmáj-pástétom arra vallott, hogy a csendes lakás ura valakit vár. Egy medenczében hosszú papiros-szopókájú orosz czigaretták voltak, a melyeket Colette úgy szeretett. René mindjárt sejteni kezdte, hogy kit vár Claude, a ki látható zavarral és szégyenlős mosolygással igy szólt:

- »Bizony Isten, jobb ha mindjárt megtudja: *canis reversus ad vomitum suum.* - Coletteet várom. Szinház után ide jön. Ugy-e, nem örömest találkoznék vele?...«

- »Az igazat megvallva,« válaszolt René, »jobb szeretem nem látni őt.«

- »Hát az ön dolga hogy s mint van?...« kérdé Claude. És mikor a költő egynéhány szóval elbeszélte neki a jelen helyzetet, az operában lefolyt jelenetet, Suzanne látogatását és a légyottkérő levelet, igy folytatta: »Mit mondhassak Önnek? Mostani gyöngeségemben beszélhetek-e egyáltalán? Mindegy. Én mégis tisztán látok, bár lépten-nyomon akkorákat botlom, mint a vak. Miért ne látnék tehát ön helyett is, a kinek talán több energiája van, mint nekem? Ön fiatal s a mi fő, még nem bukott el... Hát beszéljünk. Akar olyan szerelmi őrült lenni, mint a minő én vagyok? Akar hozzám hasonló esztelenné válni, a kit csak ösztönei vonszolnak?... Akkor hát csak menjen el arra a légyottra. Suzanne nem győzheti meg önt egy okkal sem... Hiszen, szerencsétlen fiú, ha ez az asszony ártatlan volna, irtóznék öntől és nem akarná többé látni sem azok után, a miket neki mondott!... Ő meg elment önhöz. Miért? Hogy meglepje önt saját szobájában és szépségével kábítsa el érzékeit. Most meg hívja. Hová? Oda, a hol legkevésbbé állhat ellent szépségének... Azt fogja mondani, a mit minden asszony mond ily esetekben... Üres szókat... De ön látni fogja őt és hallani fogja szoknyája suhogását... Meg aztán a hűtelenség minden kőrisbogár-pornál hathatósabb! Majd megtudja ön, mikor mint vadállat fog rárohanni, és ekkor adieu szemrehányás!... Minden rendben lesz tíz perczig. De aztán?... Látta, milyen bátor voltam tegnap. Most pedig látja gyávaságomat és azt mondhatja, a mit az egyszeri ember, mikor az utcza-sarkon ökröndöző részeg akadt elébe: Vasárnap majd én is erre a sorsra jutok!... Ha nem bir ellenni ez asszony nélkül, ha szüksége van a borra, mint annak a részegnek, még ha belébetegszik is, úgy ez a gyávaság megoldás. Én is hozzá folyamodtam. Ittasuljon meg ez asszonytól. Mikor a dőzsöléstől nekihevülünk, rossz helyekre szoktunk menni. Suzanne lesz az ön rossz helye, mint ahogy Colette az enyém. De ne feledje, a mit most mondok önnek: azzal aztán mindennek vége. Tehetség? Nekem nincs többé tehetségem... Becsület? Hova sorozzam mindazt, a mit én már megbocsátottam?... Ah!« végezte szivettépő hangon, »önnek még ideje van megmenekülni. Ön fönt áll a csatornába vezető lépcsőn és hallja egy szerencsétlen jajgatását, a ki lent van és a kinek már nyakig ér az undokság. És most Isten hozzá, ha nem akar találkozni Colettetel. Hogy miért mondta önnek azt, a mit mondott?... Ön nem tudott semmit és mikor az ember nem tud semmit, olyan, mintha nem is történt volna semmi... Még egyszer Isten áldja meg kedves Reném, szeressen és sajnáljon engemet.«

- »Nem,« fogadkozott hazamentében a költő, »nem fogok ebbe a sárba sülyedni...« Mióta csak szomorú tanuja volt Claude szerelmi bajainak, talán most látta meg először igazán, hogy boldogtalan barátja micsoda súlyos betegségben szenved. Magában is fölfödözte a lelki szörnyüséget, mely Colette kedvesét is ugy lealjasította: a legmélyebb megvetéssel egyesülő szenvedélyes testi vágyódást egy végképp elbirált és elitélt nő iránt. Igen, még mindig kivánta Suzannet. Kivánta e keblet, melyet Desforges érintett, kivánta ez ajkat, melyet Desforges csókolt, kivánta ez egész szépséget, melyet a vénülő viveur bujasága csak beszennyezhetett, de nem csorbíthatott meg. Ezért a szőke, fehér testért forrott vére; csakis ezért, nem másért. Im, hova sülyedt nemes szerelme, imádata az iránt, a kit egykor madonnájának nevezett! Claudenak igaza volt; ha enged e tisztátalan vágyódásnak, mindennek vége van. Annyira undorodott a lealacsonyultságtól, melyben barátját látta, hogy erős elhatározással igy szólt: »Becsületszavamat adom magamnak, hogy nem megyek el oda hétfőn.« És állott szavának. Abban az órában, mikor Suzanne vágyódástól remegve, kétségbeesetten várta őt a kis kék szalonban, ő is remegett szobájában, de mindig csak azt ismételte: »Nem megyek, nem megyek...« Majd barátjára gondolt: »Szegény Claude!« Most már egész teljességével föl tudta fogni, hogy mily boldogtalan lehet ez az ember. És mig Colette áldozatát sajnálta, önmagát is sajnálta. Ez a szánalom növelte bátorságát, vallásos érzésével egyetemben. Mióta tisztaságát

elvesztette, nem gyakorolta a vallást és bele került a kétség atmoszférájába, a melyen minden modern müvész átmegy, mielőtt visszatérne a keresztyénséghez, a lelki élet egyetlen forrásához. De a kétség pillanataiban is mindig erősen feszült az erkölcsi izom, mely gyermekkorában és növendék-éveiben fejlődött ki; és mikor ellent kellett állani a testi vágyódás hatalmas szavának, Taconet abbé öcscse és tanítványa nem szűkölködött a szükséges energia nélkül. Mikor az óra elütötte a tizenkettőt, azt mondta magában: »Suzanne hazament... Meg vagyok mentve.«

Pedig nem volt igaza, a mit azon vehetett észre, hogy nem birta szó szerint követni a Claudetól kapott tanácsot. Sem hétfőn, sem a következő napokon nem tudta magát rászánni, hogy távozzék e városból, a hol él e nő, a kitől már azt hitte, hogy megszabadult, a kitől azt akarta, hogy megszabadult légyen. Mindenféle jó ürügyeket keresett és talált, hogy Párisban maradjon: »Épp oly messze vagyok tőle e szobában, mintha Velenczében vagy Rómában volnék, mert se én nem megyek hozzá, sem ő nem jön hozzám...« Pedig várt, - maga sem tudta: mit. De érezte, hogy ez a szenvedély sokkal hevesebb, semhogy csak így egyszerre kialudhasson. Találkozni fog Suzannenal. Hogyan? Hol? Ez mellékes. Elég az ahhoz: találkozni fog. Meg sem vallotta maga előtt ezt a gyáva titkos reménységet. A reménység azonban benne élt, még pedig oly erősen, hogy már nem is távozott hazulról, mindig azt várva, hogy levelet kap és alkalma nyílik valami végső lépésre. Levél azonban nem érkezett. Nem történt semmi lépés és René csak tépelődött magában. Néha annyira vágyódott Suzanne után, hogy asztalához ült és határtalan szerelemtől lángoló levelet irt annak a becstelen asszonynak. Minden dühét beleontotta ez őrült sorokba, melyekben sértegetett és imádott, melyekben elegyítette a szeretetet és a gyűlölséget. De ilyenkor aztán eszébe jutottak Claude panaszai és szétszaggatta a papirost, magába fojtott keservének egyetlen tanuját. Kétségbeesett gondolatokkal aludt el; mindig a halálon járt az esze, mint a minél jobbat most már nem kívánhat. És ugyanilyen gondolatokkal ébredt. Türhetetlen volt neki a sugárzó kikelet napfénye; és a költő, a ki e viszontagságok között is megmaradt benne, az alkonyat felé vágyódott, mikor a fény kihalása megegyez a szív bánatával. Esthajnalkor néha tapasztalta, hogy milyen édes a sirás. Szegény testvére azonban ép ezektől az óráktól féltette őt legjobban. Mindjárt az összezördülés után való nap kibékültek.

- »Még mindig haragszol rám?« kérdé Émilie az igaz szeretet hangján.

- »Nem,« felelt René, »én voltam a hibás; de kérve-kérlek, hogy ha nem akarod, hogy megint olyan igaztalan és rossz legyek, ne beszélj nekem többet soha arról, a miről beszéltél...«

- »Soha többé,« mondá Émilie és szavának állott. De látta, hogy öcscse egyre fogy, arcza soványodik és szemében sötét, félelmes tűz kezd lobogni; az alkonyat veszedelmes órájában ezért ment le mindig hozzá. Fresneau a Luxembourg-parkba vitte sétálni a kis Constant-t. Émilie ürügyet talált, hogy otthon maradhasson. Megfogta René kezét és ez a néma kedveskedés végtelenül elérzékenyítette a boldogtalant. Szótlanul viszonozta a kézszorítást. Elérzékenyedése addig tartott, mig eszébe nem jutott Desforges. Maga előtt látta, a mint Suzannenal van. Ilyenkor azt mondta Émilienek: »Kérlek, hagyj magamra...« Az asszony engedelmeskedett, azt remélve, hogy René meg fog nyugodni. De mihelyt kiment, a szegény fiú levetette magát az ágyra, hol Suzannet birta, és a féltékenység marczangolta szivét izzó harapófogójával. Ah, mily gyötrelem!

Hány nap telt el így? Alig egy hét, de neki oly végtelennek látszott ez az idő, mint szenvedése. A naptárra tekintve, észrevette, hogy május hava a vége felé jár. A polgárias pontosság annyira második természete volt, hogy, bár irtózott e lépéstől, de mégis elment a rue de Damesba. Föl akart mondani és meg akarta fizetni a havi bért. Egy délutánt választott ki, hogy ne találkozzék Suzannenal. »Mintha már nem felejtett volna el azóta!...« gondolta magában. De mi lett vele, mikor a kis asztalán megtalálta a keszkenőt, a kesztyűt és egy »d'Albert

úrnak« czímezett levélkét, a melyet Suzanne még egyszer ott járva írt. Keze annyira reszketett, hogy jó öt perczbe telt, míg végig tudta olvasni ezt az egynéhány sort, melyben több szó könyektől törlődött el.

> Visszatértem ide, édesem! Kis fészkünkben emlékeinkre kérlek még egyszer, hogy találkozzál velem. Mondd: nem gondoltál rám e kedves fészekben a borzasztó gyülölség nélkül, melyet szemedben láttam? Emlékezzél a szeretetre, melyet itt mutattam, a hol e sorokat olvasod. Nem birok élni, ha kételkedsz életem egyetlen igazságában. Ismétlem, nem haragszom, nem érzem magamat sértődöttnek, de kétségbe vagyok esve; s ha te ezt nem érzed, úgy nem tudom veled éreztetni, mert e pillanatban nincs egyéb lelkemben fájdalmamnál és szerelmemnél. Isten hozzád, édes!... Mennyiszer mondtam ezt neked ez ajtó küszöbén! És mindig hozzá tettem: a viszontlátásig... És most csakugyan ez lenne a végső istenhozzád ajkamon és szivemben? Hát lehetséges volna ez?...

- »Isten hozzád, édes!« ismételte magában a fiatalember. Hiába ellenkezett: ezek az egyszerü szerelmes szavak, az ismerős szoba, az a gondolat, hogy Suzanne a viszontlátás reménye nélkül ide jött, mintegy zarándokolva a múlt felé, - mindez kimondhatatlanul elérzékenyítette őt, hiába küzdött ellene. »Én az ő kedvese!« szólt aztán kitörő haraggal, »ő pedig pénzért adja el magát!... Mily gyáva vagyok!...« Aztán, hogy meneküljön a bánat elől, mely e magányban megszállta, hirtelen kiment a szobából és becsöngetett Rauletné ajtaján. A szerelem házi-asszonyának mézes-mázos ábrázata csakhamar előbukkant. A hölgy bebocsátotta a fiatal-embert kis szalonjába, mely a lakás egyéb részeiben nem szükséges butorokkal volt tele. Mikor René megmondta, hogy nincs szüksége többé a szállásra, Rauletné arczán őszinte kelletlenség látszott.

- »De a számla nem kész...« mondá.

- »Nem sietek,« felelt René, aztán attól tartva, hogy abban a szobában ismét kétségbeesés rohanná meg, így folytatta: »Ha nem vagyok terhére, itt várom meg...«

Bár nem igen volt megfigyelő kedvében, mégis észrevette, hogy Rauletné azt a húsz perczet, a meddig késett, arra használta föl, hogy átöltözzék. Csíkos gyapot-szövet pongyolája helyett csinos fekete grenadine soirée-ruhában tért vissza; - a kivágásnál a szövet csíkjai csipkével váltakoztak, melyen áttünt a kaczér özvegy fehér bőre. A hölgy szeme fényesebb, arcza pirosabb volt a rendesnél és miután letette az asztalra a számlát, melynek irása arra vallott, hogy az okos teremtés már jó előre elkészítette, így szólt:

- »Bocsásson meg, hogy ilyen soká késtem. De egy kicsit rosszul voltam. Nézze: hogy dobog a szivem!...« Azzal megfogta és kebelére tette az ifjú kezét, oly sejtelmes mosolygás kiséretében, a melyet a legártatlanabb együgyüség sem érthetett volna félre. Az özvegy már a fiatal asszony két magányos látogatásán is észrevette, hogy az ál d'Albert és kedvese között szakitás történt. René végleges felmondása most teljesen fölvilágosította, és az az ötlete támadt, hogy a saját javára fordítja a helyzetet. Meglehet, igazán tetszett neki az ifjú férfias, nemes szépsége; vagy talán csak olyan hasznokat várt tőle, a minőkben már is részesítette őt a deák és a boltos-legény. Rauletné még elég üde volt és hódító szépnek hitte magát. De mikor kebeléhez emelte lakója kezét és ránézett, oly undorodással elegy megvető hidegséget látott René szemében, hogy egyszeriben elbocsátotta a kezét. A számla után nyult és zavarát való-ságos szóáradattal akarta palástolni, magyarázva egy-egy hallatlanul borsos tételt. A költő nem is hederitett beszédére és szó nélkül tette le a pénzt, felét bankóban, felét aranyban. Az özvegyben a szerelmi kisértés megalázó kudarcza nem ölte meg a számítót, mert a kék bankó-kat mind a világosság felé fordítva is megnézte, az aranyakat pedig egyenkint megvizsgálta. Egyet kopottnak itélt; megcsendítette, aztán kissé habozva mondá:

- »Bocsánat, de e helyett mást kérnék.«

A szemérmetlen bujaság és az aljas pénzre sóvárgás e kettős impressziója most annyira megfért René gondolataival, hogy a negyedóra alatt, mig lehordta bérkocsijába a lakásban volt apróságait, az a rettenetes vidámság szállta meg, a melyet egy humorista keserűen és igazán »a magamagát eltemető halottvivő vidámságának« nevezett. Midőn útnak indult a döczögős, foltos bélésü bérkocsi, melyen boldogságának romjait vitte, ez a kegyetlen vidámság csakhamar a legkeserübb bánatra vált. Minden lépten-nyomon ráismert az utczákra, a hol annyiszor őrülten várt és a hol többé nem fog menni. Az ég szürkén, alacsonyan nehezedett a városra. Mint Párisban tavasz derekán nem ritkaság: hirtelen visszatért a tél és megdideregtette a fakadó lombokat. Mikor a kocsi átrobogott a mogorva, zöld Szajna hidján, a szerencsétlen letekintett a vizre és azt gondolta magában:

- »Könnyü volna végét vetni az egésznek.«

Aztán elővette zsebéből Suzanne levélkéjét, mintha meg akarna győződni boldogtalanságának valóságáról. Majd hosszasan szívta be a keszkenő illatát; - forgatta a keztyűt és megtalálta benne az ujjak alakját, melyeket annyira szeretett. Érezte, hogy a kisértésnek való ellentállásban eljutott ereje végső határáig és mikor egyedül volt szobájában, vergődése közepett egész hangosan mondá:

- »Nem birom tovább...«

Nyugodtan, szintén automát módjára, kihúzta iróasztalának egyik fiókját és kivett belőle egy szarvasbőr-tokba zárt revolvert, melyet nénje adott neki, hogy, mikor későn jő haza a szinházból, bátorságban legyen. Végig csattogtatta az üres hengert. Aztán elővette a töltéseket és egyet megfontolgatott a tenyerén. - Mily nyomorult az emberi gépezet, hogy ilyen csekélység elég a megsemmisítésére! - Megtöltötte a pisztolyt, szétbontotta az ingét, balkezével megkereste a helyet, hol szive dobogott és odanyomta a csövet.

- »Nem,« szólt aztán hangosan, »előbb mégis megkisértem.«

Ez a beszéd abból a gondolatból eredt, mely már többször ostromolta őt, de a melyet mindig mint őrültet hárított el magától. Most ez a gondolat alakot és testet öltött előtte, a végső döntések pillanataiban támadó eszmék határozottságával. Visszatette a pisztolyt a fiókba, leült karosszékébe, - a Suzanne karosszékébe - és elmerült a tragikus ábrándozás örvényében, hol a képek rendkivüli élességgel domborodnak ki, az ötletek lázas sebességgel kergetik egymást és lépten-nyomon támadnak a kétségbeesett eltökélések. »Édesem...« ismételgette magában, visszaemlékezve Suzanne levelére. Ez a nő - hiába hazudott annyit, hiába játszotta azt a komédiát, melynek számtalan jelenete most egymásután felmerült emlékezetében, hiába van az az aljas viszonya Desforgeszsal - mégis igazán szenvedélyesen szerette őt. Ez őszinte szerelem nélkül történetük teljesen érthetetlen volna. Micsoda ok hozta e nőt hozzá, ha nem a szerelem? Érdek? Hiszen René szegény és alacsony sorsú volt. A hiúság, hogy elcsábítja a divatos írót? Hiszen maga kivánta, hogy viszonyuk maradjon titokban. Kaczérság? Nem hódította el semmi más asszonytól, a kivel vetélkedik. Igen, bármily szörnyeteg is volt ez a romlottsággal és csalással elegy szerelem, Suzanne mégis szerette, és most is szereti őt. Ez a lélek, melynek erkölcsi bélpoklossága iszonyú, mégis tud őszinte lenni. Van valami benne, a mi nemesebb életénél és cselekedeteinél. René végre hajlandó volt hallgatni a kedvesét védelmező szózatra és szeme közé nézett az árúbabocsátottságnak, melynek fölfedezése úgy lesujtotta. A Komof-palotába lépte, az arisztokráczia első gyermekes impressziói, Suzanne birása és mindaz, a mi őt környékezte, fényt és előkelőséget árulva el a költőnek, sok titokra készítették őt elő. A nyárspolgár kába ábrándja, mely megaranyozta a nagyúri életet, szétoszlott, és most már csaknem tisztán látta a borzasztó tékozlást, a melylyel Párisban a bőséges élet jár. Mig élni vágyó szerelme igazolni, vagy legalább érteni kivánta Suzannet, keresve benne valamit, hogy ne kellessék őt végképp megvetni, René látta a kedvesében lejátszódott benső drámát... Claude világosan megmondta neki: »Most hét éve Morainesék tönkre

mentek...« Tönkre mentek! Ez a négy szótag fölidézte a fiatal ember előtt mindazt a sok lemondást és megalázást, a mivel az elszegényedés jár. Suzanne fényben és a fény számára nőtt föl. Ez volt éltető levegője. Arra a gyászos útra bizonyosan férje, ez a frakkos Marneffe terelte őt elsőbben; - a költő ugyanis még mindig igy itélte meg a szegény Pault. - Desforges előbukkant. Az asszony engedett neki. Nem szeretett... És a mikor végre szeretett, vajjon eltépte lánczát? Igen, eltéphette volna, azt ajánlva neki, Renének, hogy szakitsanak mindennel mind a ketten, aztán együtt éljenek örökre!...

- »Mindennel szakitani?... Mind a ketten?... Együtt élni örökre?...« Azon vette magát észre, hogy hangosan mondja e szavakat, mint a ki álmában beszél. De vajjon nem késő-e már? Ha azt ajánlaná Suzannenak, hogy semmisitsék meg az egész multat, ne tartsanak meg belőle egyebet, csak szerelmüket s aztán e szerelembe vessék egész valójukat, egész jelenüket, egész jövendőjüket? Ha azt mondaná neki: »Esküdözöl, hogy ez a szerelem szivedben az egyetlen igazság. Ám bizonyitsd be, hogy ugy van. Nincsenek gyermekeid, szabad vagy. Vedd el életemet és add nekem a tiedet. Jere velem és megbocsátok és hiszek neked!...« - »Őrültség,« mondá, mikor ez a szándék agyába ötlött s szinte maga előtt látta Suzannet, a mint hallgatja őt... Őrültség? Ugyan miért lenne az? Eszébe jutottak azok a frázisok, melyeket ifjúságában a prostituáltak megváltásáról olvasott. Ez a gondolat oly mélyen emberi, hogy kisértetbe vitte a legnagyobb művészeket is. A szerelmes ledér legistenibb alakja, a kit valaha csak festettek, Balzac Esthere, valamikor sok álmát vonzotta magához ez ifjúnak s az olyan természetek, a minő ő vala, nem egykönnyen feledik az ilyen álmokat... Szerette Susannet és Suzanne szerette őt. Miért ne kisértené meg e fönséges érzés nevében kimenteni ez asszonyt a becstelenség fertőjéből, magát pedig a halál fekete örvényéből, mely felé ugy vonta valami? Miért ne adná meg e nőnek ez egyetlen alkalmat, jóvá tenni a sors undok nyomoruságait?... De vajjon mit felel majd Suzanne?... »Végre meg fogom tudni, hogy csakugyan szeret-e,« gondolkozott tovább René. - »Ha szeret, mily mohón ragadja majd meg az alkalmat, kiszabadulni gályarabságából. De ha tagadólag válaszol?...« Erre a gondolatra Renét az iszonyat borzadálya futotta végig... »Akkor még majd ráérünk cselekedni,« mondá magában végezetül. A vihar, melyet ez a hirtelen terv támasztott benne, közel három óra hosszáig tartott. A fiatalember általengedte magát neki, nem vevén észre, hogy szándéka már eleve eltökélt s gondolatainak kóválygása csak önmaga előtt takargatja az érzést, mely most benne mindenek fölött uralkodott: a vágyódás, a dühös kivánság ujra birni kedvesét. Ha a szökés terve százszor őrültebb, képtelenebb, lehetetlenebb is, mint a minő volt: mégis ugy ragaszkodik vala hozzá, mint ha okos, egyszerü és biztos lett volna; mert valóban csak ezen az egy módon lehetett összeegyeztetni szerelmének szilaj lángolását saját méltóságával, melyet még szűz becsülete eddigelé soha sem tett alku tárgyává.

- »Tenni kell...« szólt végre. Leült asztalához és levélkét irt, melyben kéri Suzannet, hogy másnap délután két órakor fogadja őt. Maga sietett postára adni e levelet és mikor hazatért, az a nyugalom lepte meg, mely minden döntő elhatározás után következik. Nagy fölindulása után nem volt ereje semmi tetthez, még a *Savonarola* kéziratához sem birt nyúlni. Most azonban egyszerre úgy kezdett készülődni, mintha a Suzanne válasza nem lehetne kétséges. Megszámlálta: mennyi pénz van fiókjában. Ötezer-egynéhány frank volt. Ez egyelőre épp elég. De azután?... Kiszámitotta, mennyi illeti őt meg a családi vagyonból, mely nénje között és ő közte oszlik meg. Fődolog, kihúzni az első két évet, mig befejezi és előadatja drámáját. Aztán rögtön közre bocsájtja regényét, a melyet a darab sikere majd emelni fog, mint a hullám a hullámot; majd kiadja versgyüjteményét. Munka és dicsőség lebegett előtte. Hogy fog majd dolgozni, mikor egy isteni varázsital serkenti: a boldogság és az akarat, hogy megszerezze Suzannenak mindazt a fényt, miről ő miatta lemondott. Nénje, mikor bejött, azt látta, hogy iratait, könyveit rendezgeti és félre rakja a rézmetszeteket.

- »Mit csinálsz?...« kérdezte.

- »A mint láthatod, útra készülök«, felelt René.

- »Útra készülsz?...«

- »Igen; Olaszországba akarok menni.«

- »És mikor?« szólt Émilie elképpedve.

- »Holnapután.«

Ez a válasza jóhiszemü volt. Ugy számitotta, hogy Susannenak elég lesz huszonnégy óra fölkészülni, ha elszánja magát e lépésre. De ha nem szánja el? Ez az egyetlen kétség annyira fájt Renének, hogy nem is akart rágondolni. Az operában történt jelenet óta, mikor Morainesnét halaványan és mintegy villámtól sujtottan hagyta ott a páholy homályos előtermében, emberfölötti dolgot rótt magára, gátat vetve szenvedélyes kivánságainak. Hirtelen támadt reménye igazi szakadás volt a gáton; és a kivánság áradata szilajan, féktelenül, mindent fölforgatva és mindent magával ragadva özönlött ki ezen a nyiláson. Őrültsége annyira fokozódott, hogy a találkozást megelőző reggelen elment több útiszeres boltba, ládákat kiszemelni. Mióta Vincyék eljöttek Vouziersből, a családnak egyetlen egy tagja sem utazott soha. Lakásukon minden uti eszköz gyanánt nem volt egyéb két szúette vén faládánál és három keshedt bőrtáskánál. E reális dolgokkal foglalkozva, az az érzés támadt benne, hogy álma nem is álom, hanem valóság; és a találkozás óráját nem is várta valami nagyon lázasan. A kivánság halluczinácziója oly erős volt benne, hogy a dolgok igaz mivoltát csak akkor kezdte egész teljesen érezni, mikor belépett Morainesné kis szalonjába. Még mindig hátra volt minden.

- »Úrnőm azonnal jön...« szólt az inas, magára hagyva Renét a szobában. A költő legutóbb akkor volt ott, mikor fölolvasta verseit az asszonynak, a kiről azt hitte, hogy Madonna. Vajjon kiszámitott ravaszsággal váratta őt most Susanne e helyen, mely teli volt emlékekkel? René előtt valóban sok emlék támadt föl e kis szalonban; de a falak, a tárgyak egész más érzéseket keltettek benne, mint a minőkkel Suzanne kecsegtette magát. Borzadt ez előkelő disztől, melyet egykor úgy csodált. Ugy rémlett neki, hogy a becstelenség párája nehezedik a holmikra, a melyeknek legtöbbjét bizonyosan Desforges vette. Ez a borzadály csak növelte benne az erős szándékot, hogy a szeretett nőt kiragadja a szégyenletes multból és mikor Suzanne megjelent a küszöbön, nem szerelmet látott az ifjú szemében, de erős, eltökélt szándékot. Vajjon mit tökélt el magában René? Kettejük közül most az volt a meghatottabb és ő tudott kevésbbé uralkodni magán. Hosszu csipkeruhájának fehérsége mellett még jobban látszott, mily sárga az utóbbi napok izgalmától megviselt arca. Most bezzeg nem kellett a fekete krétához folyamodnia, hogy körülárnyékozza szemét, mint azt nemcsak a szinpad, de az élet komédiásnői is szokták cselekedni. És nem volt mesterkélt a mozdulat sem, mikor a fiatal ember láttára szivéhez szoritotta kezét és a falnak támaszkodott, hogy ne rogyjon le. Első pillantásra látta, hogy kemény csatát kell vívnia: visszahóditani kedvesét; és egész valója remegett. És most a szerelmesek között oly mély hallgatás keletkezett, hogy szinte hallani lehetett a végzet szárnyának csapását, annyira félelmes és ünnepi volt ez a némaság. A boldogtalan asszony nem birta tovább a szótlanságot és ő kezdett először beszélni, halkan, csöndesen:

- »Mennyit szenvedtem miattad, édes Reném!«... És megindulástól őrülten felé sietett, megragadta két kezét, kebelére omlott és ajkát kereste, hogy megcsókolja. Az ifjú azonban vissza birta őt utasitani.

- »Nem«, mondá, »nem akarom...«

- »Ó, jaj!« nyögött, kezét tördelve az asszony, »hát még mindig hiszel annak az iszonyú gyanunak!... És nem jöttél hozzám, meghallgatásom nélkül itéltél el!... Pedig micsoda bizonyitékaid vannak!... Hogy kijönni láttál egy házból!... És nem ötlött az agyadba egyetlen

gondolat, a mely mellettem szólna, egyetlen föltevés, a mely javamra lehetne!... S ha azt mondom neked, hogy abban a házban egy beteg barátnőm lakik, s őt mentem meglátogatni?... S ha azt mondom, hogy az az ember, a kinek a látása megtébolyitott, ugyanazért járt ott? S ha megesküszöm arra, a mi legszentebb előttem ezen a világon, a...«

- »Ne esküdjék«! vágott szavába René keményen, »nem hinnék önnek, mint a hogy most sem hiszek...«

- »Még most sem hisz nekem! Istenem, mit tegyek?« Föl s alá kezdett járni a szobában, egyre azt hajtva, »mit tegyek, mit tegyek?« Egész héten az a gondolat sajgott fejében, hogy René még mindig ingerült lesz és nem fog neki hinni. Ha még mindig gyanakszik rá, úgy vége van. Újra kémlelni vagy kémleltetni fogja. Megtudja, hogy valahányszor ama képzelt barátnő házába lép, mindig Desforgeszsal is találkozik. És akkor mi tevő legyen? Minek hazudjék tovább? És különben is megelégelte a sok csalást. Most, mikor a legőszintébb szenvedély viharzott szivében, érezte, hogy meg kell mondania kedvesének az igazságot, a teljes igazságot, föltárva egyszersmind szenvedélyét; és ennek hinnie kell. Szinte eszeveszetten kezdett beszélni: »Igaz, hazudtam... Mindent tudni akarsz, mindent meg fogsz tudni...« Aztán elhallgatott és őrült mozdulattal simitotta végig arczát. Nem, nem bir igy meggyónni. René végkép megvetné őtet. És azt képzelve, hogy valami összefüggéstelen kompromisszum fog támadni őszintesége között és rettegése között, hogy René megutálja őt, igy folytatta: »Borzasztó egy eset ez... Apám meghalt... Meg kellett vásárolnom a leveleket, a melyekkel nyomorult emberek beszennyezhették volna emlékezetét; sok pénzre volt szükségem... Nem rendelkeztem semmivel... Férjem visszautasitott... Akkor ez az ember... Fejemet vesztettem, hatalmába keritett és hatalmában tart most is e titok révén!... Ah, hát nem érzed, hogy csak azért hazudtam, hogy enyém légy, hogy enyém maradj.«

Mig e szók önkéntelenül törtek ajakára, René nézte őt. Az atyja megmentéséről szóló történet nem volt egyéb új hazugságnál, s ezt a költő tudta, látta. Az utolsó szilaj hevű kiáltás azonban nem volt hazugság. És az ifjú nem törődött a többivel. Meg fogja tudni: vajjon e szerelemnek, az egyetlen őszinteségnek lesz-e ereje diadalmaskodni mindenen?

- »Jól van«, mondá. »Igenis, jól van, ön keservesen érzi, hogy egy gyalázatos múlt rabja! Jól van, ön irtózik attól, hogy ez embertől függ!... Ön azt mondja, hogy szeretett, hogy szeret engem és csak azért hazudott, hogy ne veszitsen el. Alkalmat adok önnek, hogy szerelmét bebizonyitsa, és hogy nekem ne legyen módom többé kételkedni benne... Egyszeriben eltörülheti az egész múltat... Én is szeretem önt, Suzanne, végtelenül! Ne kérdezze, mit éreztem, mikor mindent megtudtam, mindent megláttam. Csak azért nem haltam belé, mert a kétségbeesés nem öl. De mindent megbocsátok, mindent feledek, ha érzem, hogy ön igazán szeret engemet. Én szabad vagyok, és ön is az, mert nincsenek gyermekei. Kész vagyok mindent elhagyni önért és azt kérdezem, kész-e ön ugyanezt tenni? Elmegyünk együtt a hova akarja; Olaszországba, Angliába vagy bárhová, a hol nem akadhat semmi az útunkba, a mi múltjából való. És én e múltat úgy fogom tekinteni, mintha nem volna. Lesz erőm hozzá, az ön szivében való hitemből. Azt fogom gondolni: - nem ismert engemet és attól a naptól fogva, a hogy megismert, nem volt többé számára semmi e világon, csakis a szerelme. - De hogy belenyugodjam az aljas osztozkodásba, mikor ön amaz ember karjaiból, csókjaitól beszennyezetten jő hozzám; vagy, hogyha szakitana is vele, itt maradni, nyomorultan, nem bizva e szakitásban és tovább játszva a kém megalázó szerepét... Ezt ne kivánja tőlem, Suzanne. Odáig jutottunk, hogy mindennek vagy semminek kell lennünk egymásra nézve. Vagy olyanok, a kik szerelmükből alkotnak családot, hazát, világot, vagy idegenek, a kik nem ismerik egymást. - Válasszon...«

René az olyan elszánt ember erejével beszélt, mint a ki megesküdött, hogy végre hajtja, a mit akar. Bármily esztelen is lehetett ajánlata egy párisi nő szemében, ki a szenvedélyt mindig

csak az élet követeléseivel és kényelmeivel látta összeegyeztetni, Suzanne nem kételkedett egy pillanatig sem. René igaz szivből beszélt, de oly nagy szerelem érzett ki minden szavából, hogy az asszony előre tudta, hogy végül mégis csak diadalmaskodni fog az ifjú fölháborodásán és őrültségén.

- »Ó, mily jó vagy!« szólt remegve. »Hogy szeretsz engemet! Hogy szeretsz engemet!...« Összedidergett, mikor ezeket mondta és kissé lehajtotta a fejét, mintha alig birná elviselni ezt a nagy boldogságot. »Istenem, mily édes ez!...« Aztán odalépett Renéhez, szinte félénken megfogta a kezét és lassan megszoritotta: »Be nagy gyermek vagy, hogy ilyet ajálsz nekem... Ha csak rólam lenne szó, azt mondanám: Legyen tied az egész életem, nem bánom!... De hogyan fogadhassam én el a te életedet? Te huszonöt éves vagy, én pedig több vagyok harmincznál... Hunyd be a szemedet és képzeld el, minők leszünk tiz év múlva... Én öreg asszony leszek, te pedig még fiatal ember... Hát művészeted, melyhez úgy ragaszkodtál, hogy féltékeny lettem? - Miért titkoljam többé? - Neked Párisra van szükséged, hogy irhass... Mellettem szomorú lennél... Azt látnám, hogy kötelességből, szánalomból szeretsz engemet és boldogtalan rabszolga vagy!... Ezt nem birnám elviselni!... Édesem, tégy le ez esztelen gondolatról és mondd, hogy anélkül is megbocsátasz nekem!...«

Mig beszélt, egész oda közelitett a fiatal emberhez, hozzá szoritotta kebelét és ajkát kereste ajkával. Renét végigborzongatta a vágy, de egyszersmind megundorodott a csábitás szándékától, melynek előre kiszámitott voltát az is bizonyitotta, hogy Suzanneon nem volt vállfüző. Megragadta az asszony keze csuklóját, egyet csavaritott rajta, aztán messze ellökte magától.

- »E szerint nem akarod«, szólt nyersen, »mondd még egyszer, hogy nem akarod...«

- »Kérlek, édes Reném, ne taszits el magadtól«, szólt az asszony könnyekbe fúló hangon. »Szeretjük egymást, legyünk boldogok! Fogadj el engemet, a hogy vagyok, életem minden nyomorúságával. Igaz... én szeretem a pompát, szeretem a társaságot, szeretem Párist, a melyet te gyűlölsz... Nem birnék mindenről lemondani, mindent eldobni magamtól... Fogadj el igy, hiszen tudod, érzed, hogy igazat mondok, mikor esküszöm, hogy úgy szeretlek téged, a mint még soha sem szerettem... Tarts meg... Rabszolgád, jószágod leszek. Ha hivsz, jövök. Ha elkergetsz, megyek... Ne nézz rám ilyen pillantással... Essék meg rajtam a szived!... Mikor hozzám jöttél, vajjon kérdeztem-e tőled, hogy van-e más szeretőd is? Nem kérdeztem, mert csak az az egy gondolatom volt, hogy téged boldoggá tegyelek. Hogyan haragudhatsz rám, a mért eltitkoltam életem szomorúságait? Nézd, itt heverek előtted a földön és úgy kérlek..« Csakugyan lábához borult. Eszébe sem jutott többé az óvatosság, s hogy esetleg bejöhet valami cseléd. Térden csúszva, belekapaszkodott René ruhájába. Gyönyörü volt igy, szilaj pillantásu szemével, a szenvedély tüzétől égő arczával és teljesen megmutatva a benne élő nagy courtisanet, a kit mindig leplezgetett. René érzékei lángoltak, de egyszerre egy gonosz emlék jutott eszébe; és sértő, csufondáros hangon kérdé az asszonytól:

- »És Desforges?...«

- »Ne beszélj róla«, nyögte Suzanne, »ne gondolj rá! Hát azt hiszed, hogy haboznék egy pillanatig is, ha módomban lenne túladni rajta, kidobni őt? De nem látod, hogy kelepczében vagyok? Istenem, Istenem, nem volna szabad igy kinozni egy asszonyt«, mondá aztán komoran, még mindig térden állva, de mozdulatlanul és lehajtva fejét: »Nem tehetem...«

- »Úgy hát fogadd el ajánlatomat, még van idő... Szökjünk meg...«

- »Nem«, mondá az asszony még komorabban, »nem lehet az sem... Ládd, könnyű volna megigérnem s aztán nem tartani meg!... De már megelégeltem a sok hazugságot...« Fölkelt. Idegeinek nagy feszültsége után elbágyadt és gyönge hangon ismételgette: »Nem lehet... Nem tehetem...«

- »Úgy hát mit akartál velem!?« kiáltott René dühösen. »Miért csúsztál a lábamnál az imént? Azt szeretted volna, hogy szerelmi lakájod legyek?... A fiatal ember, a kinél megtisztálkodsz a vén ember csókjai után!... Ah!...« És féktelen haragjában rettentő arczczal, emelt ököllel rohant az asszony felé, ki azt hitte, hogy meg fogja ölni és elszörnyedéstől sápadtan, kezét tördelve hátrált meg.

- »Kegyelem, kegyelem«, szólt borzadva. »Ne bánts, ne bánts!«

Azzal elmenekült egy asztal mögé, a melyen mindenféle apróság között ott volt a báró bársony keretű fényképe is. René elforditotta szemét Suzanneról. Küzdött a szörnyű kisértés ellen, hogy megüsse ezt a védtelen asszonyt. Alig látta meg az arczképet, őrült kaczajra fakadt. Fogta a fotografiát, aztán megragadta az asszonyt a hajánál fogva és a szájához dörgölte a képet, oly kegyetlen erővel, hogy szinte vér serkedt alatta és egyre kaczagott, mint a bolond:

- »Nesze, itt a szeretőd! Itt a szeretőd, a szeretőd, a szeretőd!...«

Aztán földhöz vágta a képet és összetiporta. Alig követte el ezt az őrült tettet, már is megszégyelte. Még egy utolsó pillantást vetett Suzannera, ki zilált hajjal, merev szemmel, az iszonyattól megsemmisülve állt a szoba egyik sarkában. Azzal némán távozott és az asszonynak nem volt ereje, hogy egy szót szóljon.

VI.
Taconet abbé.

Két nappal e szörnyű jelenet után Claude Larcher délután két óra felé Colette lakásának a Tuileriák kertjére néző erkélyén állott a langyos májusi verőfényben. Egymás után több éjtszakát töltött kedvesénél. A két szeretőt elfogta az a szerelmi hév, mely az ilyen viszonyokban igen gyakori és annál mohóbb, mert az alig múlt veszekedések emlékével elegyedik a bizonyosság, hogy nemsokára megint háboru lesz. A férfi és a nő ilyenkor tartózkodás nélkül adja oda magát. Úgy látszik, hogy az együtt izlelt kéjek mintegy átalakitották testüket, egyiket a másikért és ezután a lángoló, szinte őrült szeretkezés után minden más gyönyörűség elenyésző. Claude a szerelmi szokások e különös törvényén elmélkedve szívta szivarát, melynek füstje kéklett a vidám napsugárban. Nézte, hogyan érik egymást a fogatok az utczán és hogyan járnak-kelnek a sétálók a kert fakadó fái alatt. Maga is csodálkozott, hogy milyen boldog a betellés e napjaiban. Kinos féltékenysége, jogos haragja, megalázódásának érzése mind eltünt, mert Colette engedelmeskedett neki és úgy Aline, mint Salvaney előtt bezárta ajtaját. Tudta, hogy mindez nem fog soká tartani; de e nő közelsége oly boldoggá tette őt, hogy eltávoztatta magától a jövőtől való félelmet és a multért való gyülölséget. Békés lassusággal szivta szivarát és olykor hátrafordult, hogy a nyitott ablakon át nézze Coletteet, ki aranyvirágos rózsaszin kinai ruhában, - az öltözőszobabeli másában, - hintaszéken ringatózott, rózsaszin harisnyás lába hegyén aranyhimes marokkói papucsot libegtetve. A dohányzószoba, ugyanaz, a melyben a levél-jelenet történt, teli volt virággal. A falakat a művésznő pályájának emlékei födték: szinházi-öltözőszobákat ábrázoló aquarellek, fényképek és koszorúk. Egy kis fehér angora-macska, kinek az egyik szeme kék, a másik fekete volt, hanyatt hemperegve labdával játszott, mig Colette, folyton ringatózva, hol mosolyogva tekintett Claude felé az orosz czigarette füstjén keresztül, hol ujságot olvasott és dúdolgatta Richepin egy gyönyörü románczát, melyre egy Cabaner nevű furcsa zeneszerző nem rég csinált nótát:

»A hónapok jőnek-mennek
S mint agár fut az idő...«

- »Istenem!« gondolta magában az iró, hallva a mai napok egyetlen költőjének versét, a ki vetélkedni tud a népdalok isteni bájával, »ez a nóta szép, az ég kék, a kedvesem pedig gyönyörű. Ördög vigyen minden analizist!...«

A boldog szerelmest álmodozásában egyszerre Colette halk sikoja zavarta meg. A leány fölkelt a hintaszékből és reszkető kézzel tartotta az ujságot. Miután szokása szerint rápillantott a harmadik oldalra, hol a szinházi hirek vannak, megnézte a másodikat, aztán az elsőt is. A mit ezen olvasott, valami félelmes lehetett, mert ezt hebegte, oda nyújtva Claudenak az ujságot:

- »Ez borzasztó!...«

Claude maga is megrettenve nyúlt a lap után és az ujdonságok rovatában ezt olvasta:

»Közvetlen lapunk zárta előtt oly hirről értesülünk, mely az iró-világot kétségtelenül meg fogja rázni. René Vincy, a *Cicisbeo* ünnepelt szerzője, meg akarta magát ölni rue Coëtlogon-beli lakásán. Pisztolyt sütött a szive tájékára. A fiatal költő bámulóit megnyugtathatjuk, hogy a szomoru kisérletnek aligha lesznek végzetes következései. Közkedveltségű irótársunk sebe sulyos, de a golyót már kivették és az orvosok minden jót remélnek. A kétségbeesett tett okát nem tudni.«

- »Colette,« kiáltott Claude, »te ölted meg őt!«

- »Nem,« nyögte a szinésznő magánkivül, »az nem lehet... Nem fog meghalni... Ládd, az ujság is azt mondja, hogy jobban van... Ne tégy nekem ilyen szemrehányást! Kétségbeesném... Hát tudtam én az egész dologról?... Szörnyen haragudtam rád... Kegyetlenül bántál velem... Mindent elkövettem, hogy bosszút állhassak... De menj, rohanj hozzá... Nesze, itt a kalapod, a keztyüd, a botod. - Szegény kis René, virágokat fogok neki küldeni. Hiszen úgy szerette a virágokat... És csakugyan azt hiszed, hogy a miatt az asszony miatt tette?...«

És mig igy, összefüggés nélkül beszélt, a jó leány megindulásával és a komédiásné gyermekességével, felöltöztette kedvesét és kifelé tuszkolta az ajtón.

- »És majd hol találkozunk?« kérdé Larcher.

- »Hát itt, hat órakor, hogy ebédelni menjünk a boulognei erdőbe... Édes Istenem, ha nem kellene okvetetlen találkoznom a divatárusnőmmel, meg a varrónőmmel, veled mennék. De ezt lehetetlen elmulasztanom...«

- »És még ezek után is kint akarsz ebédelni a boulognei erdőben?...« szólt Claude.

- »Ne rosszalkodjál,« felelt a leány, csókot nyomva szeretője ajkára, »gyönyörü idő van és szörnyen szeretnék a zöld fák alatt enyelegni véled...«

Ez a beszéd mindennél jobban lerajzolta e nőt, kiben a legőszintébb elérzékenyedés megfért a lángoló kéjre vágyódás mellett. Larcher is megcsókolta őt és egy kis megvetést érzett önmaga iránt; oly gyönge volt e nő akaratosságával szemben, még most is, mikor erről a szivét oly mélyen érintő szerencsétlenségről értesült. Leszaladt a lépcsőn, négyével ugorva a fokokat; kocsiba vetette magát s egy negyed óra mulva kinyitotta a rue Coëtlogonban a rácskaput, mint egynéhány hónapja is, mikor elment Renéjeért, hogy a Komof-palotába vigye a mulatságra. Egyszerre eszébe jutottak a gondolatok, a melyek akkor bántották, a baljóslatú ég, a széltől űzött felhők között bujkáló hold és a szivét szorongató rossz sejtelem. Most gyönyörü májusi nap árasztotta el az eget fényével és Fresneauék földszinti ablaka előtt falevelek zöldeltek a keskeny kertecskében. A csöndes, békés életet környékező tavasz jelképezte, hogy mi lett volna a René élete, ha sohasem találkozik Suzanne-nal. És ki volt e találkozás közvetett oka? Claude hiába küzködött a lelkifurdalás ellen. »Hát sejthettem én a szerencsétlenséget?...« Bizony sejtette. Csakis rossz származhatott ebből a hirtelen átültetésből a pompa világába, a hol a költő hiusága és érzékisége rögtön föltámadt. A legrosszabb történt meg. Persze gonosz véletlen kellett hozzá. De ki idézte föl ezt a véletlent? A válasz fájhatott a jóbarátnak és Claude szoruló szivvel csengetett be a házba, a hol egykor az egyszerüség, a nemes, a tiszta szeretet és munka lakozott. Mely öldöklő miazma és mely szomoruság foglalta el mindennek helyét! Láthatta ezt Françoise feldúlt ábrázatán is. A cseléd, mikor ajtót nyitott, keserves zokogásra fakadt. Törülgette a szemét kék köténye szélével és igy beszélt az ő parasztos nyelvén:

- »Még csak e kellett!... Kedves nagyságos úr! Hogy igy pusztuljon el az ifijúr, a kit én még gyermeknek láttam... olyan gyönge, olyan kényes volt, mint egy kis leány!... Jézus, Mária, szent József! - Jöjjön, Larcher ur, bent van a nagysága is, meg Rosalie kisasszony is... A Taconet tisztelendő úr pedig vigasztalja...«

Émilie a kis Offarel-lyánynyal az ebédlőben volt, hol Claude annyi jó órát töltött valamikor. Az orvos nyilván az imént ment el, mert erős karbolszag töltötte be a szobát, mintha most kötöztek volna. Egy vörös feliratú karbolos üveg állt az asztalon; mellette orvosság, egy findsa-alja és négyszögletesre vagdalt gyapotdarabok. Összecsavargatott pólyák, ugyancsak vörös feliratú és ezüstös papirossal takart kenőcsös köcsög, gombostűk és reczeptek adtak a szobának igazi kórházi szint. Émilie sápadtságán meglátszott, hogy mennyit szenvedett negyvennyolcz óra alatt. Larcher jötte épp úgy hatott rá, mint Françoisera. Az iró jelenléte eszébe

juttatta a régi jó napokat, mikor úgy büszkélkedett az ő Renéjében. Sírva nyujtott kezet Claudenak:

- »Mily igaza volt önnek!...«

Rosalie oly nyilt tekintetet vetett a látogatóra, mintha élő szóval vádolná René öngyilkossága miatt. A leány szemében annyi bánatos gyülölség volt s ez a szomoru harag annyira növelte Claude lelkimardosásait, hogy a jó ember nem birta ki ezt a nézést s elfordult.

- »Szabad őt látnom?« kérdé kis vártatva.

- »Ma nem«, felelt Émilie. »Igen gyönge. Az orvos félti minden izgalomtól. De a bátyám majd megmondja önnek, hogy van...«

- »És mikor történt a szerencsétlenség? Én csak a lapokból tudtam meg.«

- »Hát a lapok irnak róla!« szólt Émilie. »Pedig hogy titkolóztam!«

- »Csak egy kis ujdonság az egész...«, mondá Claude, Rosalie hirtelen elpirulásából egyszeriben kitalálva, hogy mi történhetett. Az öreg Offarel alatt a hadügyminisztériumban szolgált egy fiatalember, a ki benyalós volt egynéhány szerkesztőségbe s a kit Larcher ismert. Az osztálytanácsos alkalmasint mindent elmondott e fiatalembernek s ezt a leány már tudta. Claude igyekezett megengesztelni Rosaliet, eloszlatva Fresneauné gyanuját: »A reporterek mindenütt szimatolnak; nem menekülhet előlük senki, a kinek egy kis neve van... De mondják, hogy történt a szerencsétlenség?«

- »René tegnapelőtt délután négy óra felé tért haza«, mondá Émilie. »Rögtön láttam az arczán, hogy valami baja van... De hiszen mindig oly szomoru egy idő óta!... Azt mondta, hogy Olaszországba utazik. Megkérdeztem tőle: - Holnap indulsz?... - Azt felelte: - Nem; azzal megölelt és zokogva csókolt. - Mi bajod?... - kérdém. - Semmi, felelte; hol van Constant? - Ez a kérdés meglepett. René tudta, hogy a fiu nem érkezik haza az intézetből hat óra előtt. - És Fresneau? kérdé ismét. Azzal mélyet sóhajtott és bement szobájába. Én vagy öt perczig tanakodtam, hogy talán nem lett volna szabad őt magára hagynom. Félni kezdtem. A kétségbeesés pillanataiban az ember könnyen elragadtatja magát... Egyszerre csak lövést hallottam... Ó, hallani fogom, a mig csak élek!...«

Nem birt tovább beszélni. A könnyek fojtották el szavát.

- »És mit mond az orvos?« kérdé Claude.

- »Nincs veszély, ha ugyan nem sejtett fordulat nem következik be;« felelt Émilie, »az orvos elmagyarázta nekünk, hogy az a szerencsétlen pisztoly - épp én ajándékoztam neki! - nehezen járt. A mint erőlködve húzta a ravaszt, a golyó félre ment... A tüdején át, de a szivét nem érte és a hátán jött ki... Huszonötéves korában!... Istenem, Istenem, mily szerencsétlenség! Nem szeret bennünket és nem is szeretett soha!...«

Mig az asszony igy panaszkodott, föltárva lelkének sebét, a hiába elpazarlott szeretet fájdalmát, melyet az anyák ismernek legjobban, Taconet abbé jelent meg a beteg szobájának küszöbén. Kezet szoritott Claude-dal, kinek már megbocsátotta, hogy egyszer a kapufélfától búcsúzva hagyta ott a Szent-András-intézetet és rögtön válaszolt Émilie és Rosalie aggódva kérdő pillantására:

- »Elaludt egy kicsit s most nekem vissza kell mennem iskolámba.«

- »Megengedi, hogy elkisérjem?« szólt Claude.

- »Épp kérni akartam«, mondá a pap.

A két ember eleinte némán haladt egymás mellett. Taconet abbé mindig imponált Larchernak feddhetetlen karakterével, mely sokkal nagyobb ellentéte volt a mai hitvány erkölcsöknek, semhogy állandó szemrehányás ne legyen a század olyan vétekbe sülyedt és ideált hajhászó gyermekére nézve, minő az iró volt. Most is, mikor az abbé kissé nehéz léptekkel ment mellette, elgondolta magában, hogy mily erkölcsi mélységek választják el e paptól. A Szent-András-iskola igazgatója ötven év körül járó nagy, erős ember volt. Testessége első pillantásra nem árulta el, hogy milyen remete életet folytat. Kövér, piros-pozsgás orczája szinte mulatságossá tette volna őt, ha ajakának komoly vonása s főképp lelkes, szép tekintete nem teszi jóvá ezt az első látszatot. A művészek képzelő ereje, melyből az öröklékenység révén eredt René anyjának beteg melankóliája, a költő tehetsége és vonzódása minden iránt, a mi fényes és Émilie mód nélkül való szeretete öcscse iránt, az a képzelődés, mely nem engedi megállapodni a lelket a pozitiv dolgokon, de mindig fényesebbre vagy sötétebbre festi a tárgyakat; ez a veszélyes, ez a hatalmas tehetség lobogott a pap kék szemében is. A katholikus fegyelem azonban megóvta a szertelenségtől, valamint a mély hit megszentelte használatát. Ez égő tekintetben amaz ember nyugodt derültsége volt, a ki évek óta egy szent gondolattal kél és fekszik. Claude ismerte e gondolatot, a melyre Taconet abbé beszélgetés közben mindig rátért, és a melyet határozottan mindig ki is fejezett: ujjá alkotni a franczia lelket a keresztyénség által. Az erkölcsi élet ez erős munkása szerint ez volt a czél, a melyre manapság minden jóakaratu embernek törekedni kell. Claude tudta azt is, hogy mily reményeket fűzött öcscséhez ez a valóban kitünő pap. Hányszor mondta előtte az abbé: »Francziaországnak keresztyén tehetségekre van szüksége!...« Ezért az iró most különös kiváncsisággal nézett a papra, fürkészve máskor oly nyugodt arczán az aggodalmat, - vagy szinte hajlandó lett volna azt mondani, a kétséget. Végigmentek a rue d'Assasn és épp ki akartak fordulni a rue de Rennesre, mikor az abbé megállt és igy szólt társához:

- »Hugom azt mondta, hogy ön ismeri azt a nőt, a ki öcsémet erre a kétségbeesett lépésre vitte. Isten nem engedte, hogy a szegény fiú igy pusztuljon el. Teste meg fog gyógyulni, de lelkének sem szabad visszaesnie a bajba... Ki az a nő?«

- »Olyan, mint minden nő,« felelt az iró, ki meg nem állhatta, hogy ne kérkedjék a pap előtt az emberi sziv ismeretével.

- »Ha ön gyóntatott volna valaha, nem mondaná, hogy minden nő,« vágott szavába a pap. »Ön nem tudja, hogy mi a keresztyén nő és hogy mennyi áldozatra kész...«

- »A legtöbb asszony ilyen,« folytatta Claude kissé gúnyosan és aztán elmondta René történetét. Elég pontos képet rajzolt Suzanneról, bőven használva a psychologiai kifejezéseket, beszélt e nő lelki sokféleségéről és a különböző erőkről, melyek énjét kormányozzák. »Benne három asszony van,« mondá; »az egyik a pompa után sóvárog és ezért oly szeretőt tart, a ki fizet; a másik szerelemre vágyik és ezért fiatal szeretőt tart; a harmadik pedig tiszteletben akar részesülni és ezért él férjével, a kit ámit. És fogadni mernék, hogy szereti mind a hármat: a pénzes szeretőt, a szivbeli szeretőt és a tisztesség köpönyegéül szolgáló férjet, - csakhogy különböző módon. Némely természet olyan, mint azok a kinai skatulyák, melyekben hat-hét skatulya van. Igen komplikált egy állat ez!...«

- »Komplikált?« szólt az abbé, a fejét rázva. »Tudom, hogy ön ezt sokkal egyszerübben is ki tudná fejezni. Ez a nő szerencsétlen teremtés, a kin érzelmei uralkodnak... És ez bizony nagy piszkosság.« A pap nemes arczán nagy undorodás látszott, mikor kiejtette e nyers szavakat. Látszott rajta, hogy a testi dolgokra való gondolás haragos utálatot kelt benne, mint papban, a kinek küzdenie kellett a szerelemre született temperamentum ereje ellen. Az utálat azonban csakhamar nagy szomoruságra vált és az abbé igy folytatta: »Én nem ettől az asszonytól féltem Renét. Azok után, a miket ön most mondott, bizonyos, hogy az a nő elhagyta volna Renét, mihelyt vágyai beteltek. S hogy most a fiú beteg, ez a teremtés nem fog többé rá-

gondolni... A mitől én rettegek, az erkölcsi állapot, melyre e szegény gyermek kalandja vall... Huszonöt éves és milyen nevelésben részesült! Érezheti, hogy mily drága kincse jó testvérének és hogy megvan páratlan adománya, a tehetség, mely az erős meggyőződés szolgálatában nagy dolgokat alkothat, ha majd elkövetkezik az idő, mikor hazája veszélyben lesz... S hogy ő lehet a megmentője mindennek, önnek, neki magának, nekem és az embereknek«, mondá az utczán járókelőkre mutatva. »És mindez nem fontosabb neki, mint a bánat, hogy egy gonosz nő megcsalta! De...« folytatta olyan hangon, mintha nemcsak Claudehoz, de a sebesülthöz is szólana, »mit remélnek önök találni az érzékek sivár világában, a hova a szerelem ürügye alatt mennek, mint a bünt, végtelen szomoruságával?... Ön komplikácziót emleget. Pedig az emberi élet igen egyszerü. Benne van Isten tiz parancsolatjában. Vagy tud ön emliteni egy esetet, a melyről a tiz parancsolat nem gondoskodott?... Mily elvakultak a mai kor emberei, hogy egy gyermek, a kit én oly tisztának ismertem, ily rövid idő alatt odáig jusson, csak azért, mert beszívta e század levegőjét! Ah, uram,« mondá a fiától elárult apa fájdalmas hangján, »oly büszke voltam rá, oly sokat reméltem tőle!...«

- »Ön úgy beszél róla, mintha már meghalt volna«, vágott szavába Claude. El is volt érzékenyedve és haragudott is. Egyrészt sajnálta az abbét szemmel látható szenvedése miatt, másrészt nem tűrhette a gondolatokat, melyeket a pap emlegetett, bár lelkiismerete válságos óráiban ő is ezekhez szokott folyamodni. Mint a mai napok szkeptikusai többnyire, szüntelenül a hit egyszerüsége után sóhajtozott; az értelem és érzelem mesterkéltségének kedvelése viszont szüntelen azt bizonyitgatta neki, hogy minden hit csonka és, - alig merte gondolni - ostoba. Ellenállhatatlan vágyódás támadt benne, hogy ellent mondjon Taconet abbének és védelmezze Renét, a kin a rue Coëtlogonba érve, maga is siránkozott. »Hát azt hiszi ön«, folytatta, »hogy ez a fiú nem fog megerősödve kikerülni e megpróbáltatásból, és nem fogja még jobban használni irói tehetségét, a melyben legalább ön is hisz, tisztelendő úr?... Hej, hiszen ha az irás csak abból állana, hogy az ember gondolatokat találjon a szobájában, mint egy földmérő a fekete tábla előtt, s aztán e gondolatokat kifejezze szépen, nyugodtan, csöndesen, jól megválogatott szavakkal! Ha ez igy volna, akkor bárki is iróságra adhatná magát, mint a hogy mérnökségre vagy közjegyzőségre adják magukat az emberek. És ekkor nem lenne szükség egyébre, mint türelemre, rendszerre és időre!... Csakhogy irni, az egész más valami...« Beszéd közben egyre jobban lelkesedett: »Először is élni kell és éreznünk az élet különös, páratlan izét, itt, a szánkban... Kisérleti tárgygyá kell átalakulnunk magunknak is és önmagunkba kell beleoltanunk a szenvedélyt. A mit Claude Bernard csinált a kutyáival és a mit Pasteur csinál a tengeri nyúlakkal, azt magunkon, a tulajdon szivünkön kell véghez vinnünk és bele kell fecskendeznünk az emberi lélek minden fertőzetes mérgét. Ha csak egy órára is, de tapasztalnunk kell az ezerféle érzést, a mi a hozzánk hasonló emberben támadhat, - és mindezt csak azért, hogy egy ismeretlen tiz év, száz év, kétszáz év múlva olvassa egy könyvünket, egy fejezetünket, vagy talán épp csak egy mondatunkat, a melynél megállapodik és azt mondja: Lám, ez igaz; és megismerje a bajt, mely őt magát gyötri... Biz ez rettentő egy játék és könnyen rajta lehet veszteni. Épp ily veszedelem fenyegeti a bonczoló orvost, hogy megvágja kezét a késével, vagy azonnal holtan rogy le, mikor a kolerások kórházában jár... Renét bizony elpusztulás fenyegette, de majd ha ezentúl szerelemről, féltékenységről és asszonyi hűtlenségről fog irni, legalább egy kis vér lesz irásában, piros vér, mely érben lüktetett, nem pedig mások kalamárisából szedett tinta. És remek művekkel fogja gyarapitani Francziaország irodalmát, azét a Francziaországét, a melyet mi, az ön állitása szerint, feledünk. Holott mi szolgáljuk, de a magunk módja szerint. Ez a mód nem olyan, mint az önöké, de azért mégis nemes. Tudja-e, hogy az a fájdalom is mártiromság ám, mikor valaki testéből kitépi *Adolphe*-ot vagy *Manon*-t?...«

- *»Beati pauperes spiritu...*« felelt a pap; »ha jól emlékszem, hallottam ilyesmit beszélni, most harmincz esztendeje, a tanárképző intézetben, mikor kint sétáltam pajtásaimmal, a kik később

magukra vonták a világ figyelmét. Kevesebb metaforával éltek, mint ön s inkább abstrakcióhoz folyamodtak; úgy hívták ezt: a művészet és az erkölcs antinomiája... A szók szók, a valóságok valóságok... Minthogy ön tudományról beszél, mit szólna ahhoz, ha egy orvos az alatt az ürügy alatt, hogy tanulmányozni akar egy ragadós betegséget, magába oltaná, s egyszersmind elpestisitené vele az egész várost? Gondolja meg, hogy mily súlyos felelősség háramlik a csodált nagy írókra, a kik lelki nyavalyáikat szétterjesztették a világon. Én nem olvastam azt a két regényt, a melyet az imént említett; de olvastam Goethe *Werther*-jét és Musset *Rolla*-ját. Vajjon René pisztolylövését nem inditotta-e némileg az öngyilkosság e két védőirata is? Borzasztó elgondolni, hogy Goethe is meghalt, Musset is meghalt és irásuk még mindig fegyvert adhat egy szenvedő gyermek kezébe!... A lélek bajaihoz csak azért szabad nyúlnunk, hogy enyhitsük és az emberi nyomorúság e dilettántizmusa, melyben nincs se könyörület, se jótékonyság, iszonyatot kelt bennem... Higyje meg nekem«, mondá a karmeliták templomának kapuja felett levő feszületre mutatva, »a szenvedésről és a szenvedélyekről ennél többet nem mondhat senki, és az az egyetlen egy gyógyitó.«

- »Csal, mint minden«, szólt Claude, bosszankodva a pap határozott beszédén; »ön az ő nevében növelte föl Renét és ime most maga is megvallja, hogy reménye nem tellett be.«

- »Isten utjai kiszámithatatlanok,« felelt Taconet abbé és tekintetének néma szemrehányása elpiritotta Claudeot. Larcher szégyelte a silány fogást, hogy René bátyját a legfájdalmasabb helyen érintette. A két ember ezután némán haladt egész a Szent-András intézetig, melynek kapuján épp egy sereg iskolából hazatérő fiú tódult le. Tizenöt-tizenhat éves gyerekek voltak, szám szerint vagy negyvenen. Valamennyi elégedett és boldog; arczukon az ifjúságnak az a nyilt és tiszta színe, a melyet a korai bűn még nem hervasztott meg. Mikor elhaladtak az igazgató előtt, köszönésük oly tiszteletre és szeretetre vallott, hogy ezen egymagán is meglátszott, mily mélyen tud hatni reájuk ez a kitünő nevelő. De Claude anélkül is, tapasztalásból tudta, hogy Taconet abbé mily lelkiismeretesen teljesiti nemes hivatását; tudta, hogy e gyermekeket napról-napra, óráról-órára kiséri ez a két őrző, szelid szem. Egyszerre elérzékenyedve ragadta meg a pap kezét.

- »Ön igaz ember, tisztelendő úr; és hiába, ez a legszebb, ez a legbiztosabb tehetség!...«

- »Meg fogja menteni Renét...« gondolta magában, miután a nagy keresztény talárja eltünt az intézet kapuja mögött, a hova ő is annyiszor fordult be valamikor, régen, a rossz időkben. Gondolatai igen komolyra és szomorúra váltak. Szinte gépiesen haladt végig a háznak a rue de Varennere eső oldalán, a hol már oly rég nem járt; és elméje ama gondolatok körül forgott, a melyeket a beszélgetés vagy még inkább maga a pap ébresztett benne. A két óra előtt Colette erkélyén érzett fizikai boldogságnak vége volt. Egyszerre eszébe jutott két év óta folytatott hitvány életének minden nyomorúsága és ez a silányság még nagyobbnak tünt föl előtte, mikor összehasonlitotta az abbé életének rejtett szépségeivel. Az önmegvetés e keserű érzése csak növekedett benne, mikor szobájába ért, hol minden a bűnös és fájdalmas órákra emlékeztette. Egyszerre száz képben jelent meg előtte a dráma, a melynek ő is egyik részese volt: René, mikor fölolvassa neki a *Cicisbeo* kéziratát, az első előadás a Théâtre-Françaisben, Komofné soiréeja, a pirosruhás Susanne, Colette másnap; aztán ismét René, a mint elbeszéli Morainesnénál tett látogatását, a Velenczébe utazás, a visszatérés, a viharos jelenetek, a két hasonló szerelem: az övé és barátjáé, mely annak részéről öngyilkossággal, az ő részéről pedig elaljasodással végződött. »Az abbének igaza van«, gondolta magában, »ezek nagy piszkosságok...« Az abbé meg fogja menteni Renét. Mihelyt meggyógyult, utazni küldi fél esztendőre vagy akár egy esztendőre is; s a fiú megszabadul a rémségektől. Hiszen fiatal... A huszonöt éves lélek erős, üde, zöld növény! Ki tudja, hátha megesik a szive Rosalien és elveszi... Szóval győzedelmeskedni fog. Szenvedett, de nem aljasodott el... De én?« Hirtelen számot vetett magával. Harminczötéves, életének nincsen komoly czélja, zavarok környé-

kezik mindenben: az egészség, a fej, a sziv és a pénz dolgaiban, semmire sem becsüli az irodalmat és a szerelmet, de azért nem bir lemondani sem az iró-mesterségről, sem a szerelemről... »És már igazán késő volna?«... Töprenkedett, föl s alá járkálva szobájában. És mint messze révpart tünt föl előtte a vidéken egyedül lakó öreg nagynéni háza, a jó teremtésé, a kinek minden télen kétszer-háromszor szokott irni, csaknem mindig pénzt kérve tőle. Ott egy kis szoba várja őt. Az ablak rétre nyilik. Messzebb a füzes patakalja... Miért ne vonulhatna meg itt, a hol talán más ember lenne belőle? Miért ne kisértené meg még egyszer, utoljára, elmenekülni e hitvány életből, mely iránt már nincs egy mákszemnyi illuziója sem? Hátha azonnal menne, nem is látná többé viszont ezt a nőt, a ki ő reá még több bajt hozott, mint Suzanne Renére... A menekülés lehetőségének gondolata kiűzte őt a szabadba; de előbb megparancsolta Ferdinándnak, hogy mindent készitsen el az útra. Önkéntelenül a Champs-Élysées felé ment. Gyönyörü szép, tiszta májusi esthajnal volt. Számtalan fogat robogott egymás nyomában. Az egykor úgy szeretett Páris e mozgalmas képe és a csöndes zugoly, hová megtérni készült, ellentétével megragadta a művész lelkét. Leült egy székre, nézte az elvonulást, ráismert egy-egy urra vagy hölgyre s eszébe jutottak a való vagy hazug történetek, a melyeket valamennyiükről tud... Egyszerre megakadt a szeme egy fogaton. Nem csalódott... Díszes nyitott hintó közeledett; benne ült Morainesné, mellette Desforges, szemközt velök pedig Paul Moraines. Suzanne mosolyogva csevegett a báróval, ki a boulognei erdőbe vitte kedvesét és a férjet, - nyilván ebédelni. Az asszony nem vette észre René barátját, ki jó soká szemével kisérte a pártfogó felé hajló szép szőke fejet, aztán felkaczagott és egész fenszóval mondá:

- »Mily komédia az élet és mily ostobaság drámát csinálni belőle!«

Azzal órájára pillantott és hirtelen fölkelt:

- »Hetedfélre jár... El találok késni Colettetől...«

Oda füttyentett egy üres bérkocsit, és öt percz mulva a rue de Rivoliba érkezett.

1887, februárius-október.

- Vége. -